

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİMİ BİLİMDALI

Çanakkale Savaşlarının Eğitim Kurumuna Etkisi (1914–1916)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
İsmail SABAH

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Selçuk UYGUN

Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir.

Proje No: 2010/01

Çanakkale 2013

TAAHHÜTNAME

Yüksek lisans Tezi olarak sunduğum Çanakkale Savaşlarının Eğitim Kurumuna Etkisi (1914-1916) isimli çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/02/2013

İsmail SABAH

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne

İsmail SABAH'a ait Çanakkale Savaşlarının Eğitim Kurumuna Etkisi (1914-1916) adlı çalışma, j¼rimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi Bilim Dalında

Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

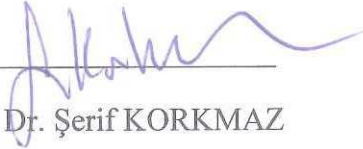
Doç.Dr.Selçuk UYGUN

Danıřman

Doç.Dr.Salih Zeki GENÇ

¼ye

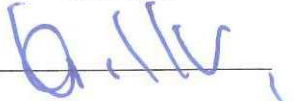
Yrd. Doç. Dr. řerif KORKMAZ

¼ye

Tez No : 459990

Tez Savunma Tarihi : 01/02/2013

ONAY

Prof.Dr.Aziz KILINÇ

Enstit¼ M¼d¼r¼

11./02/20.13

ÖZET

“Çanakkale Savaşlarının Eğitim Kurumlarına Etkisi (1914-1916)” başlıklı bu çalışma ile Çanakkale Savaşlarının eğitim politikalarına, öğretmen, öğrenci ve okullara etkileri araştırılmıştır. Eğitimle ilgili güncel tartışmaların sağlam temellere oturtulabilmesi için eğitim tarihi araştırmalarına gereksinim vardır. Bu araştırma ile Çanakkale Savaşlarının eğitim kurumlarına etkisi ortaya konmuştur.

Bu araştırmada; okul arşivleri, okul yıllıkları, salnameler, yerel gazeteler, merkezi arşiv kayıtları (Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı ATASE, Milli Kütüphane, Kızılay Arşivi, Meşihat Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi İSAM) ve diğer yayınlardan yararlanarak Çanakkale Savaşlarının eğitim kurumlarına etkileri ortaya çıkarılmıştır. Bu yönüyle betimsel ve tarihsel bir araştırmadır.

Araştırma 1914–1916 yılları ile sınırlandırılmıştır. Tarihsel araştırmalarda, araştırmayı belli bir dönemle sınırlamak, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırması açısından önemlidir.

Bu çalışma sonucunda, 1914-1916 yılları arasında üniversite mezunları, lise 10, 11 ve 12. sınıf öğrencilerinin yedek subay olarak ordu kadrolarında yer aldığı, birçoğunun şehit olarak geri dönemediği, dönenlerin ise eğitimlerinin en az bir sene sekteye uğradığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca okulların yapılma amaçlarının dışında karargah ve hastane gibi ihtiyaçlar için kullanıldıkları görülmüştür. Öte yandan birçok öğretmende askere alınmış ve onların görevlerini yapabilecek nitelikte insan gücü bulma konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Hatta bazı okullar öğretmensizlikten kapanmıştır. Bunların yanında en büyük etkiyi Çanakkale şehri ve eğitimi görmüştür. Bombalamalardan dolayı şehir boşaltılmıştır. Çıkan yangınlarda okul binaları ve eşyaları zarar görmüş, savaş sahası olan yerlerde (Kumkale gibi) eğitim tamamen durmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çanakkale Savaşları, Eğitim, Türk Eğitim Tarihi.

ABSTRACT

“The Effect of Gallipoli Campaign on Educational Institutions (1914-1916)” titled this study, training policies and wars, teachers, students and their schools have been studied extensively. Current discussions on Education and sound basis for fundamental date of training research there is a need. With this research effect of the Gallipoli Campaign that educational institutions have been introduced.

In this study, the school archives, school yearbooks, yearbook, local newspapers, central archival records (Prime Ministry Ottoman Archives, Head of the General Staff Military and Strategic Studies, The National Library ,Crescent Archive , Meshikhat Archive, Center for Islamic Studies) and revealed the affects of Gallipoli Campaign on education institutions by benefiting from other publications. From this aspect, this study is a descriptive and historical research.

The research is limited to the years 1914-1916. In historical researches, to limit a certain period of research is important, to increase the validity and reliability of research.

As a result of this study, between the years of 1914-1916 college graduates, high school 10, 11 and 12 students in the army as a reserve officer with positions, many of them as a martyr and interfere with the education of returnees suffered at least one year, as the conclusions. In addition, schools has been used for hospitals and headquarters such needs. On the other hand many teachers also was conscripted and there occurred serious difficulties in finding qualified manpower who has the quality to do their tasks. . In fact, some schools closed for teachers could not be found. Besides these, the greatest effect is seen by the city of Canakkale and education. The city was evacuated because of the bombings. The fires after bombings damaged school buildings and objects and education completely stopped where field of the war.

Keywords: Gallipoli Campaign, History of Turkish Education, Education.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1
1. PROBLEM DURUMU	1
1.1 SAVAŞIN BAŞLAMASI.....	2
1.2 OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA KATILMASI VE ÇANAKKALE CEPHESİNİN AÇILMASI	3
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	5
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	6
4. SAYILTILAR.....	7
5. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	7
YÖNTEM.....	8
1.1 ARAŞTIRMANIN MODELİ	8
1.2 VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ.....	8
1.3 VERİLERİ ÇÖZÜMLEME TEKNİĞİ.....	8
BULGULAR	9
KISIM I.....	9
SAVAŞ SIRASINDA MEVCUT OKULLARIN DURUMU.....	9
1. OKULLARIN HASTANEYE ÇEVİRİLMESİ	9
1.1 Okulların İşgali İle Meydana Gelen Zararlar.....	11
1.2 Özel Okulların İşgali.....	12
1.3 Yaralıların Nakli ve İşgal Edilen Okullara Yerleştirilmeleri	12
1.4 İşgallerin Okullara Etkileri	16
2. BOMBARDİMANLARA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER	22
3. İŞGAL EDİLEN OKULLARDA MEVCUT EŞYA	23
4. OKULLARIN AÇILMASI VE TAHLİYE EDİLEN OKULLAR	27
5. SAVAŞIN İNŞA EDİLMESİ PLANLANAN OKULLARA ETKİLERİ.....	31
5.1 Savaşın Sosyal Hayata Olan Etkilerinin Okullara Yansımaları	32
6. YABANCI OKULLAR	33
KISIM II.....	38
ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ KAYIPLARI.....	38
1. ÖĞRENCİLERİN SİLAH ALTINA ALINMASI	38
1.1 Seferberlik Öncesi.....	38
1.2 Seferberlik Sonrası.....	41
1.3 Silah Altına Alınan Öğrencilerin Askeri Eğitimi.....	52
2. YEDEK SUBAYLIKTA YAŞ SORUNU	54
2.1 Lise 10. Sınıflara Yedek Subaylık Hakkının Verilmesi	57
3. CEPHE GERİSİNDE ÖĞRENCİLER	59
3.1 Şehit Çocukları.....	59
4. TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ	64
4.1 Hastabakıcılar ve Hastanelerde Gönüllü Çalışan Öğrenciler	75
5. ÖĞRETMENLERİN SİLAH ALTINA ALINMASI VE BUNUN OKULLARA YANSIMALARI	77
5.1 Öğretmenlerin Branşlarına Göre Askerlik Hizmeti.....	89
5.2. Hastanelerde Gönüllü Çalışan Öğretmenler.....	91
5.3. Asker Olan Öğretmenlerin Haklarının Korunması.....	92

6. ŞEHİT ÖĞRETMENLER	93
KISIM III	95
SAVAŞIN SAVAŞ BÖLGESİNE (ÇANAKKALE'YE) ETKİLERİ	95
1. SAVAŞ BÖLGESİNDE (ÇANAKKALE'DE) OKULLAR	95
2. SAVAŞ BÖLGESİNDE (ÇANAKKALE'DE) ÖĞRETMENLER	102
3. SAVAŞ BÖLGESİNDE (ÇANAKKALE'DE) ÖĞRENCİLER	104
4. SAVAŞ BÖLGESİNDE (ÇANAKKALE'DE) AZINLIKLAR	114
KISIM IV	117
SAVAŞIN EĞİTİM POLİTİKALARINA ETKİLERİ	117
1. SİLAH ALTINA ALINAN ÖĞRENCİLERİN OKUL KAYITLARININ SİLİNMEMESİ	117
2. ÖĞRENCİLERİN SİLAH ALTINA ALINMASINDAN SONRA SINAVLARIN İCRASI	117
3 SİLAH ALTINA ALINAN ÖĞRENCİLERİN OKULLARINA DEVAMI HAKKINDA	122
4. YURT DIŞINDAN GELEN ÖĞRENCİ	123
5. ÖĞRETMENSİZ KALAN ÖĞRENCİLER	124
6. YATILI OKULLARDA KALAN ÖĞRENCİLER	124
7. AVRUPA'DA OKUYAN VE OKUMAK İSTEYEN ÖĞRENCİLER	126
8. ÖĞRENCİLERİN BAĞIŞLARI	128
9. VEKİL ÖĞRETMENLER	130
10. YABANCI ÖĞRETMENLER	135
11. ÖĞRETMELERİN SİLAH ALTINA ALINMASINDAN SONRA SINAVLARIN İCRASI	139
12. ÖĞRETMENLERİN BAĞIŞLARI	143
13. ASKERLİK HARİCİ GÖREVLERLE CEPHEYE GİDEN ÖĞRETMENLER	144
SONUÇ VE ÖNERİLER	153
KAYNAKÇA	158
EKLER	166

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- a.g.b.** : Adı Geçen Belge
- a.g.m.** : Adı Geçen Makale
- ATASE:** Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Daire Başkanlığı
- BDH: Birinci Dünya Harbi
- Bkz.** : Bakınız
- BOA** : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- MF: Maarif Nezareti
- MF ALY: Tedrisat-1 Aliye Dairesi
- MF EYT : Darüleytam
- MF HFS: Hıfzıssıhha-i Mekatip
- MF HTF: Heyet-i Teftişkiye Kalem
- MF HUS: Tedrisat-1 Hususiye Kalem
- MF HYR: Darülhayr
- MF İBT: Tedrisat-1 İptidaiye Kalem
- MF İMF: İstanbul Maarif Müdüriyeti
- MF İST: İstatistik Kalem
- MF LVZ: Levazım Kalem
- MF MA: Matbaa-i Amire Müdüriyeti
- MF MGM: Mekatib-i Gayr-i Müslim ve Ecnebiyye Müfettişliği
- MF MH: Muhasebe Kalem
- MF MKT: Mektubi Kalem
- MF SCL: Sicil-i Ahval Şubesi
- MF TLY: Tedrisat-1 Taliye Dairesi
- MF MV: Meclis-i Vükela
- DH: Dahiliye Nezareti
- DH KMS: Kalem-i Mahsus
- DH İ. UM. EK.: İdare-i Umumiye Ekleri
- DH İD: İdare-i Umumiyye
- DH EUM 5. Şb. Emniyet-i Umumiye 5. Şube
- DH UMVM: Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü

DH ŞFR: Şifre Kalemi

DH HMŞ: Hukuk Müşavirliği

- C.** : Cilt
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Dos. : Dosya
Fih. : Fihrist
Haz. : Hazırlayan
Kls : Klasör
MDA : Meşihat Dairesi Arşivi
S. : Sayı
s. : Sayfa
t.y. : Tarih Yok

ÖNSÖZ

Çanakkale Savaşlarının, Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu güne değin Çanakkale Savaşları ile ilgili sayısız çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde genellikle savaşın askeri boyuta ele alındığı görülmektedir. Sosyal hayata etkileri, geride bıraktığı izleri inceleyen çalışmaların sayısı çok azdır.

Yok olduğu düşünülen bir devletin yeniden dirildiği ve bir milletin kendine yeniden güven duymasını sağlayan Çanakkale cephesi, Kurtuluş savaşımızın da ön hazırlığı niteliğindedir. Bu cephede nice komutanlar yetişmiş ve bunlar Kurtuluş savaşını başarıya ulaştırmıştır.

Böylesine öneme sahip bir savaşın sosyal hayata olan etkilerinin bilinmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması "önemli bir mesele" olarak karşımızda durmaktaydı. Bu çalışma ile bu amaca hizmet edilmiştir. 1915 yılı boyunca sayısız saldırılara, taarruzlara rağmen ülkesini koruyan insanların hatıralarının yaşatılması aynı zamanda bir vefa borcudur. Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ünde dediği gibi "tarihini bilmeyen milletler yok olmaya mahkumdur". Milletimizin milli bilincinin yok olmaması için bu tür çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü yine Atatürk'ün dediği gibi "Türk çocuğu atalarını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır". Dolayısı ile bizlere daha büyük işler yapmak için kendimizde kuvvet bulmamızı sağlayan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Çanakkale siperlerinde, tabyalarında canları feda eden atalarımızın hatıralarının, gelecek kuşaklara aktarılmasına yardımcı olunmuştur.

Beni eğitim tarihi alanında çalışmaya yöreklendiren ve bu alanla tanışmamı sağlayan, danışmanlığımı yürüten, desteğini her zaman hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. Selçuk Uygun'a, aynı şekilde ikinci danışmanlığımı yürüten ve benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, verdiği moralle çalışmamda beni gayretlendiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Gürkan Ergen'e, beni bugünlere yetiştiren kıymetli aileme, desteklerini esirgemeyen başta İslam Özdemir, Mustafa Onur Yurdal, Serdar Halis Ataksor, Yrd. Doç. Dr. Lokman Erdemir ve Muzaffer Albayrak olmak üzere Seyit Ahmet Sılay, Aydın Ayhan ve tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Çalışmanın giriş bölümünde, yapılan araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları üzerinde durulmuştur.

1. Problem Durumu

Çanakkale Savaşları sonuçları ile Türk ve dünya tarihi açısından hala önemini korumaktadır. Kendini I. Dünya savaşının içinde bulan Osmanlı İmparatorluğu, harbin devam ettiği dört sene içerisinde birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşının cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi, Osmanlı İmparatorluğunu savaş dışı bırakmak için müttefik kuvvetleri (İngiltere ve dominyonları, Fransa ve Rusya) tarafından açılmıştır. İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'a yönelik olan bu harekatta Osmanlı İmparatorluğu, varlığına yönelik olan bu saldırıyı bertaraf etmek için elindeki tüm imkanlarla bu cepheyi savunmaya çalışmıştır. 3 Kasım 1914 tarihinde başlayan ve 10 Ocak 1916'da müttefik kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadasını terk etmesi ile sonlanan Çanakkale Savaşları gerek askeri, gerek sosyal boyutta birçok sonucu da beraberinde getirmiştir.

Balkan savaşlarının yenilgisini henüz üzerinden atamayan imparatorluk, kendisini cihan harbi içinde bulmuş ve elindeki bütün kuvvetleri birçok cephede sarf etmek zorunda kalmıştır. Birçok cephede savaşmanın beraberinde getirdiği kayıp büyük olmuştur. Özellikle subay kayıplarının hızla artması, İmparatorluk ordusunu yeni çözümler bulmaya yöneltmiştir.

Dönemin okuma-yazma oranının düşük olduğu göz önünde bulundurulursa, boşalan askeri kıtalara subay ihtiyacının temini için başvurulacak kaynak öğretmenler ve öğrenciler olmuştur. Bu sebeple birçok öğrenci ve öğretmen de kendilerini savaş içinde bulmuşlardır. *Binlerce öğretmen, mülkiyeli ve tıp öğrencisinin, Harbiyelinin, aydın ve eğitim görmüş insanın Çanakkale'de yitirildiği bir gerçektir (Tuncoku, Taskıran 2000:9)*

Bunların yanı sıra Çanakkale cephesinde sekiz buçuk ay süren kara muharebeleri neticesinde birçok yaralı askerin tedavi edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Gerek muharebe alanında kurulan seyyar hastaneler gerekse Çanakkale ilindeki hastaneler yaralı askerlerin tedavisine yanıt verme konusunda yetersiz kalmıştır. *Kanlı çatışmalarda yaralanan binlerce askerin İstanbul'a gönderilmesi gerekince cemiyet, derhal Galatasaray, İstanbul ve Darüşşafaka liselerini hastane olarak donattı. Bunlarda yetersiz kalınca 5500 yataklı 7*

*hastane daha açtı.*¹ Bu ihtiyaçtan dolayı cephede yaralanan askerler yakın illerden başlamak üzere (Çanakkale, Tekirdağ gibi) özellikle payitahta yani başkent İstanbul'a nakledilmişlerdir. Fakat savaşın uzaması ve her iki tarafında sonuç alamaması yaralı sayısını hatırı sayılır düzeyde arttırmıştır. İstanbul'a nakledilen yaralıların sayılarının artması, bu yaralı gazilerin tedavi edileceği yer konusunda büyük bir sıkıntı ortaya çıkarmıştır. İnsan ve mekan ihtiyacının karşılanmasında öncelikle eğitim kurumlarından yararlanılmıştır.

1.1 Savaşın Başlaması

XX'nci yüzyılın başlangıcından itibaren Avrupa'daki siyasi hava iyice ağırlaşmış ve karşılıklı ilişkiler gerginleşmişti. Milli duyguların alevlenişi, büyük devletler hegemonyası Avrupa'da düşman kamplarının kurulmasına neden oluyordu. Kimisi kıyılara çıkmayı, kimisi sömürgeci imparatorluklar aleyhine genişlemeyi, kimisi de eski Roma İmparatorluğunu hayal etmekte idi. Almanya'nın ekonomik ve endüstriyel alanda saldırgan bir duruma girmesi, gelişmesi ve harp gücünün artması ortalığı tedirgin ediyordu. Bu nedenlerle Avrupa'daki büyük devletler, karşılıklı iki bloğa ayrılmışlardı. Rusya, her iki bloğa da ters düşmekte idi. Fakat Rusya'nın sınırsız insan kaynaklarını kullanması önemliydi. İngiltere ve Fransa Türk boğazlarından ödün vermek suretiyle bu devleti kendi taraflarına çektiler. Osmanlı devleti üzerinde kesişen politikalar harp sonrası düşünülecekti.²

Tepeden tırnağa silâhlı Avrupa'da ufak bir kıvılcım yangını başlatmaya yetti de arttı bile. 28 Haziran 1914 günü Saat 11.30 da Avusturya Veliahdı Arşidük Ferdinand Saraybosna'da (bu günkü Sarajevo) Gavrile Princip adında bir Sırp tarafından öldürüldü. Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasındaki karşılıklı notalar ve protestolardan sonra, Avusturya 28 Temmuz 1914 saat 11.00 de Sırbistan'a Savaş ilân etti. Aynı gün Avusturya topları Belgradı dövmeye başladı.³

Bundan sonra «Savaş İlânları» birbirini kovaladı... Almanya 1 Ağustosta Rusya'ya, 3 Ağustosta da Fransa'ya savaş ilân etti. Böylece tam dört sene sürecek ve pek çok can alarak

¹ Akgün, Seçil; Uluğtekin, Murat. *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Beyda Basımevi, Ankara 2000. s.203.

² Nusret Baycan, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi 25 Nisan 1915 Arıburnu Çıkarması* 27. *Piyade Alayının Karşı Taarruzu: 19. Tümenin Bu Karşı Taarruzu Desteklemesi*, Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi No:4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 3.

³ Fikret Günesen, *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1986, s. 10.

beraberinde pek çok acılar, felâketler ve problemler getirecek «Birinci Dünya Savaşı» başlamış oldu.⁴

Fakat savaş planlayıcılarına göre Avrupa'yı saracak olan savaş bu kadar uzun sürmeyecekti. Birinci Dünya Savaşı'nın açılış aşaması planlara göre gelişmemişti. Fransız ve Alman genelkurmaylarının on yılı aşkın bir süredir hazırladıkları büyük stratejik hareketler, her iki tarafın da beklediği hızlı ve kesin zaferi sağlamış değildi. Ağustos başında, savaş ilanından hemen sonra üç buçuk ay süren hızlı bir savaş, erimiş lav gibi kuzey Fransa'yı ve batı Belçika'yı kaplamış ve Manş Denizi'nden tarafsız İsviçre sınırlarına kadar iki karşıt siper oluşturmuştu. Sonuçta ortaya çıkan durgunluk, savaşın ne kısa ne de hareketli olmayacağını gösteriyordu. Zaten ordular bir kere mevzilerine yerleşince politikacılar da bu gerçeği anlamakta gecikmemişlerdi.⁵

1.2 Osmanlı Devleti'nin Savaşa Katılması ve Çanakkale Cephesinin Açılması

Batı cephesinde orduların birbirine üstünlük sağlayamaması tarafları savaşı kazanmak için alternatif çözümlere yöneltmiştir. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dahil edilmesini planlıyordu. Bu sayede müttefik kuvvetleri, açılacak olan yeni cepheye batı cephesinden asker kaydırmak zorunda kalacak ve özellikle İngiltere'nin dominyonları (Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda gibi) ile arasına bir set çekilmiş olacaktı.

Osmanlı devleti, itilaf devletlerinin kendisine karşı izlediği politikalar, son savaşlarda kaybedilen toprakların geri alınması, Almanya'nın savaştan galip çıkacağı düşüncesi gibi nedenlerle Almanya ile yakınlaşmaya başlamıştır. 2 Ağustos 1914'te imzalanan gizli bir anlaşma (Türk-Alman ittifakı) ile ittifak devletleri safına katılan Osmanlı Devleti, güvenliği açısından seferberliğini ve silahlı tarafsızlığını ilan etmiştir.⁶

Seferberliğin ilanı ile beraber 20'sinden 45 yaşına kadar olan efrat silâh altına çağırılmaya başlanmıştır. İmparatorluk bu şartlar altında hazırlıklarına devam ederken Almanya ile imzalanan gizli antlaşmanın ertesi günü (3 Ağustos 1914) beklenmedik bir olay yaşanmıştır. İngiliz Bahriye Nezareti 3 Ağustos 1914 Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el

⁴ a.g.e. s. 10.

⁵ Nigel Steel, Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, (çev. Mehmet Harmanlı), Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s. 1.

⁶ İskender Özbay, Rezzan Ünalp, Zekeriya Türkmen, *Harp Tarihi Gezileri II (Çanakkale Gelibolu)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 12.

konulma kararını İngiliz Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Osmanlı Hükümeti'ne tebliğ edilmesini iki ayrı yazıyla talep etmiştir.⁷

Gemilerin inşa masrafı olan milyonlarca sterlinin büyük bir kısmı halktan yardım olarak toplandığı için bu hareket Türkiye içinde öfkeye neden oldu. İngiliz hükümeti elkoyma olayını hafifletmek yolunda bir adım atmadı ve Türk halkının zararını tazmin etmek Almanlara kaldı. Goeben ve Breslau adlı iki Alman kruvazörü hemen Akdeniz'den İstanbul'a gönderildiler.⁸

İngiliz Donanması tarafından Akdeniz'de kovalanan bu iki Alman gemisi Marmara'ya alındı. Alman gemilerine Osmanlı bayrağı çekildi, Alman Mürettebat yanlarında getirdikleri «Fes»leri giydiler, böylece Osmanlı Donanmasının bir parçası oldular. 29 Ekim 1914'de donanmanın önemli bir kısmı Alman Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e çıktı. Aynı gün Sivastopol ile Novrosiski Limanları bombardıman edildi. Karşılıklı protestolardan sonra 31 Ekimde Rus orduları Kafkasya'dan hududu geçerek savaşı başlattı. Ertesi günü İngilizler⁹ Akabeyi topa tuttular. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, davetsiz olarak gelen bir Alman Amiralinin kendi İmparatorundan aldığı emirle kendisini Birinci Dünya Savaşının içinde buldu.¹⁰

Rusya'nın askeri gücünü birkaç cepheye ayırması, zaman zaman bunalmasına, sıkışmasına ve böylece müttefiklerinden yardım istemesine sebep oluyordu. Çar Nikola, 2 Ocak 1915'te yaptığı bir çağrı ile İngiltere'nin derhal bir Türk cephesini açmasını istedi. Bununla Osmanlı ordusunun karada ve denizde yeni cephede meşgul edileceğini ve güç durumunda bırakılacağını umuyordu.¹¹

28 Ocak 1915'te toplanan İngiliz savaş meclisinde Çanakkale'de cephe açılması teklifi kabul edildi. İngiltere böylelikle Ruslardan önce İstanbul'a girmiş olacak bu sebeple Osmanlı imparatorluğu savaş dışı kalacak ve tarafsız kalan balkan devletlerinin itilaf devletleri tarafında yer almalarının önü açılmış olacaktı.

⁷ Serhat Güvenç, *Drednot Ateşi ve Osmanlı Devleti: Reşadiye ve Sultan Osman Savaş Gemilerinin Öyküsü*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2005, s. 7.

⁸ Nigel Steel, Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s. 2.

⁹ Aynı zamanda İngilizler 3 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale boğazının giriş kısımlarını (Seddülbahir ve Kumkale) bombardımana tutmuş, Seddülbahir kalesinde cephaneliğe isabet eden bir merminin yarattığı infilak sonucunda 81 er ve 5 subay şehit olmuştur. Bu askerler Çanakkale Savaşlarının ilk şehitleri olarak kalenin yanına defnedilmiştir.

¹⁰ Fikret Günesen, *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1986, s. 12.

¹¹ Burhan Sayılır, *Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı*, Salyangoz Yayınları. İstanbul 2006, s. 23.

İngiltere, bahriye nazırı Winston Churchill'inde telkinleriyle Çanakkale'yi denizden zorlama yolunu tercih etmiştir. Bu sebeple toplanan kuvvetler 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale boğazından geçme teşebbüsünde bulundu fakat gerek Türk ordusunun boğaza döşediği mayınlar gerek Türk askerinin direnme azmi bu teşebbüsü başarısızlığa uğrattı. Çanakkale'yi sadece deniz yolu ile aşamayacağını anlayan itilaf kuvvetleri, Gelibolu yarımadasına yapılacak bir askeri hareket ile boğazı koruyan tabyaları arkadan kuşatarak susturabileceği düşüncesi ile kara hareketına karar vermiştir. Bundan sonra 25 Nisan 1915 tarihinde başlayan çıkarmalar ile yaklaşık olarak 8,5 ay sürecek olan Çanakkale kara savaşları başlamış ve hemen bitmesi düşünülen Çanakkale hareketi, kayıpları binlere varan insan zayıyatını alacak muharebe halini almıştır. Adı geçen zaman zarfında her iki tarafta bu savaştan galip çıkmak için sayısız taarruz teşebbüslerinde bulunmuş, bu amaçla binlerce insan savaş meydanlarınca can vermiştir. Türk ordusunun azimli direnişi karşısında binlerce askerini Gelibolu yarımadasında bırakan itilaf devletleri, bu harekatta ki başarısızlığını kabul eder ve 20 Aralık 1915'te Anafartalar-Arıburnu cephesini, 10 Ocak 1916 da Seddülbahir cephesi boşaltarak yarımadayı terk etmiştir.

Türk ordusu büyük ve parlak bir zafer kazanmıştır fakat bu zaferin bedeli çok ağır olmuştur. Bu bedeli eğitim açısından incelediğimizde, yetişmiş neslin ya can vermiş yada yaralanarak gazi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Savaştan sağ çıkanların ise eğitimleri en az bir sene askerlik sebebi ile aksamıştır.

Çanakkale Savaşlarının eğitim kurumunu, okulları, öğrencileri, öğretmenleri ve özellikle Çanakkale'deki eğitim kurumlarını etkilediği düşünüldüğünde bu çalışma konusu seçilmiştir. Hazırlanan bu çalışmada da Çanakkale savaşlarının eğitim kurumlarına olan etkileri ortaya çıkarılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Çanakkale Savaşlarının Türk eğitim kurumlarına etkisini araştırmayı amaçlayan bu araştırmanın alt problemleri şöyledir.

Bu temel amaca uygun olarak

1. Çanakkale Savaşları sırasında mevcut okulların durumu nedir?
2. Çanakkale Savaşlarında öğretmen ve öğrenci kayıpları neler olmuştur?
3. Çanakkale Savaşlarının eğitim politikalarına etkileri neler olmuştur?
4. Çanakkale Savaşlarının savaş bölgesine etkileri neler olmuştur?

Sorularına yanıt verilmiştir.

3. Araştırmanın Önemi

I. Dünya savaşında çeşitli cephelerde savaşmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu açısından hiç kuşkusuz en önemli cephe Çanakkale cephesidir. Çünkü müttefik kuvvetleri tarafından açılan Çanakkale cephesinin amacı, başkent olan İstanbul'u ele geçirmektir. Başkente yönelik olan saldırı tüm Osmanlı tebaasını derinden etkilemiş ve cepheye gönüllü olarak gelmek isteyenlerin sayısında artışa neden olmuştur. Bu sebeple gerek silâh altına alınarak gerek gönüllü olarak cepheye giden bir çok eğitimci, öğretmen ve öğrenci olmuştur.

Bu durumu Erdemir (2009: 409), Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri adlı eserinde şöyle anlatmaktadır; *...ordu zabıt ihtiyacını temin için hazırlıklar aşamasında üniversite, lise mezunlarını ve üniversite eğitimine devam edenler ile medrese talebelerinden şartları ihraz edenleri zabıt yetiştirmek üzere silah altına alınmıştır.*

Cepheye giden yetişmiş neslin kaybı zaten olumsuz durumda bulunan eğitim-öğretim faaliyetlerini daha da olumsuz bir hale sokmuştur.

Bahse konu olan bu olumsuzluklar sadece Osmanlı son dönem eğitimini etkilemekle kalmamış cumhuriyetin ilk dönemlerinde de bu kaybın etkileri önemli ölçüde hissedilmiştir.

Tuncoku ve Taşkiran (2000: 9) bu konuda; *Çanakkale'de eğitim görmüş, okuryazar ve aydın binlerce insan kaybedilmesi ülkenin sosyopolitik dokusunu da olumsuz etkileyecek ve hatta bu etki yakın zamanlara kadar yansiyacaktır. Cumhuriyetin ilanından yıllar sonra bile iki kuşak arasında kapatılamayan bu yetişmiş beyin gücü eksikliği kendisini her alanda hissettirecektir* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Bu çalışma ile Çanakkale Savaşlarının eğitim kurumuna olan etkileri araştırılmıştır. Dolayısı ile bu çalışma, "Milli Eğitim Temel Kanunu" 2. maddesinde yer alan *"Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan... Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek..."* amacına katkı sağlaması açısından önemlidir. Bu sebeple bu çalışmanın ilkokullarda, ortaokullarda ve liselerde okutulan ders kitaplarında yer alan Çanakkale Savaşları konusuna katkılar oluşturacağı düşünülmektedir.

4. Sayıtlar

1. Çalışmanın güvenilirliği ve geçerliliği için araştırmacı tarafından günümüz Türkçesine çevrilen Osmanlıca belgeler için alınan uzman görüşü yeterlidir.
2. Ulaşılan literatürün yeterli olduğu varsayılmıştır.

5. Kapsam ve Sınırlılıklar

1. Bu çalışma 1914-1916 yılları arasında mevcut okullar, öğretmenler ve öğrencileri kapsamaktadır.
2. Araştırma kapsamına askeri okullar ve öğrencileri dahil edilmemiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın yöntem bölümünde, yapılan araştırmanın modeli, veri toplama tekniği ve veri çözümleme tekniği üzerinde durulmuştur

1.1 Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışma, arşiv ve literatür taramaya dayalı olduğundan betimsel bir çalışmadır.

1.2 Veri Toplama Tekniği

Yapılan araştırmanın veri toplama işlemi iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada konu ile ilgili Türkçe literatür taraması yapılmıştır. Şöyle ki; araştırma konusu ile ilgili döneme ait hatıralar, kitaplar ve makaleler taranmıştır. Bu amaçla araştırmacı tarafından Milli kütüphane, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), Süleymaniye Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı gibi büyük kütüphanelere gidilmiştir. Adı geçen yerlerden konuya ilişkin kaynaklar elde edilmiştir. Türkçe literatürün taranmasından sonra ikinci aşama olarak Osmanlıca belgeleri içeren arşivlere (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kızılay Arşivi ve Meşihat Arşivi) gidilmiştir. Gerekli izinlerin alınarak gidildiği arşivlerde konuya ilişkin yüzlerce belge araştırmacı tarafından incelenmiş ve gerekli görülenler alınmıştır.

1.3 Verileri Çözümleme Tekniği

Veri toplama süreci sonunda ilk olarak, Osmanlıca belgeler günümüz Türkçesine çevrilmiş ve bu konuda uzman görüşü alınmıştır. Sonrasında ise belgeler kullanım alanlarına (konu başlıklarına) göre sınıflandırılmıştır. Yazım aşamasına geçilmeden önce son olarak elde edilen bilgiler (belgeler ve Türkçe kaynaklar) araştırmacı tarafından konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen ve sınıflandırılması yapılan bulgular araştırmacı tarafından yazılarak çalışmaya son verilmiştir.

BULGULAR

Bu kısımda, elde edilen bilgiler 4 ana başlık altında yazılıp yorumlanmıştır. Bu başlıklar şöyledir; Savaş Sırasında Mevcut Okulların Durumu (Kısım I), Öğretmen ve Öğrenci Kayıpları (Kısım II), Savaşın Savaş Bölgesine (Çanakkale'ye) Etkileri (Kısım III) ve Savaşın Eğitim Politikalarına Etkileri (Kısım IV).

KISIM I

SAVAŞ SIRASINDA MEVCUT OKULLARIN DURUMU

Bu bölümde Çanakkale Savaşlarının okullara olan etkileri alt başlıklarla ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

1. Okulların Hastaneye Çevrilmesi

Çanakkale Savaşlarının Osmanlı Devleti için taşıdığı önem dolayısıyla bu cephenin ihtiyaçlarının, her zaman temin ve tedarik edilmesi gerekmektedir. Hatta bu önem dolayısıyla var olan durumla mücadele eden kurumlara (Hilal-i Ahmer gibi) bağışlarda artışlar yaşanmıştır. *...Bağışların 1915 yılında önemli artış göstermesi, İstanbul'u tehdit eden Çanakkale muharebelerinin başkent için ciddi bir tehdit oluşturmasına dolayısıyla geniş kitleleri ilgilendirmesine bağlanabilir.*¹²

Özet olarak böylesine önemli ve 8.5 ay süren bir cephede kayıplarında yüksek olması normaldir. Savaşta yaralanacak insanların tedavisi için önlemler alınması gereklilik arz etmekteydi. Bu sebeple *...hal-i harbin (savaş halinin) hudusu (meydana gelmesi) halinde Hilal-i Ahmer'ce hastane olunması takarrür etmiş (kararlaştırılmış) sair mektep binasının Hilal-i Ahmer emrine amade bulundurulması...*¹³ istenmiştir. Bu okullar ve kaç yataklı hastane olacakları aşağıdaki gibi kararlaştırılmıştır.

¹² Seçil K. Akgün ve Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Beyda Basımevi, Ankara 2000, s. 206.

¹³ ATASE, Kls. 2207, Dos. 19, Fih. 6-3.

500 Darülfünun 150 Vefa 200 Kadırga 250 Mülkiye Baytar Mektebi 300 İstanbul Sultanisi	Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından hastane ittihaz edilecek mektep ve mebani (binalar)
---	--

Bu okullara durumu anlatan yazılar gönderilmiştir. Örneğin Mülkiye Baytar mektebine gönderilen yazıda, *...hal-i harbin (savaş halinin) hudusu (meydana gelmesi halinde) mülkiye baytar mektebinin 250 yataklı hastane haline ifrağı (getirilmesi) mukarrer (kararlaştırılmış) olmakla bu hususun icap edenlere emr...*¹⁴ edilmesi gerektiği Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne yazılmıştır. Aynı şekilde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Harbiye Nezareti'nden, Vefa lisesi için Maarif Nezareti'ne gerekli teşebbüslerde bulunulması istenmiştir. *...Mukarrer olduğu (kararlaştırıldığı) vecihle (üzere) Vefa Sultanisinin hastaneye ifrağ olunması (haline getirilmesi) zımında cemiyetimize teslim edilmek üzere Maarif Nezareti Celilesine müracaat olunmuş ise de nezaret meşarunileyh (adı geçen bakanlık) tarafından bu bapta adem-i malumat (haberi olmadığı) beyan edildiğinden mezkur (adı geçen) sultaninin (lisenin) ve mülkiye baytar mektebinin hastane haline ifrağı (getirilmesi) hakkında kararın serian (acele olarak) Maarif Nezareti Celilesine tebliğ...*¹⁵ edilmesi istenmiştir. Hastane olacak okullar sadece İstanbul'la sınırlı kalmamış başka illerde de benzer durumlar yaşanmıştır. Ankara Maarif Müdürü Muhittin Bey, 3 Ağustos 1914 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği telgrafta *...seferberlik ilanına mebni (dolayısıyla) Ankara Darülmualimin (öğretmen okulu) binası hastane-i askeri (askeri hastane) ittihaz edilmek (olmak) üzere tahliyesi hususuna makam-ı vilayetten (valilikten) emr-i kat'i (kesin emir) verildiği...*¹⁶ ni belirtmiştir.

Okulların yapılma amaçlarının dışında kullanılması ilk defa yapılacak uygulama olmayacaktır. Balkan Savaşları (1912-1913) esnasında da özellikle İstanbul'daki okullar hastane olarak kullanılmıştır. 18 Aralık 1913 tarihinde İstanbul Maarif Müdüriyeti, Maarif Nezaretine gönderdiği yazıda, *...İdare-i askeriye tarafından hastane ittihaz edilmiş (haline getirilmiş) İstanbul Sultanisi'nin esna-i tahliyesinde (tahliyesi anında) hastalara ait yatakların Vefa Sultanisi'nin teneffüs hanesine (dinlenme bölümüne) nakil edildiği ve alan kalmadığı ve*

¹⁴ ATASE, Kls. 2207, Dos. 19, Fih. 6-2.

¹⁵ ATASE, Kls. 2207, Dos. 19, Fih. 6.

¹⁶ BOA MF MKT 1200-15/3

mezkur yatakların talebenin üzerinde sıhhat nokta-i nazarından fena bir tesir...¹⁷ yapmasından çekinildiğinden, bu yatakların okuldan alınmasını istemiştir.

Hastane haline getirilecek okullar önceki sayfada gösterilen liste ile sınırlı kalmamıştır. Dönemin gazetelerine (Tanin, Tasvir-i Efkar, İkdam, Sabah) 10 Eylül 1914 tarihinde verilen ilanda *...Ahval-i hazırta (zamanın şartları) hasebiyle (dolayısıyla) bazı mekatib-i sultaniyenin (liselerin) hastaneye itti haz kılınacağı (haline getirileceği) münasebetiyle Dersaadet (İstanbul) mekatib-i sultaniyesinden (liselerinden) yalnız Mercan, Gelenbevi, Davut Paşa sultanilerinin küşadıyla (açılmasıyla) tedrisata (eğitime) mübaşeret edilmesi (başlanılması) ve diğer sultanilerin (liselerin) şakirdan-ı müdaviminin (devam eden öğrencilerinin) semtleri itibariyle bu mekteplere devam ettirilmeleri...¹⁸ istenmiştir. Ve *...bilumum mekatibin Eylülün 15. günü küşadıyla (açılmasıyla) tedrisata (eğitime) mübaşeret edilmesi (başlanılması)...¹⁹ kararlaştırılmıştır.**

1.1 Okulların İşgali İle Meydana Gelen Zararlar

Okulların işgali esnasında meydana gelen zararlar ise ayrıca bir sorun olmuştur. Maarif Nezareti, İstanbul Maarif Müdüriyeti'ne gönderdiği yazıda *...seferberlik münasebetiyle idare-i askeriye ye lüzumu olan mekatib (okul) binalarının ekser mahallerde (çoğu yerde) vesait-i cebriyye ile (zor kullanarak) işgal edilmekte ve bu sırada mektep eşyasının kırılıp dökülmesine bakılmamakta olduğu müracaat ve şikayat-i vakiadan (vuku bulan şikayetlerden) anlaşılması üzerine ahval-i fevkalade-i hazırta (olağanüstü hal) dolayısıyla mektep binalarına ihtiyaç hasıl oldukça veya olacağı hissedildikçe mevki kumandanların hükümet-i mahalliye müracaat ederek bunları tahliye ettirmeleri lazım geleceği yoksa suret-i cebriyye de (zor kullanarak) mekatibin (okulların) işgali bu miyanda birçok zararların ika (yapılması) muvaffak (uygun) olmadığı gibi bu halin vak'-ı hükümette münafi (aykırı) bulunduğu Harbiye Nezaret-i Celilesine yazılmıştı. Nezaret müşarünileyhten (adı geçen bakanlıktan) bu kere varid olan (gelen) tezkere-i cevabiye de (cevapta) mekatibin (okulların) maarif memurlarının inzimam-ı rey (görüşlerinin alınması) ve muavenetleriyle (yardımlarıyla) işgal edilerek örf-i (geleneksel) muamelattan (uygulamadan) katiyen (kesinlikle) ictinab edilmesi (sakınılması) tamimen tebliğ edildiği bildirilmiş olmağla bu bapta cihet-i askeriyeden usulü dairesinde*

¹⁷ BOA MF MKT 1193-49/1

¹⁸ BOA MF İMF 41-16

¹⁹ BOA MF İMF 42-16

müracaat vaki oldukça levazım-ı tesisiye ve tedrisiyenin (eğitim araçlarının) zarardan muhafazası temin olmak şartıyla lüzum görülecek mekatib (okul) binalarının teslimi iktiza edeceği (gerekeceği) beyan...²⁰ olmuştur.

1.2 Özel Okulların İşgali

Bu karar üzerine İstanbul'da bulunan Fransa Frer (papaz) mektebi müdürü, İstanbul Maarif Müdürüne gönderdiği yazıda ... *Ahval-i fevkalade-i hazıra (olağanüstü hal) dolayısıyla mektep binalarının ihtiyaç hasıl oldukça (gereklikçe) bunları şerait-i mahsus (özel şartlar) dairesinde tahliye ettirileceği 9 Eylül 330 (22 Eylül 1914) tarihli 4086 numaralı ihbarname ile bildirilmişti. Buna dair birkaç sözle de dermiyanına müsaade etmenizi rica ederim. Filhakika (hakikatte) ahval-i fevkalade (olağanüstü hal) dolayısıyla mekatib-i resmiye (devlet okulları) binalarının tahliyesi her ne kadar bunlar için bir zarar teşkil ederse tabii (doğal) ve mantıkidir (mantıklıdır). Zira bu mektepler ancak hükümetin vesaiti-i maddiye ve maneviyesi (maddi ve manevi vasıtaları) sayesinde hayat buluyorlar. Halbuki bu gibi tedabirin (tedbirlerin) mekatib-i hususiye ye (özel okulları) teşmili (kapsaması) bunların mucib-i mahvı (mahvına sebep) olur. Çünkü bu miyanda bulunan mekatib-i hükümetin (devlet okullarının) vesait-i maddiyesinden mahrum kalıp bilakis (aksine) ailelere, muallimine karşı kahr bulunur. Binaenaleyh (bununla birlikte) mekatib-i hususiyenin (özel okulların) doğrudan doğruya kapanmaları onlar için zararın birkaç bin liraya belağ olabilmesine (ulaşmasına) delalet eder. İşte müdür beyefendi bu küçük mülahazamı (görüşlerimi) nazar-ı alinize (görüşlerinize) takdim eylerim...²¹ diyerek özel okulların karşılaşıcağı durumu anlatmıştır. Bu yazısında okul müdürü, ihtiyaç oldukça okulların işgal edileceğine dair aldığı haber üzerine kendi görüşlerini anlatmıştır. Konuyla ilgili görüşlerinde devlet okullarının işgal edilmesinin, bu okullara zarar vereceğine değinmiştir. Bu kararın özel okulları kapsamasının ise zararın ötesinde bir etki yapacağını anlatmıştır. Çünkü devlet okullarının bu şekilde kapanmasının ardından, özel okullarında kapanması ailelerin ve öğretmenlerin bu imkanlardan yoksun kalmasına sebep olacaktır. Ayrıca maddi açıdan da özel okulların büyük oranda zarar göreceğini ifade etmiştir.*

1.3 Yaralıların Nakli ve İşgal Edilen Okullara Yerleştirilmeleri

²⁰ BOA MF İMF 43-36/2

²¹ BOA MF İMF 43-36/3

Bu arada 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı'nı deniz yoluyla geçemeyen müttefik kuvvetleri, 25 Nisan 1915 tarihinde Gelibolu Yarımadası'na ve Çanakkale'nin Anadolu kıyılarına asker çıkarmaya başlamıştır. Kara savaşlarının başlaması, kayıpları ve yaralanmaları da beraberinde getirmiştir. Yaralıların Çanakkale'den İstanbul'a doğru yola çıkmasıyla Maarif Nezareti ve Harbiye Nezareti arasında bir dizi yazışma meydana gelmiştir.

Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) Şükrü Bey, Harbiye Nezareti'ne acele üst notuyla gönderdiği yazıda *...Fi 17 Nisan 331 [30 Nisan 1915] İslam mekteplerinin hastane haline ifrağı (getirilmesi) Beyoğlu'ndaki birçok büyük otellerin ve anasır-ı saireye (diğer öğelere) mahsus leyli (yatılı) mekteplerin kamilen (noksansız) işgallerinden sonra düşünülecek bir mesele olması lazım gelir. Ba-husus (özellikle) İstanbul sultanisinde 200'e yakın Balkan Harbi şühedasının (şehitlerinin) bi-kes-i bivaye (kimsesiz fakir) kız evladı bulunuyor. Gönderdiğiniz beyan ettiğiniz memur-ı mahsus (özel memur) bunları sokaklara mı atacaktır. Bu gibi tertibatın evvelce görüşülüp kararlaştırılmadan icra edilmemesini temenni...²² ederek oteller, Rum, Ermeni ve Musevi okulları dururken Türk okullarının işgal edilmesi karşısında tepkisini dile getirmiştir. Buna karşılık *...esasen Balkan harbindeki liste üzerine mekatip (okullar) istimal olunacaktır (kullanılacaktır). Kız mektebi için lütfen bir konak tutulabilir emr-i samileri vech ile (vasıtasıyla) oteller işgal olunmaz fakat mekatib-i leyli (yatılı okullar) tatil edilir. Diğer mekatib-i ecnebiyye (gayr-i müslim okulları) nezaret-i celileleri tarafından işgal olunmuştur. Tabii onlara da sıra gelecektir. Bu gece gelecek mecruhini (yaralıları) sokaklarda mı bırakalım?...²³ cevabı verilmiştir.**

Şükrü Bey ise *...Fi 17 Nisan 1331 [30 Nisan 1915] Galatasaray ile Galata'daki İstanbul sultanilerinin hastane itihaz olunmak (haline getirilmek) üzere teslimine emr verdim. Otellerin işgal olunamamasının hangi hikmete (sebebe) müstenit olduğu (dayandığını) anlayamamakla beraber birkaç kolordunun askerini istiab edecek (içine alacak) kadar boş haneye malik (sahip) olan İstanbul'da mecruhunun (yaralıların) sokaklarda kalması ihtimalini sizin hatıra getirmenize tacib ettim (şaşırdım). Dariüşşafaka meşihata (Şeyhülislamlık makamına) merbuttur (bağlıdır). Anasır (öğeler) mekteplerinden murat Rum ve Ermeni ve Musevilere ait leyli (yatılı) mektepleridir. İnasa (kızlara) mahsus olan eski İstanbul sultanisinin alelacele tahliyesi kabil (mümkün) olamayacağı...²⁴ cevabını vermiştir.*

²² ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-9.

²³ ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-9a.

²⁴ ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-7.

Bu kritik durum Kızılay raporuna şöyle yansımıştır: ...Çanakkale'ye asker ihracını müteakip vukua gelen kanlı muharebat (muharebeler) neticesinde mecruh (yaralı) olan beylerle efradın bir kaç saate kadar İstanbul'a vürut edeceği (geleceği) ve binaenaleyh bunları yerleştirecek hastanelerin hemen küşadı (açılması) lüzumu sıhhiye-i askeriye tarafından cemiyetimize ihbar ve tebliğ edildi. Bu hususta hiçbir hazırlığımız olmamak ve eşyamızın kısm-ı mühimi (önemli kısmı) Eskişehir'e nakil edilmiş bulunmakla beraber bu an-ı ihtiyaç karşısında biran tereddüt edilmemiş ve emrin tebliğ edildiği günün akşamı vürut eden (gelen) mecruhin (yaralılar) Galatasaray ve İstanbul mekteb-i sultanilerine ve Darüüşşafaka'ya yerleştirilmiş ve derakab (hemen arkasından) ibata ve iaşeleri (barındırma ve yiyecekleri) temin olunmuştur...²⁵ Galatasaray lisesine yaralıların getirilişini okulda okuyan bir öğrenci şöyle anlatmıştır; 1915 yılının bir sonbahar gecesi derin uykumuz arasında ve sabaha yakın bir saatte birdenbire uyandırıldık. Hemen kalkmamız, eşyamızı toplayarak aşağıya inmemiz lazım geldiğini muhteremler (öğretmen yardımcıları) haber verdi. İlk şaşkınlık geçicinde mektebe yaralılar geldiğini ve mektebin hastaneye tahvil edeceğini (dönüşeceğini) öğrendik. Derhal giyindik. Birçoklarımız sadece elbise ve diş fırçası gibi bazı eşyalarımızı aldık, diğer bütün levazımımızı kendi arzumuzla hastaneye terk ederek aşağıya indik. Gecenin karanlığı içinde o zamanın hasta nakliye vasıtaları olan iki beygirli ve demir tekerlekli arabaların binaya durmadan yaralı nakil ettiklerini gördük. Bu arabaların, gecenin sessizliği içinde giriş yolunun parke taşları üzerinde muttarıt (devamlı) adeta ızdıraplı sesler çıkararak kapılara yanaşmalarını o zaman ki talebeler hala elemle hatırlarlar. Ertesi günü öğrendiğimize göre Gülnihal hastane gemisi akşamüstü Çanakkale'den yaralı dolu olarak Kabataş'a yanaşmış ve askeri, sivil hastaneler dolunca, mektep gibi büyük binalara da hasta yerleştirmek mecburiyeti hasıl olmuş ve bir kısım yaralılar da bizim mektebe yerleştirilmişler...²⁶

²⁵ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münakıd (kabul olunmuş) Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330 (1914) - 1334 (1918) Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335 (1919), s. 9.

²⁶ Suat Aray, Bir Galatasaraylının Hatıraları, TCDD Basımevi, İzmir 1959, s. 66.

**Galatasaray Lisesinde hastalarla ziyaretçiler bir arada.
Arkada görülen pankartta "Mekteb-i Sultani" yazmaktadır.²⁷**

Galatasaray Lisesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Bayrağı Dalgalanırken

²⁷ Fotoğraflar: Suat Aray, *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, TCDD Basımevi, İzmir 1959, s. 66-67.

1.4 İşgallerin Okullara Etkileri

Okulların işgali sorunları da beraberinde getirmiştir. 19 Aralık 1915 tarihinde Galatasaray Lisesi sıhhi teftiştten geçirilmiş ve bu teftiş sonucunda hazırlanan raporda. ...*Bu defa Galatasaray Sultanisi hakkında icra olunan teftişat-ı sıhhiye de (sıhhi teftişte) mektebin 430'u leyli (yatılı) ve 260'ı nehari (gündüzlü) olmak üzere 690 talebesi olup bunlardan leyli (yatılı) olan 430 şakirt (öğrenci) sekiz yatakhane de taksim olunmuş (bölünmüş) ise de yatakhanelerin mevcuda nazaran gayet dar bulunması cihetiyle adeta aralarından geçmek gayr-i mümkün (imkansız) bir hale geldiği müşahede kılınmıştır (görölmüştür). Şakirdan-ı mumaileyhanın (öğrencilerin) geceleri sekiz saatlik bir müddeti böyle müzdeham (kalabalık) bir surette imrar etmeleri (geçirmeleri) oranın havasını çabuk muhtell olmasına (sağlığı bozucu hal almasına) ve böyle ... havayı dahi sabaha kadar teneffüs etmek sıhhat-i bedeniye üzerinde su-i mizac edeceği (sağlığı bozacağı) şüphesiz bulunmasına binaen mezkur yatakhanelerin sıhhsiz bulunan ... 430 şakirtten (öğrenciden) 3'te 1'i bil-tefrik (ayrılarak) bunlar için birkaç odanın tedariki icabat-ı sıhhiyeden (sıhhi gereklilikten) bulunduğu...²⁸ belirtilmiştir. Yaralı askerlerin Galatasaray Lisesi'ne getirilmesi başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderilen yazıda ...*Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından Galatasaray sultanisine getirilen dört yüz raddesinde ki (civarında ki) mecruhin-i guzaten-i askeriye nin (yaralı gazi askerlerin) emr-i tedavisine iki tabip tahsis edilmiş olduğu cihetle mektebe isal edildikleri (ulaştırıldıkları) andan itibaren geçen 36 saat zarfında ancak 60 kadarının yaraları timar edilebilip (tedavi edilip) diğerlerine bakılmadığından taaffünden (kötü kokudan) koğuşlara girilemediği ve bu müddet zarfında iaşeleri ciheti katiyen düşünülmediği için mektepçe tedarik edilip verilebilen şeylerle kefaf-ı nefis (bir kimsenin ölmeyecek kadar olan rızkı temin) edilebilmekte ise de bunun devamına mektep bütçesinin müsait olmadığı ve bu sabah saat yedi buçukta vefat eden bir askerin kaldırılması için üç kere Hilal-i Ahmer'e müracaat edildiği halde henüz bir teşebbüste bulunulduğu mektep mezkur müdüriyetinden bildirilmiştir. Mecruhin-i mumaileyhim (yaralıların) ne suretle ...ilecek (belge yırtık) iktizasının (gereğinin) serian (acele) ifa ve inba buyrulması (tebliğ edilmesi)...²⁹ istenmiştir. Galatasaray Lisesi ile ilgili sıkıntılar bununla da kalmamıştır. Maarif Nezareti tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen yazıda ...*görülen lüzum üzerine ahiren Hilal-i Ahmer (Kızılay) hastanesi ittihaz olunan (halini alan)***

²⁸ BOA MF HFS 5-82

²⁹ BOA MF KMS 1208-40

Galatasaray sultani mektebi binası dahilinde şimdiye kadar 400 nefer mecruh (yaralı) yerleştirildiği gibi hastane mevcudunun 1000'e belâğı (erişmesi) için vaki olan talep üzerine binanın sol ve orta cenahındaki (tarafındaki) mütalaa-hanelerin (okuma salonlarının) dahi tahliye olunduğu ve mektebin hastane haline ifrağ olunan (dönüşen) aksamı (bölümü) diğer aksamından (bölümden) tahta perdelerle tefrik (ayrıldı) ve şu suretle binanın sağ cenahu (tarafı) ile vasati (ortası) hastane kısmından mehma-emkan (olabildiği kadar) tecrit kılındığı (ayrıldığı) beyanıyla işbu sağ cenah (taraf) ile vasati (orta) kısmında bir sınıf-ı iptidaiye şakirdanının (öğrencilerinin) tedrisatına (eğitimine) devam ve bil-cümle sınıfın (bütün sınıfların) imtihan-ı umumilerin (yıl sonu sınavlarının) icra olunması hususu mektep mezkur müdürlüğünden alınan tezkerede işar kılınış ve suret-i işar nezaretçe tensip olunarak (uygun görülerek) ol-vecihle (bu yolda) muamele ifası lüzumu müdüriyet-i mumaileyhaya tebliğ edilmiş olmağla sınıf-ı iptidaiye şakirdanının tedrisatına (eğitimine) halel (zarar) tari olmamak (gelmemesi) ve bil-cümle (bütün) sınıfın imtihan-ı umumilerinin icrası temin eylemiş olmak üzere tefrik olunan (ayrılan) mahale başkaca mecruh (yaralı) izam edilmemenin (gönderilmemesinin) Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkez-i umumiyesine tebliği...³⁰ istenmiştir. Başka yaralı gönderilmemesi talebine karşılık hala yaralı askerlerin Galatasaray Lisesi'ne gönderilmesinden dolayı okulda yer olmamasından, kayıt olmak isteyen öğrencilerin kayıt işlemleri gerçekleşmemiştir. Bu sefer bu durum Maarif Nezareti tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne (Kızılay'a) bildirilmiştir. Cemiyet-i Aliyelerince hastane ittihaz edilmiş (hastane halini almış) olan Galatasaray mekteb-i sultanisinde hastaların adedi gittikçe azalmakta ve yeniden de hasta gelmekte olduğu ve hala mevcut olup dört beşi bir koğuş işgal eden hastalar bir araya toplanacak olursa hastane ittihaz edilen (olan) kısımdan bir kaç koğuşun tahliyesine ve bu suretle mektebe külle yevm (her gün) müracaat ettikleri halde yer olmamak bahanesiyle kabulleri cihetine gidilemeyen talebe-i kadimeden (eski öğrencilerden) 150 efendinin de kabulüne imkan hasıl olacağı anlaşılmuş ve bu yüzden talebenin nimet-i tahsilden mahrum bırakılmasının da tecviz olunamayacağı (uygun görülemeyeceği) derkar bulunmuş olduğundan hiç olmazsa ber-vech muharrer (yazılmış olduğu gibi) 150 efendinin tecdid-i kaydına (kayıtlarının yenilenmesine) müteallik (dair) muamele ifa ettirmek üzere hastane cihetinde ki üst katta ki iki koğuşun orta katta dört derslane ve alt kattan da iki yemekhanenin serian (acele) tahliyesiyle mektep idaresine teslimi...³¹ istenmiştir.

³⁰ ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-25.

³¹ KIZILAY ARŞİVİ 23-335

O günden sonra boğaz muharebatı (muharebeleri) gittikçe kesb-i şiddet (şiddet kazanmış) ve ehemmiyet eylemiş (önemi artmış) ve mecruh (yaralı) vapurları yekdiğerini takip etmekte bulunmuş olduğundan bir taraftan mukaddema (önceden) küşat edilen (açılmış) Beyoğlu, Galata, Dariüşşafaka hastanelerinden maada (başka) Kadırga Viladethanesi (doğumhanesi), Cağaloğlu İnas Sultanisi (Kız Lisesi) ve Tıp Fakültesi ve cihet-i askeriyeden bil-işgal (işgal edilerek) cemiyetimize teslim edilen Taksim'de kain (bulunan) Zapion mektebi Hilal-i Ahmer hastanesi haline ifrağ olunmuş (getirilmiş) ve diğere cihetten Eskişehir'e gönderilen eşya ve malzemenin iadeten celbi esbab-ı istikmal edilmiştir (gereği yapılmıştır)...³² Yaralı miktarı arttıkça Çanakkale ile İstanbul arasında Marmara denizinde gemi trafiği artmıştır. Bu yaralılar üzerlerinde Hilal-i Ahmer bayrağı taşıyan Gülnihal vapuru ve Şirket-i Hayriye'nin 60, 61 ve 23 numaralı vapurları ile getirilmişlerdir.

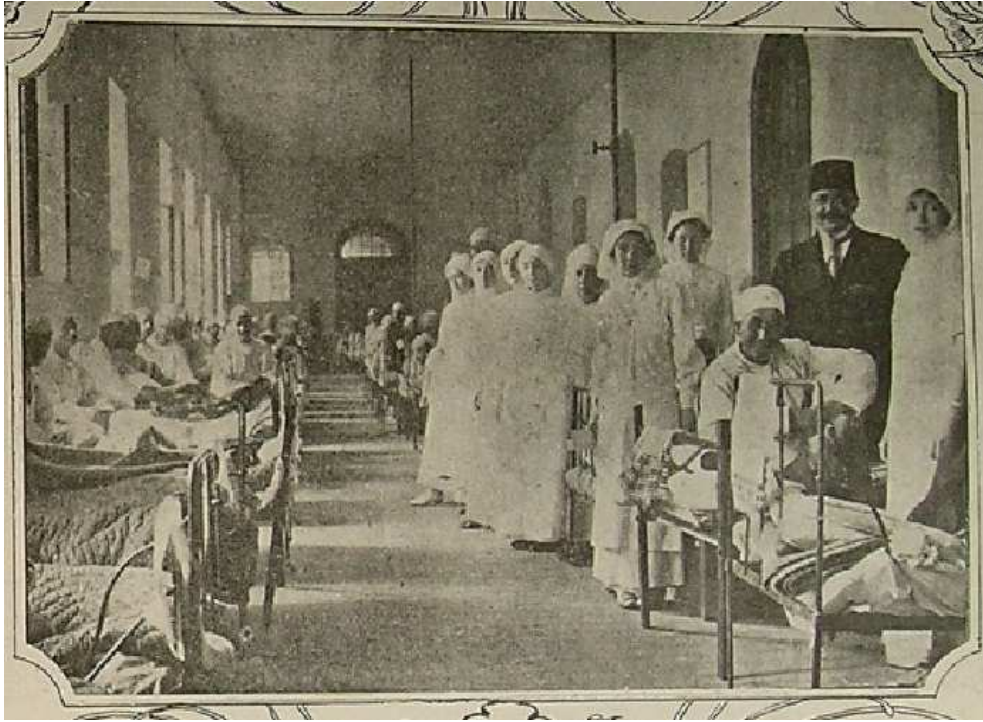
Yaralı Gazilerin Dersaadet'e (İstanbul'a) Muvasalatı (Ulaşması)³³

³² Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münakıd (kabul olunmuş) Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330 (1914) - 1334 (1918) Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335 (1919), s. 9-10.

³³ Fotoğraf: Servet-i Fünun Gazetesi, Numara: 1251, Sayfa:40

Gazi Mecruhlarm (yarahlarm) Dersaadet'e (İstanbul'a) Muvasalatı (Ulaşması)³⁴

Mecruh (yaralı) Gazilerimiz İstanbul'da Hilal-i Ahmer Hastanelerinde³⁵

³⁴ Fotoğraf: Adı geçen gazeteden alınmıştır.

³⁵ Fotoğraf: Harp Mecmuası Sayı:3 Sayfa:46

Savaşın şiddeti arttıkça İstanbul'a getirilen yaralı sayıda doğru orantı da artmıştır. Ve bu durum cepheden gelen yaralı askerlerin tedavisi için yeni hastanelerin açılmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum diğer okullarında işgali anlamını taşımaktadır. 1. Kolordu komutanı Kızılay'a gönderdiği yazıda *...Payitahtta (İstanbul'da) peyderpey teşkil edilen ve edilecek olan mecruhin (yaralı) hastaneleri için muktezi (gerekli) maa-levazım ve teferruat (levazım ve teferruatla birlikte) 2000 yatağın cemiyet-i muhteremeleri tarafından cihet-i askeriye ye temin buyrulması...*³⁶ nı istemiştir. Bu durumda açılan hastanelerin yatak mevcudu aşağıdaki gibi olmuştur.

İstanbul'daki Hastaneler³⁷

<i>Esami (İsmi)</i>	<i>Yatak</i>
<i>Tıp Fakültesi</i>	<i>1500</i>
<i>Beyoğlu</i>	<i>1000</i>
<i>Galata</i>	<i>400</i>
<i>Taksim Zapion</i>	<i>300</i>
<i>Cağaloğlu</i>	<i>300</i>
<i>Dariüşşafaka</i>	<i>250</i>
<i>Kadırga</i>	<i>200</i>
<i>Toplam</i>	<i>4050</i>

Bahsedildiği gibi artan ihtiyaç üzerine yeni hastaneler lüzumu ortaya çıkmış ve bu durum hastaneye dönüşen okul sayısını arttırmıştır. *Bu kere hasıl olan ihtiyaç üzerine Moda'da ki Frerler ve ... mektebinin hastane ittihaz olunmak (haline getirilmek) üzere hemen şimdi ve üç gün zarfında da Acıbadem mektebinin tahliyeleriyle cihet-i askeriye ye teslimi için icap edenlere o emr-i mukteziye (gerekli emir)...*³⁸ verilmesi istenmiştir. Bu okullardan bir diğeri de *...Hilal-i Ahmer hastanesi ittihaz edilen Bezm-i Alem Valide Sultanisi...*³⁹ dir. *...Bezm-i Alem Valide Sultanisi'nde tesis olunan Hilal-i Ahmer hastanesi için mektebin erzakından alınanların bedeli bil-tab' (kayıt edilerek) tesviye olunacaktır (ödenecektir)...*⁴⁰

³⁶ KIZILAY ARŞİVİ 73-26

³⁷ KIZILAY ARŞİVİ 112-10

³⁸ ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-38.

³⁹ KIZILAY ARŞİVİ 23-256

⁴⁰ BOA MF ALY 79-79/1

بزم عالم والده سلطانیسی دروننده مجروحین غزاته تخصیص اولونان هلال احمر خسته خانه سنده برمنظره داخلیه

Bezm-i Alem Valide Sultanisi derununda (içinde) mecuhin-i guzata (yaralı gazilere) tahsis olunan Hilal-i Ahmer hastanesinde bir manzara-i dahiliye

İstanbul'da art arda açılan bu hastaneler ihtiyaca yeterli derecede cevap verememiştir. Çanakkale ihtiyacat-ı sıhhiyesi (sıhhi ihtiyaçları) için İstanbul'daki müessesat (kurumlar) gayr-ı kafi (yetersiz) görüldüğünden Gelibolu'da teşkilat-ı cedide-i sıhhiye (yeni hastanelere) lüzum görülmüş ve Gelibolu'da 200 yataklı bir hastane tesis olunarak muntazam bir heyet-i sıhhiye izam olunmuştur (gönderilmiştir).⁴¹

Gelibolu'da açılan bu hastane hakkında başhekim Talha Yusuf Bey 3 Temmuz 1915'te şunları yazmıştır. 6 Nisan 331 [19 Nisan 1915] Pazartesi günü akşam üzeri 200 yatak olmak üzere hastanemizi ihzar ettik (hazır hale getirdik)... Yaraları ağır, ahval-i umumiyesi (genel durumu) vahim olanları tedaviye memur olduğumuz için bil-cümle (bütün) mecruhin (yaralılar) bomba, şarapnel ve obüs gibi vesait-i tahribiyeden (tahrip araçlarından) husule gelmiş (meydana gelmiş) vasi (açık, geniş) derin yaraları havidirler (sahiptirler)... Gelibolu limanında mecruh (yaralı) ile dolu bir vapur bulunduğundan muavenete (yardıma) gidip saat dörde kadar meşgul olundu, ancak saat bire kadar uyumuştuk ki müthiş bir bombardımana maruz kaldık. Gelibolu'da Hilal-i Ahmer'den başka hastane kalmadığı ve bunların bir gün evvel nakil edildiğini tahkikat ile anladık. Hastanemiz eşyasının balya haline vaz' edilmesine

⁴¹ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münakıd (kabul olunmuş) Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330 (1914) - 1334 (1918) Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335 (1919), s. 10.

(getirilmesine) ibtidar ile (başlanarak) dört günde ambalaj tamam oldu. 25 Nisan 331 (8 Mayıs 1915) cumartesi günü ... vapuruna eşyalarımızı tahmil ile (yükleyerek) Pazar günü Şarköy'e muvasalat ettik (ulaştık).⁴² Yusuf Bey'in yazdıklarından Çanakkale'de uluslararası anlaşmalara aykırı bir şekilde hastanelerinde bombalandığı anlaşılmaktadır ki bu durumu birçok arşiv belgesi de doğrulamaktadır. Bu bombardıman sonucunda hastanenin Şarköy'e taşındığı anlaşılmaktadır.

Hilal-i Ahmer Gelibolu Hastanesinde Bir Ameliyat-ı Cerrahiye Ser-Tabip (Başhekim) Talha Yusuf, Enver, Operatör Faik Beyler⁴³

2. Bombardımanlara Karşı Alınan Önlemler

Bu gibi bombardımanların önüne geçebilmek için Hariciye Nezareti (Dış İşleri Bakanlığı) 1 Mart 1915 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazı göndermiştir. Bu yazıda Dış İşleri Bakanlığı, *Hengâm-ı muharebede (savaş zamanında) kuvve-i bahriye (deniz kuvvetleri) tarafından yapılacak bombardımanlar esnasında top atışlarından mahfuziyeti (korunması) icap eden bazı nev-i mebaniyi (binaları) ta'dad-ı tafsil eden (bir bir anlatan) 1907 Lahey*

⁴² KIZILAY ARŞİVİ 523-45

⁴³ Fotoğraf: Servet-i Fünun

konferansının 9. mukavelesininin 5. maddesinde “kuvve-i bahriye (deniz kuvvetleri) taraflarından topa tutulduğu zaman eser-i tarihiye (tarihi eser) ile icra-i ebniye-i (binalar) sanayi ve ulum ve fünun ve hayrat ve hasenata mahsus emakin (mahaller, mekânlar) ve mebaniyenin (binaların) ve hastanelerle, merza (hastalar) veya mecruhunun (yaralıların) tecemmu’ ettikleri (toplandıkları) mahallerin aynı zamanda bir maksat-ı askeri (askeri amaç) için istimal olunmamaları (kullanılmamaları) şartıyla mümkün olduğu mertebede vikaye edilmeleri (korunabilmeleri) zımında kumandan tarafından bilcümle tedabir lâzıme (gerekli tedbire) tevessül edebilecektir (başvurulacaktır)... Bu gibi mebani (binalar) üzerine keşide edilecek (çekilecek) işarete gelince: ale-l-umum müessesat-ı hayriye (bütün hayır kurumları) ve mekatip (okullar) üzerine “yukarıdakilere siyah ve aşağıdakilere beyaz renkli olmak üzere kutren (çap itibarıyla) iki müsellis münkasım (üç bölünmüş) müstatil (dikdörtgen) el-şekil (şekilli) büyük ve sert levhalar” talik olunmak (asmak) lazımdır.⁴⁴ diyerek gerekli uyarıyı yapmıştır.

3. İşgal Edilen Okullarda Mevcut Eşya

Okulların işgal edilmesi ile birlikte okul ve öğrenci eşyalarının durumu sorunu çıkmıştır. Örneğin İstanbul Maarif Müdüriyeti, Sahra-i Sıhhiye Müfettişliğine gönderdiği yazıda *Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) heyeti tarafından hastane ittihaz edilmiş (haline getirilmiş) olan Şehit Muhtar Bey İnas (kız) mektebinde eşyanın mahfuz (saklı) bulunduğu odalar 1 Haziran 331 (14 Haziran 1915) tarihinde mektep mühr-i resmisi ile (resmi mührüyle) heyet-i talimiyye muvacehesinde (şahitliğinde) mühürlenmiş ve kapıların üzerine mektebe ait eşyayı muhtevi olduğu (içerdiği) büyük yazıyla işaret edilmiş iken akşam efrad-ı askeriye (askerler) tarafından odalardan ikisinin kapıları kırılarak eşyanın alındığı ve mühr-i resminin fekk edildiği (kesildiği) ertesi gün efrat ve zabitanı icra edilmiş olan tembihatın üzerinden daha bir gün mürur etmeden (geçmeden) oda kapılarının bu suretle kırılması ve eşyanın suver-i istimali (kullanımı) bu mektep eşyasının katiyen (kesinlikle) taht-ı emniyette (güvende) bulunmadığına...⁴⁵ dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde Galata’da ki İstanbul Sultanisi’nden Hilal-i Ahmer (Kızılay) namına alınmış olan yatakların mektep müdürüyle hastane sertabibi (başhekim) arasında kararlaştırıldığı vecihle (üzere) tesviye-i esmani (bedellerinin*

⁴⁴ BOA MF MKT 1206-12

⁴⁵ BOA MF İMF 75-79

ödenmesi)...⁴⁶ istenmiştir. Buna benzer olarak Maarif Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (İç İşleri Bakanlığı'na) gönderilen yazıda ...Ankara mekteb-i sultanisiyle Darümualliminin de mevcut karyoların cihet-i askeriyece hastanelere alınmış olmasına binaen leyli (yatılı) küşat edilmiş (açılmış) olan mezkur mekteplere lüzum-ı katisi (kesinlikle ihtiyaç) bulunan karyoların emval-i metruke miyanında (terk edilmiş durumda bulunan) mevcut karyolardan itası (verilmesi)...⁴⁷ istenmiştir. Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda ise *Sene-i cedide-i dersiyenin (yeni ders yılının) hululü (başlaması) münasebetiyle küşat edilmiş (açılmış) ve karyola bulunamamasından dolayı talebe-i leyliyenin (yatılı talebenin) kabulü muamelesi duçar-ı tehir olmuş (gecikmiş) olan darümuallimin ile İstanbul ve Bezm-i Alem Valide sultanileri tedrisatının (eğitiminin) daha ziyade (fazla) tehire (gecikmeye) uğramaktan vikayesi (korunması) zımında (için) tezkere-i aliye-i ...nde bahis olunan mağazalarda ki karyolalara tekalif-i harbiye (savaş zamanında alınan fevkalade vergi) usulüyle vaz-ı yed olunarak (el konularak) bunların o hastanelerde istimal olunmak (kullanılmak) üzere alınan mektep karyolarına mukabil (karşılık) nezarete teslimi hususuna müsaade-i aliye-i nezaretpenahilerinin şayan buyrulmasını...⁴⁸ istemiştir. İstanbul Sultanisi'nin konu olduğu diğer bir belgede Maarif Nezareti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne (Kızılay'a) gönderdiği yazıda ...İstanbul sultanisinde ki çamaşır hanenin hastane idaresine teslimi mektep müdüriyetine tebliğ kılınmış olduğundan çamaşırkların kapalı olarak nakliyle icabat-ı sıhhiyeye (sıhhi gerekliliklere) itina olunmasının icap edenlere emr ve tembih...⁴⁹ edilmesini istemiştir. Yine bir okul eşyası olarak kullanılan kasa için yapılan yazışmada Maarif Nezareti ...Eczacı ve Dişçi mektebinde mevcut sagir (küçük) kasa da talebeden alınan ücurat (ücretler) ile sarfiyat-ı vesaiiki ve maaşatın itası (ödenmesi) esnasında müracaat edemeyen ashab-ı maaşın akçesi (parası) hıfz edildiği (saklandı) cihetle kasaya mektepçe ihtiyaç olduğu...⁵⁰ cevabını vermiştir.*

Bu konuda ki (okul eşyaları) yazışmaların genellikle Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) ve okul binalarını hastane olarak kullanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) arasında yapıldığı görülmektedir. Okul binalarının ve eşyalarının kullanımına izin veren Maarif Nezareti, bu eşyalar karşılığında makbuz ve kilitli bulunan odalarda ki eşyalara dokunulmamasını istemiştir. Örneğin Maarif Nezareti, yine Hilal-i Ahmer'e (Kızılay'a)

⁴⁶ BOA MF MKT 1212-54

⁴⁷ BOA MF MKT 1212-68

⁴⁸ BOA MF MKT 1212-64

⁴⁹ KIZILAY ARŞİVİ 23-175

⁵⁰ KIZILAY ARŞİVİ 114-30

gönderdiği yazıda *...Mektebi Sultani binasının Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) tarafından işgali tarihinden beri hastane idaresine her türlü teshilatın irae edilmiş (kolaylığın gösterilmiş) olduğu tezkere-i valalarının mektep mezkur idaresine havalesinden mukaddem (önce) vuku bulan talep üzerine mektebin büyük mübatana (tartışma) ile erzak ambarının üçte ikisi ve o cihetteki (taraftaki) odalar bil-tahliye (tahliyesiyle) hastane idaresine teslim kılındığı tezkere-i valaları üzerine mektep müdürlüğünden yazılan derkenarda beyan ve yalnız hastanenin bidayet-i küşadından (açılışından) beri mektebin yatak ve yemek takımlarıyla daha bir çok eşyası hastane tarafından istimal edilmekte (kullanılmakta) olduğundan ve kiraren (tekrar tekrar) vuku bulan müracaata rağmen bir teslim ilm-u haberi alınmadığından ve ser-tabip (başhekim) Nafiz Bey selefi zamanında alınan eşya-i mezkura için kendisi tarafından ilm-u haber itası (verilmesinin) muvaffak olamayacağı cihetle bu hususta merkez-i umumiye müracaat edilmesini ifade eylediğinden bahisle elyevm (bugün) hastanece istimal edilmekte (kullanılmakta) olan mektebin demirbaş eşyasının zabt-ı defter edilerek (deftere geçirilerek) mukabilinde (karşılığında) mektep idaresine bir makbuz ilm-u haberi...⁵¹ verilmesini istemiştir. Yine buna benzer bir yazışma olarak Hilal-i Ahmer'den (Kızılay'dan) *...Bezm-i Alem Valide Sultanisi binasının hastane olarak işgalinden beri mektepte mevcut karyolalar ile yatak ve yorgan ve eşya-i sairenin (diğer eşyaların) müfredatını (içeriğini) natık olarak (bildiren) bir kıt'a teslim ilm-u haberinin serian (acele) tanzim...⁵² edilerek okul idaresine göndermesi istenmiştir. Bu örnekleri⁵³ çoğaltmak mümkündür. Bezm-i Alem Valide Lisesi ile ilgili olarak *...Bezm-i Alem Valide sultanisinin tali ve leyli (yatılı) kısımları hastane ittihazi (olması) için Hilal-i Ahmer'e terk edilmesi üzerine memur-ı mahsus (özel memur) tarafından mektepte mevcut erzaka ve hatta mektebin kasasına vaz-ı yed edilmek (el konulmak) istenildiği ve bu babta ısrar edilmekte olduğu anlaşılmuş ve erzağın bedeli tesviye edilmedikçe (ödenmedikçe) itasına (verilmesine) devam olunamamak tabii kasanın mektebe lüzumuna binaen verilememesi zaruri...⁵⁴ bulunduğundan gerekenlere emir verilmesi istenmiştir.***

Okul eşyalarının yanı sıra öğrencilerin şahsi eşyaları da hastane idarelerince kullanılmıştır. Bundan dolayı Hilal-i Ahmer'den (Kızılay'dan) *...Hastane ittihaz edilmiş*

⁵¹ KIZILAY ARŞİVİ 114-31

⁵² KIZILAY ARŞİVİ 114-33

⁵³ Galatasaray Sultani mektebinin yatak ve yemek takımlarıyla daha bir çok eşyası mekteb-i mezkurda küşat olunan (açılan) hastanece istimal edilmekte (kullanılmakta) olduğundan bahisle işbu demirbaş eşyanın zabt-ı defter edilerek (deftere geçirilerek) mukabilinde (karşılığında) mektep idaresine bir makbuz ilm-u haber verilmesi istenmiştir. KIZILAY ARŞİVİ 114-35

⁵⁴ KIZILAY ARŞİVİ 114-34

(haline gelmiş) olan İstanbul mekteb-i sultanisinde mevcut olup hastane heyeti tarafından vaz-ı yed edilmiş (el konulmuş) olan 155 adet yatak takımıyla 5 yastık ve 5 ..den kısm-ı azaminin (büyük kısmı) talebeye ait eşya-i zatiyyeden (şahsi eşyadan) olmasına ve bunların badel-istimal (kullanıldıktan sonra) tekrar talebeye verilmesi muvaffak ve haiz olamamasına binaen sene-i dersiyede de (yeni ders yılında) müşkülata mahal kalmamak üzere eşya-i mezkureye şimdiden fiyat-ı takdir olunarak (bedel biçilerek) bedelinin nakden...⁵⁵ ödenmesi istenmiştir. Aynı konuya ilişkin bir yazışma Bezm-i Alem Valide Sultanisi için gerçekleşmiştir. Muvakkaten (geçici olarak) hastane ittihaz olunan Bezm-i Alem Valide Sultanisinde talebata (öğrencilere) ait olup hastanece kullanılan yatak, yorgan, çarşaf gibi eşya ile kırılan karyolaların emsali vecihle (örnekleri gibi) hastaneye mal edilerek tazmin-i bedel (sebeplenen zararını ödeme) icap eylemiş olmakla mezkur eşyanın mektep müdür ve muhasebe memurlarıyla birlikte takdir-i kıymeti zımnında (değeri biçilmesi için) bir memur-ı mahsusun tayini...⁵⁶ istenmiştir. Eşyalara fiyat biçme konusu ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Muvakkaten (geçici) hastane ittihaz edilen Bezm-i Alem Valide Sultanisinde talebata (öğrencilere) ait olup hastanece kullanılmış olan eşyanın bedeli bilahare cihet-i askeriyeden alınacak ise de cihet-i askeriyenin tesviye edeceği (ödeyeceği) meblağ eşyanın şimdiki müstamil (kullanılmış) haline göre olup halbuki eşya-i mezkure Hilal-i Ahmer'e mücedded (yepyeni) bir halde teslim edilmiş olmasına binaen aradaki fark-ı fiyatın (fiyat farkının) Hilal-i Ahmer'ce ödenmesi icap edeceğinden ve fark-ı mezkurun (fiyat farkının) takdiri zımnında bir memur-ı mahsusun tayin ve izamı (gönderilmesi)...⁵⁷ istenmiştir.

Okul eşyaları ile ilgili olarak Harbiye Nezareti'nin de bir talebi oluşur. Bu talepte Mühimmat-ı harbiye-i (savaş mühimmatı) imalatında bazı makasud-ı hususiye-i mühimme (önemli maksatlar) için kullanmak üzere brom, aseton, fosfor ve kibrit karbona ihtiyaç vardır. İşbu mevattan mekatib-i muhtelif (çeşitli okulların) kimyahanelerinde her ne miktar mevcut ise Saraçhane anbarında kimyahane-i askeriyeye irsalinin (gönderilmesinin) icap edenlere emr...⁵⁸ verilmesi istenmiştir. Bu talep Galatasaray Lisesi'ne, İstanbul Lisesi'ne, Darülmualimin'e, Darüleytam'a, Darülfünun'a, Tıp Fakültesi'ne ve Eczacı mektebine gönderilmiştir. Bu okullara gönderilen yazıda mektebiniz kimyahanesinde mevcut brom, aseton, fosfor ve kibrit karbon miktarının ayrı ayrı müsaraten (acilen) inbası (haber

⁵⁵ KIZILAY ARŞİVİ 114-36

⁵⁶ KIZILAY ARŞİVİ 114-44

⁵⁷ KIZILAY ARŞİVİ 23-279

⁵⁸ BOA MF MKT 1210-29/1

verilmesi)...⁵⁹ istenmiştir. Bu yazı üzerine adı geçen okullar kimyahanelerinde ki mevcut kimyevi miktarların listelerini göndermişlerdir. Örneğin İstanbul Lisesi, 50 gr. brom, 2750 gr. aseton, 750 gr. fosfor olduğunu kibrit karbonun olmadığını söylemiştir. Darülfünun ise dört kilo kadar aseton ve 300 gr kibrit karbon mevcut olduğunu bildirmiştir. Eczacı ve Dişçi mektebinde 1150 gr. brom, 1500 gr. aseton, 100 gr. fosfor ve 1000 gr. kibrit karbon bulunduğu gönderdiği listeden anlaşılmıştır.

4. Okulların Açılması ve Tahliye Edilen Okullar

Okulların açılma zamanının gelmesi ile Maarif Nezareti, okul binalarına ihtiyaç duymuş ve bazılarının tahliye edilerek teslim edilmesini istemiştir. Bu durumu Maarif Nazırı Şükrü Bey bizzat Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya yazarak anlatmıştır. *...Hal-i harp (harp hali) dolayısıyla hastane ittihaz edilmiş olan leyli (yatılı) mekatipte (okullarda) tedrisata (eğitime) mübaşeret olunabilmek (başlanabilmek) üzere mecruhin-i gazanın (yaralı gazilerin) bazı büyük otellerle Rum ve Ermeni mekatib (okulları) ve müessesatına (kurumlarına) nakil edilmeleri hakkında ki muvafakat-ı devletleri (izniniz) üzerine sıhhiye dairesi ile cereyan eden muhabereden (yazışmalardan) müspet (olumlu) bir netice elde edilememiş ve küşatlarına (açılmalarına) birinci derecede ihtiyaç görülen Galatasaray, Kadıköy ve Bezm-i Alem sultanileriyle Darülfünununun tahliyesi emrinde ... müsait bir cevap alınamamıştır. Malum-ı devletleridir ki (bilinmektedir ki) düvel-i muharebenin (savaşta olduğumuz devletlerin) hiç birinde müessesat-ı ilmiye (eğitim kurumları) işgal edilmiş olmayıp ihtiyacat-ı sıhhiye-i askeriye (askeri sıhhi ihtiyaçlar) husus (özel) mebaninin (binaların) işgali suretiyle tatmin edilmekte ve tedrisatın (eğitimin) halelden (zarardan) vikayesi (korunması) emrinde her türlü fedakârlık ihtiyar edilmektedir (gösterilmektedir). Ahiren (sonra) İtalya'dan avdet eden (dönen) nezaret-i acizi müşaviri ... oralardaki meşhudat (gözlemleri) ve tetkikatı da maruzatımı tamamen teyit eylemektedir (doğrulamaktadır). Zaten harb-ı sabık (eski savaş) ve hazır (mevcut savaş) dolayısıyla memleketimizde üç seneden beri tedrisatın (eğitimin) tanzimen (düzenli) cereyanı temin edilememiş olduğu ve bilhassa şehit ve muhacirin (göçmen) evladından birçoğunun bu müessesatta (kurumlarda) ibata ve iaşeleri (barındırma ve beslenmeleri) emrindeki lüzum ve zaruret nazar-ı dikkate alındığı takdirde mekatibin (okulların) tahliyesi hususundaki temenniyatın müsaareten (acele olarak) isaf buyrulacağını (kabul olunacağını) ... ümit eylerim. Ahiren sed edilen (kapatılan) ve adetleri on bire belağ*

⁵⁹ BOA MF MKT 1210-29/2

olan (ulaşan) İtalyan mekatibinin (okullarının) ve Beşiktaş'ta Defterdar'da kain (bulunan) İtalyan hastanesinin heyet-i sıhhiyece işgaliyle arz olunan mekatib-i resmiye de (devlet okullarında) mevcut ve miktarı ancak 1500 raddelerinde bulunan mecruhinin (yaralının) buralara nakil edilmeleri de mümkün ve bir muavenet-i mahsusa (özel yardım) olmak üzere elyevm (bugün) istimal edilmekte (kullanılmakta) olan karyolaların ve yatak takımlarının da cihet-i askeriye ye tevdii (gönderilmesi) mukarrer bulunmuş (kararlaştırılmış) olmağla müessesat-ı ilmiyenin (ilim kurumlarının) biran evvel tahliyesi...⁶⁰ Nazır (Bakan) Şükrü Bey tarafından şahsen istenmiştir. Maarif Nazırı Şükrü Bey'in bu talebine aşağıda ki karşılık verilmiştir.

Osmanlı Ordusu Hümayunu
Başkumandanlığı Vekaleti
Şube: 2

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine yazılan 22 Ağustos 331 [4 Eylül 1915] tarihli ve 3353 numaralı tezkere suretidir

17 Ağustos 331 [30 Ağustos 1915] tarihli ve 1444/196295 numaralı tezkere-i nezaretpenahileri cevabıdır.

Mecruhin (yaralı) hastanesi olmak üzere işgal edilen mekatibten (okullardan) lüzum-ı küşadı (açılması gerektiği) işar buyrulan Galatasaray, Kadıköy ve Bezm-i Alem Sultanileriyle Darülfünun binaları hakkında ber-vechati mukarrir (aşağıdaki gibi açıklanmış) olan tarz arz olunur.

1. Galatasaray Sultanisinin elyevm (halen) yatak mevcudu 1500 ve ihtiyaç halinde 2000'e iblağı (yüksetilmesi) mukarrer (kararlaştırılmış) olup hastane haline ifrağ edilememiş (getirilememiş) olan binanın kısm-ı diğeri ile yeni çarşıda İtalyan Ticaret Mektebi ve iptidai kısmı tevhide demi (birleşerek) pansiyon şekli verildiği surette sene-i atiyeye (gelecek sene) tedrisatının (eğitiminin) nehari (gündüzlü) olarak temin-i devamı mümkün olacağı için İstanbul'da ikametgahı olmayan talebenin de kema'fissabık (eskisi gibi) mektep binasında infak (besleme) ve iskanları kabil (mümkün) olduğu edilen tetkikattan anlaşılmıştır.

2. Kadıköy Sultani binasının tahliyesi mukarrerdir (kararlaştırılmıştır).

3. Bezm-i Alem İnas sultanisinin hal-i azır mevcudu 470, Darülfünun binasının ise 500 yatak olup esasen inas (kız) kısmının alt tarafı tahliye edilmiştir.

Keza bu binaların da Eylül nısf-ı ahirinde (ikinci yarısında) tahliyesi mukarrer (kararlaştırılmış) olup Teşrin-i Evvel (Ekim) ibtidasında (başında) tedrisata (eğitime) ibtidar edileceği (başlanılacağı) ve tezkere-i nezaretpenahilerinde işaret buyrulduğu vecihle (üzere) karyola ve yatakların da beraberce alındığı maruzdur olbabta.⁶¹

⁶⁰ KIZILAY ARŞİVİ 23-252/1

⁶¹ KIZILAY ARŞİVİ 23-252

Aslına mütaliktir 23 Ağustos 331 [5 Eylül 1915]

Maarif Nezareti tarafından başka okullarında tahliye edilmesi istenmiştir. Jandarma Umum (Genel) Kumandanlığı'na (komutanlığına) 10 Ekim 1915 tarihinde gönderilen yazıda *Üsküdar'da paşa kapısında kain (bulunan) merkez rüştiyesi binası jandarmalar tarafından işgal edilmiş olup mektebin bayram ertesi küşadı (açılması) mukarrer (kararlaştırılmış) bulunduğundan yapılması muktezi (gerekli) tamirata başlanılmak üzere mektep mezburun (adı geçen okulun) şimdiden tahliyesi lüzumunun icap edenlere emr ve tebliğ...⁶² edilmesi istenmiştir.*

Okulların açılma zamanının gelmesi ile birlikte Kadıköy Rum Cemaati Kilise ve Mektepleri Heyet-i İdaresi Reisi Yanni Koha, 26 Eylül 1915 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda *...Kadıköy'de Rum cemaatine ait Kadıköy'de Rıza Paşa mahallesinde kain (bulunan) bir adet inas (kız) mektebine mecruhin-i asakir-i Osmaniye (yaralı Osmanlı askerleri) ve mahal-i mezkurda kain (aynı yerde bulunan) bir adet zükur (erkek) mektebi ile Yel değirmeninde ve Kalamış'ta kain (bulunan) iki adet küçük zükur (erkek) ve inas (kız) mekteplerine asakir-i Osmaniye (Osmanlı askerleri) ikame edilmiş (yerleştirilmiş) olup bu kere ise mekatib-i ibtidaiyelerin (ilkokulların) küşadı (açılma) zamanı hulul eylemiş (gelmiş) olduğundan mecruhin-i asakir-i Osmaniye (yaralı Osmanlı askerleri) için istimal edilmekte (kullanılmakta) olan maruz-zikr (adı geçen) inas (kız) mektebi yine ol-vecihle (bu suretle) istimal edilmek (kullanılmak) üzere alıkonulup zükur (erkek) ve inas (kız) bin nefere (kişiye) belağ olan (erişen) talebemizin talim ve terbiyeden mahrum kalmamaları için diğer mekteplerimizin lütfen tarafımıza teslimine himmet buyrulması zımında Harbiye Nezareti Celilesi nezdinde...⁶³ teşebbüste bulunulmasını istemiştir.*

Okulların tahliye edilmeleri istekleri karşısında Harbiye Nezareti, *...ihtiyacat-ı müberrimeye (zorunlu ihtiyaçlara) binaen bil-zarur (zorunlu olarak) işgal edilmekte olan bilumum mekatibin (okulların) bilhassa Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ın (erkek ve kız öğretmen okullarının) imkan husulünde (meydana gelmesi halinde) evvel emirde (ilk olarak) tahliye olunacakları ancak şimdilik tahliyelerine imkan bulunmadığını...⁶⁴ belirtmiştir.* Bu yazıda kız ve erkek öğretmen okullarının öncelikli olarak tahliye edileceğinin belirtilmesi ayrıca önemlidir.

⁶² BOA MF MKT 1212-59

⁶³ BOA MF HTF 2-81

⁶⁴ BOA DH UMVM 69-8

Öte yandan Balıkesir Lisesi'nin işgal edileceği haberinin gelmesi üzerine eğitimin zarar görmemesi için bu karardan vazgeçilmesi istenmiştir. *Balıkesir Sultanisi'nin havlindeki (çevresindeki) yatakhane ile darülmuaallimin binasının cihet-i askeriyece işgal edilmek istenildiği beyanıyla icabının (gerekenin) ifası (yapılması) liva-i mezkur maarif müdüriyetinden alınan 28 Ağustos 1331 (10 Eylül 1915) tarihli telgraf namede izbar ediliyor (bildiriliyor). Sene-i cedide-i dersiyenin (yeni ders yılının) hululü (gelmesi) münasebetiyle her tarafta derslere başlandırılmak üzere esbab-ı lâzımeye (gerekli vasıtalara) tevessül edildiği (girişildiği) ve hatta İstanbul'da akdemce (önce) hastane ittihaz edilmiş (haline getirilmiş) olan mekatip (okul) binalarının dahi tedrisatın (eğitimin) halelden (zarardan) vikayesi (korunması) maksat-ı maarifperveranesiyle Nezaret-i Celilelerince tahliyesine muvafakat buyrulduğu (uygun görüldüğü) halde şimdi vilayet de mekatip binalarının tekrar işgaliyle umur-ı maarifin (eğitim işlerinin) duçar-ı sekte olmasına (sekteye uğramasına) taraf-ı ali-i nezaretpenahilerinden de icap edenlere tebliğini ve derslere başlandığı şu sırada artık mektep binalarının işgalinden sarf-ı nazar olunması (vazgeçilmesi)...⁶⁵ istenmiştir. Maarif Nezareti buna benzer bir istekte daha bulunmuştur. Göztepe ile Feneryolu arasında kain olup (bulunan) Erenköy zükur (erkek) numune mektebi ittihaz edilmek (haline getirilmek) üzere bi-mukavelename (mukavele ile) isticar (kiralanan) ve sıra ve perde vesaire gibi levazım tefrişiyesi (gerekli malzemelerin) tedarik ve ikmal edilerek (tamamlanarak) temizlettirilmekte bulunmuş olan topçu feriki (korgeneral) Hüseyin paşa köşkünde iki gün evvel müracaat eden bir yüzbaşı muvaffakiyetle 49. Fırka (tümen) 154. Alay 1. Tabur namına işgal edildiğini mübeyyin (gösteren) bir varaka talik edilmiş (gösterilmiş) olduğu İstanbul Maarif Müdüriyeti'nden ifade ediliyor, evvelce cihet-i askeriyenin tahtı işgalinde (işgali altında) iken bilahare (sonradan) tahliyesine 1. Kolordu kumandanlığından emir verilmiş ve ba'de-l-tahliye (tahliyeden sonra) mektep için mukavelenamesi yapılarak her türlü levazım-ı tesisiyesi (malzemesi) ikmal edilmiş (tamamlanmış) olan bu binanın bundan sonra tekrar işgal edilmek istenilmesi muvaffak (uygun) olmayacağından işgalden sarf-ı nazar edilmesi (vazgeçilmesi) lüzumunun lazım gelenlere emir ve tebliğ...⁶⁶ edilmesi Harbiye Nezareti'nden istenmiştir.*

Buna benzer bir örnek olarak Maarif Nezareti 14 Ekim 1915 tarihinde, *Erenköy'ünde büyük fedakârlıklarla tesis ve küşat edilmiş (açılmış) bulunan zükur (erkek) ve inas (kız) numune mektepleri binası olan Hüseyin ve Rıdvan paşa konaklarının cihet-i askeriyece işgaline teşebbüs edilmesi mezkur mekteplerin kapanmasını intaç eyleyeceğine (sonucunu*

⁶⁵ BOA MF MKT 1211-67/2

⁶⁶ BOA MF MKT 1211-70

meydana getireceğine) ve halbuki Erenköy'ünde İngilizlere ait iki köşk ile müteaddid (birçok, türlü türlü) diğer boş köşkler var iken mektep ittihaz olunan (halini alan) yerlerin işgal edilmesi muvaffak (uygun) olamayacağına ve esasen mekatibin (okulların) beşinci derecede işgal edilmesi mukarrerat-ı müttehize (kabul edilen kararlar) icabından bulunmasına binaen lütfen mezkur binaların işgallerinden sarf-ı nazar edilmesi (vazgeçilmesi) hususunun icap edenlere emr...⁶⁷ verilmesi istemiştir.

5. Savaşın İnşa Edilmesi Planlanan Okullara Etkileri

Öte yandan belirtmek gerekir ki, genelde I. Dünya Savaşı özelde Çanakkale Savaşı mevcut okulları etkilemekle kalmamış "ahval-i hazırda" yani var olan durum dolayısıyla yeni okulların da inşaları gecikmiştir. Muğla şehri ile ilgili tutulan bir kayıta bu durum görülmektedir. Bu kayıtlara göre *Şahidi Mektebi, Sekibaşı Mektebi ve Dibektaş Mektepleri birleştirilerek müceddeden (yeni) muntazam bir mektep inşası zımında (için) yedi yüz lira tahsisat vaz' edilmiş (koyulmuş) ise de ahval-i hazırda (var olan durum) dolayısıyla inşası duçar-ı tehir olmuştur (gecikmiştir).*⁶⁸ Aynı kayıtlarda Ula İnas İptida-i Mektebi karşısında "mülahazat" yani açıklamalar kısmında *mücedded (yeni) bir mektep inşası için muaveneten (yardım olarak) 100 lira tahsisat ita edilmiş (verilmiş) ise de ahval-i hazırda dolayısıyla inşası duçar-ı tehir olmuştur.*⁶⁹ Aynı kayıtlarda başka bir okulun karşısına ise *Mücedded (yeni) bir mektep inşası zımında 300 liralık tahsisat verilmiş ise de ahval-ı malume dolayısıyla inşası duçar-ı tehir olmuştur...*⁷⁰ notu düşülmüştür. Aynı durumun Elazığ şehrinin teftişatı raporunda da olduğu görülmektedir. Bu raporda *...yeniden mektep inşasına teşebbüs edilmiş ve malzeme ihzar edilmiş (hazırlanmış) ise de seferberlik ilanı üzerine tehir edeceği...*⁷¹ vurgulanmıştır. Adı geçen raporda aynı durumu anlatan başka cümlelerde bulunduğu görülmüştür. İstanbul'da da okulların inşaatına dair ihtiyaçları belirlemek üzere giden memurlar okulun işgal edildiğini görmüştür. Bu durumu yazı ile İstanbul Maarif Müdüriyeti'ne bildirmişlerdir. *Üsküdar Paşakapısı ve Harmanlık numune mekteplerinin inşaatına müteallik (bağlı) ihtiyaçlarının neden ibaret olduğu hakkında bil-tahkik (araştırılarak) tanzimi (hazırlanması) icap eden keşif varakası için mekatib-i mezkureye (adı geçen okullara) kadar gidilmiş ise de binalarının*

⁶⁷ BOA MF MKT 1212-70

⁶⁸ BOA MF MGM 9-47

⁶⁹ a.g.b.

⁷⁰ a.g.b.

⁷¹ BOA MF HTF 4-61

*işgal-i askeriye (askeriye işgali) altında bulunmasından bir iş yapılamayarak avdet edildi (dönüldü).*⁷²

5.1 Savaşın Sosyal Hayata Olan Etkilerinin Okullara Yansımaları

"Ahval-i hazırâ" (var olan durum) dolayısıyla hayat pahalılaşmış ve bunun sonucunda okullarda etkilenmiştir. Şöyle ki, Nişantaşı Lisesi, Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda okulun bir senelik yakacak (odun, kömür) ve aydınlatma (gaz vs.) masrafları için ayrılan 25 bin kuruşun fiyatların pahalılığından dolayı yetmeyeceğinden 15 bin liralık ek tahsisatın gönderilmesi istenmiştir. Buna karşılık *...Nişantaşı sultanisi mahrukat ve tenviratı (odun, kömür ve gaz vs.) için verilen 25 bin kuruşun bu sene derkar bulunan gala-yi es'ar (fiyatların yüksekliği) hasebiyle adem-i kifayeti (yetmeyeceği) anlaşıldığından zamimeten (ek olarak) 15 bin kuruşluk tahsisat havalenamesinin müsaareten (acele olarak) tanzimi...*⁷³ kararlaştırılmıştır.

Ayrıca Maarif Nezareti, askerlere okul bahçelerinde talim yaptırılmamasını istemiştir. Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda *Darülmüallimin'de ikame edilen asakir-i Osmaniye müfrezesi efradının mektep bahçesinde talim yapmalarından mütehasıl (meydana gelen) güriiltü tedrisatın (eğitimin) hüsn-i ifasına (iyi surette gerçekleşmesine) mani olduğundan ve keyfiyyet (bu durum) kıtaat-ı askeriye'nin (askeri birliğin) zabıtine (subayına) bildirildiği halde asga edilmediğinden (hevesli olunmadığından) talimin mektep haricinde ki boş arsada yapılması zımnında mezkur müfrezeye tebligat...*⁷⁴ gönderilmesi talep edilmiştir. Harbiye Nezareti ise cevabında *Darülmüallimin'de ikame edilmiş (yerleştirilmiş) olan müfreze efradına mektep bahçesinde talim yaptırılmayıp bina haricinde ki boş arsalarla sevk edilmeleri hakkında varid olan (gelen) 20 Nisan 331 (3 Mayıs 1915) tarih ve 323 numaralı tezkere-i devletleri üzerine 1. Orduyu Hümayun Kumandanlığı'na tebligat-ı lazıme ifa olunmuştu bu kere varid olan (gelen) cevapta talim ve terbiyeleri geri olanlarla yeni gelmekte olan ikmal efradının terbiye-i münferideleriyle ale-d-devam (devamlı olarak) iştilgal (ilgilenmek) lazım geleceğinden bunların birçok vakit zayi ederek (kaybederek) daima arazi üzerine sevkleri mümkün olamamakta olduğundan talim ve terbiyelerinin kemakan (eskisi*

⁷² BOA MF HFS 5-7

⁷³ BOA MF MH 2197-20

⁷⁴ BOA MF ALY 79-19/1

gibi) mektep bahçesinde icrasına müsaade olunması işar kılınmış olmakla mektep mezkur müdüriyetine ona göre ifa-i tebligat buyrulması...⁷⁵ istenmiştir.

6. Yabancı Okullar

"Savaş Sırasında Mevcut Okulların Durumu" başlığı altında ayrıca değinilmesi gereken konulardan bir diğeri de yabancı okulların bu süreçten nasıl etkilendikleridir. İstanbul Valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne (İç İşleri Bakanlığı'na) gönderilen 4 Kasım 1914 tarihli yazıda *...kendileriyle münasebet-i siyasi (siyasi ilişkilerimiz) münkati olmuş (kesilmiş) bulunan Rusya, İngiltere, Fransa, Sırbistan hükümetlerine ait mekatib (okullar) ve hastane gibi müessesatın (kurumların) muhasımanın (düşmanlığın) devamı müddetince seddi (kapatılması) lazım geleceği mütalaa kılınmakta (görüşülmekte) bulunduğundan mütalaa-i vakıa (bu görüş) nezaret-i celilelerince de (uygun) bulunmakta ise müessesat-ı vakıaya (bu kurumlara) asker ikamesi için vaz-ı yed edilip edilmemesi (el konulup konulmaması) arz...⁷⁶ olunmuştur. Valilik, savaş dolayısıyla siyasi ilişkilerimiz kesilen ülkelere ait okullara ve hastanelere el konulup konulmamasının görüşülmesi istenmiştir.*

Dahiliye Nezareti (İç İşleri Bakanlığı) ise 19 Kasım 1914 tarihinde bütün vilayet ve sancaklara üst notuyla gönderdiği yazıda *...düvel-i muhasımaye (düşman devlete) mensup müessesat-ı tedrisiye (eğitim kurumlarının) ilga edilerek (lağvedilerek) erkan ve müstahdeminin (öğrencilerin ve çalışanların) hudut haricine (sınır dışına) çıkarılması ve diğer tebaanın (diğer vatandaşlarının) ise şimdilik hareketine müsaade olunmaması...⁷⁷ nı istemiştir. Bu karar gereğince ülke sınırları içerisinde ki yabancı okullara el konulmaya başlanmıştır. Musul Vilayeti'nden 24 Kasım 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne (İç İşleri Bakanlığı'na) gönderilen yazıda *...düvel-i muhasımaye (düşman devletlere) ve tebaasına (vatandaşlarına) mensup bilumum müessesat-ı tedrisiyenin (eğitim kurumlarının) ilga (lağvedilmesi) ve tahliyesiyle, binalarının icabına göre hükümetçe istimali (kullanılması) hakkında ki karar üzerine Dominiken rahiplerinin Musul'da bulunan zükur (erkek) ve inas (kız) mektepleri tahliye ettirilerek bu babta tanzim (hazırlanan) ve maarif müdüriyetinden tevdi olunan (gönderilen) zabıtname ile hükümete devri lazım gelen eşyanın miktarını mübeyyin (gösteren) defterin bir nüshası...⁷⁸ nın gönderildiği bildirilmiştir. Gönderilen zabıt**

⁷⁵ BOA MF ALY 79/19/2

⁷⁶ BOA DH EUM 5. Şb. 80-20

⁷⁷ BOA DH EUM 5. Şb. 4-37/1

⁷⁸ BOA DH EUM 5. Şb. 4-37/2

namede ise ...40 neferden ibaret olan talebelerle müdür ve muallimler oradan (okuldan) çıkarılmış...⁷⁹ olduğu belirtilmiştir. Tahliye ettirilen okulun eşyaları da hükümete devredilmiştir. Okuldan el konulan eşyaların listesi de gönderilmiştir.

Eşya Adı	Adedi
Çocuklara mahsus sıra tahtası	36
Çocukların oturmasına mahsus tahta	35
Yazı tahtası	9
Yazı masası	1
Muallimlere mahsus yazı masası	5
Tahta iskemle	10
Ayakkabıya mahsus tahta	1
Çocukların oturmasına mahsus ayaksız tahta	50
Boyalı kitap dolabı	2
Küçük ... yazı hurufat (harf) göstermek için tahta	8
Türkçe hurufatlı (harfli) yazılı levha	11
Tarih-i tabiiyi (dünya evrimini anlatan bilim) numune levhalar	19
...	4
Muallim oturmasına mahsus iskemle	1
Levha sehpası	1
Küçük katide çocuklara mahsus taş yazı tahtası	19

Aynı şekilde İstanbul Vilayeti de Maarif Nezareti'ne 5 Aralık 1914 tarihinde gönderdiği yazıda, ...İfasi meclis-i vükela kararı iktizasından (gereğinden) bulunan düvel-i muhasıma (düşman devletlere) veya tebaasına (vatandaşlarına) mensup müessesat-ı tedrisiye (eğitim kurumları) ile sair mahsusata (diğer kurumlara) maarif idaresi müfettişlerinin memur edildiği ve tahkikat neticesinde tanzim olunacak (hazırlanacak) defterinin tevdi edileceği (gönderileceği)...⁸⁰ yani düşman devletlere ait okulların araştırılacağını ve bu okulların listesinin hazırlanarak gönderileceğini belirtmiştir. Bu belgeden de anlaşılmaktadır ki milli eğitim müdürlükleri bu okulların araştırılması için müfettişleri görevlendirmiştir.

27 Şubat 1915 tarihinde ise Basra Maarif Müdürlüğü tarafından gönderilen yazıda da, ...Amara'da yalnız Fransızlara ait zükur ve inas (erkek ve kız) mektebi mevcut olup evvelce cihet-i askeriyece...⁸¹ işgal edildiğini bildirilmiştir. Muğla'dan 12 Şubat 1915 tarihinde

⁷⁹ BOA DH EUM 5. Şb. 4-37/5

⁸⁰ BOA MF MKT 1203-35

⁸¹ BOA MF HTF 2-38

gönderilen telgrafta *...liva dahilinde mekatib-i ecnebiye (yabancı okul) olmadığı...*⁸² Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir. Maarif Nezareti de bu kararın tüm ülkede uygulanması için emirler göndermeye devam etmiştir. Mayıs 1915'te Van vilayetine gönderilen yazıda *...vilayet dahilinde (sınırları içerisinde) bulunanların esamini (isimlerini) mübeyyin (gösteren) defter irsal kılınmıştır (gönderilmiştir). Gerek bu defterde mevcut olsun gerek bilahare (sonradan) vücuda getirilmiş olunsun düvel-i mezkureye (bilinen devletlere) veya tebaasına (vatandaşlarına) mensup müessesatın (kurumların) binasıyla, eşyasına vaz-ı yed edilmesi (el konulması)...*⁸³ istenmiştir. Buna benzer olarak Erzurum Maarif Müdüriyeti'nden 31 Ağustos 1915 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıda, *...Erzurum'da kain olup (bulunan) cihet-i maariften (Milli Eğitimce) vaz-ı yed edilen (el konulan) Fransız müessesatının (kurumlarının) isimleriyle enva (çeşit) ve müştemilatı ve bunlara ait eşya hakkında yapılan muameleyi havi (içeren) pusula takdim kılınmış... Kapusin rahiplerine mahsus iki mektep emsali vecihle (gibi) hastane ittihaz edilerek (haline getirilerek) cihet-i askeriye...*⁸⁴ idaresinde bulunduğu bildirilmiştir. Bu belgeden anlaşılacağı üzere el konulan yabancı okullar hastane olarak da kullanılmıştır. Aynı şekilde *...Samatya'daki Analipsiz Rum mektebi üç sınıftan mürekkeb olup (oluşup) mektep binası asker tarafından işgal edilmiş olduğu cihetle 13 çocuktan ibaret olan talebe o isimle yad olunan kilise müştemilatından küçük bir odaya nakil edilerek...*⁸⁵ eğitimine devam ettiği bildirilmiştir. El konulan bu okulların Türk okullarına çevrildiği de bilinmektedir. Örneğin İstanbul'da bulunan Sen Pulşer isimli Fransız okulu Şehit Muhtar Bey kız mektebi haline getirilmiştir.⁸⁶ Aynı şekilde *...Galata'da Perşembe pazarındaki İngiliz mektebi binası mektebinize verilmiş ise de içindeki eşyanın Darüleytam'a alınması mukarrer bulunduğundan (kararlaştırıldığından) dar-ı mezkur namına müracaat edecek olan memura eşyanın hemen teslim...*⁸⁷ edilmesi gerektiği Şemsü'l Mekatibe bildirilmiştir. Maarif Nezareti'nden İstanbul Maarif Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda da *...Makriköy (Bakırköy) ve Ayastefanos (Yeşilköy) ta kain (bulunan) Fransız mekteplerinde mevcut bulunan eşya ve levazım-ı tedrisiyeyi (eğitim araç-gereçlerini) ahz ile (alarak) mekatib-i resmiye ye (devlet okullarına) tevzi'e (dağıtım işine) tedrisat-ı iptidaiye (ilköğretim) müfettişlerinden Nuri Bey'in memur edilmiş olduğu...*⁸⁸ bildirilmiştir. Maarif

---

⁸² BOA MF HTF 2-23

⁸³ BOA MF HTF 2-61

⁸⁴ BOA MF HTF 2-9

⁸⁵ BOA MF HTF 2-41

⁸⁶ BOA MF HTF 2-63

⁸⁷ BOA MF MKT 1204-13

⁸⁸ BOA MF MKT 1204-58

Nezareti, Darüleytam'a gönderdiği yazıda ise, *...Beyoğlu'nda kain (bulunan) Moskof (Rus) mektepleriyle Fransızların Beyoğlu'nda ki Cizvit mektebi ve .... mektebiyle bunun şubesi ittihaz olunan Parmakkapı da kain (bulunan) 14 numaralı hane dariüleytama tahsis olduğundan mezkur binalarla eşyalarına vaz-ı yed edilerek (el konularak) icabı vecihle (üzere) istimalleri (kullanılmaları)...*⁸⁹ yönünde talimat vermiştir.

Özetle savaşta bulunduğumuz devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya), yurdun hemen hemen her yerinde (Trablusşam, Basra, Van, Muğla, Suriye, İstanbul gibi) bulunan okullarına ve eğitim kurumlarına el konulmuş ve bu okullar hükümetin isteği yönünde ya okul olarak yada hastane olarak veyahut askeri amaçla kullanılmışlardır. Eşyaları da ihtiyacı olan Türk okullarına dağıtılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi bu konuyu içeren belgelerle⁹⁰ doludur.

Osmanlı Devleti'nin bu yönde ki uygulaması, savaşta bulunan bir ülkenin, savaştığı ülkelere yönelik savunma refleksi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü I. Dünya Savaşı gibi büyük bir mücadelenin içinde bulunan bir devletin, düşman devletlere ait kurumlara kendi bünyesinde izin vermesi ve faaliyetlerine göz yumması beklenen bir davranış değildir.

Savaş hali olan ülkelerin okullarının kapatılması çok önemli bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu okullarda okuyan Osmanlı çocukları açığa kalmışlardır. İstanbul'da ki Türk okullarının da çoğunlukla hastaneye çevrilmiş olması, bu çocukları müttefik olduğumuz ülkelerin (Almanya, Avusturya-Macaristan) okullarına kayıt olmaya yöneltmiştir. Bu çocukların Türk eğitiminin amaçlarının dışında yetişeceğine dikkat çeken Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya durumu anlatan bir yazı göndererek Galatasaray lisesinin gündüzlü ve yatılı açılabilmesi için hastane olan kısımdan bazı bölümlerin tahliye ettirilmesini istemiştir. 15 Eylül 1915 tarihinde gönderilen yazıda *Ahval-i hazıra-i harbiye (savaş dolayısıyla) dolayısıyla sed (kapatılmış) ve ilga (tahliye) edilmiş olan düvel-i muhazımayaya (düşman devletlere) ve tebaasına (vatandaşlarına) ait mekatib-i ecnebiye ye (yabancı okullara) müdavim (devam etmekte olan) etfal-i Osmaniye (yetim Osmanlı çocukları) geçen sene hemen umumiyetle (genellikle) Galatasaray mekatib-i sultanisine*

⁸⁹ BOA MF MKT 1209-93

⁹⁰ Suriye'de düvel-i muhazımayaya ait olup derununda (içinde) ki rahip ve rahibelerin ayrı mahallerde ikamesiyle (oturmalarıyla) bilumum müessesatı tedrisiye, sıhhiye, eytamhane, manastır ve emakin-i saire ye (diğer mekanlara) şimdiden vaz-ı yed edilerek (el konularak) suret-i münasibe de (uygun surette) istimal (kullanma) lüzumuna... BOA MF HTF 3-16

...kain (bulunan) mukaddema (önceden) İngiliz mektebi olan binaya gittim. Mezkur mekteb bu kere polis mezkur merkezi tarafından işgal olunmakta... BOA MF HFS 5-18

... İşgal eylediğimiz binada mevcut eşyadan müfettiş Mehmet Hilmi Bey marifetiyle Mahmut Şevket Paşa numune mektebine verilenden başka nereye ne gibi eşya verildiğini m cetveli...BOA MF İMF 75-15

(lisesine) dahil olmuş ve bu münasebetle mektebin mevcudu bine takrib etmiş idi (yaklaşmış idi). Ahiren (sonradan) İtalyan mekteplerinin lağvından (kapatılmasından) dolayı açığa kalmış olan Osmanlı çocukları da nazar-ı dikkate alınırca mektep mezbur (adı geçen okulun yani Galatasaray lisesinin) talebesinin adudu (öğrenci sayısı) bil-tabii (doğal olarak) daha yükselecektir. Mektebin bu sene açılmamasından tevelliüt edecek (doğacak) mahzur (sakınca) ise talebesinin bir sene-i tahsile (bir senelik eğitimi) zayi eylememek (kaybetmemek) hevahişiyle (arzusuyla) memleketimizde ki Alman ve Avusturya mekteplerine nakillerine sebebiyet verilmiş olmasından ibarettir ki şu halde etfal-i Osmaniye (yetim Osmanlı çocuklarını) artık ecnebi mekteplerinden (yabancı okullardan) kurtararak adab ve terbiye-i milliye (milli eğitim) ile kendi müessesat-ı irfanımızda (eğitim kurumlarımızda) yetiştirmek emeliyle takibi lazım gelen maksat ve o maksadın vasıl olacağı (ulaşacağı) gaye-i milliyenin (milli amacın) evlad-ı vatanın (vatan çocuklarının) yine ecnebi müessesata (yabancı okullara) atılmalarını teshil etmek (kolaylaştırmak) suretiyle fevt eylemiş olacağına da (bir daha ele geçmemek üzere kaybetmiş olacağımıza da) şüphe yoktur hatta istihbarat-ı vakıaya (alınan bilgilere) nazaran şehrimizdeki Alman ve Avusturya mekteplerinden ekserisi (çoğu) leyli ve nehari (yatılı ve gündüzlü) daha fazla talebe almak ümidiyle şimdiden mevcut binalarına ilaveten civarında münasip binalar taharri ve istihbar edilmeye (araştırmaya) başlamışlardır. Bu nokta-i nazardan Galatasaray mekteb-i sultanisinin (lisesinin) bu sene-i dersiye de (eğitim-öğretim yılında) leyli ve nehari (yatılı ve gündüzlü) olarak açılması zaruret kesb eylemiş (zorunluluk halini almış) olup bunun içinde mektebe terkine muvafakat buyrulan (rıza gösterilen) kısım ve ona mütevassıl (bağlı) bahçe ile iki katta takriben 120 hasta yatan dört derslane ve alt kattaki dört yemekhaneden ikisi tahsis edilmek ve mevkiinin münasebetsizliği (uygunsuzluğu) hasebiyle (dolayısıyla) çocukların gidip gelmesi ahlaken mahazzir mühimeyi dai olan (önemli sakıncalar görülen) yeni çarşıdaki zükura (erkeğe) mahsus İtalyan mektebi yerine Galatasaray hammamı (hamamı) karindeki (yakınındaki) inas (kız) İtalyan mektebi verilmek icap eylediğinden (gerektiğinden) mektebin açılmasındaki menafi adide (birçok fayda) ve açılmaması takririnde ki mazarrat-ı alime (ciddi zararlar) nazar-ı dikkat (dikkate) ve mütalaaya alınarak maruzat-ı acizanem (bahsettiğim konu) dairesinde ifası muktezası (gereğinin yapılması) lüzumun icap edenlere emr ve tebliği ve taraf acizeye de (şahsıma da) malumat itası (bilgi verilmesi)...⁹¹ hususu Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) tarafından istenmiştir.

---

⁹¹ BOA MF MKT 1212-12

KISIM II

ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ KAYIPLARI

Bu bölüm de Çanakkale Savaşları süresince öğretmen ve öğrencilerin askere alınmaların da ki sürece, yedek subaylık konusuna, şehit çocuklarına, ayrı bir başlık olarak tıp fakültesi öğrencilerine, öğretmenlerin askere alınmalarının okullara olan etkilerine ve şehit öğretmenler konulara değinilmiştir.

1. Öğrencilerin Silah Altına Alınması

Savaşın başlamasının ardından Osmanlı imparatorluğu silahlı tarafsızlığını ilan etmiş fakat tarafsızlığını ilan etmesine karşılık biryandan da hazırlıklarına başlamıştır. Bu amaçla, savaş öncesinde ve savaş boyunca devlet, eğitim kurumunun en önemli ögesi olan öğrencilerden istifade ederek cephelerin ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmıştır. Şöyle ki; *...ordu zabıt ihtiyacını temin için hazırlıklar aşamasında üniversite, lise mezunlarını ve üniversite eğitimine devam edenler ile medrese talebelerinden şartları ihraz edenleri zabıt yetiştirmek üzere silâh altına almıştır*⁹².

1.1 Seferberlik Öncesi

Dünyanın hızla savaş ortamına sürüklendiği dönemde Osmanlı imparatorluğu 12 Mayıs 1914 tarihinde mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatini (Geçici askeri yükümlülükler kanunu) yürürlüğe sokmuştur (Orijinal Belge için bkz. EK 1). Adı geçen kanunun ilgili maddelerini incelenildiğinde devletin asker alma ile ilgili uygulaması şöyledir.

Hizmet-i Maksure (Kısa Dönem)

Madde 42: *Müddet-i maksure (kısa dönem) ile hizmet bir senedir. Muayene-i intihaiye (son muayene) esnasında ber vech-i ati (aşağıdaki) şeraiti (şartları) haiz buldukları (taşıdıkları) tebeyyün eden (anlaşılın) efrat bu müsaadeden istifade ederler.*

*1: Maarif Nezareti'nce musaddak (tasdik olmuş) bilcümle mekatipte (okullarda) muallimliği meslek ittihaz etmiş (edinmiş) olan **daimi muallimler** [yedlerinde (ellerinde) darülmuallimin şahadetnamesi (diploması) veya Maarif*

⁹² Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu, İstanbul 2009, s. 409.

Nezareti ve maarif idareleri tarafından musaddak ehliyetname (onaylanmış ruhsata sahip) bulunmak şarttır];

2: Hükümet darülfünunu ve medreset-ül-kuzzat (kadılar medresesi) ve medreset-ül-vaizin (vaiz yetiştiren okul) ve kadaastro mektebi ve resmi darülmuaalliminler ve maliye mektebi ve diğer Mekatib-i Aliye-i resmiye ile programları ve muallimlerinin şahadetnamesi (diplomaları) Maarif Nezareti'nce musaddak (onaylanmış) ve imtihanları maarif idaresinden memur heyet-i mümeyyize tarafından icra olunan gayr-i resmi Mekatib-i aliye müdavimin veya mezuniyeti ve keza (böyle, böylece) hükümet mekatib-i sultaniyesi ve yedi senelik idadisıyla bu derecede bulunan Mekatib-i resmiye-i saire ve programları ve muallimlerinin şahadetnamesi maarif nezaretince musaddak ve imtihanları maarif idaresinden memur bir heyet-i mümeyyiz tarafından icra olunan mekatib-i sultaniye ve yedi senelik idadiye derecesindeki mekatib-i gayr-i resmiye **mezunları ile son iki sene müdavimleri;**

3: Programları ve tedrisatı maarif nezaretinin taht-ı teftişi ve tasdikinde olan ve derecat-ı ilmiyesi (ilim derecesi) mekatib-i sultaniye veya yedi senelik idadiye tedrisatına muadil bulunan mekatib-i ecnebiyeden şahadetname ile neş'et edip şahadetnamelerini maarif nezaretine veya vilayet ve evliye-i müstakille (bir vilayete bağlı olmayıp doğrudan doğruya dâhiliye nezaretine bağlı olan, Çanakkale, İzmit, Antalya, Samsun, Muğla gibi livalar) maarif müdürlerine tasdik ettirenler ile derecat-ı ilmiyesi mekatib-i âliye tedrisatına muadil (denk) bulunan bu gibi mekatib-i ecnebiye **müdavimin ve mezuniyeti;**

4: Mekatib-i âliye (yüksek okul) derecesinde olduğu maarif nezaretince musaddak (onaylanmış) memalik-i ecnebiye (yurt dışı) darülfünunları (üniversiteleri) ve diğer mekatib-i aliyesi müdavimin veya bi-şahadetname (diplomasız) mezuniyeti ile mekatib-i sultaniye veya yedi senelik idadiye derecesinde olduğu keza musaddak memalik-i ecnebiye (yurt dışı) idadi mekteplerinden bi-şahadetname neş'et edenler (ayrılanlar);

5: Mekatib-i harbiye ve bahriye talebesinden iken ihraç olunanlar;

6: Talebe-i ulumdan⁹³ olup dördüncü sene imtihanında ispat-ı ehliyet edenlerle ruhban ve haham mekteplerinden neş'et edenler.

Ber-vech-i bala (yukarıda olduğu gibi) hizmet-i maksureye tabi bulunan efrat nev-i tahsillerine ve kabiliyet-i bedeniyelerine nazaran berri (kara) ve bahri (deniz) sınıf muhtelif-i askeriye ye tefrik olunurlar (ayrılırlar). Bunlardan ifa-i hizmet edenler yedinci ve yetmiş yedinci maddeler mucibince hem sinleriyle (yaşıtlarıyla) birlikte sınıf-ı ihtiyata nakil edilmek ve silâh altı müddetinde seferberlik ve manevra olmadıkça tekrar celp edilmemek üzere terhis edilirler. İçlerinden zabıtlığe mahsus şeraiti ve evsafı haiz bulunanlar ihtiyat zabiti kanunnamesi ahkâmına tabi tutularak bilahare meslek mezkûra idhal (dahil) olunurlar.

Madde 43: Tıp fakülteleri asker ve sivil talebesi 20 yaşını ikmal ettiği (tamamladığı) seneyi takip eden senede hem sinleri (yaşıtları olan) efrat saire (diğer efrat) ile birlikte silâh altına celp ve kıtaatta altı ay istihdam edilerek mekteplerine iade olunacaklar ve sivil talebe ikmal tahsilini müteakip ayrıca altı ayda mevaki' askeriye hastanelerinde istihdam edileceklerdir. Eczaneler ile dışçiler haklarında dahi bu yolda muamele olunacaktır.⁹⁴

⁹³ Medrese öğrencileri

⁹⁴ BOA DH. HMŞ. 23/95

Yukarıda belirtilen kanun maddeleri analiz edildiğinde öğretmenlerin, mezun öğrencilerin ve liselerin son iki sınıfına devam etmekte olan öğrencilerin hizmet-i maksure (kısa dönem) ile silâh altına davet olunacakları görülmektedir. Yine kanununun 42. maddesinin son paragrafına dikkat ettiğimizde silâh altına alınan bu kişilerin seferberlik ve manevra olmadıkça terhis edileceklerinin belirtilmesi ayrıca önem arz etmektedir. Bu madde, devletin beklediği felakete yönelik aldığı tedbirlerden biri olarak değerlendirilebilmektedir. Şöyle ki; seferberlik halinde bu kişilerin terhis edilmeyeceği kanunda belirtilmiştir. Bu amaçla 31 Mayıs 1914 tarihli aşağıdaki belgede (Orijinal Belge için bkz. EK 2) 7 tertibin birden askere çağrıldığı görülmektedir.

Bab-ı Ali
Dâhiliye Nezareti
İdare-i Umumiye ve Dâhiliye Müdüriyeti
Umumi Numara: 90947
Hususi Numara: 177

Gerek memalik-i şahanede (yurt içinde) gerek memalik-i ecnebiyyede ki (yurt dışındaki) mekatib-i âliye (yüksek okul) ile müessesat-ı saire (diğer okullar) müdavimin (öğrencilerinin) ve mezunlarının (mezunlarının) mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkati icabınca tabi oldukları muamelat-ı askeriye müşir (bildiren) ahkâm ve mevadın Harbiye Nezaret-i Celilesinden gönderilen bir sureti zire (aşağı) derç edilmekle vesait-i münasibe ile alakadarına tefhim (bildirilmesi) ve ilan ettirilmesi tamimen tebliğ olunur efendim.
18 Mayıs 1330 (31 Mayıs 1914)

Dâhiliye nazırı namına
Müsteşar

Suret

Madde 147: 303⁹⁵(1887), 304(1888), 305(1889), 306(1890), 307(1891), 308(1892), 309(1893) *tevellütlü (doğumlu) mükellefinden olup da her ne sebebe mebni olursa olsun hizmet-i askeriyeleri bedelen veya bedenlen ifa ettirilmemiş olanlar şerait-i atiyeyi (aşağıdaki şartları) haiz oldukları takdirde muinli veya muinsiz olduklarına bakılmaksızın silâh altına alınacaktır.*

1.) *Darülfünun, medresetülkuzzat, medresetülvaizin, ve Kadastro Mektebi ve darülmuallimin aliye kısmı ve maliye mektebi ve diğer mekatib-i aliye-i resmîye ve hususiye ve ecnebiyye ve memalik-i saire mekatib-i aliyesinde **ikmal-i tahsil etmiş olanlar.***

2.) *Mekatib-i sultaniye (liseler) ve yedi senelik mekatib-i idadiye-i resmîye ile bu derecedeki hususi ve ecnebi mekteplerinden şahadetname almış olanların **son iki sınıflarında tahsilde bulunmak dolayısıyla tecil edilenler.***

⁹⁵ 303 olarak belgede geçen tarih 1303'tür. Dönemin şartlarında bin bilindiği için tarihler başlarına bin yazılmadan kullanılmıştır.

3.) Talebe-i ulumdan ahz-ı asker (asker alma) kanun-ı sabıkı (eski kanunu) mucibince (gereğince) **altıncı sene imtihanını vermiş olanlar**

4.) Birinci fıkrada muharrer (yazılı) **mekatib-i aliye-i resmiye ile hususi ve ecnebiyyede işbu kanun neşrinde tahsilde bulunanlar.**

5.) Talebe-i ulumdan henüz altıncı sene imtihanını vermemiş olanlar medaris-i ilmiye nizamnamesi mucibince mezkûr imtihanlarını italarını müteakip.

Bunlardan bir, iki, üçüncü fıkrada muharrer (yazılı) olanların zikr olunan bir sene hizmetleri 330 (1914) senesi Eylülünde, 4., 5., fıkrada muharrer (yazılı) olanların ikmal tahsillerini veya medaris-i ilmiye nizamnamesi vecihle altıncı sene imtihanlarının itasını müteakip ifa ettirilecektir. Talebe-i mezkureden mektepçe kayıtları terkin edilenlerle (silinenlerle) müddet-i muayyen (belli zaman) zarfında altıncı sene imtihanını vermemiş olanlar iki sene müddetle silâh altına alınacaktır.

Bu suretle silah altına alınacaklardan bir kalem veya şube-i idare memuriyetinden olanlar iki nefer ise içlerinden kura ile birisi ve ikisinden fazla ve ... iseler mecmuanın ve tek iseler birden ma-adasının nısfı alınır. Diğerlerinin celbi sene-i atıye ye tehir olunur.

Madde 150: Mevad-ı sabıka mucibince taht-ı silaha alınacak mükellefin nev'-i tahsillerine ve kabiliyet-i bedeniyelerine nazaran sunuf-ı muhtelif-i askeriye tefrik olunacak (ayrılacak) ve zabıtlığe (subaylığa) mahsus evsaf ve şeraiti haiz bulunanlar ihtiyat zabıtlığı kanunnamesi ahkâmına tevfikan ihtiyat zabıtlığı silkinde (mesleğine) idhal olunacaklar ve evsaf-ı mezkureyi haiz olmayanlar derece-i kabiliyetlerine göre ihtiyat küçük zabiti nasb olunabileceklerdir.⁹⁶

1.2 Seferberlik Sonrası

1914 yılının Haziran ayında dünyayı etkisi altına alan savaşın başlamasından yaklaşık bir buçuk ay sonra 3 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı imparatorluğu seferberlik ilan etmiştir. Seferberliğin ilanına yakın askere çağrılan yedi tertibe askeri birliklerin eksiklerinin tamamlanabilmesi için 310 (1894) doğumlu olanlarda dahil edilmiştir. *Ahval-i harbiye (savaş hali) dolayısıyla kıtaat kadrolarına arz olan noksanın ikmal (tamamlanabilmesi) için 310 (1894) tevellütü (doğum tarihli) efradın numaralarının keşidesiyle tahtı silaha (silah altına) celplerine Harbiye Nezareti mezundur 28 Haziran 330 [11 Temmuz 1914].*⁹⁷

Böylelikle seferberlik ilanı ile 1887 ile 1894 tarihleri arasında doğan tahsilli efradın askerlik şubelerine başvurmaları istenmiştir. Bu amaçla gazetelere ilan verilerek belirtilen 8 tertibin askerlik şubelerine başvurmaları istenmiştir.

Silah başına...

⁹⁶ BOA DH EUM LVZ 21/44 ve BOA DH HMS 23-97

⁹⁷ BOA DH İD 206/10- 53

303(1887), 304(1888), 305(1889), 306(1890), 307(1891), 308(1892), 309(1893), 310 (1894) tevellütlü (doğumlu) tahsil-i ali ve tali (yüksek ve orta öğrenim) görmüş efrada Harbiye Nezaretinin beyannamesi.

...Bu tarihlerde doğmuş olan yüksek tahsilli veya yüksek tahsilini tamamlamamış olan gençlerin bildirilen askerlik şubelerine başvurmaları isteniyordu. Bildiride; Osmanlı Ordusu'nda yedek subay ihtiyacı bulunduğu, bu ihtiyacın doldurulması amacıyla da 8 tertibin birden silâhına çağırıldığı açıklanıyordu⁹⁸.

4 Mart 1915 tarihinde de 311 (1895) doğumlu olan efradın savaş durumundan dolayı muayene sürelerinin kısaltılmasına karar verilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 3).

Bab-ı Ali
Daire-i Sadaret
Amedi-i Divan-ı Hümayun
2917

311 (1895) tevellütlü efradın kurlarının keşidesi hakkında kanun layihası

Birinci Madde: Ahval-i harbiye icabatıyla 311 (1895) tevellütlü (doğum tarihli) efradın miad-ı kanuniyesinden (kanun zamanından) evvel kurlarının keşidesine harbiye nezareti mezundur.

İkinci Madde: İşbu kanunun icrasına Harbiye ve Dahiliye nazırları memurdur.

Üçüncü Madde: İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Meclis-i umuminin içtima'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere işbu layiha-i kanuniyenin muvakkaten mevki'i meriyete vaz'ını ve kavanin-i devlete ilavesini irade eyledim.

19 Şubat 1330 [4 Mart 1915]

Mehmet Reşat

Sadrazam

Harbiye Nazırı

Dahiliye Nazı

Mehmet Sait

Enver

Talat

Bab-ı Ali
Meclis-i Mahsus
2918

Harbiye nezaretinin melfufu ile meclis-i acizanemizde mütalaa olunan tezkeresinde musarrah olduğu (açıkça belirtildiği) vecihle ahval-i hazırta-i harbiye cihetiyle orduyu hümayunun tezayüt (artan) kuvvetine medar olmak üzere muayene-i ibtidaiyeleri (ilk muayeneleri) icra edilmek bulunan 311 (1895) tevellütlü efradın muayene müddetlerinin kasrı (kısaltılması) ile miad-ı kanuniyenin (kanuni zamanın) hululüne (gelmesini) intizar edilmeksizin (beklemeksizin) kurlarının keşidesi zımında kaleme alınan layiha-i kanuniyenin münderecatı münasip ve icab-ı hale muvaffak görüldüğünden meclis-i umuminin içtima'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere muvakkaten mevki-i meriyete vaz'ı bil-

⁹⁸ Murat Çulcu, *İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004, s. 47.

*tensip mezkur tezkere-i layiha lefen arz ve takdim kılınmakla katbe-i ahvalde emr ve ferman hazret-i veliyy-ül emrindir*⁹⁹.

18 Şubat 330 [3 Mart 1915]

23 Ağustos 1915 tarihinde ise artan ihtiyat zabiti ihtiyacından dolayı celplerine daha bir sene bulunmasına karşılık 312 (1896) doğumluların (19 yaşındakilerin) biran önce ihtiyat zabiti olarak yetiştirilmeleri için celplerine karar verilmiştir. *Mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. maddesinde ki evsaf ve şeraiti (şartları) haiz olan (taşıyan) veya bu derece-i tahsil itibariye şerait-i mezkureye (gerekli şartları) ihraz (taşıyabilmeleri) için daha bir seneye ihtiyacı bulunan 312 (1896) tevellütlülerinde (doğum tarihlilerinde) gösterecekleri liyakatlere göre ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabiti olarak yetiştirilmek üzere şimdiden celp ve istihdamlarına Harbiye Nazırı mezundur.*¹⁰⁰

Bir ay sonra, 23 Eylül 1915 tarihinde 313 (1897) doğumlularında (18 yaşındakilerin de) biran önce yetişmeleri için askere çağırıldıkları görülmektedir.¹⁰¹ Aynı çağrının Kasım ayında yeniden yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. *Mükellefiyeti askeriye kanun muvakkatinin 42. maddesinde ki evsaf ve şeraiti (şartları) haiz (taşıyan) veya derece-i tahsil itibariyle şerait-i mezkureyi (gerekli şartları) ihraz (taşıyabilmeleri) için daha bir seneye muhtaç bulunan ve teşkilatı bedeniyyeleri (vücut yapıları) askerliğe elverişli olan 313 (1897) tevellütlülerinden (doğum tarihlilerinden) tahsile müdavim bulunanların gösterecekleri liyakatlere göre ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabiti olarak yetiştirilmeleri için şimdiden celp ve istihdamlarına Harbiye Nezareti mezundur. 313 (1897) tevellütlüsü (doğumlu) olup ta teşkilatı bedeniyyeleri (vücut yapıları) askerliğe müsait olanlardan veya daha evvelki seneler tevellütlülerinden (doğum tarihli) bulunanlar kırk ikinci madde deki derece-i tahsile irtika (yükselme) eylemiş iken su-i hale (kötü hale) mübteni (dayanan) olmayarak esbab-ı saire (başka sebepler) dolayısıyla terk-i tahsil etmiş olduğunu ispat edenler hakkında dahi bu vecihle muamele olunacaktır.*¹⁰²

Araştırmaya konu olan 1914-1916 yıllarını incelediğimizde Çanakkale savaşları boyunca, seferberlik ilanı ve onu takip eden günlerde asker alma yaşının 20 yaşından 18'e düştüğü gözlenmiştir. Çanakkale savaşları ile ilgili iddia edilen 15 yaşında okumuş insanların askere çağırıldığı bilgisinin yanlış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. İddiaya konu olan ve halk arasında da "Hey 15'li" olarak bilinen türküde bahsedilen 315 (1899) doğumlu olan kişilerin

⁹⁹ BOA İ. DÜİT 76/12

¹⁰⁰ BOA DH İ. UM. E-30-75/16

¹⁰¹ BOA DH İ. UM. E-30-75/12

¹⁰² BOA MF HTF 3/34

25 Eylül 1916 tarihinde askere çağırıldığı görülmektedir (Orijinal Belge için bkz. EK 4). Ki bu tarihte Çanakkale cephesi fiilen sona ermiş durumdadır.

*Harbiye Nezareti
Ordu Dairesi*

315 (1899) tevellütlülerden (doğum tarihlilerden) hizmet-i maksure ile celp ve istihdam edilecekler hakkında

Birinci madde: 315 (1899) tevellütlülerden (doğum tarihlilerden) mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatının 42. maddesine muayyen derece-i tahsile ve vusullerine bir sene kalmış olduğu halde tahsile müdavim bulunanlar miyanında (arasında) teşkilat-ı bedeniyyeleri (bedeb yapıları) askerliğe elverişli olduğu bil-muayene (muayene ile) sabit olanlar madde-i mezkurede muin derece-i tahsile vasıl olmuş iken su-i halin gayri esbaptan (diğer sebeplerden) dolayı terk-i tahsil eylemiş oldukları ispat edenler miyanında ..... teşkilat-ı bedeniyyeleri askerliğe elverişli oldukları bil-muayene sabit olanlar gösterecekleri liyakate göre ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabiti olarak yetiştirilmek üzere celp ve sevk olunabilecektir.

İkinci Madde: İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren meriyy-ül-icradır.

Üçüncü Madde: Bu kanunun icrasına harbiye nasırı memurdur.

Meclis-i umuminin içtima'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere işbu layiha-i kanuniyenin muvakkaten mevki meriyete vaz'ini ve kavanin-i devlete ilavesini irade eyledim.¹⁰³

12 Eylül 332 [25 Eylül 1916]

Mehmet Reşat

Sadrazam Mehmet Sait Harbiye Nazırı Vekili Talat

Askere Çağırıldığı Tarih	Doğum Tarihi	Çağırıldığı Tarihte Yaşı
31 Mayıs 1914	1887-1893 arası doğanlar	27-21 yaş arası
11 Temmuz 1914	1894 doğumlular	20 yaşında
2 Mart 1915	1886 ve öncesi doğanlar	29 ve üstü yaşta olanlar
4 Mart 1915	1895 doğumlular	20 yaşında
23 Ağustos 1915	1896 doğumlular	19 yaşında
23 Eylül ve 25 Kasım 1915	1897 doğumlular	18 yaşında

Askere Çağırıldıkları Tarihe Göre Silah Altına Alınanların Yaşları

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ilk olarak 21-27 yaş aralığında bulunan genç kesimin askere alındığı görülmektedir. Daha sonra 20 yaşındakiler alınmıştır. Fakat bundan sonra 29 yaş ve üstünün askere çağırılması, askere alım yaşının aşağılara düşmesinin engellenmeye çalışıldığını akıllara getirmektedir. 29 ve üstü tabiri 29-45 yaş aralığını kapsamaktadır. Çünkü

¹⁰³ BOA DH İ. UM. E-30-75/26

bu tarihte, seferberlikte askere alınacak en üst yaş sınırı 45'dir. Ki bu üst yaş sınırı daha sonra 50'ye çıkmıştır. Çanakkale savaşlarının sonuna doğru askere alım yaşının 18'e düştüğü görülmektedir. 19'undan 45 yaşına kadar olanların askere alınması bile bu yaş sınırının aşağılara (18'e) düşmesine engel olamamıştır. Çünkü bu tarihler arasında (1914-1916) Osmanlı Devleti, hareket alanı olarak birbirinden çok farklı ve çok uzak 4 cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu cepheler başta Çanakkale olmak üzere Kafkas cephesi, Irak Cephesi ve Sina-Filistin cephesidir. Bu cepheler arasında stratejik önemi ve konumu dolayısıyla hiç kuşkusuz en önemlisi Çanakkale cephesidir. Bunun nedeni Çanakkale cephe hareketinin amacının, İstanbul yani devletin başkenti olmasıdır. Bu önemi fark eden Osmanlı Genelkurmayı, Çanakkale cephesinin ihtiyaçlarının her zaman temin edileceğini vurgulamış ve öyle de yapmıştır. Bu sebeple birbirinden farklı bu cephelerde kayıpları açısından en ağır sonucu Çanakkale cephesi vermiştir. Özetle 1914-1916 tarihleri arasında askere alım yaşının 18'e düşmesinde ki en büyük faktör Çanakkale cephesidir.

Seferberliğin ilanının okulların tatil olduğu zamana denk gelmesi ile öğrencilerde buldukları yerlerde ki askerlik şubelerine başvurmaya başlamışlardır.¹⁰⁴

Münim Mustafa Cepheden Cepheye adlı eserinde seferberlik ilanının ilk günleri şöyle anlatmaktadır. “*O günleri hiç unutmuyorum. Bütün münevver Türk gençliği, Harbiye mektebinde ihtiyat zabıt namzedi talimğâhına girmek için koşuyordu. Ne heyecan! Bütün kapılar, avlular, koridorlar taptaze, genç, dinç Türk çocuklarıyla doluydu. Kalabalık o denli fazla idi ki zabıtlar kayıt muamelesine yetişemiyorlardı.*”¹⁰⁵

Nitekim 29 Ekim 1914 tarihinde Rus limanlarının bombalanması ile savaş Osmanlı devleti için savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu saldırıya karşılık olarak 3 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale boğazının giriş istihkâmları bombalanmıştır. Bununla birlikte dikkatler Çanakkale'ye çevrilmiştir.

3 Kasım 1914'teki saldırı ile hareketlenmeye başlayan Çanakkale Cephesi 18 Mart deniz savaşı ile tüm dikkatleri iyiden iyiye üzerinde toplamıştır. 18 Mart 1915 günü büyük başarı kazanan Türk ordusu, müttefiklerin olası kara harekâtına yönelik, karada cereyan edecek muharebeler için tedbirlerini almaya başlamıştır. Çanakkale'nin savunulması için 5.

¹⁰⁴ Darülmualimin talebesinden Hayrabolulu Recep Efendi tatil dolayısıyla memleketinde bulunduğu ve seferberlik ilanı ile <mekteb-i ali talebesi ihtiyat zabıt namzedi olmak üzere harbiyede talim ve terbiye görecekler> şeklinde ki kanun maddesine binaen bulunduğu yerdeki askerlik şubesine başvurmuş ve kimlik belgesinde her ne kadar darülmualimin talebesi olarak kayıtlı olsa da kimliğin iç kısmında kısm-ı iptidai yazmasından dolayı harbiyeye sevkinde tereddüt edilmiş, mektepten gelen yazıya rağmen yok sayılması üzerine maarif nezaretinden durumun düzeltilmesi için gönderdiği dilekçe. BOA, MF. ALY, 77/8-1.

¹⁰⁵ Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye*, 3. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 2002, s. 9.

Ordu oluşturulmuş, başına Mareşal Liman Von Sanders getirilmiş ve birlikler Çanakkale'ye kaydırılmaya başlamıştır. Bu sırada asker alma işlemleri ise hızla devam etmektedir (Orijinal Belge için bkz EK 5).

*Meclis-i Ayan
Riyaseti
87/50*

Huzur-ı Sami-i Cenab-ı Sadrazamıya

Mekatib-i aliye-i resmiye ve hususiye ve ecnebiye ve sultaniye ve yedi senelik idadi mezunlarıyla mekatib-i aliye-i mezkura müdaviminin altıncı sene imtihanını veren talebe-i ulumun 302 (1886) ve daha evvelki tevellüdat sin-i mükellefiyet dahilinde bulunanlarının da ihtiyat zabiti veya küçük zabıt yetiştirmeye mahsus kavanin ve nizamat ahkâmına tevfikân celp ve istihdamları hakkında ki kanun muvakkat layihasına dair heyet-i ayanca kaleme alınan kararname ve teferruatı melfufen huzur-ı Sami-i feyyazlarına takdim kılınmıştır. Olbapta emr ü ferman hazret-i men leh-ül-emrindir.¹⁰⁶

Meclis-i ayan reisi   Katib-i Umumi   17 Şubat 330 [2 Mart 1915]

Nitekim 25 Nisan 1915 günü müttefik kuvvetleri donanmaya İstanbul yolunu açmak için Gelibolu yarımadası ve Çanakkale'nin Anadolu yakasına asker çıkarmışlardır. Başkentini dolayısı ile devletin kaderinin şekilleneceği cephe halini alan Çanakkale'nin dolayısı ile 5. Ordunun ihtiyaçlarını temin etmek zorunlu bir hal almıştır.

*Harbiye Nezareti
Ordu Dairesi
Ordu Şubesi*

1.9.331 [14 Kasım 1915]

Karargâh-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Riyasetine

1.9.331 tarih ve 11354 numaralı tezkere-i âlileri cevabıdır.

5. Ordunun muharebe zayıatı şimdiye kadar temin edilmiş ve bundan sonrada temin edilecek ve daima silah adedine göre kıtaat mevcudunun muhafazasına itina olunacaktır. Ancak melbusat (giyilecek şeyler) ahzi (elde etmek) bazen tehiratı (gecikmeyi) mucip olacağı (gerektireceği) maruzdur.¹⁰⁷

Yukarıdaki belge 5. Ordu cephesinin (Çanakkale'nin) ihtiyaçlarının karşılandığının ve karşılanmaya devam edileceğinin göstergesidir. Bu ihtiyaç dolayısıyla asker alma işlemleri

¹⁰⁶ BOA İ. MLU 19/1333 R-30

¹⁰⁷ ATASE, Kls. 184, Dos. 785, Fih. 27-2.

tüm hızı ile devam etmiş, ordu kadrolarındaki subay ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yukarıda belirtilen kanun maddeleri uyarınca öğrenciler silâh altına alınmaya devam etmiştir. Çanakkale cephesinin taşıdığı önem ve ihtiyat zabitlerine olan ihtiyaç hasebiyle, ihtiyat zabiti olacak kişilerin işlemlerinin gecikmeye mahal vermeden bitirilmesi için Maarif Nezareti uyarıda bulunmuştur (Orijinal Belge için bkz EK 6).

*Maarif-i Umumiye Nezareti
Kelam-i Mahsus
294/197468*

Mükellefiyeti askeriye kanun muvakkati icabınca hizmet-i maksureye tabi tutulacak ve bil-netice (sonunda) ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabitanlığına tayin olunacak efradın mezun veya müdâvim buldukları mekteplerin resmiyetiyle derece-i tahsillerinin cihet-i maarifçe tasdikinde ki lüzum kanuni derkar olup halbuki bazı mahal maarif heyetlerince bu yolda vaki müracaatı tetkik hususunda adeta vesileler icat edilerek günlerle tehirat (gecikmeler) vukua getirildiğinin anlaşıldığı ve bu hal orduyu hümayunun zabitan ve küçük zabitan ihtiyacının temin ve telafisi hususunda ki mesaiden intizar olunan (beklenen) semeratı (faydayı) işkal eylemek (güçleştirmek) gibi ehemmiyetle telakkiye layık bir netice verdiği beyanıyla bu hususta vaki olacak müracaatın muamele-i icabiyesinin derhal ifa ve ikmali hususunda lazım gelenlere tebligat ve vesaya-i lazıme (gerekli vasiyetlerin) ifası harbiye nezareti celilesinden varid olan 30 Ağustos sene 331 (12 Eylül 1915) tarihli ve 2907/3051 numaralı tezkerede izbar edilmiş ve meselenin ehemmiyet (önem) ve müstaceliyeti (aciliyeti) müstagni-i izah olup (izahı gerekli olmayıp) keyfiyet icap edenlere bildirilmiş olmakla bu hususta vaki olacak müracaatın derhal ifa ve ikmali hususunda itina olunması lüzumu beyan olunur efendim¹⁰⁸.

*Maarif-i Umumiye Nazırı
Namına
Müsteşar*

12 Eylül sene 331 [25 Eylül 1915]

Devletin, ordunun zabıt (subay) ihtiyacını karşılama hususunda yetişmiş insan gücünden faydalandığı görülmektedir.

Çanakkale cephesinde (5. ordu cephesinde) günlük ortalama 300 zayıat verildiği düşünülürse ciddi oranda asker ve onları idare edecek subaylara ihtiyaç olduğu ortaya çıkacaktır. Aşağıdaki belgede bu zayıat oranı ve bunun özellikle temin edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Orijinal Belge için bkz EK 7).

*Osmanlı Ordusu Hümayunu
Başkumandanlığı Vekâleti
1. Şube*

¹⁰⁸ BOA MF HTF 2-83

Numara: 11354

İstanbul
1.9.331[14 Kasım 1915]

Ordu Dairesine

28.8.331[10 Kasım 1915] tarih ve 2/3112 numaralı muhtıra

800 hastalık zayıatından başka ciddi muharebe günleri dahil-i hesap edilmezse vasati 5. Orduda her gün 300'e karib (yakın) muharebe zayıatı olmaktadır. Binaenaleyh 5. Orduda mevcut silah adedine göre kıtaatın hiçbir vecihle noksanı kalmaması evvel emirde nazar-ı mütalaaya alınmalıdır. Başkumandanlıktan levazımat-ı umumiye ye yazılan emrin bir sureti atidedir.

Başkumandan Vekili namına
Erkan-ı Harbiye Reisi
Ferik
V. Bermond

Suret:

5. orduda yevm-i zayıatının (günlük zayıatının) her halde azaltılması lazımdır. Bu maksatla ordunun kışlık vesair ihtiyacat-ı ...nin temin ve irsal buyrulmasını rica eylerim.¹⁰⁹

Dönemin en önemli bilgi kaynaklarından bir diğeri de hiç kuşkusuz hatıralardır. Yukarıdaki belgelerde anlatılan durum o günün hatıralarında da yer almıştır.

“ O sıralarda amcam, yedek teğmen olarak Çanakkale’de savaflara katılmıştı. Zavallıyı Vefa Sultanisinin yani Vefa lisesinin son sınıfından almışlar, bu gibi sivilleri eğitmek için açılmış olan talimgâhta bir süre çalıştırarak yetiştirdikten sonra, teğmen rütbesiyle Çanakkale’ye göndermişlerdi. Çanakkale savaflarının en civcivli zamanında orada çarpışmıştı.”¹¹⁰

“1915 yılında Çanakkale savaflarının yoğunlaşması üzerine birçok aydın gibi vefalılarda öğrenimlerine ara vererek bu savaflara katıldılar. Çoğu bu savafta, şehitlik mertebesine ulaşp, geri dönmediler”.¹¹¹

“Tatilden avdet ederek (dönerek) mektebe geldiğimiz sıralarda birinci cihan harbinin, bilhassa Çanakkale muharebelerinin yaraları memlekette açıkça görülüyordu. Mektepten birçok hocalar, muitletler (öğretmen yardımcıları) askere gitmişler yerlerine daha gençleri

¹⁰⁹ ATASE Kls. 1889, Dos. 58, Fih. 1-54.

¹¹⁰ Adnan Ergenli, *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 47.

¹¹¹ Sakin Öner, *Vefa Lisesi 125. Yıl Anısına*, Vefa Vakfı Yayını, İstanbul 1997, s. 36.

veya daha ihtiyacları tayin olunmuştur. Mektebin son sınıflarından veya tahsilini henüz bitirmiş Galatasaray'lılardan birçokları her gün sayısız kahramanlık destanları yazılan Çanakkale harbine koşmuşlar ve orada şahadet rütbesini kazanmışlardır.”¹¹²

“1911 yılından itibaren sürmekte olan savaşlar sebebiyle, okulların bir bölümü hastane olarak kullanılır, sarı renge boyanır. Çanakkale Savaşına gönüllü olarak katılan İstanbul Sultanisi (İstanbul Lisesi) öğrencilerinin şehit düştükleri haberinin okula ulaşması üzerine geride kalan öğrenciler ağabeylerinin anısına okulun kapılarını ve pervazlarını matem rengi siyaha boyarlar.

Böylece sarı-siyah okulun simgesi halini alır. Okulun içinden doğan İstanbulspor da renk olarak sarı-siyahı benimser. İstanbulspor, armadaki renkleri eğitim kurumlarından farklı olarak zemin sarı, arma siyah olarak kullanmaktadır.¹¹³

Başka bir cephede şehit olsa da Çanakkale'nin en bilinenlerinden biri de Asteğmen Mehmet Muzaffer'dir. Galatasaray lisesi öğrencisiyken 1914 yılında gönüllü olarak Çanakkale savaşına katılan Asteğmen Mehmet Muzaffer'in hikayesi komutanlarının onu İstanbul'a göndermesiyle başladı.¹¹⁴ ...Muzaffer Asteğmen becerikli bir İstanbul çocuğu olduğundan Karargah, onu gerekli malzemelerin temini için memur eder. O yıllarda otomobil ve kamyon lastiği yok denecek kadar azdır ve karaborsadadır. İcap eden paranın temini için Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne hitaben yazılı bir tezkere verilir Mehmet Muzaffer'e. İstanbul'a giden Asteğmen Mehmet Muzaffer araştırmaları sonucunda Karaköy'de bir satıcıda istediklerini bulur. Fiyatlar fahiştir ancak anlaşmaya varılır. Muzaffer Asteğmen para alabilmek için Erkan-ı Harbiye'nin yolunu tutar. Yazıyı okuyan Yarbay "Ne alınacak?" diye sorar. "Oto ve kamyon lastiği" deyince kızar. "Bak oğlum! Ben askerinin ayağına postal, sırtına kaput alacak para bulamıyorum, sen otomobil lastiğinden bahsediyorsun. Hadi yürü git insanı günaha sokma. Para mara yok!" Ancak Mehmet asteğmen görevi başarmak zorundadır...¹¹⁵ Bunun üzerine Asteğmen sahte para hazırlar ve lastikleri alır. Hazırladığı paranın üstüne de "Bedeli Çanakkale'de kanla ödenecektir" yazmıştır. Böylelikle Mehmet Muzaffer, eğitsel açıdan örnek alınacak bir hikaye olarak tarihte ki yerini almıştır.

Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkati (Geçici askeri yükümlülükler kanunu) kapsamında silâh altına alınanlar arasında medrese öğrencileri de bulunmaktadır.

¹¹² Suat Aray, *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, TCDD Basımevi, İzmir 1959, s. 59.

¹¹³ <<http://www.istanbulspor.com.tr/default.asp?id=arma>> (01.05.2009)

¹¹⁴ Tarihi Belge Kayboldu! <<http://gundem.bugun.com.tr/bedeli-canakkale-de-kanla-odendi-195122-haberi.aspx>> (05.10.2012)

¹¹⁵ Bedeli Çanakkale'de ... <<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-4040-34-bedeli-canakkalede.html>> (05.10.2012)

Öyle ki, bu dönemde medreselerde okuyacak genç neredeyse kalmamıştır.

1 Ekim 1914 tarihli “Islah-ı Medaris Nizamnamesi” uyarınca İstanbul’daki bütün medreseler “Daru’l-Hilafeti’l-Aliye Medresesi” adıyla birleştirilmiş ve 1914-1915 yılında söz konusu medreseye 2880 talebe alınmıştır.

Ama bu sayı, aynı yıl başlayan I. Dünya savaşı nedeniyle büyük nispette azalmıştır. Zira pek çok medrese talebesi askere gitmiş ve başta Çanakkale olmak üzere farklı cephelere gönderilmiştir.¹¹⁶

Adı geçen medresenin kayıtları incelenildiğinde bu durum görülmektedir. 28 Aralık 1914 tarihli yoklama defterinde¹¹⁷ 31 öğrencinin karşısında "askere gitmiştir" ibaresi yer almaktadır. Defterin ilerleyen sayfalarında bu durumun devam ettiği ve bir sene sonrasında 11 Aralık 1915 tarihinde sınıfta 12 öğrencinin kaldığı ve bunlardan dokuzunun karşısına "asker" notu düşüldüğü görülmüştür.

Medrese öğrencileri askerlikten muaf tutulmalarına dair bir çok kez Harbiye Nezaretine başvursalar da talepleri kabul görmemiş ve kendilerine Balkan felaketinin sebebi olarak genç ve kuvvetli kişilerinin askere alınmaması söylenilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki devlet Rumeli felaketinde düştüğü hataya yeniden düşmek istememektedir (Orijinal Belge için bkz EK 8).

*Bab-ı Ali
Dâhiliye Nezareti
İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti*

Talebe-i ulum ile kısm-ı tali efradı tarafından hizmet-i askeriyeden afları hakkında nezarete mütevaliyen (art arda, üst üste) bil-müracaa (sorularak) isti'taf edilmekte (yardım istenilmekte) ise de gördüğümüz Rumeli felaketinin esbab ve avamilinden (sebeplerinden) en mühimi de muinsizlik ve saire gibi sebepler dolayısıyla bir hayli dinç ve kuvvani (dinamik) efradın hizmet-i fahire-i (onurlu, şerefli) askeriyeden müstesna tutulması keyfiyeti olduğundan hizmet-i müftehîre-i (şanlı, şerefli) askeriyenin mertebe-i şeref ve kutsiyetiyle ifasında ki mefruziyetin (borcun) delail-i muknia-i şeriyye ye (şeriata uygun delillerle) terdifen (ilaveten) ahaliye layıkıyla tefhim ve ilanı lüzumu taraf-ı ali-i meşihat penahiye işar kılındığı harbiye nezareti celilesinden bildirilmekle memurin-i mülkiyece de ifa-i muktezası tamimen tebliğ olunur efendim.¹¹⁸

30 Haziran 330 [13 Temmuz 1914]

*Dâhiliye Nazırı Namına
Müsteşar*

¹¹⁶ İsmail Çolak, *Çanakkale'nin Kahraman Mekteplileri*, Lamure, İstanbul 2006, s. 42.

¹¹⁷ MDA (Meşihat Dairesi Arşivi), Sahn, 2242.

¹¹⁸ BOA DH EUM MTK 47-20

"Ahval-i hazıra veya hal-i harp dolayısı ile" diye belgelerde anlatılan savaş durumundan dolayı lise kayıtlarında üst sınıfların olmadığı görülmüştür. Ülkemizin batısından ve doğusundan iki liseyi inceleyecek olursak savaşın ülkenin sınırlarının tamamında etki ettiğini görmekteyiz. Örneğin Bitlis Sultanisi (lisesi) Mart 1915 istatistik cetvelini incelediğimizde ahval-i hazıra dolayısıyla 8., 9., 10., 11. ve 12. sınıfların açılmadığı görülmektedir (Orijinal Belge için bkz EK 9). Bunun başlıca sebebi, öğrencilerin mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkati ile celp edilmeleriyle beraber öğretmenlerin silah altına alınmalarından dolayı derse girecek öğretmenin bulunamamasından dolayı açılmamalarıdır.

*Sene-i dersiyeye 1330-1331 (1914-1915)
Bitlis sultanisi Mart¹¹⁹ 331 (1915) şehrine (ayına) ait
şakirdan (öğrenci) istatistik cetveldir¹²⁰*

Sınıf	Talebinin Miktarı			Mülahazat
	Nehari			
	Ücretli	Ücretsiz	Yekûn	
1. sene		23	23	
2. sene		42	42	
3. sene		60	60	
4. sene		32	32	
5. sene		25	25	
<i>Kısm-ı evvel yekûnu</i>		182	182	
6. sene	12	10	22	
7. sene	6	10	16	
8. sene				<i>Ahval-i hazıra dolayısıyla bu sene 8. ve onu müteakip sınıflar küşat edilememiştir (açılmamıştır).</i>
9. sene				
<i>Devre-i evvel yekûnu</i>	18	20	38	
<i>Edebiyat 10. sene</i>				
<i>Edebiyat 11. sene</i>				
<i>Edebiyat 12. sene</i>				
<i>Devre-i saniye edebiyat yekûnu</i>				
<i>Fünun 10. sene</i>				
<i>Fünun 11. sene</i>				
<i>Fünun 12. sene</i>				
<i>Devre-i saniye fünun yekûnu</i>				
<i>Yekûn-ı Umumi (genel toplam)</i>	18	202	220	

Kayda muvaffak olduğu tasdik olunur. 21 Nisan 331 [4 Mayıs 1915]

¹¹⁹ Aynı durumun Nisan ve Mayıs ayları içinde geçerli olduğu belgenin diğer varaklarından anlaşılmıştır.

¹²⁰ BOA MF İST 17-52

Aynı şekilde I. Dünya savaşının 4 yıla varan süreye uzaması yıllar içinde okullarda ki öğrenci miktarının azalmasında ayrıca önemli etkindir. Bir diğer örnek olarak Balıkesir lisesini incelediğimizde savaş yılları içerisinde son üç seneye ait öğrencilerin tamamının askere gittiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki Balıkesir lisesinin 1914-1915 yılı son üç sınıfının öğrenci mevcuduna baktığımızda;

12. sınıfta: 14

11. sınıfta: 46

10. sınıfta: 7 öğrenci bulunmaktadır. Aynı okulun 1915-1916 ders yılında 12. sınıftaki 7 kişinin mezun olduğu, 11. sınıfta 1 öğrencinin ve 10. sınıfta ise 4 öğrencinin kayıtlı olduğu görülmektedir. İki eğitim-öğretim yılının öğrenci mevcutlarını karşılaştırdığımızda öğrenci mevcudunda azalma olduğu görülmektedir. Ve bunun nedenlerinin arasında 1. Dünya savaşının etkisinin olduğu gerçektir. Bir sonraki eğitim-öğretim yılının (1916-1917) sınıf mevcutlarını incelediğimizde son üç sınıfta (12., 11., ve 10. sınıflar) kayıtlı öğrencinin bulunmadığı gözlenmiştir.

*“332-333 (1916-1917) sene-i dersiyesinde mektep mevcudu; Bu sene-i dersiyede harb-i umumi münasebetiyle 12., 11., ve 10. sınıflarda talebe bulunmadığından sınıflar dokuzdan başlıyor”.*¹²¹

Bu belge, dört yıl süren I. Dünya savaşında yetişmiş ve yetişmekte olan insan gücünün nasıl azaldığı ispatlar niteliktedir. Nitekim Enver Paşa 3 Ekim 1916 tarihli yazısında *...seferberliğin bidayetinden (başlangıcından) beri talimhahlarda yetiştirilerek takım kumandanlıklarında istihdam edilmek üzere ordulara izam kılınan (gönderilen) muvazzaf ve ihtiyat zabıt namzetlerinin (yedek subayların) miktarı o derece azımdır (büyüktür)...*¹²² demekten kendini alamamıştır.

1.3 Silah Altına Alınan Öğrencilerin Askeri Eğitimi

Ordu kadrolarına ihtiyat zabiti (yedek subay) olarak yetiştirilecek olan bu kişiler ilk olarak Mekteb-i Harbiye’de (harp okulunda) eğitime alınmışlardır. Bu durum dönemin maarif nezaretinin müfettiş raporlarına da yansımıştır. 19 Kasım 1914 tarihinde maarif nezareti müfettişlerinden Mehmet Haluk’un, bakanlığa verdiği raporda bu durum açıkça görülmektedir (Orijinal Belge için bkz EK 10).

¹²¹ Karasi İdadi-Sultani Lisesine Mahsus Salname 1342-1340 (1924-1926) s. 128.

¹²² ATASE, Kls. 2041, Dos. 646, Fih. 1-100.

Maarif-i Umumiye Nezareti
Heyet-i Teftiſiye Dairesi
Hususi Numara: 2

Huzur-ı Sami-i Cenab-ı Nezaretpenahiye

Ticaret Mektebi aliyesinin
Teftiſatına dair

Birinci teftiſat

Teſrin-i Saninin (Kasımın) birinci cumartesi günü beray-ı teftiſ (teftiſ için) ticaret mektebine gittim. .... üç sınıftan ibaret olan mektebe elyevm (ſuan) yirmi sekiz efendinin devam eylediği ve diğer talebenin mekteb-i harbiyede taht-ı talimde bulunduğu lede-l tahkik (araſtırmadan) anlaſılmıſtır.

İkinci teftiſat

Teſrin-i Saninin (Kasımın) ikinci Çarſamba günü ticaret mektebine sabahleyin gidilerek muallim ve memur efendilerin mevcut vazifeleriyle meſgul oldukları görülmüſ ve üç sınıfta devamı lazım gelen altmış talebeden balada (yukarıda) arz olunduğu vecihle 28 efendinin devam eylediği ve devam etmeyen talebenin sebab-i gaybını (olmamasının nedeni) harbiye mektebinde taht-ı talimde bulunmalarından ibaret olduğu...¹²³

Heyet-i Teftiſiye Azasından
Mehmet Haluk

6 Teſrinisani 330 [19 Kasım 1914]

Buradan hareketle anlaſılmaktadır ki öğrenciler ilgili kanun hükmünce yedek subay olarak yetiſtirilmek üzere eğitime alınmış ve gerekli başarıyı gösterenler yedek subay olarak ordu kadrolarında yer almışlardır. Mekteb-i Harbiye de talime alınan öğrencilerin yetiſtirilecekleri sınıflar ise ſöyle belirlenmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 11).

3 Ağustos 330 [16 Ağustos 1914]

Mekatib-i Harbiye Müdüriyet-i Umumiyesine

1-) Mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 147. maddesinde ta'dad olunanlardan (belirtilenlerden) ihtiyat zabiti olmak ve talim-i zatiyye-i askeriye görmek üzere mektebe vürut edecekler (gelecekler) miyanında evsaf ve ſeraiti haiz olanlar (ſartları taşıyanlar) ber-vech-zir (aſađıdaki gibi) sınıfa tefriki (ayrılması) lazımdır.¹²⁴

<i>Liste</i>	<i>Sınıf</i>
<i>%75</i>	<i>Piyade</i>
<i>%5</i>	<i>Süvari</i>
<i>%12.5</i>	<i>Sahra Topçu</i>

¹²³ BOA MF HTF. 2/7

¹²⁴ ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-7.

%5	<i>Ağır Topçu</i>
%2.5	<i>Kıtaat-ı Fenniye</i> (<i>istihkam, muhabere gibi</i>)

Bu belge ile anlaşılmaktadır ki yedek subay olarak yetiştirilenlerin büyük çoğunluğu piyade olarak yetiştirilmiş ve cephelere gönderilmişlerdir. Piyade sınıfı askerlerin cephelerde ön saflarda savaştığı düşünülürse Çanakkale'de verilen yetişmiş nesil kayıplarının nedeni ortaya çıkmış olacaktır. 5 Mayıs 1915 tarihli aşağıdaki belgede 5000'i ihtiyat zabıt namzedi talimgahında, 1500'ü küçük ihtiyat zabıt alay mektebinde olmak üzere 6500 kişinin eğitime alındığı görülmektedir.

22.2.331 [5 Mayıs 1915]

Civar kumandanlıklarda muallem (talim görmüş asker) efrat kalmadığından ve kolordu depo taburları ihtiyaca kâfi efrat yetiştiremediğinden her bir ihtimale karşı harbiye nezaretinin emrine 10.000 neferin İstanbul'da talim ve terbiye ettirilmesi¹²⁵

Bu efradın;

5000 neferi ihtiyat zabıt namzetleri talimgâhında

1500 neferi küçük ihtiyat zabıt alay mektebi

1000 imalat-ı harbiye bölükleri

500

500

500

500

500

} *bu kısmın bilgileri gerekli olmadığı için alınmamıştır.*

Yekân (toplam):10000

2. Yedek Subaylıkta Yaş Sorunu

İhtiyat zabiti olacak kişilerin yaşlarının önemli olduğu ve yaşça ileri olan kişilerin yedek subay olmamaları gerektiğine dair olan yazışmalarda, Çanakkale'de genç ve yetişmiş kişilerin yedek subay olarak kaybedildiğini göstermektedir (Orijinal Belge için bkz EK 12).

Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı Aliye Dairesi Müdüriyeti
1. Şube
1156/179923

¹²⁵ ATASE, Kls. 1880, Dos. 31, Fih. 1-27.

303 (1887) ve daha evvelki seneler mekatib-i
Aliye mezunları hakkında

Harbiye Nezareti Celilesi

Devletlü Efendim Hazretleri

Darülfünun şubabat (şubeleri) talebesinden tarih-i tevellüdü (doğum tarihi) 303 (1887) ile 310 (1894) arasında bulunanların kaffesi (tamamı) ile bu sene şahadetname (diploma) ahzine (almaya) müstahak (hak sahibi) olanların talim ve terbiye-i askeriye görerek ihtiyat zabıt namzedi kadrosuna idhal (dahil) edilmek üzere mekteb-i harbiye ye sevk olunmaları ahiren (sonradan) neşrolunan (yayınlanan) mukarrerat (kararlar) iktizasından (gereğinden) olduğundan bahisle darülfünun şubabat (şubeleri) ve sınıflarında bulunan ve tarih-i tevellütleri (doğum tarihleri) 303'ten (1887'den) mukaddem (önce) bulunan efendilere bu müsaadenin bahş olunmaması muvaffak (uygun) görülememekte olmakla beraber ahz-i asker (asker alma) şubelerinin bazıları tahsil-i ali (yüksek öğrenim) görmekte veya bu derece tahsil görmüş olan 303 (1887) ve daha evvelki seneler tevellütlerini (doğumları) nefer olarak sevk etmeye teşebbüs ettikleri haber verildiğinden bahş olunan müsaadeden mahrumiyetine sebep olmaması hususunun taraf-ı ali-i nezaretpenahilerine izbarı (yazılması) darülfünun müdür-i umumiliğinden alınan tezkerede işar kılınmış olmağla olbabta emr ü ferman hazreti men leh-ül emrindir¹²⁶.

Maarif-i Umumiye Nazırı
(İMZA)

2 Ağustos 330 [15 Ağustos 1914]

Yukarıdaki belgede Maarif Nezareti (günümüz Milli Eğitim Bakanlığı), yedek subay olma hakkının 303 (1887) tarihinden önce doğmuş olan kişilere de verilmesi yönünde talepte bulunmuştur. Verilen yanıtta 1887 tarihinden önce doğan kişilere (27 yaşından büyük kişilere) bu hakkın verilmesi, orduda genç subay yetiştirme amacı ile uyuşmayacağından bahsedilmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 13).

6 Ağustos 330 [19 Ağustos 1914]

Maarif-i Umumiye Nezaretine –Tezkere-

Tedrisat-ı âliye dairesi müdüriyeti 1. şubesinde varid olan (gelen) 2 Ağustos 330 (15 Ağustos 1914) tarihli ve 1156 numaralı tezkere-i âlilerine cevaptır.

303 (1887) ve ondan sonraki seneler tevellüdatına (doğum tarihlerine) şerait-i lâzimeyi (gerekli şartları) haiz (sahip) olanlar mükellefiyet-i askeriye kanunnamesininin 147. maddesi vecihle (üzere) ihtiyat zabiti olabileceklerine

¹²⁶ ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-5.

binaen onların mekteb-i harbiye ye sevkleri tabiidir (doğaldır). Daha evvelki seneler tevelliüdatının (doğumluların) bunlar gibi mektep mezkura kayıtları orduda genç ... ve faal zabıt (subay) yetiştirmesindeki maksatla kabil-i telif olamayacağından (uyuşmayacağından) caiz (uygun) görülmemekte olmağa olabta.¹²⁷

Öte yandan belirtmek gerekir ki askere alınan öğrenciler doğum tarihlerine göre silâh altına alınmışlardır. Şöyle ki topyekûn alımlardan ziyade belirtilen tarih doğumlu olanlar ve eğitim durumu açısından şartları uygun olanlar yedek subaylık eğitimine alınmışlardır. Aksi halde liselerin son üç senesinde okuyan bütün öğrencilerin silâh altına alınması gerekmektedir. Ancak belgelerden hareketle anlaşılmaktadır ki 303 (1887) öncesi doğumlu olanlar er olarak silah altına alınmışlardır. Aşağıdaki belgede söz konusu 300 (1884) doğumlu olanlar bu sınıfa girmektedir. Darümuallimin-i Aliye'nin (Yüksek Öğretmen Okulu) Maarif Nezaretine 6 Nisan 1331 [19 Nisan 1915] tarihinde okuldaki öğrenci mevcudu ile ilgili gönderdiği belgede bu durum anlaşılmaktadır (Orijinal Belge için bkz EK 14).

*Maarif Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı Aliye Dairesi
Müdüriyeti*

Darümuallimin Aliye kısm-ı iptidaiyesine müdavim talebenin miktarını mübeyyin (gösteren) pusuladır.

Talebe

Birinci Sınıf: 56

İkinci Sınıf: 75

Üçüncü Sınıf: 37

Dördüncü Sınıf: 76

Yekûn (toplam): 244

Beyanı

300 (1884) tevelliütlü (doğumlu) olmaları hasebiyle hizmet-i askeriye ye alınanlar: 15

Tebdil-i hava (hava değişimi) ve esbab-ı meşrut-ı saire ile mezunen (izinli olarak) memleketlerinde bulunanlar : 8

Filhakika tahsil ile meşgul olanlar: 221

Talebe umumen (genellikle) leylidir (yatlıdır) 4 Nisan 331(17 Nisan 1915)

4 Nisan 331(17 Nisan 1915) tarihli ve 45 numaralı tezkere-i merbuta varit olan (gelen) pusulanın cevabıdır.¹²⁸

¹²⁷ ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6.

¹²⁸ BOA MF ALY 78/50

6 Nisan 331[19 Nisan 1915]

Bu belgede anlaşılmaktadır ki adı geçen okulda 15 kişi yaş şartını taşıdığı için askere alınmışlardır. Bahsedildiği üzere 303 (1887) öncesi doğumlu olmalarından dolayı er¹²⁹ olarak celp edilmişlerdir. Hizmet-i maksure (kısa dönem) hakkından faydalanamamışlardır. Öte yandan ilerleyen tarihte bu durumun değiştiğini görmekteyiz. 25 Kasım 1915'te çıkarılan kanunda, ihtiyat zabıtine olan ihtiyaçtan dolayı kanunda belirtilen yaştan daha yaşlı olanlarında ihtiyat zabiti olarak istihdam edilebilecekleri belirtilmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 15).

Meclis-i Ayan
1840

Layiha-i Kanuniye

Birinci Madde: Ledel-icap (gerektiğinde) çok miktarda ihtiyat zabiti celp ve istihdamına lüzum görüldüğünde kabiliyet-i bedeniyeleriyle mütenasip (uygun) hizmette istihdam edilmek şartıyla ihtiyat zabiti kanunnamesinin yirmi dördüncü maddesinde sinleri (yaşları) tahdid olunanlardan (sınırlandırılanlardan) daha sin (yaşlı) bulunanlar dahi aled-derecat (derecelerine göre) celp ve istihdam olunabilir.

İkinci Madde: İşbu zeyl-i kanun (ek kanun) tarih-i neşrinden (yayınlandığı tarihten) muteber ve icrasına Harbiye Nazırı memurdur.

*Meclis-i ayan ve mebusanca kabul olunan işbu layihanın kanuniyetini ve kavanin-i devlete ilavesini irade eyledim.*¹³⁰

25 Kasım 1915

Mehmet Reşat   Sadrazam Mehmet Sait   Harbiye Nazırı Enver

2.1 Lise 10. Sınıflara Yedek Subaylık Hakkının Verilmesi

Yedek subaylık için sultanilerin (liselerin) 10. sınıf öğrencilerinin de bu haktan yararlanmak istediği görülmektedir. Mercan sultanisi onuncu sınıf öğrencisi İsmail Efendi hizmet-i maksureye (kısa döneme) tabi tutulmak istediğini belirtmiş ancak kendisine verilen

¹²⁹ 19 Ağustos 1914 tarihli tezkerede belirtildiği üzere 1887 yılından önce doğanların eğitim şartını taşıyacakları dahi ihtiyat zabiti olarak yetiştirilmeleri, ordunun genç zabıt yetiştirme amacı ile uyuşmayacağından mekteb-i harbiye ye kayıtlarının uygun görülmediği belirtilmiştir. Buradan hareketle 1887 yılı öncesi doğan kişilerin er olarak celp edildikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. "303 (1887) evvelki seneler tevellüdatının (doğumluların) bunlar gibi mektep mezkura kayıtları (madde-i mezkureye) orduda genç ... ve faal zabıt yetiştirmesindeki maksatla kabil-i telif (bağdaşır, uyuşur) olamayacağından caiz görülmemekte olmağla olbabta" ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6.

¹³⁰ BOA İ. DUİT 76-26

cevapta bu hakkın sadece sultanilerin son iki senesine müdavim (devam eden 11. ve 12. sınıf) öğrencilerine verildiği olmuştur (Orijinal Belge için bkz EK 16).

Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı Taliye Dairesi Müdüriyeti
İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyetine
Şube: 2
Hususi: 2118
Umumi:
181536

Hülasa:

Hizmet-i maksure hakkında

11 Eylül 330 [24 Eylül 1914] tarihli ve 4136 numaralı tezkere-nize cevaptır. Mekatib-i sultaniye talebesinden yalnız son iki sene müdavimlerinin hizmet-i maksureye tabi oldukları mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. maddesinin 2. fıkrasında musarrah (apaçık, belirtilmiş) bulunmakla hilafette (aksinin) muamelesi (uygulanması) gayr-i caizdir (uygun değildir) efendim.¹³¹

Maarif-i Umumiye Nazırı   *17 Eylül 330 [30 Eylül 1914]*
(İMZA)

27 Mayıs 1915 tarihinde ise bu hak onuncu sınıf öğrencilerine de verilmeye başlanılmıştır.

KARASİ- Haftada bir defa çıkar- Resmi Liva Gazetesi (8 Şaban 1333-8 Haziran 1331[21 Haziran 1915] Pazartesi)

16 Cemaziyel Ahire 1332 [12 Mayıs 1914] tarihli mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatinin 42. Maddesine müzeyyel (ilave olan) mekatibi sultaniye onuncu sınıf müdaviminine (öğrencilerine) mütedair (dair) fıkra hakkında kanun-i muvakkat:

*Madde 1: Mükellefiyet-i askeriye kanununun 42. maddesine fıkra-i atiye (aşağıdaki fıkra) tezyil olunmuştur (eklenmiştir); “**Muayene-i intihaiye (son muayene) esnasında mekatib-i sultanienin onuncu sınıfında bulunanlar da, hidmet-i maksure (kısa dönem) hakkına nail olacaklardır.***

Madde 2: İş kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 3: İş bu kanun icrasına heyet-i vükela memurdur.

Meclis-Umuminin içtimasında kanuniyeti teklif olunmak üzere, işbu layiha-i kanuniyenin muvakkaten mevki-i mer’iyete vaz’ını ve kavanin-i devlete ilavesini irade eylerim.¹³²

13 Recep, sene 1333 ve 14 Mayıs, sene 1331 [27 Mayıs 1915]

Mehmet Reşat

¹³¹ BOA MF İMF 42/103-3

¹³² Karasi Gazetesi 21 Haziran 1915, Aynı konu ile ilgili bilgiler için bkz. BOA MF MKT 1209/70, BOA İ. DUİT 76/18, BOA İUM EK 30/75-20, BOA MV 240/22

Buna gerekçe olarak, yedi senelik idadilerin son iki senesinden birincisinin derece olarak sultanilerin onuncu sınıfına denk gelmesi gösterilmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 17).

Harbiye Nezareti

Esbab-ı Mucibe Layihası

Azade-i ızah olduğu üzere mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. maddesinin fıkra-i acizesinde mekatib-i sultaniye ve yedi senelik idadileriyle bu derecelerde ki mekatibin son iki sene müdavimlerinin (11. ve 12. sınıflar) hizmet-i maksure hakkını haiz olabilecekleri gösterilmiştir. Şu hükm-ü kanuniye ye nazaran mekatib-i sultaniyenin yalnız 11. ve 12. sınıfları müdaviminin bu haktan müstefit olmaları (yararlanmaları) icap etmekte ise de hadd-i zatinde (esasen) yedi senelik mekatib-i idadiyenin son iki senesinin derece-i tahsil itibariyle mekatib-i sultaniyenin 10. ve 11. sınıflarına muaddel (denk) olduğu Maarif Nezareti'nin işarından anlaşılmuş ve binaenaleyh kanun mezkûrda takip olunan maksat ve gaye temin edilmekle beraber her iki mektep müdavimini hakkında ki niyet-i adilede (adaletli niyet) muhafaza edilmiş olmak için mezkur sultani mekteplerinin 10. sınıfları müdaviminin de hizmet-i maksure hakkına mazhar edilmeleri lazım gelmiş ve bu babta 42. maddeye zeylen üç maddeyi havi tanzim olunan kanun muvakkat sureti rabten takdim kılınmıştır.¹³³

3. Cephe Gerisinde Öğrenciler

1. ve 2. ana başlıklarda, alt başlıklarıyla beraber cephede olan ve cepheye gönderilecek olan öğrencilerin durumu açıklanmıştır. Bu ana başlıkta da cephe gerisinde kalan öğrencilerin savaş ortamından nasıl etkilendikleri ortaya koyulmuştur.

3.1 Şehit Çocukları

Babaları savaşta şehit olan öğrenciler ve onların eğitimleri de ayrıca değinilmesi gereken bir konudur. *Çünkü 1915 yılında Çanakkale savaşı sonrasında pek çok şehit verilmişti ve şehitlerin çocuklarının biran önce koruma altına alınması gerekiyordu.*¹³⁴

Bu gibi şehit çocuklarının Darüleytam'a kayıt ve kabul olunacağı gazetelere ilan verilmiş ve bu kişilerin hemen başvuruları istenmiştir (Orijinal belge için bkz EK 18).

¹³³ BOA İ. DÜİT 76/18-4

¹³⁴ Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 53.

Darüleytama mahsus müsvedde varakası

Numara: 183
16 Mart 331 [29 Mart 1915]

Gazetelere

Gerek balkan muharebesinde gerek harb-i hazıra esnasında pederleri şehit olan veyahut validesi hayatta olmayıp ta pederi askere giden ve fakr ü hali bulunan kız ve erkek çocuklar darüleytama alınacaklarından bu gibilerin hemen dar-mezbura müracaatları lüzumu ilan olunur.¹³⁵

Yukarıda bahsedilen duyuru üzerine başvurularda başlamıştır (Orijinal Belge için bkz EK 19).

Maarif-i Umumiye Nezareti Dairesine Mahsus Müsvedde

670/198331
26 Eylül 331 [9 Ekim 1915]

Darüleytam müdüriyetine

Pederleri Yüzbaşı Abdülaziz efendinin Seddülbahir¹³⁶ muntika-i harbiyesinde (harp muntikasında) bulunması ve validelerinin de bu kere vefat etmesi hasebiyle meydanda kalmış oldukları haber verilen on yaşında Şevki ve on iki yaşında ki Lütfü efendilerin darüleytama kabulleri tavsiye olunur efendim¹³⁷.

Arıburnu muharebesinde şehit olan Mehmet adındaki askerin 14 yaşında ki oğlu Hüseyin, eğitim nimetinden mahrum kalmamak için Maarif Nezaretine başvurmuş fakat Maarif Nezareti çocuğun felçli olmasından dolayı bu şehit çocuğunun dar-ül-acezeye kabulü için başvurmuştur. Verilen cevapta *darülacezeye kayıt ve kabulü işar buyrulmakta (yazılmış) ise de çocuk darülacezeye kabul olunacak kesianın (kişilerin) haiz (taşınmış) olması lazım bulunan evsafı (şartları) malik (sahip) olmadığından¹³⁸ kabulü uygun görülmemiş ve darüleytama başvurulması yanıtı verilmiştir. Şehr-i Emanet'ten (belediyeden) istediği cevabı alamayan Maarif Nezareti, Dahiliye Nezaretine başvurmuş ve adı geçen hasta şehit çocuğunun eğitimden yoksun kalmaması için darülacezeye kabulünü bir kez daha istemiştir (Orijinal Belge için bkz EK 20).*

¹³⁵ BOA MF EYT 1-17

¹³⁶ Çanakkale savaşlarında güney cephesi olarak adlandırılan bölge.

¹³⁷ BOA MF MKT 1212-56

¹³⁸ BOA MF MKT 1212-92/3

Maarif-i Umumiye Nezareti İptidaiye Dairesine Mahsus Müsvedde

2772

21 Teşrin-i Evvel 331 [3 Kasım 1915]

Şehidan vefat eden Mehmet'in oğlu Hüseyin hakkında

Dahiliye Nezareti Celilesine

Arıburnu muharebesinde şehidan vefat eden Mehmet'in oğlu 14 yaşlarında Hüseyin'in felç tıflı neticesi olarak sağ tarafı hareketten muattal (yoksun) ve tulen (boyca) ayağı on beş santimetre kasir (kısa) olması hasebiyle nezaret-i senaveriye merbut (bağlı) mekatibe kabul edilemediğinden merkumun şehit evladı olmak ve validesi de fakir el-hal (halde) bulunmak hasebiyle nimet-i maariften mahrum kalmaması için darülacezeye kayd ve kabulü hakkında sebk eden işara cevaben şehir-emaneti aliyesinden (belediyeden) varid olan (gelen) tezkerede çocuğun darülacezeye kabul olunacak kesianın (kişilerin) haiz olması lazım gelen evsafa malik olmadığından darüleytama kabulü beyan olunmakta ise de şimdiye kadar alil (hasta) talebe almamakta olmasına nazaran acz ve zarureti sabit olan bu ve emsali alil (hasta) şüheda evladının darülacezeye kayıt ve kabulüyle neticesinin de inbası (bildirilmesi) hususuna himem-i ali nezaretpenahileri maruz buyrulmak babında.¹³⁹

Annesini Balkan harbinde kaybeden ve seferberlik dolayısıyla babası askere alınan Yakup adında bir öğrencide uygun görülecek okula kaydını istemiştir (Orijinal Belge için bkz EK 21).

Maarif Nezareti Celilesine

Bendeleri mütekait (emekli) Yüzbaşı Hüseyin efendi zade (oğlu) olup Manastırlyım. Sinim (yaşım) 11'dir. Balkan muharebesinde validemin zıya' (kayıp) edilmesi iki karındaşım (kardeşim) ile beni öksüz bıraktı. Ba'de-l-harp (savaştan sonra) pederim ile makam-ı hilafete (İstanbul'a) geldim. Maksadım Rumeli'deki tahsile devam ile vatanım için hayırlı olarak yetişmektir. Seferberlik dolayısıyla pederimin silâh altına daveti bendelerini burada pek yalnız bıraktı. Devletin verdiği sadakadan başka hiçbir varidatı (geliri) bulunmayan pederimin tahsilime yardım edebilmesi de imkân haricindedir. İptidai (ilk) tahsilimi itmam ettiğimden (tamamladığımdan) lütfen numune mekteplerinden birine veya tensib buyrulacak bir mektebe leyli (yatılı) olarak kayıt ve kabulümü istida ve istirham eylerim.¹⁴⁰

12 Mart 331 [25 Mart 1915]

*Makam-ı sadaret yaveri yüzbaşı
... efendinin hanesinden
Yakup*

¹³⁹ BOA MF MKT 1212-92/4

¹⁴⁰ BOA MF TLY 447-52

*Taşrada yer var mı?
Tedrisat-ı Taliye'ye 12 Mart 331[25 Mart 1915]
Yozgat için arz*

Belgeler bu durumda kalan ve okullara kayıt olmak isteyen öğrenciler ile doludur. Savaşın ardında yetim kalan çocuklar, bu okullara kayıt olunmak isteyerek, eğitim hakkından yoksun kalmamak istemektedirler (Orijinal Belge için bkz EK 22).

Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsus Dairesine Mahsus Müsvedde

23 Ağustos 331[5 Eylül 1915]

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Riyaseti Vekâleti Celilesine

Zevci (kocası) Süleyman efendinin mevkii harpte şehidan vefat etmiş olduğundan bahisle terk eylediği altı nefer eytamdan (çocuktan) dördüniün mekatib-i leyliye (yatılı okula) meccanen (parasız) kabulleri Halide imzasıyla verilen arzuhalde (dilekçede) istida etmiş (yardım istemiş) ve eytam mezburadan (adı geçen çocuklardan) ikisinin mektebi sultaniye ye kayıt ve kabullerine talik (bağlı) muamele derdest bulunmuş (yapılmış) olup Mustafa Hayri ve Şükriü namlarındaki iki yetiminde Dariüşşafaka'ya kabulleri arzusu izhar edilmiş (istenilmiş) olmasına binaen bunlar hakkındaki tahkikat varakaları lefen takdim kılınmış olmağla mumaileyhanın (adı geçenlerin) dar-ı mezburda (okula) kayıt ve kabulleri hususuna müsaade-i aliyye riyasetpenahileri şayan buyrulmak babında.¹⁴¹

Bu gibi çocuklar için yapılacak okulun masraflarının karşılanması için 1915 yılında, 1916 yılı sonuna kadar yürürlükte kalacak ek vergiler çıkarılmıştır. *Darüleytamlar açılırken, devlet bir yandan da şehit çocuklarına bakmak ve eğitmek için kurulması planlanan ilmi ve teknik kuruluşlara gelir sağlamak amacıyla¹⁴² aşağıda belgeleri gösterilen geçici kanunla vergiler yürürlüğe sokmuştur. Bu ek vergilerle çeşitli ürünlere ek vergiler konulmuştur (Orijinal Belge için bkz EK 23).*

*Maliye Nezareti
Varidat Müdüriyet-i Umumiyesi*

¹⁴¹ BOA MF KMS 1211-52

¹⁴² Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 54.

Birinci madde: Evlad-ı şühedanın (şehit çocuklarının) talim ve terbiyesine mahsus olarak devletçe müessesat-ı ilmiye ve sanayiye vücuda getirilecektir.

İkinci madde: İşbu müessesatın mesarifine (masrafına) mukabil (karşılık) olmak ve 1332 (1916) senesi gayesine (sonuna) kadar istifa' edilmek (alınmak) üzere ber-vech-ati (aşağıdaki) varidat ihdas edilmiştir (meydana getirilmiştir).

1. Telgraf ve Posta

- a. Beş kuruş ve bundan fazla ücret alınmak lazım gelen telgrafnamelerin her beş kuruş ve kesri için bir kuruş*
- b. Dahili (yurt içi) telgraf havalenamelerinden alınmakta olan ücurata zamimeten (ek olarak)... o küsuru için biri için on para.*
- c. Dahili (yurt içi) posta ve havalenmeleri, cihet-i mukaddereyi (değeri biçilmiş) mekatip, posta paketlerinin ücurat mevzusuna zamimeten (ek olarak) bir kuruş*
- d. Bilumum mevad-ı tehmiriyeden (mühür parası) yirmi para.*
- e. Bilumum ari (bağımsız) mekatip ile muhabere varakalarından on para.*

2. Tütün

- a. Fevkalade imalat-ı mahsus ve birinci nev' (sınıf) tütün ve sigaraların beher (her) kilosundan elli kuruş (yirmi gramlık bir paketten bir kuruş)*
- b. İkinci, üçüncü, dördüncü nev' (sınıf) tütün ve sigaraların beher (her) kilosundan yirmi beş kuruş (yirmi gramlık beher (her) paketten yirmi para)*
- c. Beşinci, altıncı nev' (sınıf) ile köy tütünlerinin beher (her) kilosundan iki buçuk kuruş (yirmi gramlık beher (her) paketten on para)*

3. Müskirat (sarhoş eden şeyler)

5 Ağustos 328 (18 Ağustos 1912) tarihli kanunun altıncı maddesi mucibince (gereğince) rakılardan alınmakta olan harp vergisinden bir misli evvelce resm-i mirisi (vergisi) verilmiş olduğu halde mevcut bulunan rakı ve ... sebt-i defter edilecek (deftere geçirilecek) ve bunlardan bir misli daha resm-i miri (vertgi) alınacaktır.

Üçüncü madde: Birinci madde de mevzu bahis olan müessesat-ı ilmiye ve ...nin suret-i tesisi ve idaresi için ayrıca bir nizamname tanzim edilecek ve ikinci madde de gösterilen varidatın doğrudan doğruya ...ye vaz' olunacak ve suret-i sarfi meclis-i vükela kararıyla tayin olunacaktır.

Dördüncü madde: İşbu kanun tarih neşrinden itibaren muteberdir.

Beşinci madde: İşbu kanunun icra-i ahkâmına meclis-i vükela memurdur.

Mazbata

13 Mayıs 331 [26 Mayıs 1915]

Maliye nezareti vekaletinin melfufuyla meclis-i bendeganemizde (meclisimizde) mütalaa olunan (görüşülen) 13 Mayıs 1331 (26 Mayıs 1915) tarihli ve 26 husus numaralı tezkeresinde balkan harbi ile harb-i hazırda peder veya velilerinin şahadeti, vefatı ve muhacereti (göç etmesi) sebebi ile hükümetin muavenetine (yardım) arz-ı iftikar edenlerin (ihtiyacını meydana koyan) etfal

(çocuk) ve eytamına (yetimine) mahsusen teşkil olunacak müessesat-ı ilmiye ve sanaiyenin idarelerine muktezi (gerekli) varidat (gelir) hakkında kaleme alınan kanun ve esbab-ı mucibe layihalarının gönderildiği beyan olunur ve zikr olunan layiha-i kanuniye de meclis-i acizanemizde bazı tashihat (düzeltmeler) icra kılınmış olduğundan meclis-i umumiyenin içtimaında kanuniyeti teklif edilmek üzere muvakkaten (geçici olarak) mevki' mer'iyete (yürürlüğe) vaz'ı (konulması) bila-tezekkür (görüşülerek) mezkur tezkere melfufuyla arz ve takdim olunmakla katbe-i ahvalde.¹⁴³

4. Tıp Fakültesi Öğrencileri

Öğrenimleri itibariyle ayrıca incelenmesi gereken bir diğer grup Tıp Fakültesi öğrencileridir. Meslekleri itibari ile genellikle cephe gerisinde görev alan Tıp fakültesi öğrencileri mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 43. maddesi gereğine 1 yıl olan hizmet-i maksure (kısa dönem) hizmetlerini tamamlayabilmeleri için 6 ay askeri birliklerde görev alacaklar ve ardından okullarını bitirmeleri için terhis edileceklerdir. Eğitimlerini tamamlamalarının ardından hizmet-i maksure (kısa dönem) ile hizmet için kalan 6 aylarını da askeri hastanelerde tamamlayacaklardır.

Madde 43: *Tıp fakülteleri asker ve sivil talebesi 20 yaşını ikmal ettiği (tamamladığı) seneyi takip eden senede hem sinleri (yaşlıları) efrat saire ile birlikte silâh altına celp ve kıtaatta altı ay istihdam edilerek mekteplerine iade olunacaklar ve sivil talebe ikmal-i tahsilini (eğitimi tamamlamasının) müteakip (ardından) ayrıca altı ayda mevaki' askeriye hastanelerinde istihdam edileceklerdir. Eczaneler ile dışçiler haklarında dahi bu yolda muamele olunacaktır.*¹⁴⁴

Tıp fakültesi öğrencilerinin seferberlik dolayısı ile celplerinde, son sınıf öğrencilerinin sıhhiye başçavuşu, diğer sınıf öğrencilerinin de sıhhiye çavuşu olarak istihdam edilecekleri belirtilmiştir.

*Harbiye Nezareti
Sıhhiye Dairesi
691*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyasetine

Tıp Fakültesi ve mekteb-i tubbiye-i şahane talebesinin seferberliğine dair tasvib-i ali-i nezaretpenahiye iktiran edilen (ulaşan) talimat sureti rabt edildi.

¹⁴³ BOA MF MV 240-25 ve bu konu ile ilgili diğer bir belge BOA DH İ. UM. E-30-75/43

¹⁴⁴ BOA DH. HMs. 23/95

Mumaileyhimin (adı geçenlerin) suret-i istihdamları ber-vech-ati (aşağıdaki) hususat (hususlar) nazar-ı dikkate alınacaktır.

1. *Tıp Fakültesi sivil stajyer efendileri sıhhiye zabıt vekili olarak sıhhiye zabiti vazifesini görmek üzere dahili ve harici bilimum şubatta (şubelerde) ve şube emirlerinin taht-ı nezaretinde istihdam edileceklerdir.*

2. *Sıhhiye zabıt vekilleri kıtaatta ve hastanelerde diğer zabitan-ı sıhhiye misüllü iskan ve iâşe olunacaklardır.*

İâşe: Sıhhiye zabıt vekilleri mülazım derecesinde bir tayin-i bedel alacaklardır. (Üç ... beheri 87,5 kuruştur)

Maaş: Maaş olarak her sıhhiye zabıt vekili şehri 200 kuruş alacaktır.

3. *Sıhhiye zabıt vekilleri üniforma itibariyle yalnız kalpaklarının tepesindeki güvez kadife üzerine ince beyaz sırma şerit, ceket ve kaputlarında yine kadife apolet etrafına bir santim arızında beyaz sırma şerit dikerek diğer zabitan-ı sıhhiyeden tefrik olunacak (ayrılacak) ve kılıç taşımayacaklardır.*

4. *Sıhhiye zabıt vekillerinin ifa ettikleri hizmet ve bu müddet zarfında ki ahlak ve etvar-ı (hal ve hareket) askeriyeleri hakkında müstahdem buldukları müessesat-ı sıhhiye ser-tabibleri (başhekimleri) birer sicil defteri tutacak. Seferberliğin sonunda veyahut o zabitanın hastane veya kıtaattan infikakında (ayrıldığında) ... .. (belge tahrip) daire-i sıhhiye-i seferberlik müdüriyetine irsal edileceklerdir.*

*Harbiye Nezareti
Sıhhiye Dairesi
Seferberlik*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyasetine

Tıbbiye-i Şahane ve Tıp Fakültesi Talebesi Hakkında Talimatname Suretidir

1. *Tıp fakültesi mülkiye staj sınıfı talebesi sıhhiye zabıt vekili olarak mevzu mukarrerat (kararlar) dairesinde celp ve tavzif edileceklerdir (görevlendirileceklerdir). Elbiseleri zabıt vekili elbisesi gibi olacak yalnız yaka ve apoletleri zeminleriyle kabalak tepeleri kırmızı güvez kadifeden yapılacak ve sırma ... beyaz olacaktır.*

2. *Tıp fakültesi 5. sınıf talebesi sıhhiye başçavuşu rütbe ve mahsusatıyla celp ve istihdam edileceklerdir.*

3. *Tıp fakültesinin diğer sınıf talebe-i mülkiyesiyle eczacı ve dişçi mektepleri talebesi sıhhiye çavuşu rütbe ve mahsusatıyla celp ve istihdam edileceklerdir.*

4. *Mekteb-i tıbbiye-i şahane 5. sınıf talebesi sıhhiye başçavuşu ve diğer sınıf talebesi sıhhiye çavuşu rütbesiyle ve mektepte almakta oldukları maaşla ve bir nefer tayınıyla istihdam olunacaktır.¹⁴⁵*

*31 Ağustos 1330 [13 Eylül 1914]
Sıhhiye Dairesi Riyaseti*

Bu öğrencilerden 5. sınıf öğrencileri (sıhhiye başçavuşları) aylık 250, diğer sınıf öğrencileri (sıhhiye çavuşları) aylık 200 kuruş ile hastanelerde istihdam edilmişlerdir. Hilal-i

¹⁴⁵ KIZILAY ARŞİVİ 23-144

Ahmer de (Kızılay) istihdam edilen öğrencilerin maaşlarında farklı uygulamalar¹⁴⁶ olsa da Harbiye Nezareti bu durumun düzeltilmesini ve fazla ödenmiş olan maaşların alınmasını istemiştir.

Harbiye Nezareti
Sıhhiye Dairesi
478

6/4/331 [19 Haziran 1915]

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Saadetlü Efendim Hazretleri

Hilal-i Ahmerce küşat edilen (açılan) yaralı hastanelerinde istihdam edilmek üzere seferberlikçe tayin edilmiş olan mekteb-i tıbbiye-i askeriye ve tıp fakültesi ve eczacı ve dışı mektepleri talebelerine başkumandanlık vekaleti celilesinin suret-i merbut emri üzerine verilmekte olan tahsisat-ı şehriyeden (aylık maaştan) fazla olarak cemiyet-i aliyelerince maaş tahsisi edildiği istihbar kılındı.

Talebe-i mumaileyhimden mekteb-i tıbbiye-i askeriye ve tıp fakültesiyle Şam mekteb-i tıbbiyesi son sınıfında bulunanlara 250'şer ve diğer sınıflarla eczacı ve dışı mektepleri talebelerine umumiyetle 200 kuruş itası ve memalik-i ecnebiyeden diploma alıpta henüz ... . 250 ve memalik-i ecnebiye mekatib-i tıbbiyesine müdavim bulunduğu tedrisat-ı aliye müdüriyeti tarafından tasdik edilenlere 200 kuruş verilmesi mukarrer olup (kararlaştırılmış) bir kısım talebenin cemiyet-i aliyelerince bu suretle fazla tahsisat almaları muvaffak görülmemekte olduğundan şimdiye kadar verilmiş bu misüllü fazla meblağın taksiten (taksitle) mumaileyhimden istirdadı (geri alınması) ve badema (bundan böyle) cihet-i askeriye misüllü (gibi) maaş itası ve olamadığı surette cümlesinin hizmet-i askeriye ye celplerine mecburiyet hasıl olacağı beyanıyla teyid-i ihtiramat olunur olbabta irade efendim hazretlerindedir.¹⁴⁷

Sıhhiye Reisi Vekili
(İMZA)

Hastanelerde istihdam edilen Tıp Fakültesi öğrencileri gerek ordu hastanelerinde gerekse Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından açılan hastanelerde istihdam edilmişlerdir. Aşağıdaki belgede iki tane 5. sınıf öğrencinin kolordu hastanesinde istihdam edildiği görülmektedir.

5. Kolorduyu Hümayunu

¹⁴⁶ Örneğin Hilal-i Ahmer tarafından Galata hastanesine gönderilen 8 Haziran 1915 tarihli yazıda "Hastane-i aliyelerine hasta bakıcı olarak tayin edildiği işar olunan Tıp Fakültesi 3. sınıf talebesinden Ali Nazmi efendiye şehri (aylık) 300 kuruş maaş tahsis olunmuştur." KIZILAY ARŞİVİ 423-19. Hilal-i Ahmer tarafından Galata hastanesine gönderilen 13 Nisan 1915 tarihli bir diğer belgede de 2. sınıf olup stajyer tayin olunan Sami isimli öğrenciye aylık 400 kuruş, 3. sınıf öğrencisi olan İsmail isimli öğrenciye 450 kuruş, 5. sınıf öğrencisi olan Yusuf Ziya'ya 500 kuruş aylık maaş verildiği görülmektedir. KIZILAY ARŞİVİ 423-35

¹⁴⁷ KIZILAY ARŞİVİ 23-204

Erkan-ı Harbiyesi
Şube 5/3
Göztepe'den
22/1/331 [4 Nisan 1915]

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi Müdüriyetine

Tıp Fakültesi 5. sınıf talebesinden Ahmet Muhlis efendi ile Hamit Sıddık efendi uzun müddetten beri kolordunun seyyar hastanelerine ve sıhhiye bölüklerine on efendi miyanında taksim edilmişlerdir. Bi-husus (özellikle) emraz-ı hariciye de (dış hastalıklarda) iksab-ı muharese (haklarını koruma) hususunda da ayrıca Pangaltı menzil hastanesinde istihdam edilmişlerdir. Binaenaleyh seferber kolordunun bu babtaki ihtiyacı şüphesiz müdüriyet-i aliyelerince de takdir edilir mumaileyhimin (adı geçenlerin) kemaken (eskisi gibi) ordumuzda istihdamlarından daha büyük semereler (faydalar) iktitafl edileceği (elde edileceği) cihetle bu suretle hizmetlerinde devama müsaade buyrulması masruftur.¹⁴⁸

5. Kolordu Ser-Tabibi
Kaymakam [Yarbay]
Faik

Yukarıda bahsedildiği üzere Tıp Fakültesi öğrencileri kolordu hastanesi emrine verilmiş ve bu hastanelerde çalıştırılmışlardır. Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından açılan hastanelerde de öğrenciler istihdam edilmişlerdir. Arşiv belgelerinin bu durumu ifade eden belgeler ile dolu olduğu görülmektedir.¹⁴⁹ Harbiye Nezareti Sıhhiye dairesi tarafından 5 Nisan 1915 tarihinde Hilal-i Ahmer cemiyetine gönderilen belgede 5. sınıf öğrencisi iki kişinin kolordu hastanesinden alınarak Hilal-i Ahmer emrine verildiği görülmektedir.

Harbiye Nezareti
Sıhhiye Dairesi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Katib-i Umumiliğine

Tıp Fakültesi beşinci sınıf talebesinden

¹⁴⁸ KIZILAY ARŞİVİ 23-161

¹⁴⁹ Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi tarafından Hilal-i Ahmer cemiyetine gönderilen 1 Temmuz 1915 tarihli belgede Tıp Fakültesi 5. sınıf talebesinden 911 numaralı Mehmet Vasfi efendinin Hilal-i Ahmer emrine verildiğini anlaşılmaktadır. KIZILAY ARŞİVİ 23-207. Aynı şekilde Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi tarafından Hilal-i Ahmer cemiyetine 7 Mayıs 1915 tarihinde gönderilen bir diğer belgede Sarayburnu hastanesinde çalışmakta olan Tıp Fakültesi 4. sınıf talebesinden 999 numaralı İsmail Hakkı efendinin Hilal-i Ahmer emrine terk edildiği ve bu hususun Sarayburnu hastanesine bildirildiği anlaşılmaktadır. KIZILAY ARŞİVİ 44-91. Buna benzer olarak 10 Mayıs 1915 tarihinde gönderilen bir diğer belgede de ikinci orduda müstahdem Tıp fakültesi 4. sınıf öğrencisi Celil Fahrettin'in Hilal-i Ahmer emrine terk edildiği görülmektedir. KIZILAY ARŞİVİ 44-94.

Numara:

931 Ahmet Muhlis Efendi } 5. Kolorduyu hümayunu Sertababetine

899 Hamit Sadık Efendi } 5. Kolorduyu hümayunu Sertababetine

Efendi-i mümaileyhanın (adı geçenlerin) emrinize tayinleri tensip edilmiş ve ol-vecihle muamele-i kaydıyeleri (kayıt muamelelerinin) icra ettirilip keyfiyyet beşinci kolorduyu hümayunu sertababetine de (baş hekimliğine) işar kılınmış olmağla ona göre ifa-i muktezası (gereğinin yapılması) mütemannadır.¹⁵⁰

Sihhiye Seferberlik

23 Mart 331 [5 Nisan 1915]

Müdürü

(İmza)

Gelibolu Hastanesi sertabib ... ..

Bunun yanı sıra bazı öğrencilerin görülen ihtiyaç üzerine Hilal-i Ahmer emrine verilmesine izin verilmediği de görülmektedir. Aşağıdaki belgede Hilal-i Ahmer cemiyeti Gülhane hastanesinde istihdam edilmiş olan Berlin Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi İhsan efendinin Hilal-i Ahmer emrine terkini istemiş verilen cevapta bunun uygun görülmediği söylenmiştir.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Merkez-i Umumi

1250/164

İstanbul 8 Haziran 1331 [21 Haziran 1915]

Telefon Numarası: İstanbul 1783

Sahra Sihhiye Müfettiş-i Umumiliği Cenab-ı Aliyesine

Saadetlü Efendim Hazretleri

Berlin tıp fakültesi son sınıf müdavimlerinden (öğrencilerinden) olup Gülhane hastanesinde küçük zabıt namzedi olarak istihdam olunan İrfan bin İhsan efendinin hastanelerde istihdam edilmek üzere Hilal-i Ahmer emrine terkine müsaade buyrulması istirham olunur olbabta irade efendim hazretlerindir.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi namına

Katib-i Umumi

[İMZA]

Sahra Sihhiye Müfettiş-i Umumiliği

Numara: 2403

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Gülhane hastanesince ihtiyata şedid (şiddetle ihtiyaç) vardır. Mumaileyhanın (adı geçenin) infikakı (ayrılması) muvaffak olmamakla (uygun görülmemekle) iadeten takdim kılındı.¹⁵¹

9 Haziran 1331 [22 Haziran 1915]

Bu öğrencilerin sadece İstanbul'da değil, harp bölgelerine de gönderilerek çalıştırıldıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Darülfünun müdüriyeti, Hilal-i Ahmer cemiyeti tarafından harp bölgelerine gönderilen öğrencilerin isimlerini istemiştir.

*Dersaadet Darülfünunu
Tıp Fakültesi
111*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Hülasa (Özet): Fakülte heyet-i tedrisiyesi ve heyet-i muavine-i tedrisiyesi ile talebeden menatık-ı harbiye ye (savaş bölgelerine) izam edilenler (gönderilenler) var ise isimlerinin inbasına (bildirilmesine) dair.

Efendim Hazretleri

Tıp fakültesi heyet-i tedrisiyesi ile heyet-i muavine-i tedrisiyesi ve talebesinden 11 Şubat 330 [24 Şubat 1915] tarih ve 1753/645 numaralı tezkere-i aliye ile menatık-ı harbiye ye (savaş bölgelerine) sevk edildikleri işar edilenlerden (bildirilenlerden) maada (başka) tarih-i mezkurdan itibaren cemiyet-i aliyelerince istihdam edilenler var ise kayıtlarına işaret edilmek üzere esamilerinin (isimlerinin) makam-ı senaveriye inbasına (bildirilmesine) himmet buyrulması ricasıyla arz-ı ihtiram olunuz efendim hazretleri.¹⁵²

Tıp Fakültesi Reisi

26 Mart 331 [8 Nisan 1915]

Başhekim Taha Yusuf Bey tarafından 3 Temmuz 1915 tarihinde kaleme alınan ve Gelibolu Hilal-i Ahmer hastanesinin tarihçesi niteliğinde olan belgede Tıp Fakültesi 5. sınıf öğrencisi 5 kişinin bu hastanede tabip muavini olarak istihdam edildiği görülmektedir.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Gelibolu Hastanesi Heyeti¹⁵³

<i>Taha Yusuf Bey</i>	<i>Ser-Tabip [Başhekim]</i>	
<i>Faik İbrahim Bey</i>	<i>Operatör</i>	

¹⁵¹ KIZILAY ARŞİVİ 44-108

¹⁵² KIZILAY ARŞİVİ 223-28

¹⁵³ KIZILAY ARŞİVİ 523-45

<i>Onur Nazım Bey</i>	<i>Tabip</i>	
<i>Azrail ... Bey</i>	<i>Tabip</i>	
<i>... Efendi</i>	<i>Eczacı</i>	
<i>Hikmet Efendi</i>	<i>Tabip Muavini</i>	<i>Tıp Fakültesi 5. Sınıf Talebesinden</i>
<i>Hamit Efendi</i>	<i>Tabip Muavini</i>	
<i>Muhlis Efendi</i>	<i>Tabip Muavini</i>	
<i>Alican Efendi</i>	<i>Tabip Muavini</i>	
<i>Ahmet Muhtar Efendi</i>	<i>Tabip Muavini</i>	
<i>Asaf Bey</i>	<i>İdare-i memuru</i>	
<i>Süleyman Bey</i>	<i>Ambar Memuru Vekili</i>	

Gelibolu Hilal-i Ahmer hastanesi başhekimisi Taha Yusuf Bey özellikle gençlikten büyük hizmet beklediğini bu belgede belirtmiştir.

6 Nisan 331 [19 Nisan 1915] Pazartesi günü akşam üzeri 200 yatak olmak üzere hastanemizi ihzar ettik (hazırladık). Tekmil-i heyet (bütün heyet) ser-tababet (başhekim) odasına içtima davetle (toplama davetiyle) vatana hizmetin kutsiyeti hakkında lazım gelen izahatı ita (açıklamaları konuşarak) ve vazife-i asliyemizi kendimize tefhim (anlatarak) ile ertesi günkü faaliyetimizi müzakere, Hilal-i Ahmerin bu güne gelinceye kadar icra eylediği muavenet-i insaniyet-kariye (insaniyetliğe) bir zamime (ilave) teşkil etmek üzere çalışacağımızı ve bu sa'y-i himmetin azametini (gayretin büyüklüğünü) ancak gençlikten ümit ettiğimi ve zaten her birinin ahlak ve tabayine (tabiatlarına) vakıf olduğum için her birinin pek çok yararlık beklediğimi ve bu sayede cümlesinin parlak bir atıye (geleceğe) nailiyetle fenne hidamette (hizmetlerde) bulunacaklarını ve çalışacak zamanın bu zaman olduğunu bir lisan-ı münasiple (uygun dille) irad ederek...¹⁵⁴

Gerek Hilal-i Ahmer emrinde gerekse ordu hastanelerinde çalışan bu öğrencilerden kaç kişinin askere alındığının sayısı net olarak bilinmese de bu öğrencileri yetiştiren okulların son yıllarına baktığımızda kaç kişinin mezun olduğu görülebilmektedir.

Şam mekteb-i tibbiyesi tabip şubesiinden 325–331 [1909–1915]¹⁵⁵ seneleri arasında 56 kişi mezun olmuştur. Mezunların belgeleri incelenildiğinde bu 56 doktordan ikisinin 1914, dördünün ise 1915 senesi mezun olduğu görülmüştür. Adı geçenlerin bilgileri şu şekildedir (Orijinal Belge için bkz EK 24).

<i>Şam Mekteb-i Tibbiyesi Tabip Şubesi 1915 Senesi Mezunları</i>				
<i>Diploma No</i>	<i>2264</i>	<i>2273</i>	<i>2274</i>	<i>2275</i>
<i>Diploma Tarihi</i>	<i>4 Nisan 1915</i>	<i>25 Mayıs 1915</i>	<i>7 Haziran 1915</i>	<i>7 Haziran 1915</i>
<i>Adı</i>	<i>Ahmet</i>	<i>Mustafa</i>	<i>Nedim Kemal</i>	<i>Mustafa</i>

¹⁵⁴ KIZILAY ARŞİVİ 523-45

¹⁵⁵ BOA MF ALY 80-55

	<i>Hamdi</i>			<i>Hikmet</i>
<i>Doğum yeri ve tarihi</i>	<i>1886 Şam</i>	<i>1886 Halep</i>	<i>1891 Şam</i>	<i>1890 Şam</i>
<i>Okula giriş tarihi</i>	<i>13 Kasım 1909</i>	<i>7 Kasım 1908</i>	<i>8 Eylül 1909</i>	<i>21 Ekim 1909</i>
<i>Okuldan ayrılış tarihi</i>	<i>14 Mart 1915</i>	<i>14 Mart 1915</i>	<i>14 Mart 1915</i>	<i>18 Nisan 1915</i>
<i>Açıklamalar</i>	<i>1915 senesi mezunudur</i>	<i>1915 senesi mezunudur</i>	<i>1915 senesi mezunudur</i>	<i>1915 senesi mezunudur</i>

Dersaadet (İstanbul) Darülfünununu incelediğimizde 1914-1915 eğitim-öğretim yılı içerisinde aşağıdaki tablo¹⁵⁶ incelenildiğinde mülki (sivil) kısımda 828 öğrencinin okumakta olduğu görülmektedir.

Bölümü	Mülki (Sivil) talebe Toplamı	Askeri talebe toplamı	Genel talebe toplamı
Dersaadet Darülfünunu Tıp Fakültesi	598	243	841
Dersaadet Darülfünunu Eczacı Mektebi	109	-	109
Dersaadet Darülfünunu Dişçi Mektebi	46	-	46
Dersaadet Darülfünunu Ebe Sınıfları	75	-	75
Dersaadet Darülfünunu Şam Talebesi	Cevap geldiğinde ayrıca gönderilecektir.		

1915 yılında Tıp fakültesinin 1 yıl süre ile kapalı kaldığı¹⁵⁷ araştırmalarda ifade edilse de adı geçen dönemde iki kişinin diploma olarak mezun olduğu belgelerden anlaşılmaktadır (Orijinal Belge için bkz EK 25).

*Dersaadet Darülfünunu
Tıp Fakültesi
20/69*

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

İki adet tabip diplomasının irsaline dair

Devletlü Efendim Hazretleri

¹⁵⁶ BOA MF İST 15-59 (Darülfünun Tıp Fakültesi tarafından Şehr-i Emanet'e -belediyeye- gönderilen 1914 tarihli gönderilen öğrenci istatistiği)

¹⁵⁷ F. Özlen, Çanakkale'de Tıbbiyeli Şehitler < <http://www.gallipoli-1915.org/tibbiye.sehit.htm> > (29.06.2012)

Melfufen takdim-i huzur-ı devletleri kılınan listede esami (isimleri) muharrer (yazılı) tıp fakültesi 331 (1915) senesi mezunlarından iki efendiye ait diplomalar li-ecl-il tahtim (mühürlenmesi için) tesyar kılınmış (gönderilmiş) olmağla icra-i icabıyla iadeleri hususuna müsaade buyrulması babında emr ü ferman hazreti men leh-ül emrindir.

17 Mart 331 [30 Mart 1915] Tıp Fakültesi Reisi Namına Katib-i Umumi

*İki adet diploma bi-tasdik ... teslimen fakülteye iade edilmiştir.
18 Mart 331 [31 Mart 1915]¹⁵⁸*

*Dersaadet Darülfünunu
Tıp Fakültesi
20/69*

<i>Diploma Numarası</i>	<i>Diplomasının Tarihi</i>	<i>İsim ve Pederinin İsmi</i>	<i>Tarih ve Mahal-i Vilayeti</i>	<i>Mülahazat</i>
2260	16 Mart 331 (29 Mart 1915)	Avram Burudo efendi bin yude	1298 (1882) Dersaadet	Mumaileyh 328 (1912)senesi stajyerlerinden olup imtihanını ahiren ikmal etmiştir.
2261	16 Mart 331 (29 Mart 1915)	Melhisedel Efendi bin paşa ...	1300 (1884) Erdek	Mumaileyh 328 (1912) senesi stajyerlerinden olup hizmet-i askeriyede bulduğundan dolayı imtihanını ahiren ikmal etmiştir.

*(MÜHÜR) Dersaadet Darülfünunu Tıp Fakültesi Müdür-i Umumiliği
Diplomalar bil-tasdik iade edilmiştir. 18 Mart 331*

Buna karşın Emre Dölen¹⁵⁹ *Türkiye Üniversite Tarihi 1: Osmanlı Döneminde Darülfünun* isimli eserinde 1914-1915 ve 1915-1916 yılları mezun sayılarını aşağıdaki gibi vermiştir.

¹⁵⁸ BOA MF ALY 77-94

¹⁵⁹ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 1: Osmanlı Döneminde Darülfünun*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 449.

	Mezun Sayısı		
	Tıp	Eczacı	Dişçi
1914-1915	185	12	11
1915-1916	117	7	2

Buradan hareketle 1915 yılında mezun sayısı net olarak belirlenemese de mezun öğrencilerin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1915 yılında okulun eğitime tamamen kapandığı bilgisi kesinliğini kaybetmemektedir. Çünkü hem adı geçen eğitim-öğretim yılında mezun öğrencilerin verilmiş olması hem de Ekim ayında okulun açılmasının kararlaştırıldığına dair belgeler okulun yıl boyunca kapalı olduğu bilgisinin aksini belirtmektedir.

Araştırmalarda¹⁶⁰ Tıp fakültesinin 1915 senesi boyunca kapalı olduğu, eğitimin yapılamadığı vurgulansa da arşiv belgelerinde Tıp fakültesinin Ekim ayında açılacağı ve bu sebeple 1 ve 2. sınıf öğrencilerinin derslerinden geri kalmaması için buldukları hastanelerden ilişkilerinin kesilmesi istenmiştir.

Hilal-i Ahmer Galata Hastanesi
261

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine¹⁶¹

Muhterem Efendim

Tıp fakültesinin küşadıyla (açılmasıyla) Teşrin-i Evvel (Ekim) bidayetinde (başlangıcında) tedrisata (eğitime) başlanması takarrür ettiğinden (kararlaştırıldığından) tıp fakültesini 2. sınıf talebesinden olup hastanemizde stajyer sıfatıyla müstahdem olan 1602 numaralı Sami efendinin derslerini takip edebilmesi zımında fakülte hastanesine nakil ve tayini sıhhiye seferberlik müdürününün 22 Eylül 331(5 Ekim 1915) tarih ve 1831 numaralı muhtırasıyla işare edildiğinden (bildirildiğinden) ifa-i muktezası (gereğinin yapılması) hususu birinci kolordu kumandanlığı vekaleti ser-tababetinin (başhekimliğinin) 1026 numaralı ve 23 Eylül 331 (6 Ekim 1915) tarihli muhtırasıyla tebliğ edilmekle mumaileyh Sami efendi dünkü gün fakülteye nakil ve izam olunmakla (gönderilerek) vesikasıyla pazı bandı lefen iade olunmuştur. Maa-haza (bununla beraber) fakülte üçüncü sınıf talebesinden iken hastanemizde müstahdem 1313 numaralı Ali efendi hakkında bu muamele icrası tabii bulunduğu halde mumaileyh çend gün mukaddem (birkaç gün önce) Yakacak Talimhanına izam edilmiş (gönderilmiş) olduğundan mumaileyhanın pazı bandıyla vesikası dahi lefen iade edilmesi vesilesiyle bu efendinin Sami efendi misüllü mektebe avdeti

¹⁶⁰ "1915 yılında Tıp fakültesinin 1 yıl süre ile kapalı kaldığı" F. Özlen, Çanakkale'de Tıbbiyeli Şehitler < <http://www.gallipoli-1915.org/tibbiye.sehit.htm> > (29.06.2012). "Bu koşullar altında 1915-1916 ders yılında Tıp Fakültesi'nde öğretim yapılamamıştır" Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 1: Osmanlı Döneminde Darülfünun*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 447.

¹⁶¹ KIZILAY ARŞİVİ 595-1

(dönmesi) hususunda teşebbüsât-ı lazımede (gerekli teşebbüslerde) bulunması ricasıyla arz ve ihtiramat olunur efendim.

[MÜHÜR]
(Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Galata Hastanesi)

25 Eylül 331 [8 Ekim 1915]

Yukarıda ki belgede vurgulanan, eğitime başlanacağı kararının uygulandığı ve eğitime başlanıldığı bir başka belgede anlaşılmaktadır. Harbiye Nezaretinden (Milli Savunma Bakanlığı) Hilal-i Ahmer'e (Kızılay'a) gönderilen 30 Ekim 1915 tarihli belgede Tıp fakültesince 1. ve 2. sınıfların eğitimlerine başlandığından bu öğrencilerin hastanelerle ilişkilerinin kesilerek yalnızca eğitimlerine devamları için terhislerine izin verildiği belirtilmektedir.

Harbiye Nezareti
Sıhhiye Dairesi
Seferberlik
2043/1002

*Hilal-i Ahmer Katib-i Umumiliğine*¹⁶²

Tıp fakültesince birinci ve ikinci sınıfın tedrisatına (eğitimine) mübaşeret edildiği (başlanıldığı) cihetle talebenin hem hastanelerde çalışma ve hem de tahsile devam etmeleri muvaffak (uygun) görülmediğinden mezkur birinci ve ikinci sınıfa mensup fakülte ve tıbbiye-i askeriye talebesinin hemen müstahdem buldukları hastanelerden ilişkilerinin kat'ıyla (kesilmesiyle) yalnız tahsile devam etmek üzere şimdilik terhisleri zımında işbu muhtıra tastir kılındı (yazıldı).

17 Teşrin-i Evvel 331 [30 Ekim 1915]

Bu durumda Tıp fakültesi, hastaneye çevrilmesi ve öğrencilerinin alınması ile kapanmış olsa bile bu durumun ifade edildiği gibi 1 sene boyunca sürmediği anlaşılmaktadır.

1915 ve öncesi mezunu olup veya okumakta iken cephelere gönderilen bu öğrencilerin muharip (savaşçı) güç olarak değil cephe gerilerinde hastanelerde çalıştırıldıkları su götürmez bir gerçektir. Nitekim Çanakkale cephesinde şehit olan doktor sayısına baktığımızda 8 kişiden¹⁶³ 2 kişinin "şehiden"¹⁶⁴ kaydedildiği görülmektedir. *Çanakkale cephesinde öldükleri*

¹⁶² KIZILAY ARŞİVİ 23-288

¹⁶³ F. Özlen, Çanakkale'de Tıbbiyeli Şehitler
< <http://www.gallipoli-1915.org/tibbiye.sehit.htm> > (29.06.2012)

¹⁶⁴ Cephede çarpışma sırasında gerçekleşen ölümü ifade eder. a.g.e.

*bilinen doktorlar dışında, çeşitli görevlerde (tabip muavini, asistan, stajyer, hastabakıcı olarak) çalışan tıp öğrencilerinin de bulunması çok muhtemeldir*¹⁶⁵.

4.1 Hastabakıcılar ve Hastanelerde Gönüllü Çalışan Öğrenciler

Gelibolu Hilal-i Ahmer hastanesi başhekimisi Taha Yusuf Beyin ifade ettiği gençliğin büyük hizmetini, diğer okulların öğrencileri de göstermiş tatil zamanlarını yararlı hizmetlerle geçirmek isteyen lise öğrencileri gönüllü olarak hastanelerde görev almak istemişlerdir.

İzmit Maarif Müdüriyeti
Hususî: 226
Umumî: 943

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi Reis-i Sanisi
Akil Muhtar Beyefendiye

*İzmit sultanisinde (lisesinde) ailesi olmadığı cihetle eyyam-ı tatiliyeyi (tatil günlerini) mektepte geçirmek mecburiyetinde bulunan bazı efendiler hem vakitleri faydeli geçirmek hemde vatani bir hizmette bulunmak emeliyle (amacıyla) tatil müddetince münasip görülecek Hilal-i Ahmer hastanelerinde suver-i muhtelifede (çeşitli suretlerde) istihdam edilmeleri emelinde bulduklarından tervic-i matlablarına (kıymetli taleplerine) delalet (yol gösterme) ve kendileri Dersaadet'te (İstanbul'a) izam edilmek (gönderilmek) üzere neticenin inbasına (bildirilmesine) inayet (ihsan) buyrulmaları istirham ve bu vesileyle takdim ve ihtiram eylerim beyefendi.*¹⁶⁶

İzmit Maarif Müdürü
(İMZA)

16 Haziran 331 [29 Haziran 1915]

Boş yer olmadığı için cevaben işarı yazıldı 18 Haziran 331 [1 Temmuz 1915]

Bu hizmet talebi liselilerle sınırlı kalmamış silahsız okur yazar her yaşta fert elinde geldiğince hizmet etmek için taleplerde bulunmuşlardır. Mersin'den gönderilen telgrafta 27-35 yaşları arasında okur-yazar efrat hastabakıcı olmak için hastabakıcı mektebine alınmalarını talep etmişlerdir.

Devlet-i Osmaniye Telgraf İdaresi

Mahreci: Mersin
Tarih: 27 Eylül 330 [10 Ekim 1914]

¹⁶⁵ a.g.e.

¹⁶⁶ KIZILAY ARŞİVİ 27-119

27-35 yaşlarında okur-yazar efrad-ı gayr-ı müsellehadanız (silahsız efrattanız). Hastabakıcı mektebine duhul (girmek) istiyoruz. Kabul buyrulduğu takdirde hükümet-i mahalliye aksi halde acizlerine cevabı müsterihimdir.¹⁶⁷

Abdülhamit Salih Mehmet Tevfik

Genelde I. Dünya savaşı özelde Çanakkale savaşları ile en çok ihtiyaç duyulan sınıflardan bir diğeri de hastabakıcılar olmuştur. Harp sahalarında yaralanan askerlerle ilgilenen bu kişilerin yeterli sayıya ulaşması için doktor Besim Ömer paşa tarafından 1914 Ekiminden 1915 Nisanına kadar Darülfünun konferans salonunda hastabakıcılıkla ilgili dersler verilmiştir. *Bu derslere birçok hanımefendiler şıtab (acele) ederek memleketin o zaman kadınlardan beklediği bir vazife-i mühimmenin (önemli vazifenin) ifasına lazım olan malumatı (bilgileri) iktisab ile (elde ederek) hastaneleri malumat ve hizmetlerinden müstefit etmişlerdir (faydalandırmışlardır).*¹⁶⁸ Bu teorik eğitimden başka 1914 senesinde Kadırga doğum kliniğinde tesis olunan 10 kişilik dershanede teorik ve pratik eğitimlerini tamamlayan 10 hanıma diplomaları verilmiş ve baş hastabakıcı olarak tayin edilmişlerdir. *İşte bu derslerde hastabakıcılık sanatını öğrenen hanımefendiler I. Cihan savaşında Çanakkale harbi boyunca, gerek Hilal-i Ahmer'in gerekse ordunun çeşitli hastanelerinde savaş yaralılarına bakarak çok yararlı hizmetlerde bulundular.*¹⁶⁹ *Bu hastabakıcı hanımlardan maada (başka) yine 1330 (1914) senesinde 10 kadar erkek hastabakıcı, merkez-i umumide bil-imtihan tefrik olunarak (sınavla ayrılarak) Gureba hastanesine izam edilmişler (gönderilmişler) ve orada ibata olunarak mütehassıs (uzman) etibba (doktorlar) tarafından bir sene tedris olunduktan (eğitim aldıktan) sonra harb-i umumi bidayetinde (başlangıcında) şahadetnameleri (diplomaları) verilip muhtelif hastanelerimize tevzii edilmişlerdir (dağıtılmışlardır).*¹⁷⁰ Bu hastabakıcılardan gerekli kadarı Çanakkale harbinden sonra Dobruca'ya sevk olunmuşlardır.

Bu hastabakıcılar yukarıda belirtildiği üzere çeşitli hastanelerde çalışmışlardır.

Hilal-i Ahmer Dariüşşafaka Hastanesi

17 Haziran 331 [30 Haziran 1915]

¹⁶⁷ KIZILAY ARŞİVİ 43-194

¹⁶⁸ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münakıd (kabul olunmuş) Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330 (1914) - 1334 (1918) Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335 (1919), s. 34.

¹⁶⁹ Nil Sarı, Zuhul Özaydın, "I. Dünya Savaşında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları", II. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, VII Dizi-Sayı 131^a, s.168.

¹⁷⁰ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335 (1919) Senesinde Münakıd (kabul olunmuş) Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330 (1914) - 1334 (1918) Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335 (1919), s. 34.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

Efendim Hazretleri

Hastanemizde tıp fakültesi talebesinden stajyer Emin Refik ve hastabakıcı Abdullah efendilere vesika verilmek üzere kendilerinden ahz olunan (alınan) kartonsuz üç kıta fotoğraf lef'en takdim kılınmış olduğu arz ile takdim ve ihtiramat-ı faika eylerim efendim hazretleri.¹⁷¹

Tabip Rıza Şevket

[Mühür]

*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Dariüşşafaka hastanesi*

5. Öğretmenlerin Silah Altına Alınması ve Bunun Okullara Yansımaları

Fertlerin nasıl askere alınacağı kanun maddeleri gösterilerek ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Dolayısı ile kanun maddeleri uyarınca öğretmenlerde silah altına alınmışlardır. Hatta Takvim-i Vakayi, Tanin, İkdam, Sabah, ve Tasvir-i Efkâr gibi dönemin gazetelerine *...mükellefiyeti askeriye kanun cedidine tevfikân (e göre) seferberlik münasebetiyle tahtı silaha (silah altına) davet olunan İstanbul vilayeti maarif idaresine merbut (bağlı) bilumum mekatib muallimin ve müstahdemiyle maarif idaresi memurun ve ketebe ve müfettişlerinin tezkere-i Osmaniyelerini (nüfus cüzdanları) ve muamele-i askeriyelerine ait haber ve cüzdan veya vesaiki ... Ağustosun 14. günü akşamına kadar idareye müracaat eylemeleri...*¹⁷² konusunda ilanlar verilmiştir.

Öğretmenlerin silah altına alınmalarından dolayı öğretmen sayısının azaldığından, bazı okulların öğretmensizlikten kapandığından, eğitimin mükellefiyet haricinde kalan öğretmenlerle idare edilmeye çalışıldığından bahseden Maarif Nazırı, 309 (1893, yani 1915 yılı itibari ile 22 yaşındakiler) ve öncesi doğumlular (1915 yılı itibari ile 22 yaşından büyük olanlar) gibi bundan sonrada mezun olacak öğretmenlerinde izinli sayılmaları için Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan yardımlarını istemiştir (Orijinal Belge için bkz EK 26).

*Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi Müdüriyeti
2. Şube
1767/196336*

¹⁷¹ KIZILAY ARŞİVİ 223-52

¹⁷² BOA MF İMF 41-61

Muallimlerin hizmet-i askeriyeleri hk.

Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretlerine

Devletlü Efendim Hazretleri

Seferberlik ilanı üzerine mekatib muallimleri dahi vazife-i askeriyelerini ifaya davet olunduğundan muallimlerin miktarı gereği gibi azalarak münhall (boş) kalan hidemat-ı talimiye (eğitim hizmetleri) mükellefiyet haricinde kalan muallimin ile mütekaidin (emekliler) ve muhacirinden ve hidemat-ı askeriyeye (askerliğe) elverişli olmayanlardan asaleten ve vekaleten tedarik olunan zevata bil-tevdiğ (verilerek)bazı mekatibin (okulların) meh-ma emkan (olabildiği kadar) sekteden vikaye edilebilmiş (korunabilmiş) ve bu miyanda muallimsizlik yüzünden birkaç mekatibinde seddine (kapatılmasına) mecburiyet hasıl olmuş idi. Nezaret-i Celilelerince mekatib muallimin ve müdaviminin mükellefiyet-i askeriyeleri hakkında şimdiye kadar ittihaz olunup elyevm (hala) mer'ıyy-ül-icra (yürürlükte) bulunan mukarrerat (kararlar) darülmualimin muallimin ve müdaviminin bu sene darülmualliminden neşet eden (mezun olan) ve tevellütleri (doğum tarihleri) 309 (1893) senesinde veya ondan mukaddem (önce) bulunanlardan hizmet-i talimiye ye (eğitim hizmetlerine) süluk edenlerin (girenlerin) efrad-ı mezuna (izinli efrat) miyanına nakline ve geçen sene-i tedrisiye ye ait imtihanların icrası için silah altına alınmış olan muallimine imtihanların devamı müddetince ve darülmualliminlerde tatbikat-ı dersiye görmekte bulunan muallimlerinde tatbikat-ı dersiye hitamina (sonuna) kadar teciline münhasır olduğundan bazı maarif idareleri bu suretlerle mezun olan mualliminin vazife-i askeriyelerine alınması halinde artık muallim tedariki müstehil olacağından (mümkün olmayacağından) şimdiye kadar küşada (açık) bulundurulabilen mekteplerinde seddi (kapanması) zaruri olduğunu bildirmektedirler. Malum-ı sami-i nezaretpenahileri olduğu üzere milletin kuvve-i maddiye ve maneviyesinin inkişafı (meydana çıkması) seviye-i ilmiye ve ahlakıyemizin yükselmesine ve buda bilhassa iptida-i mekteplerinde (ilokullarda) etfalın (çocukların) ehil ve muktedir muallimler tarafından fikren ve hissene ve bedenen talim ve terbiyesine menuttur (bağlıdır). Bu emelin husulü (ortaya çıkması) ve mecburiyet-i tahsiliyeye dair olan hükm-ü kanunun tatbiki zımında mekatib-i iptidaiye (ilkokullar) ile onlara muallim yetiştiren darülmualliminler bilhassa muhtaç-ı himayedir. Hayat..(kelimenin sonu silik) terbiye-i umumiyemiz ile birinci derecede alakası olan bu meselenin hüsn-ü suretle (olumlu yönde) tesviyesi (çözülmesi) için darülmuallimin muallim ve müdavimleri hakkına ki karar-ı sabıkın (eski kararın) devam-ı meriyetiyle (yüürlükte kalmasıyla) beraber mekatib-i iptidaiye (ilkokullar) ile mekatib-i sultaniye (liseler) ve idadiyenin (ortaokulların) sınıf-ı iptidaisi muallimlerinden şimdiye kadar taht-ı silaha (silah altına) alınmamış olanların temdid-i tecilleri (tecillerinin uzatılması) ve hizmet-i askeriye ye (askere) alınıp hidemat-ı gayr-ı müsellahaya (silahsız hizmete=geri hizmete) tefrik edilenlerin (ayrılanların) ve bu sene darülmualliminlerden mezun olup tecil edilen 309 (1893) ve daha evvelki tevellütüleri (doğum tarihli) miyanından her nasılsa silah altına alınanlara mezuniyet (izin) ita buyrulması (verilmesi) bilhassa rica ve cevaba intizar (bekleme) olunur. Olbabta emr ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir.¹⁷³

¹⁷³ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-70.

Maarif-i Umumiye Nazırı
(İMZA)

18 Ağustos 331 [31 Ağustos 1915]

Maarif Nazırının (bakanın) mektubu, 1915 yılında yani Çanakkale savaşları esnasında öğretmenlerin durumuna ışık tutması açısından büyük öneme sahiptir. Şöyle ki eğitimden sorumlu kişinin (Nazır=Bakan) temel eğitim olan ilkokulun ehliyetli kişiler tarafından yürütülmesinin milli bir mesele olduğunu vurgulaması ve bundan dolayı ilkokul öğretmeni yetiştiren darülmualiminlerin iptidai kısmından mezun olacak kişilerin izinli sayılmalarını istemesi dikkat çekmektedir. Ayrıca mektubun son cümlesine dikkat edildiğinde teciline izin verilen 309 (1893) evvelki doğumlulardan her nasılsa silah altına alınanlara da izin verilmesini istediği görülmektedir. Verilen cevapta ise 309 (1893) ve daha evvelki doğumlu olupta talimgaha alınan darülmualimin mezunlarının miktarlarının az olacağından ve bunların talimlerini bitirmek üzere olduklarından, dolayısı ile yakında takım komutanlığına gönderileceklerinden terhislerinin mümkün olamayacağı vurgulanmıştır (Orijinal Belge için bkz EK 27).

Ordu Dairesine:

309 (1893) ve daha evvelki tevellüdat (doğum tarihliler) ashabından olup talimgâhta bulunan darülmualimin mezunlarının miktarı kalil (az) olacağı gibi bunların edvar-ı talimiyeyi (çeşitli talimleri) ikmal etmiş (tamamlamış) ve yakında takım zabıtlığı vezâifiyle (vazifeleriyle) orduya izamları (gönderilmeleri) mukarrer bulunmuş (kararlaştırılmış) olduğundan ordunun ihtiyacına mebni terhisleri muvaffak (uygun) olamayacağı beyan ve Maarif Nezareti Celilesine ol-vecihle (bu yönde) işarı (bildirilmesi) keyfiyyet olunması temenni olunur.¹⁷⁴

14 Eylül 1331 [27 Eylül 1915]

Darülmualiminlerin iptidai kısımlarının tecili konusunda Maarif Nezareti'nin 11 Temmuz 1915 tarihinde başvuru yaptığı anlaşılmaktadır (Orijinal Belge için bkz EK 28).

Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi Müdüriyeti
Şube:2
1225/194734

Hülasa: İstanbul Darülmualimini
İptidai kısmı mezunları hizmet-i
Askeriyelerinin tecili hakkında

¹⁷⁴ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-78.

Harbiye Nezareti Celilesine

Devletlü Efendim Hazretleri

İstanbul Darülmualiminin tensikinden (düzenlenmesinden) sonra en muvaffak olarak icra-i tedrisata (eğitime) muktedir (hazır) olacak surette iktisab-ı malumatla (gerekli bilgilerle) dar-ı mezkurdan (okuldan) bu sene neşet eylemiş (mezun olmuş) iseler de memleketin geçirmekte olduğu şuan tarihi kendilerine vazife-i askeriyelerinin ifasını icap ettirmekte olduğundan ve ancak ihtiyaç-ı istikbal-i memleket (memleketin gelecek ihtiyaçları) nokta-i nazarından vazife-i tedrisiyenin (eğitim görevinin) ehemmiyeti de gayr-i münekker bulunduğundan (bilindiğinden) hizmet-i askeriyelerinin teciliyle kendilerinin hizmet-i tedrisiye de (eğitim işlerinde) istihdamları dar-ı mezkur (okulun) kısm-ı iptidai mezunları namına verilen arzuhalde (dilekçede) istida olunmuş (istenilmiş) ve hali hazır dolayısıyla mualliminin ekserisi (çoğunluğu) silah altında olduğundan ve mumaileyhim hakikaten Darülmualiminin son tensikinden (düzenlenmesinden) sonra neşet eylemeleriyle (mezun olmaları) kendilerinden tedrisat ..da istifade arzu olduğundan (faydalanılmak istenildiğinden) müsaade-i aliye-i nezaretpenahileri erzan (layık) buyrulmak babında emr-ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir.¹⁷⁵

*Maarif-i Umumiye Nazırı
(İMZA)*

28 Haziran 331 [11 Temmuz 1915]

Yukarıdaki belgede eğitime muktedir olacak surette bilgilerle mezun olacak İstanbul darülmualimini iptidai kısmı mezunlarının, eğitimde istihdam edilebilmeleri için askerlikten tecilleri istenmiştir. Verilen yanıtta ise 309 (1893) ve öncesi doğumlulardan daimi muallimlik yapacakların teciline izin verildiği, 310 (1894) ve 311 (1895) doğumlularının (20 ve 21 yaşındaki kişilerin) teciline izin verilmediği belirtilmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 29).

30 Haziran 331 [13 Temmuz 1915]

Tezkere

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

Tedrisat-ı iptidaiye dairesi 2. şubesi ifadesiyle varid olan (gelen) 28 Haziran 331 (11 Temmuz 1915) tarih ve 1225 hususi numaralı tezkere-i aliye-i nezaretpenahileri cevabıdır. Mevzu bahis olan İstanbul darülmualimini iptidai kısmı mezunlarından mükellefiyeti askeriye kanun muvakkati ahkamınca muamele görmüş olan 310 (1894) ve 311 (1895) tevellütlülerin (doğum tarihlilerin) tecil-i hizmetlerine kanun muktezasınca (gereğince) mesag (izin) olamadığından bunlar hakkında işar-ı devletleri (istenileni) tervice (geçerli kılmak) imkan görülemediği ve mahanda (böylelikle) mezunin-i mebhush (izinliler) miyanında bulunanlardan 309 (1893) ve daha evvelki tevellütlüdat (doğum tarihliler) ahabından olupta daimi muallimlikle iştigal edecek olanlar hakkında iktiza-i hal (gereği gibi) ifa

¹⁷⁵ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-45.

*ettirilmek üzere bu gibilerin tayin edildikleri muallimliklerle künye-i ... ..
pusulanın irsali babında.¹⁷⁶*

Belgelerden anlaşılmaktadır ki 309 (1893) ve öncesi yani 22 ve üstü yaşta olupta sürekli öğretmenlik yapacakların tecil edildiği fakat 310 (1894) ve 311 (1895) doğumlu yani 20 ve 21 yaşında olanların teciline imkan olmadığı vurgulanmıştır. Bu durum bizi var olan savaşta genç yaşta olanların harp sahalarına gönderildiği sonucuna ulaştırmaktadır. Peki neden böyle bir karar alınmıştır? Bunun arkasında da tarihi bir sebep yatmaktadır. Çanakkale savaşlarından 2-3 yıl öncesinde Osmanlı imparatorluğu Balkan savaşlarında ağır darbeler almış ve Edirne ancak kurtarılabilmektedir. Bu yenilginin sebeplerini irdeleyen imparatorluğun bulunduğu nedenlerden biride ...gördüğümüz Rumeli felaketinin esbab ve avamilinden (sebeplerinden) en mühimi de muinsizlik ve saire gibi sebepler dolayısıyla bir hayli dinç ve kuvvani (dinamik) efradın hizmet-i fahire-i (onurlu, şerefli) askeriyeden müstesna tutulması keyfiyeti olduğundan...¹⁷⁷ dolayı genç yaşta olan kişilerin askere alınmaması olmuştur. Buradan hareketle anlaşılmaktadır ki imparatorluk 1915 yılında aynı hataya düşmek istememektedir. Bu durum belirtildiği üzere içinde yetişmiş kişilerin olduğu genç yaşta kişiler savaş meydanlarına gönderilmesi sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra İstanbul'da ilkokul çağında 27978 çocuk olduğu düşünülürse ilkokul öğretmenlerinin tecili kararının ne kadar hayati önem taşıdığı anlaşılmaktadır (Orijinal Belge için bkz EK 30).

*İstanbul Vilayeti dahilinde 4 yaşından 7 yaşına ve 7 yaşından 13 yaşına kadar
aded-i etfali (çocuk sayısını) gösterir istatistik cetvelidir¹⁷⁸*

Esami Devair	Aded-i Etfal				Yekûn
	4 yaşından 7 yaşına kadar		7 yaşından 13 yaşına kadar		
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
Beyazıt Dair.	868	804	1699	1516	4887
Fatih Dairesi	3175	2980	5543	4965	16663
Beyoğlu //	1779	1800	3143	2790	9512
Yeniköy //	179	146	319	301	945
Anadolu His.	54	49	107	70	280
Üsküdar //	30	22	55	58	165
Kadıköy //	456	474	871	901	2702
Kartal Kazası	171	166	289	301	927
Beykoz Kaz.	132	164	281	314	891
Şile Kaz.	420	403	872	853	2548

¹⁷⁶ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-46.

¹⁷⁷ BOA DH EUM MTK 47-20

¹⁷⁸ BOA MF İST 17-44

Makriköy (Bakırköy) K.	985	555	1467	1363	4070
Yekûn-ı Umumi (Toplam)	7949	7563	14646	13332	43490

14 Teşrin-i Evvel 330 [27 Ekim 1914]

Bu yanıttan sonra Maarif Nezareti 309 (1893) ve öncesi doğumluların (22 yaş ve üstü kişilerin) tecili kararının taşra darülmualiminlerinden (öğretmen okullarından) mezun olacak kişilere de verilmesini istemiştir (Orijinal belge için bkz EK 33).

Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi Müdüriyeti
2. Şube
1317/195013

Harbiye Nezareti Celilesine

*Hülasa: Darülmualliminden bu sene
Neşet edecek 309 ve daha evvelki
Tevellütlüler hakkında.*

Devletlü Efendim Hazretleri

İkmal şubesi ifadesiyle ... buyrulan 2 Temmuz 331 (15 Temmuz 1915) tarihli ve 2935/2150 numaraları tezkere-i aliye-i nezaretpenahileri mucibince bu sene İstanbul darülmuallimininden neşet etmiş (mezun olmuş) olan talebeden 309 (1893) ve daha evvelki tevellütlülerinin (doğum tarihlilerin) bir kıta cetveli müsaaraten (acele) tanzim (hazırlanarak) ve irsal edileceğinden (gönderileceğinden) hizmet-i askeriyelerinin birkaç gün daha tecilleri ve evsaf-i mezkureyi (bahsedilen şartlara) haiz (sahip) olmak üzere Edirne, Hüdavendigâr (Bursa), Sivas, Konya, Adana, Halep, Kastamonu, Şam, Beyrut, Aydın, Bağdat, Diyarbakır, Trabzon, Musul, Ankara, Van vilayetleri dört senelik darülmualiminlerinden bu sene ilk defa neşet etmiş (mezun) olan miktar-ı mecmu (toplamı) 200 raddesinde (civarında) tahmin edilmekte bulunmuş olan şakirdanın (öğrencilerin) muvazzah künyeleri (kimlik bilgileri) dahi telgrafla maarif idarelerinden talep edilmiş olduğundan onların dahi müsaade-i vakiyadan müstefid olmaları (faydalanmaları) hususunun iktiza edenlere (gerekenlere) emr ve tebliğ buyrulması babında emr-ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir.¹⁷⁹

Maarif-i Umumiye Nazırı

6 Temmuz 331 [19 Temmuz 1915]

Yukarıdaki belgeden anlaşılmaktadır ki 309 (1893) ve öncesi doğumlu olan ve sayıları 200 civarında olan kişilerin de bu haktan yaralandırılması istenmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 32). Bu kişilerin dağılımları ise şu şekildedir;

¹⁷⁹ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-48.

*Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi Müdüriyeti
2. Şube*

*Taşra darülmuaallimininden bu sene mezun olan
309 (1893) ve daha evvelki tevellütlülerin miktarı*

	<i>Muallim adet</i>
<i>Edirne Vilayeti Darülmuaallimini</i>	24
<i>Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti Darülmuaallimini</i>	23
<i>Sivas Vilayeti Darülmuaallimini</i>	23
<i>Konya Vilayeti Darülmuaallimini</i>	36
<i>Kastamonu Vilayeti Darülmuaallimini</i>	23
<i>Aydın Vilayeti Darülmuaallimini</i>	26
<i>Ankara Vilayeti Darülmuaallimini</i>	31
<i>Halep Vilayeti Darülmuaallimini</i>	21
<i>Diyarbakır Vilayeti Darülmuaallimini</i>	10
<i>Trabzon Vilayeti Darülmuaallimini</i>	24
<i>Bağdat Vilayeti Darülmuaallimini</i>	14
<i>Şam Vilayeti Darülmuaallimini</i>	10
<i>Beyrut Vilayeti Darülmuaallimini</i>	16
<i>Yekun</i>	281

*Adana Vilayeti Darülmuaallimini: Bu sene bu tevellütlü mezun olmadığı.
Musul¹⁸⁰ ve Van Vilayetleri Darülmuaalliminleri: Cevap vürut etmemiştir
(gelmemiştir).¹⁸¹*

*[MÜHÜR] Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi Müdüriyeti
15 Temmuz 331 [28 Temmuz 1915]*

Bu talebe verilen yanıtta ise taşra darülmuaalliminlerinden mezun olacak bu kişilerin öğretmenliğe dahil olmak şartıyla tecillerinin kabul edildiği olmuştur (Orijinal Belge için bkz EK 33).

*19 Temmuz 331 [22 Temmuz 1915]
Darülmuaalliminden bu sene
mezun olanların tecili hakkında.*

*Kolordular ahzi asker (asker alma) heyetleri rüesasına (başkanlıklarına)
Tezkere ve telgrafla*

Tamim

¹⁸⁰ Musul Maarif müdürü Celalettin Beyin 30 Temmuz 1915 tarihli ve 11657 numaralı telgrafı; 6 Temmuz 331 (19 Temmuz 1915) darülmuaallimin bu seneki mezunlarının 309 ve daha evvelki tevellütlüleri 22'dir. BOA MF İBT 550-50

¹⁸¹ BOA MF İBT 550-62

Taşra darülmualiminlerinden bu sene mezun olan 309 (1893) ve daha evvelki tevelliütlülerin (doğum tarihlilerin) muallimliğe süluk etmek (girmek) şartıyla tecilleri muvaffak (uygun) görülmekle işarı ahire değın (bir sonraki emre kadar) celp ve sevk edilmemeleri.

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine Tezkere

Tedrisat-ı İptidaiye Dairesi Müdüriyeti ifadesiyle varid olan (gelen) 15 Temmuz 331 (28 Temmuz 1915) tarih ve 1416/195314 numaralı tezkere-i aliye-i nezaretpenahileri cevabıdır. Taşra darülmualimininden bu sene mezun olan 309 (1893) ve daha evvelki tevelliütlülerin (doğum tarihlilerin) muallimliğe süluk etmek (girmek) şartıyla tecilleri muvaffak (uygun) görüldüğünden işarı ahire (bir sonraki emre) kadar celp ve sevk edilmemeleri tamimen ahzi asker heyeti rüesasına tebliğ edilmiş olmağla olababta.¹⁸²

Buraya kadar olan kısımda anlaşılmaktadır ki, öğretmenlerden 22 ve üstü yaşta olan kişilerin öğretmenlik mesleğine dahil olmak şartı ile askerlikleri tecil edilmiş fakat 20 ve 21 yaşında olan kişiler yeniden Balkan felaketi yaşamamak (...gördüğümüz Rumeli felaketinin esbab ve avamilinden (sebeplerinden) en mühimi de muinsizlik ve saire gibi sebepler dolayısıyla bir hayli dinç ve kuvvani (dinamik) efradın hizmet-i fahire-i (onurlu, şerefli) askeriyeden müstesna tutulması keyfiyeti olduğundan...¹⁸³) için tecil edilmemişlerdir.

Bursa maarif müdürlüğü Nezarete gönderdiği dilekçede, ...bütün efrad-ı milleti iptidai bir talim ve terbiyeden geçirmek maksadıyla tahsil-i iptidaiyenin (ilkokulun) mecburiyeti tatbik edilmekte ve bunun için yeniden birçok mekatib-i iptidaiye (ilkokul) vücuda getirilmektedir. Hali hazırda mevcut mektepler için muallim tedariki pek güç bir mesele olduğu halde peyderpey küşat olunacak (açılacak) mektepler için muallim bulmak daha güç bir mesele olacaktır. Nezaret-i Celilelerince bu sene darülmualimin mezunlarının tecillerine teşebbüs buyrulması hali hazırdaki iptidai mekteplerin (ilkokulların) hayatlarını bir dereceye kadar kurtaracak...¹⁸⁴ diyerek okumakta olan 1309 (1893) ve evvelki seneler doğumlu olan öğrencilerinde bu haktan yararlanmasını talep etmiştir. Buna gerekçe olarak ...310'dan (1894'ten) yukarı bütün darülmualimin müdavimleri de silâh altına davet olundular. Bu takdirde gelecek sene, öteki sene ve hatta üç sene darülmualiminlerden her sene ya dört ya beş kişiden fazla mezun çıkarmak mümkün olmayacaktır. Buda hiçbir zaman memleketin iptidai muallimlerine (sınıf öğretmenlerine) olan ihtiyacını tatmin edemez düşüncesi gösterilerek ...1309 (1893) ve daha evvelki tevelliütlü (doğumlu) bu sene darülmualimin

¹⁸² ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-67.

¹⁸³ BOA DH EUM MTK 47-20

¹⁸⁴ BOA MF İBT 550-33/1

mezunlarının tecilleri düşünül­düğü bir zamanda aynı tevellüt­lü (tarih doğumlu) darülmual­limin müdavimlerinin de tecillerine delalet buyrulması (yardım edilmesi)...¹⁸⁵ istenmiştir. Verilen cevapta ise darülmual­limin müdavimleri hizmet-i mukaddes-i askeriyelerini (askerlik görevini) ifa ile mükellef olup bunların tecilleri kabil (mümkün) olamayacağı beyan..¹⁸⁶ olunmuştur. Darülmual­liminlerde okuyan öğrencilerin yaşlarını inceleyecek olursak ...27 Ekim 1891 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin ikinci faslı­nın Darülmual­limin hakkındaki mevadını tadilen kaleme alınan nizamnameye göre... iptidaiye şubesine alınacak öğrenciler 18'den büyük 30'dan küçük olacaktır.¹⁸⁷ Bu durumda bu şubede okuyan öğrencilerin yaş aralığı 18-30 arasında olduğu görülmektedir. 5 Temmuz 1915 tarihli Darülmual­limin ve Darülmual­limat Nizamnamesi'nde bu durum değişmiştir. Bu nizamnameye göre ...iptidai kısmına 16'dan küçük 18'den büyük öğrenci alınmayacaktır.¹⁸⁸ Şubeye kayıt yaşının bu denli değişmesinin sebebi, okuyan öğrencilerin askere alınmadan tahsillerini bitirebilmeleri düşüncesinden kaynaklanma ihtimali yüksek gözük­mektedir. Çünkü Satı Bey'inde ifade ettiği gibi ...en önemli eksikimiz ve en şiddetli ihtiyacımız öğretmen idi...¹⁸⁹

Bu haktan faydalanmak isteyen ve özel okulda çalışan öğretmen, Maarif Nezareti'ne gönderdiği dilekçede ...mukaddema (evvelce) gazetelerde neşr olunan (yayınlanan) ilan-ı resmi mucibince (gereğince) bilumum mekatib-i iptidaiye muallimleri vazife-i askeriyeden tecil edilmiş ve acizleri ise Maarif müdüriyeti aliyesinde mukayyed (kayıtlı) muallimlerden olup henüz muallimlik vazife-i mukaddesesiyle (kutsal vazifesiyle) bil-faal mükellef bulunduğum Beşiktaş Ermeni Makruhyan İptidai mektebi ise 24 Şubat 329 (9 Mart 1914) tarih ve 37 numaralı ruhsatname-i resmiye ye haiz (sahip) olmakla bendeleri dahi işbu tecil hakkından istifade etmekte iken ahzi asker (asker alma) şubesinin müracaatı üzerine maarif müdüriyeti mekatib-i hususiye (özel okul) muallimleri tecil hakkını haiz (sahip) değildir cevabını vermiş ve ahzi asker (asker alma) şubesi dahi bila-..... hak acizanemde bakaya muamelesi bulunmaktadır...¹⁹⁰ diyerek durumun düzeltilmesini ve bu haktan yararlanmak istediğini belirtmiştir. Verilen cevapta ise ...tecil hakkındaki kararın iptidai-i resmiye (devlet

¹⁸⁵ BOA MF İBT 550-33/1

¹⁸⁶ BOA MF İBT 550-33/3

¹⁸⁷ Yazıcı Hüseyin, Osmanlı Devleti'nde Öğretmen Okullarının Kuruluşu ve İşleyişi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. s.71

¹⁸⁸ Yazıcı Hüseyin, Osmanlı Devleti'nde Öğretmen Okullarının Kuruluşu ve İşleyişi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. s.72.

¹⁸⁹ Mustafa Ergün, Satı Bey Hayatı ve Türk Eğitimine Hizmetleri, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 1, 1897 s.7. < <http://www.egitim.aku.edu.tr/sati1.pdf> > (13.08.2012)

¹⁹⁰ BOA MF HTF 4-9/1

okullarında çalışan) muallimlerine mahsus olup mekatib-i hususiye (özel okul) muallimlerini teşmili (kapsaması) caiz olamadığı Harbiye Nezareti Celilelisinin cümle-i işarından bulunmakla...¹⁹¹ denilerek bu hakkın sadece resmi yani devlet okullarında çalışan öğretmenleri kapsadığı belirtilmiştir.

Bu hususta şuna da dikkat etmek gerekir; bahsedilen uygulama belge tarihleri incelenirse Temmuz 1915'ten sonrası için geçerlidir. Bundan öncesi süreçte mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkati gereğince 20'sini dolduran öğretmenlerde silah altına alınmıştır. Bundan dolayı bazı okullarda eğitimin düzenli sürdürülmesi konusunda sorunlar yaşanmıştır. ...mektebin iptidai kısmında şu an üç muallimin mevcut olduğu, diğer ikisinin silah altında olduğu... İki muallimin yokluğundan ve henüz tayin edilmesi gereken iki muidin yokluğundan dolayı tedrisat-ı iptidaiye (ilkokul) muntazaman (düzenli) icra edilemiyor 19 Kasım 1914.¹⁹² Arşiv belgeleri öğretmenlerin ve yardımcıları olan muitleerin askere alındıklarına dair bilgilerle doludur.¹⁹³ Bitlis Maarif Müdürü 3 Mayıs 1915 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda ...umumi (genel) seferberlik hesabıyla muallimlerinin taht-ı silaha (silah altına) alınıp sevklerinden dolayı vilayette ki mekatib-i iptidaiyenin (ilkokulların) nısfı (yarısı) mesdud (kapalı) bulunduğu gibi açık olanların bir kısmı da mahal-i tedrisat-ı iptidaiye meclislerince ehliyet-i kaffeyi gayr-i haiz (öğretmenlik yeterliliğine sahip olmayan) vekiller tarafından idare edilmekte...¹⁹⁴ olduğunu vurgulamıştır. Bitlis Maarif müdürünün gönderdiği bu yazı ile ilkokulların durumu anlaşılmakta ve ilkokul öğretmenlerinin tecili kararının ne kadar yerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrenciler başlığında değinildiği gibi askere alınan öğretmenlerde önce talime¹⁹⁵ alınmışlardır. Örneğin Gelenbevi Sultanisi (lisesi) talime giden ilgili öğretmenlerle ilgili olarak aşağıdaki tabloyu Maarif Nezaretine göndermiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 34).

¹⁹¹ BOA MF HTF 4-9/2

¹⁹² Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu, İstanbul 2009, s. 414.

¹⁹³ ...muitlelerden Salim efendinin Harbiye Nezaretinde taht-ı talimde olduğu 21 Kasım 1914... BOA MF HTF 2-3, ...muitle Rıza efendinin elyevm (bugün, halihazırda) askerde bulunduğu... iptidai muallimlerden ikisi askeredir 19 Kasım 1914... BOA MF HTF 2-4

¹⁹⁴ BOA MF İST 17-46

¹⁹⁵ ...İzmit sancağına merbut (bağlı) Geyve kazası merkez iptidai muallimlerinden iken bu kere mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin madde-i mahsusuna tevfikân (göre) ihtiyat zabiti olmak üzere mekteb-i harbiyeye 15 Mart 331 (28 Mart 1915) tarihinde sevk edilmiş... BOA MF İBT 550-15

Mülâhazat	Hizmet-i askeriye'nin hangi kısmından olduğu	Tarih-i veladeti	Vazifesi	İsmi
İhtiyat zabiti mektebindedir	Hizmet-i maksurededir	1305	Hikmet ve kimya	Avni Bey
//	//	1306	Hesap ve handese muallimi	Süleyman Bey
İhtiyat zabiti mektebindedir	Hizmet-i maksurededir	1307	Terbiye-i bedeniye	İsmail Hakkı Bey
İhtiyat zabiti mektebindedir	Hizmet-i maksurededir	1303	Kısm-ı evvel muallimi evveli	İsmail Efendi
// //	//	1303	Kısm-ı evvel muallimi sanisi	Rasim Efendi

Askere giden kimlerse isimlerinin iş'arı (bildirilmesi) hakkında şerefvarid olan (gelen) 13 Ağustos 330 (26 Ağustos 1914) tarihli ve 3730 numaralı tezkere-i alileri üzerine tanzim olunan (hazırlanan) cetvel lef'en takdim edilmiştir. Olbapta irade efendim hazretlerindedir.¹⁹⁶

İstanbul'da talimde veya askeri görevinde bulunan öğretmenlerden bazıları müsait zamanlarda okullarında bulunup görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. ...*Terbiye-i bedeniye (beden eğitimi) muallimi İsmail Hakkı bey taht-ı silaha (silah altına) alınmış ise de Perşembe günleri mezunen (izinle) mektebe gelip vazifesinin bir kısmını ifa etmekte olduğu ve eyyam-ı mütebakiye de (geri kalan günlerde) ise birinci devre ulum-ı riyaziye muallimi Süleyman efendi tarafından talebeye idman yaptırıldığı (23 Kasım 1914)...¹⁹⁷*

Öğretmenlerin askere alınmaları dolayısıyla bazı okullar kapanma noktasına gelmiş, bazıları ise öğretmensizlikten kapanmıştır. Siirt milletvekili Nasrettin Bey, Maarif Nezaretine gönderdiği telgrafta seçim bölgesinde ki okulların kapalı olduğunu ve çocukların perişanlığını ifade ettikten sonra öğretmenlerin askerlikten istisna tutulmalarını istemiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 35).

Telgraf

Siirt'ten Dersaadet'e

28 Zilkade 1332 [18 Ekim 1914]

Maarif Nezareti Celilesine

Daire-i intihabiyyeme (seçim bölge) avdetimde (döndüğümde) mektepler kapalı bütün talebeyi sokaklarda ser-gerdan (perişan) buldum. (Yırtık) .... Olan

¹⁹⁶ BOA MF İMF 42-99

¹⁹⁷ BOA MF HTF 2-5

bu yeni yetişmiş masum yavrucaklarla mürebbisiz ve muallimsiz kalmaları (Yırtık) tesiri olmuştur. Ahval-i maddiye ve maneviyesi diğer muhite kıyası kabul etmeyen bu liva muhitinde müşkülâtla elde ettirilebilen mekatib muallimlerinin dahi müstesna tutulan memurin (Yırtık) istisna buyrulmasının icab-ı hal (durum gereği) istikbal nokta-i nazarında olduğu maruzdur.¹⁹⁸

Siirt Mebusu Nasrettin

Nasrettin Beyin ifade ettiği duruma bir örnek Ünye'de yaşanmıştır. ...Ünye'de altı ders haneli sınıf-ı iptidainin sıhhate gayr-i muvaffak (uygunsuz) bir binada olduğu ve muallimlerinin askere gitmesi hasebiyle tatil edilen işbu mektebin muallimin mumaileyhimin avdetlerinde (döndüğünde) daha münasip bir mahale nakli zaruri görüldüğü 20 Nisan 1915...¹⁹⁹ Benzer durumlar dönemin başkenti olan İstanbul'da da yaşanmıştır. *Darülfünun ulum-ı tabiiyye ve riyaziye şubeleri kimya muallim muavini iken seferberlik münasebetiyle 9 Eylül 330 (22 Eylül 1914) tarihinde bir senelik hizmet maksure-i askeriyesini ifa etmek üzere tahtı silaha (silah altına) alınarak bir müddet mekteb-i harbiye de talimden sonra ihtiyat zabıt namzedi olarak Çanakkale'ye izam kılınan (gönderilen) ağır topçu kısmına mensup Tireli ve 305 (1889) tevelliütlü (doğumlu) Avni efendinin...²⁰⁰ durumu da üniversitede de aynı şeyin yaşandığını göstermektedir.*

Ülkenin her tarafında benzer durumların yaşandığı belgelerden anlaşılmaktadır.²⁰¹

Askere alınan öğretmenler kapsamında gayr-i müslim öğretmenlerde bulunmaktadır. Bu durumda okullarının öğretmensizlikten kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Ermeni Patrikliği, ...45 yaşına kadar olanların şu sırada taht-ı silaha (silah altına) davet olunmasına²⁰² mebni Dersaadet'in (başkent İstanbul'un) mevki'i muhtelifesinde (çeşitli yerlerinde) bulunan ve patrikhaneye merbut (bağlı) olan mekatipte muallim bulunanların kaffesi (tamamı) vazifelerini terke mecbur bir halde bulunmaktadır. Sene-i tedrisiyenin (eğitim-öğretim yılının) hitamına (bitimine) bir kaç ay kalmış iken bi-faal ifa-i vazife etmekte (görevlerini yerine getirmekte) olan muallimlerin silah altına alınması bin müşkülât ile

¹⁹⁸ BOA MF MKT 1202-13

¹⁹⁹ BOA MF HTF 2-51

²⁰⁰ BOA MF ALY 82-109

²⁰¹ Mamûratülaziz (Elazığ) Maarif Müdüriyetinin 1915 senesine ait mekatib-i iptidaiyenin teftişine dair raporunun özetinde Kızılkale mektebi mualliminin silah altına alınmasından dolayı tedrisatı sekteye uğrayan bu okula bir muallim vekili gönderileceği BOA MF HTF 2-61

²⁰² 27 Aralık 1915 tarihli kanun ile; Dersaadet ahalisi ile bilumum mil-i gayr-i müslimden (gayri müslim millete mensup) ve 1299 (1883) evvelki tevelliüdat (doğumlu) erbabından olup esnan-ı mükellef dahilinde bulunanlar yani 45 yaşına kadar olanlar faalen hizmet-i askeriye ile mükelleftirler. BOA İ. DUİT 76-27 20 Mart 1916 tarihinde çıkarılan kanun ile mükellefiyet- askeriye her ferdin 50 yaşını ikmal ettiği (tamamladığı) seneyi takip eden senenin Teşrin-i Evvelinde (Ekim) nihayet (son) bulmak üzere temdid olunmuştur (uzatılmıştır). BOA İ DUİT 76-44

küşadına (açılışına) muvaffak olduğumuz mekteplerdeki tedrisatı (eğitimi) sektedar edeceğinden elyevm bi-faal muallimlikle müstahdem olanların sene-i dersiyeye (ders yılı) nihayetine (sonuna) kadar celp edilmemesine müsaade olunmak üzere dalalet-i aliye-i nezaretpenahilerinin şayan buyrulması...²⁰³ istemiştir. Buna karşılık ilgili kanun maddesi incelendiğinde ...Dersaadet (İstanbul) ahalisi ile milel-i gayr-i müslimden (gayr-i müslim milletten bulunan) 99'dan evvelki (1873'ten yukarı yani 32 yaşından büyük olanlar)tevellüdat (doğum tarihli olanlar) erbabından olup esnan-ı mükellefe dahilinde (mükellefiyet yaşında) bulunanlar yani 45 yaşına kadar olanlar faalen hizmet-i askeriye (askerlik hizmeti) ile mükellef...²⁰⁴ oldukları görülmektedir.

5.1 Öğretmenlerin Branşlarına Göre Askerlik Hizmeti

Askere alınan öğretmenlerin dağıtımlarında günümüzdekine benzer bir uygulama dikkatleri çekmektedir. Şöyle ki, öğretmenler sahip oldukları branşlara göre ordu kadrolarında istihdam edilmişlerdir. Örneğin Ordu Dairesi İkmal Şubesi 17 Kasım 1915 tarihinde kolordulara yolladığı yazıda *...ziraat muallimleriyle alet-i ziraiye depo memurlarının ve alet-i ziraiyeyi mahallerine sevk ve irsal ile mükellef sevk memurlarının seyyar jandarma veya amele taburlarına kayıtlarıyla ziraat işlerinde istihdamları lüzumu 28 Ağustos 330 (10 Eylül 1914) tarihinde kolordular kumandanlıklarına tamimen tebliğ edilmişti. Memurin mumaileyhimin (adı geçen memurların) bazı mahallerce celp ve sevklerine teşebbüs etmekte olduğu Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin vaki olan işarından anlaşılmakta olduğundan mevsim-i ziraat (ziraat mevsimi) olan şu zamanda yanlış bir muamele (uygulama) icrasına meydan kalmamak üzere bunlar hakkında işar-ı sabık (eski karar) vecihle (üzere) muamele olunması te'kiden (evvelce yazılmış bir yazıyı tekrarlayarak) tebliğ...²⁰⁵ etmiştir. Bu yazıdan, ziraat öğretmenlerinin ziraat mevsimi olan bu zamanda başka yerlere sevk edilmeyerek amele taburlarında istihdam edilmeleri istendiği anlaşılmaktadır. Karesi Mutasarrıflığının 4 Ekim 1914 tarihinde Dahiliye Nezaretine (İçişleri Bakanlığı) gönderdiği yazıda *...Ziraat muallimleriyle alet-i ziraiye depo memurlarının ve alet-i ziraiye sevk memurlarının mahallerinde seyyar jandarma veyahut amele taburlarına kayıtlarıyla ziraat işlerinde istihdam olunmak suretiyle muamele ifası Harbiye Nezareti Celilesinden Kolordu**

²⁰³ BOA MF HTF 2-16

²⁰⁴ BOA İ. DUİT 76-27

²⁰⁵ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-199.

kumandanlıklarına tebliğ kılındığı Ziraat Nezareti Celilesi'nden 3 Eylül 330 (16 Eylül 1914) tarihli telgrafla işar buyrulmasıyla ber-mucib-i emr (emir gereğince) seyyar jandarma taburlarına kayıt olunarak oradaki harman makinesi başında vazife-i ziraiyesini ifa etmekte olan Burhaniye ziraat muallimi Hamdi efendi...²⁰⁶ ye nasıl maaş ödenmesi gerektiğini sormuştur. Dahiliye Nezareti ise ... 24 Ağustos 330 (6 Eylül 1914) tarihli kanun muvakkatinin (geçici kanunun) 2. maddesinde "bilumum ihtiyat ve müstahfazlıkları esnasında talim veya manevra maksadıyla olmaksızın taht-ı silaha (silah altına) alınanlar vezaif-i müştereke ashabından olup mezun (izinli) addolunarak maaşlarının 300 kuruşa kadar olan miktarı tam ve üst tarafı sülüs (3'te 1) olarak ita edileceği (verileceği) musarrah (belli) olmasına göre ber-mucib-i kanun (kanun gereğince) tesviyesi (ödenmesi) icap...²⁰⁷ ettiği cevabını vermiştir. Bu yazışmalardan ziraat öğretmeninin, mesleği ile ilgili işlerde çalışarak askerliğini yaptığı anlaşılmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Şöyle ki, yaralı askerlerin tedavi edildiği hastanenin, dini işlerinde çalıştırılması için 10 Temmuz 1915 tarihinde gönderilen yazıda ...Ramazan-ı Şerifte hastanemiz mecruhanına (yaralılarına) vaaz ve nasihatle imamette (imamlık) bulunmak (yapmak) ve gusl ve defn-i şüheda da (şehitlerin defninde) ispat-ı vücut etmek (hazır bulunmak) üzere Mekteb-i Sultani muallimlerinden Hoca Şükrü Efendinin muvazzafan (görevli olarak) tayini...²⁰⁸ istenmiştir.

Günümüzde de askere alınanların yetenek ve kabiliyetlerine göre askeri görev aldıkları (Örneğin Tıp fakültesi mezunlarının askeri hastanelerde askerlik vazifesini ifa etmeleri gibi) bilinmektedir. Seferberlikle beraber Tıp fakültesi öğretmenlerinin de askeri hastanelerde veyahut Hilal-i Ahmer (Kızılay) emrinde ki hastanelerde istihdam edildikleri bilinmektedir. Bu öğretmenler yaptıkları iş icabınca savaş alanlarında ki hastanelerde de istihdam edilmişlerdir. Tıp Fakültesi ile Maarif Nezareti arasında geçen yazışmada ...seferberlik dolayısıyla Hilal-i Ahmer Cemiyetince (Kızılay'ca) menatik-ı harbiye ye (savaş bölgesine) sevk edildiği beyan olunan seririyyat-ı hariciye (dış hastalıklar) muallim muavini Saadettin, seririyyat-ı dahiliye (iç hastalıklar) muallim muavini Neşet Ömer ve fizyoloji muallim muavini Talha beylerle bu kere menatik-ı harbiye (savaş bölgesine) Hilal-i Ahmer müfettiş-i umumiliğine tayin edilmiş seririyyat-ı nisaiyye (kadın hastalıkları) muallimi Asaf Derviş beyin memuriyetleri devam ettiği müddetçe mezun (izinli) addedilmeleri nezaretçe münasip görülmüş...²⁰⁹ olduğu anlaşılmaktadır.

²⁰⁶ BOA DH UMVM 9-6/1

²⁰⁷ BOA DH UMVM 9-6/2

²⁰⁸ KIZILAY ARŞİVİ 498-117

²⁰⁹ BOA MF ALY 78-52/2

Yine savaş şartları dolayısıyla Tıp Fakültesi başkanlığı için seçim yapılamamıştır. Dersaadet Darülfünunu Tıp Fakültesi 3 Nisan 1915 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazı ile *...sene-i bidayeti (sene başı) olmak itibariyle ber-mucib-i ahval ve nizam (durum ve icap gereğince) fakülte riyasetine (başkanlığına) heyet-i mualliminden birinin intihabı (seçimi) ve makam-ı devletlerine neticesinin arzı zımında 12 Mart 331 (25 Mart 1915) tarih ve 50 numaralı ve tasvib-i alilerine iktiran eden (gelen) maruzat-ı acizi üzerine heyet-i mualliminin, ahval-i harbiye (savaş hali) dolayısıyla içtima'nı (toplantıyı) temin edebilmek için dünkü cuma günü in'ikad eden (toplanan) meclis-i mualliminde meclisin aza-i mertebesi (gerekli üye sayısı) olan 24 azadan 10'ı na-mevcut (olmadığı) diğer 13'üde ispat-ı vücut ettikleri (buldukları) halde mesele-i mevki müzakereye konulmuş ve tedrisatın (eğitimin) tatil bulunması ve ahval-i harbiyenin (savaş halinin) devamı dolayısıyla intihabın (seçimin) muharebenin (savaşın) hitamı (bitimi) ve tedrisata (eğitime) başlanabilmek ihtimali imkanı tekrar ettiği zamana tehiran vazife-i riyasetin (başkanlık görevinin) kemakan (eskisi gibi) taraf-ı aciziden ifası müşfikane teklif edildiğinin makam-ı devletlerine arzı karar-gir olmuş olmakla tasvib-i ali-i nezaretpenahilerine iktiran eylediği takdirde ol-suretle ifa-i vazifeye devam edildiği arz...²¹⁰ olunmuştur. Savaş dolayısıyla seçimin gerçekleşmemesinden dolayı *...vazife-i riyasetin (başkanlık görevinin) kemakan (eskisi gibi) taraf-ı valalarının ifası nezaretçe tensip kılınmış...²¹¹ tır.**

5.2. Hastanelerde Gönüllü Çalışan Öğretmenler

Var olan şartlarda, bayan öğretmenlerinde gönüllü olarak çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Gönüllü olarak Kızılay hastanelerinde çalışan öğretmenlerin bulaşıcı hastalıklar koşullarına sokulmaması için İstanbul maarif müdüriyeti Kızılay'a yazı göndermiştir. Bu yazıda *...idare-i acizi dahilinde ki inas (kız) mekatibi muallimelerinden bazıları Hilal-i Ahmer'de mukayyet (kayıtlı) bulduklarını beyan ile müsait zamanlarda hastanelerde vazife-i vataniyelerini (vatani vazifelerini) ifa etmelerine müsaade edilmesini talep eyleyip mukaddes bir gayeye matuf olan müracaat-ı vakıaları men-el-memnuniye (memnuniyetle) kabul ve tervic (destekleme) edilmiş ise de talebat (öğrenciler) ile daimi temasta bulunmaları hasebiyle muallimat-ı mumaileyhanın (adı geçen bayan öğretmenlerin) hastanelerde emraz-ı sariyye (bulaşıcı hastalıklar) koşullarına girip çıkmaları mahzurdan*

²¹⁰ BOA MF ALY 77-116/1

²¹¹ BOA MF ALY 77-116/2

*gayr-ı salim (sakıncalı) görülmüş olduğundan Hilal-i Ahmer hastanelerine devam etmekte olan muallime hanımların salif-ül-arz (arz olunan) koğuşlara sokulmaması hususunun idare-i aliyelerine merbut (bağlı) hastane ser-tababetlerine (başhekimliklerine) tamimem işarına inayet buyrulması istirham...*²¹² olunmuştur. Hatta bazı öğretmenler Kızılay hastanelerinde ki görevlerinden dolayı okullarda görevlerini yerine getiremeyecek duruma gelmiştir. Örneğin ...*Kadıköy Numune Mektebi hesap ve hendese muallimi Faik Şevket beyin hastanelere memur edilmesinden dolayı derslerine devam edemeyeceğini ifade eylediği mektep mezkur müdüriyetinden bildirilmiş...*²¹³ tir. Aynı şekilde ...*İstanbul Sultanisi Dahiliye müdürü Alaeddin Beyin Hilal-i Ahmer Galata hastanesinde hidemat-ı fenniyesinden (fen hizmetlerinden) istifade edilmek üzere fahriyen kabulüne karar verilmiştir...*²¹⁴ Gelenbevi Lisesi ise Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda ... *mektepe devre-i evveli ve devre-i saniye ulum-ı tabiiyye muallimi mülkiye doktorlarından Fuat Beyin bugün mektep idaresine irsal eylediği (gönderdiği) tezkerede 4 Eylül 330 (17 Eylül 1914) tarihinden itibaren Gümüşsuyu askeri hastanesi kehhalliğine (göz hekimliğine) tayin edildiğini ve bit-tab' (doğal olarak) vazifesine devam edemeyeceğini bildirmiş olmağla keyfiyetin Nezaret-i Celilece yeni kadro tanziminde nazar-ı itibara alınmasına delalet (gösterme) buyrulmasını...*²¹⁵ istemiştir.

5.3. Asker Olan Öğretmenlerin Haklarının Korunması

Çeşitli sınıf ve görevlerle (yedek subay, doktor vs gibi.) askere alınan bu öğretmenlerinden, görevde yükselmesi gelenlerin bu haktan mahrum bırakılmamaları gerektiği Maarif Nezareti tarafından kurumlara bildirilmiştir. Bu yazıda ...*hizmet-i maksure (kısa dönem) erbabından veya ihtiyat ve müstahfaz sınıfları mensubundan bulunan memurinin taht-ı silahta (silah altında) bulunmalarından dolayı terfi ve tefeyyüzden (yükselmeden) mahrum edilmemeleri lüzumu Harbiye Nezareti Celilesi'nin işarı (yazısı) üzerine 14 Haziran 331 (27 Haziran 1915) tarihinde devair-i merkeziye ye (merkez dairelere) tebliğ edilmiş olmağla ona göre ifa-i muktezası (gerekli muamelenin)...*²¹⁶ yapılması istenmiştir. Buna gerekçe olarak ise ...*terfi ve tefeyyüz (yükselme) sırası gelmiş olanların askerde bulunmaları vesilesiyle terfileri icra edilmeyerek mevcut memurinin mazhar-ı terfi edilmekte oldukları*

²¹² KIZILAY ARŞİVİ 590-49

²¹³ KIZILAY ARŞİVİ 44-101

²¹⁴ KIZILAY ARŞİVİ 44-128

²¹⁵ BOA MF İMF 43-82

²¹⁶ BOA MF MH 2197-25

istihbar kılınmış olup halbuki memurun mumaileyhimin hidamet-i vazifelerini ifaya bedel mesai eylemekte oldukları bir sırada dairelerinde ki terfi hakkından mahrum bırakılmaları ifa-i hizmet-i askeriye (askerlik hizmeti) hususunda ki şevk ve gayret-i fedakaranelerini inkisara uğratacağı (kıracağı) tabii ve derkar bulunduğu gibi tergib (isteklendirme) ve teşviki cümle şiar-ı kadr-i şinasiyeden bulunan mükellefinden bir kısmının bu suretle duçar ye-is ve fütur edilmemeleri ...²¹⁷ gerekliliği gösterilmiştir. Kısacası askerlik hizmetinde bulunan memurların (öğretmenler dahil) askerlik vazifelerini yerine getirirken şevk ve gayretlerinin kırılmaması için haklarının özlük haklarının korunması istenmiştir.

Bunun yanı sıra esir-i harp (savaş esiri) olanlarla hal-i harpten dolayı nerede oldukları malum olmayan (bilinmeyen) yahut hal-i harp sebebiyle vazifesinden ayrılmış bulunanlara karar-ı sabık (eski karar) dairesinde maaş itası (verilmesi) ancak hal-i harp hasebiyle mahal-i memuriyetine gidemeyen memurlara tam maaş itasına (verilmesine) mesagi kanuni (kanunen izin) bulunmadığı anlaşıldığından bunlara harcırah kararnamesinin beşinci maddesine tevfiikan (göre) 30 günden ziyade (fazla) geçecek müddet için nısıf (yarım) maaş verilmesi...²¹⁸ kararlaştırılmıştır.

6. Şehit Öğretmenler

Çanakkale cephesinde bir çok öğretmen şehit olmuştur. Bunlardan en bilineni Hasan Ethem'dir. Mustafa Arıkan'ın İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan aktardığına göre Hasan Ethem, ...1912'de Beyazıt Numune Mektebinde muallimdi. 22 yaşlarında, orta boylu, hafif kara sakallı, yağız çehreli, çok sevimli bir insandı. Bütün hayatında yalnız bir şeyi düşünüyordu; çocukları iyi yetiştirmek.... Ethem'in bütün hayatında aradığı ve yapmaya çalıştığı şey bu idi.²¹⁹ Hasan Ethem ihtiyat zabiti (yedek subay) olarak askere alınmış ve Mustafa Kemal'in emrinde ki 19. Tümen'e bağlı 57. Alay 2. Tabur 6. Bölükte görev almıştır. Bu görevi esnasında da şehit olmuştur. ...İhtiyat zabit namzetlerinden (yedek subay adaylarından) İbrahim Ethem Efendi'nin adı "Tarihe Saygı Projesi" kapsamında yenilenen 57. Piyade Alayı Şehitliği'ne kondu.²²⁰ Böylelikle bu şehit öğretmenin adı gelecek nesillerin görmesi ve ibret alması açısından tarihe kazandırılmıştır.

²¹⁷ BOA MF MKT 1210-24

²¹⁸ BOA MF HFS 4-45

²¹⁹ Mustafa Arıkan, "Bir Çanakkale Şehidi ve Mektubunun Başına Gelenler" , *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:5, Sayı:9, 2011, s. 213-243. < http://ataum.gazi.edu.tr/e107_files/sayi9/Mustafa_Arikan.pdf> (04.10.2012)

²²⁰ B. Gezen, E. Küçükkuru, O Vasiyet Yerine Geldi

**Şehit öğretmenin Harp Mecmuasında yayınlanan fotoğrafı.
Resmin altında Kolordu 3, Alay 57, Tabur 2, Bölük 6 Zabıt
Namzedi Ethem Efendi 6 Mayıs 1331 (19 Mayıs 1915)
yazmaktadır.**

Çanakkale'den annesine mektup gönderen genç bir öğretmen, mektubunda bir öğretmenin şahadet haberinin yankılarını şöyle anlatmıştır. *...bu sabrı hocalarının ebediyete intikalini tebliğ ettiğim sınıf talebesi muhafaza edemediler ve yüzlerini sıraların üstüne yatırarak derin derin ağladılar. O günden itibaren bu muallim zabitin şerefli adı da diğerleri gibi kütüphanede şehit uzuvlar için açılan altın kitaba kayd olundu.* Arkadaşı için bunları anlatan öğretmen kendisi içinde annesinden şunu istemiştir. *...anneciğim, şayet bu siper içinde ebediyen kalır, geriye dönmezsem sana çok yalvarırım, benim için ağlama.*²²¹

< <http://haber.gazetevatan.com/o-vasiyet-yerine-geldi/372783/1/Haber> > (04.10.2012)

²²¹ Ömer Çakır, *Çanakkale'den Mektup Var*, T.C. Eceabat Kaymakınlığı (t.y.) s. 33.

KISIM III

SAVAŞIN SAVAŞ BÖLGESİNE (ÇANAKKALE'YE) ETKİLERİ

Bu bölümde Çanakkale Savaşlarının harp bölgesi olan Çanakkale'ye, okul, öğretmen, öğrenci ve azınlıklar açısından etkileri ortaya konmuştur.

1. Savaş Bölgesinde (Çanakkale'de) Okullar

Uluslararası anlaşmalara rağmen özellikle savaş bölgesinde (Çanakkale'de) birçok yer uluslararası anlaşmalara aykırı bir şekilde bombalanmıştır. *Maydos (günümüz Eceabat) hastanesi düşman bombardımanı ile yanıp maamafif (bununla beraber) 50 zabıt ve 2500 mecruh (yaralı) ihtiraktan (tutuşup yanmadan) evvel kurtarılmaya muvaffak olunduğu gibi bir kısmının Kilitbahir tarikiyle (yoluyla) Kale-i Sultaniye'ye (Çanakkale'ye) alındığı ve maat-teessüf (ne yazık ki) kalmaya gayr-i muktedir bazı mecruhların (yaralıların) yandıkları ve bil-cümle kuyudat (resmi evraklar) ile malzemenin zıy'a (yitirilme) uğradığı...*²²² kayıtlara geçmiştir. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Erkekler Merkezi 30 Nisan 1915 tarihinde Dersaadet (İstanbul) Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderdiği yazıda Eceabat'a yapılan bombardımandan ve bunun sonuçlarından bahsetmiştir. *Dün düşman, derununda (içinde) binlerce masum biçareganın iskan edildiği Maydos (Eceabat) kasabasının Muarız (Saroz) körfezinden şiddetli bombardıman edildiği ve ilk güllelerin Hilal-i Ahmer bayrağı hamil (taşıyan) hastane-i askeriye (askeri hastaneye) sükut eyleyerek (düşerek) yüzlerce biçaregan mecruhin (yaralı) ile henüz adetleri malum olamayan (sayıları bilinmeyen) ve fakat yüzlere belağ (erişen) olduğu tahmin edilen çoluk çocuğun vefatına sebebiyet vermiştir. Hastane mevkiî şehrin garp (batı) istikametinde ve haric-i şehirde (şehir dışında) bulunmasına nazaran düşmanın bu hareketi kasten ihtiyar eylemiş (seçmiş) safvet-i medeniye ile (medeniyetle) gayr-i kabil tevfiik (uygun olmayan) ve ... hunhuraneden (zalimlikten) ibaret olmağla bura Hilal-i Ahmer, teşebbüsât-ı mezkure-i gaddaraneyi (gaddar teşebbüsü) protesto eylemek üzere ve ....-i nezaretpenahilerine müracaatı medar-ı iftihar bulur...*²²³ diyerek hastanenin kasten bombalandığından bunun protesto edilmesini istemiştir.

Bombardımanlar sadece savaş meydanı olan Gelibolu yarımadasına değil Çanakkale şehir merkezine de yapılmıştır. ...bombardıman neticesiyle Kale-i Sultaniye (Çanakkale) de

²²² ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-10.

²²³ KIZILAY ARŞİVİ 270-41

bulunan memurin ve ahalinin köylere ilticaya (göçe) mecbur kaldığı ve cümlesinin şayan-ı terahhum (acıklı) ve muavenet (yardıma muhtaç) bir halde bulunduğu anlaşılmış...²²⁴ tır.

Çanakkale'nin Tarihe Geçen Minaresi²²⁵
(Düşman donanması tarafından hedef seçilmemesi için boyanmış camii minaresi)

²²⁴ KIZILAY ARŞİVİ 71-4

²²⁵ Fotoğraf: Harp Mecmuası Sayı:10 Sayfa 160.

İngiliz gemisi Q. Elizabeth tarafından top ateşi sonucunda zarara uğratılan Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki bir kasabadan bir cadde²²⁶

Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Maarif Müdüriyeti, Maarif Nezareti'ne 5 Ağustos 1915 tarihinde gönderdiği yazıda (Orijinal Belge için bkz. EK 55) bu bombardıman sonucunda Çanakkale şehrinde yangın çıktığını ve yangında mekteb-i sultani (lise) binasının yandığını anlatarak taşınabilen eşyaların Umurbey'e taşındığını yazmıştır.

*Kale-i Sultaniye Maarif Müdüriyeti
Adud 64/181*

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

Hülasa: Mekteb-i Sultani derunundaki(içindeki) eşyaya dair.

Malum-ı ali-i nezaretpenahileri olduğu (bilindiği) vecihle (üzere) Kale-i Sultaniye (Çanakkale) şehrine düşman mermileri sükut etmeye (düşmeye) başladığı zaman Nezaret-i Celileden gönderilmiş olan etfal-i yetime (yetim çocuklara) tesviye ilm ü haberleriyle Dersaadet'e (İstanbul'a) izam (gönderilmeleri) ve mektebin dahi nagehan (birden bire) asker tarafından işgal edilivermesine mebni (dolayısıyla) eşya-i mevcuda (mevcut eşya) bizzat memurin ve muallimin-i mevcudadın (mevcut öğretmenlerin) mesaisiyle

²²⁶ < <https://cas.awm.gov.au/item/H16637> > (09.10.2012)

alelacele ve merkez kumandanın, gelen askerin tecrit edileceğinden (soyutlanacağından) bahisle heyet-i idare ve mualliminin hemen dışarı çıkması için şiddetli emirleri sırasında üç oda derununa (içine) ve hatta cihet-i askeriyeden alelusul (usul üzerine) mazbatalar mukabilinde alınan eşya, merkez hastanesi memurin-i mahsusası ile birlikte taamhaneye (yemekhaneye) vaz' ile (koyulmasıyla) kapıları temhir olunmuş (mühürlenmiş) ve Nezaret-i Celilelerinden gönderilmiş olan yeni sıralarla taamhane (yemekhane) sıralarının yer işgal etmelerinden dolayı cihet-i askeriyenin gösterdiği lüzum üzerine bir kısmı hastaneye itihaz edilen (ayrılan) Rum mektebinin altına taşınmış ve bir kısmı Tıflı mektebinde ve diğer cüzi (az) bir kısmı Mekteb-i Sultaniye'de kalmış ve bundan sonra mektepten bittabi (doğal olarak) müfarekat edilmiş (uzaklaşmış) ve ahiren (sonradan) 17 Nisan 1331 (30 Nisan 1915) tarihinde şehrin düşman tarafından atılan iştialli (yanıcı) mermilerle serapa (baştan ayağa) yanmakta bulunduğu gün Bahr-i Sefid Boğazı Umum Kumandanlığı'nca şehirden memurin ve ahalinin çıkması ve hiç bir sebeple şehre dahil olamayacağı (giremeyeceği) emri verilmiş ve o akşam mektebin dört tarafındaki binaları hak ile yeksan (yerle bir) eden harik-i umumiden (genel yangından) pencereler ve taban tahtalarından bir kısmı ateş alınca üç memhur (mühürlü) oda derunundaki (içindeki) eşya kapıları kırılarak askerler ve jandarmalar tarafından harice (dışarı) çıkarılmış ve bu gibi ahval-i fevkalade de (olağanüstü halde) vuku-i zaruri (zararlar) bir çok kırılıp dökülmeler ve zayıat ile beraber harice (dışarı) çıkarılıp yığın yapılan eşyadan birçok kısmı o aralık düşman şeraneleriyle (kivilcileriyle) yanıp gitmiş ve vaka-i mezkure (olay) gecesinde alaturka saat dört buçukta mutasarrıf beyefendi ile birlikte karacavirana (Karacaören'e) ferda-yı vak'ada (şahsi olayda) erkan-ı hükümetle Bergos'a (Umurbey'e) azimet (gidiş) ve iki gün sonra mutasarrıf beyefendinin müsaadeleriyle Kale-i Sultaniye'ye (Çanakkale'ye) bil-azime (gelerek) mektepte bakaya-yı harik olan (yangından arta kalan) eşyadan alet ve miyarad-ı kimyeviye ve bazı alet ve elvah-ı hikemiye (felsefe levhaları, tabloları) düşman tayyarelerinin (uçaklarının) tehdidatı (tehditleri) ve bombaları altında sekiz sandık derununa (içine) birleştirilerek diğer kabil-i nakil (nakli mümkün) eşya ile birlikte yirmi iki arabaya bi-l-irkab (bindirilerek) Bergos'a (Umurbey'e) ve gayr-i kabil-i nakil (taşınması mümkün olmayan) veya naklinde büyük menfaat görülmeyen mütebaki (geri kalan) eşya dahi iki oda derunine (içine) vaz' ile (koyularak) kapıları çivilenerek hıfz-ı samedaniye (Tanrı korumasına) bırakılarak Bergos'a (Umurbey'e) avdet edilmiş (dönülmüş) ve Bergos'un (Umurbey'in) küçüklüğü ve yer bulunamaması hasebiyle eşya-i mezkure medresede ve jandarma kumandanlığı ve jandarma dairesi itihaz edilen (olan) hanelerde ve daire-i belediye (belediye dairesinde) ve maarif idaresinde ve mutasarrıf beyefendinin hanesinde ve sair (diğer) mahallerde mecburi olarak müteferrikan (dağınık) muhafaza ve bu suretle netice-i vukuata intizar (olayların neticesini bekleme) edile gelmekte bulunmuş ise de elyevm (hala) Bergos'da (Umurbey'de) bulunan hükümet-i merkeziyenin Biga merkez kazasına nakli lüzumunun buradan merci-i celile aidine (ait olduğu otoriteye) işarı (bildirmesi) ve şedidan (şiddetle) hissedilmekte olan mecburiyet sebebiyle neticenin işar-ı vaki dairesinde kabulü ihtimali dolayısıyla elyevm (bugün) Kale-i Sultaniye (Çanakkale) de sultani mektebinde mevcut eşya ile Tıflı mektebinde ve Rum mektebi altında muhafaza yeni sıraların Bergos'a (Umurbey'e) nakli varid-i hatır olursa da (akla getirilse de) evvela Bergos'ta

(Umurbey'de) katiyen (kesinlikle) yer mevcut olmaması ve mekteb-i sultaniyedeki ağır camekanlar ve dolaplar vesaire, ki bir kısmının gayr-i kabil-i nakil olmaları (taşınması mümkün olmaması) ve diğer kısmının naklinde büyük bir menfaat olmaması ve yeni sıraların nakli ise mutlaka sevk olmağa ve bu eşyanın dahi marangoz ve ameleye ihtiyacı derkar (belli) olduğu halde elyevm (şuan) şehirde ahaliden kimsenin bulunmaması zaten yolda ve nakilde harap olan sıraların Bergos'a (Umurbey'e) ve Bergos'ta (Umurbey'de) müteferrikan (dağınık) bulunan eşya ile beraber onbeş saatlik mesafe olan Biga, nakilleri bütün bütün perişan olacakları ve halen burada bile yerlerin iyi olmamasından dolayı tedricen (yavaş yavaş) gayb-ı kıymet ve metanet eylemekte (değer ve sağlamlığını kaybetmekte) bulunmaları ve alelumum (genellikle) nakliyatın beş altı bin kuruş bir masrafla husule (meydana) gelebileceği ve şu günlerde düşman tayyarelerinin (uçaklarının) ve sefain (gemilerinin) harbinde çok çok bomba ve aşırma suretiyle mermi atmakta olmaları hasebiyle hükümetin Biga'ya nakli halinde salif-ül-beyan (önceden beyan edilmiş) eşya-i mevcuda için ne yolda hareket edileceğinin Nezaret-i Celilelerinden istizanı (sorulması) ve zayıttan ve vikayaten (korumak için) derunlarında (içlerinde) alet ve miyarad-ı kimyeviye ve elvah-ı tabiye (doğa tabloları) bulunan altı adud (adet) büyük sandık ile bir miktar çamaşırın henüz kabil-i istifade (kullanılır) bir halde iken Dersaadet'e (İstanbul'a) irsali (gönderilmesi) lüzumunun Nezaret-i Celilerinden arzı mektebi sultaniye (lise) müdüriyetinden varid olan (gelen) tezkerede ityan kılınmış (bildirilmiş) olmağa ne yolda ifa-i muamele edileceği istizan olunur (sorulur) Ol bapta emr ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir.²²⁷

Kale-i Sultaniye Maarif Müdürü

23 Temmuz 1331 [5 Ağustos 1915]

Savaş bölgesine yakınlığı sebebi ile şehir merkezinde okulun hastane olduğu ve eşyaların başka okula taşındığı yukarıda ki belgeden anlaşılmaktadır. Bu durum Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Maarif Müfettişliği'nin Maarif Nezaretine gönderdiği yazıdan da anlaşılmaktadır. Bu yazıda ...Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Sultaniyesinin cihet-i askeriyece işgaline ve yatakhane ve matbah (mutfak) ve taamhane (yemekhane) eşyasının ale-l-usul (yol yordam gereğince) alınan mazbatalar mukabilinde cihet-i askeriyeden ahz edilmesine (alınması) mebni (dolayısıyla) mektebin diğer eşyası üç oda derununa (içine) iddihar edilerek (koyularak) kapılarının temhir kılındığı (mühürlendiği) ve sıralar askeri hastane ittihaz edilen Rum mektebinin altına taşındığı ve sultani mektebinin kısm-ı iptidaiyesine mahsus Tıflı mektebi (çocuk mektebi) sıraları ve eşyası dahi mektep mezkurun iki odası derununa (içine)...²²⁸ yerleştirildiği belirtilmiştir.

Okulların işgali, kanunen zorunlu olan ilkökul eğitiminin bu şehirde aksamasına yol açmıştır. Çanakkale'nin 1914-1915 yılı teftiş raporu incelenildiğinde bu durum görülmektedir.

²²⁷ BOA MF MKT 1210-61

²²⁸ BOA MF TLY 446-85

Bu raporda bazı ilçelerinde durumlarına değinilerek Çanakkale'nin eğitimsel açıdan bu savaştan nasıl etkilendiği anlatılmıştır. ...*Bergos (Umurbey) nahiyesi merkezinde ki mektebin askerler tarafından işgal edilmesi üzerine ufacık bir odada tedrisat (eğitim) icra edilmek üzere mektebin Kanun-ı Evvel (Aralık) evasatında (ortasında) küşat edildiği (açıldığı)... Kumkale nahiyesi mevki-i harp (harp sahası) olduğundan naşi (dolayı) tedrisatın (eğitimin) icra edilemediği... Tedrisat-ı iptidaiye (ilköğretim) kanununda ki mecburiyet-i tahsiliyenin (zorunlu eğitimin) bu liva da icra edilememesi idare-i askeriyenin (askeri idarenin) mektepleri işgal eylemesi ve güç hal ile bulunabilmiş kariyelerde (köylerde) talebe-i mevcudatın (mevcut talebenin) ancak yerleştirilebilmesi ve pederleri (babaları) asker olmak dolayısıyla bi-kes (kimsesiz) kalan ailenin medar-ı istinadı (dayanağı) olan etfalın (çocukların) bi-husus (özellikle) köylerde işleriyle meşgul olmalarından...*²²⁹ dolayı olduğu tespiti yapılmıştır. O sırada Çanakkale Sultanisi 1. sınıf öğrencisi olan Seyfullah 29 Eylül 1914 tarihinde annesine gönderdiği mektupta bu durumu ...*mektebimizi alıyorlar, hastane olacakmış, bizi de İstanbul'daki mekteplere dağıtacaklarmış...*²³⁰ diyerek anlatmıştır.

Savaş yıllarında eğitim adına hep olumsuzlukların yaşandığını söylemek tamamen doğru değildir. ...*Çanakkale'de okul binalarının yapımında öne çıkan isimlerinden biri, Çanakkale Savaşları sırasında, 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığına atanan ve 18 Mart 1915'te "Çanakkale Geçilmez" dedirten deniz zaferinin kahramanı Cevat Paşa'dır (1870-1938). Cevat Paşa, Çanakkale'de bulunduğu 27 ay içinde amele taburlarını çalıştırarak birçok okul yaptırmıştır.*²³¹ Cevat Paşa, ...*Çanakkale merkeze bağlı Çınarlı, Saraycık, Sarıcaeli, Kurşunlu, Ulupınar ve Eceabat'a bağlı Yalova Köyü'ndeki okulları yaptırdı. Çanakkale merkezde 18 Mart İlköğretim Okulu'nun ise açılmasını sağladı. Çanakkale'de toplam 7 adet okul yaptırmıştır.*²³² Görevde bulunduğu süreye bakılırsa savaşın cereyan ettiği dönemlerde yaptırdığı bu okullar eğitime ne kadar önem verdiğini apaçık göstermektedir.²³³

²²⁹ BOA MF HTF 2-42

²³⁰ Emrullah Nutku, *Çanakkale Şanlı Tarihine Bir Bakış*, Özyurt Basımevi, s. 8

²³¹ Selçuk Uygun, *Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009)*, Kriter Yayın, İstanbul 2009, s. 68.

²³² Burada belirtmek gerekir ki bu okullar sıcak cephe savaşı bittikten sonra yapılmıştır. Anlaşılmaktadır ki, cephe gerisinde ki askerler okul yapımında çalıştırılmıştır. Bu durum sonraki yıllarda okullaşmanın sağlanmasında olumlu etki oluşturmuştur.

²³³ Ahmet Yurttakal, *Cevat Paşa'nın Çanakkale'de Yaptırdığı Okullar*, < [http://www.geliboluyuanlamak.com/179_Cevat-Pasa'nin-Canakkale'de-Yaptirdigi-Okullar-\(-Ahmet-Yurttakal-\).html](http://www.geliboluyuanlamak.com/179_Cevat-Pasa'nin-Canakkale'de-Yaptirdigi-Okullar-(-Ahmet-Yurttakal-).html) > (09.10.2012)

18 Mart İlköğretim Okulu

Saraycık Köyü İlköğretim Okulu²³⁴

²³⁴ Okul fotoğrafları: Ahmet Yurttakal, *Cevat Paşa'nın Çanakkale'de Yaptırdığı Okullar*, < [http://www.geliboluyuanlamak.com/179_Cevat-Pasa'nin-Canakkale'de-Yaptirdigi-Okullar-\(-Ahmet-Yurttakal-\).html](http://www.geliboluyuanlamak.com/179_Cevat-Pasa'nin-Canakkale'de-Yaptirdigi-Okullar-(-Ahmet-Yurttakal-).html)> (09.10.2012)

Savaş yıllarında Çanakkale'de işgal edilen bir diğer okul ise Nedime Hanım Mektebi'dir. ...I. Dünya Savaşı sırasında amele taburları tarafından işgal edilen okul binası mütarekeden sonra askeriye tarafından açılan 6 dersaneli "Muftelif Mevki-i Müstahkem Numune Mektebi"nin hizmetine girmiştir.²³⁵ Bunlardan bir diğeri de Biga Merkez'de bulunan Sakarya İlköğretim Okulu'dur. ...Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Savaşlarında okul binası bir ara hastane olarak hizmet vermiştir.²³⁶

Çanakkale Savaşlarının, Çanakkale'deki eğitimine etkilerini Selçuk Uygun, "Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi (1839-2009)" isimli eserinde şöyle anlatmıştır. ...I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale stratejik bir bölge olduğundan, başta Çanakkale Sultanisi olmak üzere birçok eğitim kurumu olumsuz etkilenmiştir. Birçok okulda eğitim-öğretime ara verilmiş, öğretmenler gönüllü olarak askere yazılmış ve okullar kapanmıştır. Okul binaları ise asıl işlevlerinin dışında hastane, karargah merkezi vb. amaçlar için kullanılmıştır. İşgale uğrayan bölgelerdeki okullar ise işgalciler tarafından başka amaçlar için işgal edilmiştir. Bu olumsuz etkilerin yanında az da olsa bazı olumlu gelişmeler de yok değildir. 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na atanan Cevat Paşa tarafından amele taburlarına numune mektepleri inşa ettirilmiştir. Bu eğitim kurumları, anıt eğitim yapıları olarak halen ayaktadır. Çanakkale Savaşlarının etkisiyle özellikle bölgenin işgali yıllarında, gayrimüslimler de okullarını genişletme ve güçlendirme çabası içerisine girmiştir. Ancak onların bu çabaları uzun soluklu bir politika olarak sürdürülemediği. Çünkü kendilerini destekleyen dış devletlerin desteği ortadan kalktığında, bu durumdan birçok azınlık okulu da olumsuz etkilenmiştir.²³⁷

2. Savaş Bölgesinde (Çanakkale'de) Öğretmenler

Öğretmenlerin çeşitli durumlarına değinilen bu bölümde, savaş bölgesi olan Çanakkale şehrinde görev yapmakta olan öğretmenlerin yaşadıklarına göz atmak bölümün bütünlüğünün tamamlanması açısından gereklilik göstermektedir. ...Kale-i Sultaniye (Çanakkale) şehrine düşman mermileri sükut etmeye (düşmeye) başladığı zaman... mektebin dahi nagehan (birden bire, ansızın) asker tarafından işgal edilivermesine mebni (dolayısıyla) eşya-i mevcuda (mevcut eşya) bizzat memurin ve muallimin-i mevcudadın (mevcut öğretmenlerin) mesaisiyle

²³⁵ Selçuk Uygun, Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009), Kriter Yayın, İstanbul 2009, s. 175.

²³⁶ a.g.e. s. 181.

²³⁷ a.g.e. s. 198.

alelacele ve merkez kumandanın gelen askerin tecrid edileceğinden (soyutlanacağından) bahisle heyet-i idare ve mualliminin hemen dışarı çıkması için şiddetli emirler...²³⁸ verilerek okuldan uzaklaştırılmıştır. ...ve ahiren 17 Nisan 1331 (30 Nisan 1915) tarihinde şehrin düşman tarafından atılan iştialli (yanıcı) mermilerle serapa (baştan ayağa) yanmakta bulunduğu gün Bahr-i Sefid Boğazı Umum Kumandanlığı'nca şehirden memurin ve ahalinin çıkması ve hiç bir sebeple şehre dahil olamayacağı (giremeyeceği) emri...²³⁹ verilerek halk gibi öğretmenlerde şehri terk etmek zorunda kalmışlardır. Kale-i Sultaniye (Çanakkale) mekteb-i sultanisi müdürü Mehmet Nazmi Bey, ...Kale-i Sultaniye (Çanakkale) şehrinin bombardımanı esnasında eşya-i zatiyyemden (kendime ait eşyadan) kısm-ı azimini (büyük kısmını) zayi eylediğim (kaybettiğim) ve beş ay taht-ı silahta (silah altında) bulunduğum cihetle...²⁴⁰ diye başladığı yazısında ailesi ile birlikte çok zor durumda kaldığını belirterek biriken maaşlarının yeni görev yeri olan Diyarbakır'a gönderilmesini istemiştir. Bunun gibi Nişantaşı Sultanisi Fransızca öğretmeni İsak Bozaldi'de Çanakkale bombardımanının mağdurlarındandır. Adı geçen öğretmen 16 Aralık 1916 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği dilekçesinde ...düşmanların Çanakkale'ye taarruzları esnasında elbise gibi çok zaruri eşyamızı alarak ailemle oradan İstanbul'a gelebilmiştim. Evvelce bir İngiliz mektebi olup hükümet-i seniyyece müsadere (yasak bir şeyin kanuna göre zabtı) edilerek mümkün-i ittihaz edilen (imkan dahilinde kullanılan) Galata Kulesi arkasında camcı sokağında onbeş numaralı binada bir odaya yerleşmiştik... Kardeşim Çanakkale de askerdir. Şerait-i hayatiyenin (hayat şartlarının) malum-ı ahval dolayısıyla güçlüğü içinde ailece duçar olmakta olduğumuz alam (elem) ve ızdıraba ümit ettiğimiz ati (gelecek) için tahammül ediyoruz. Ancak, artık geçinebilecek kadarda bir iktidarım kalmamıştır. Cüz'i bir maaşla galebelik (kalabalık) bir ailenin ihtiyacat-ı zaruriyetinin (zorunlu ihtiyaçlarını) bile tatmin edilemeyeceği aşikârdır. İçinde bulunduğum bu mezayık (sıkıntı), bir müddetten beri veremediğim işbu oda kirasını itadan (ödemekten) hükümet-i seniyyece afv buyrulursam belki biraz tahsis edebilecektir. İşte zat-ı Samilerinizden bu hususu rica ederim. Çanakkale'de terk ettiğimiz iki evimizi zabitan aileleri işgal etmişlerdir. Biz bu evlerden hiçbir suretle müstefid olamıyoruz (faydalanamıyoruz). Buna tekabiül (karşı olmak) için değil mahza (ancak) hükümetin bir memuru olmak ve hicrete (göçe) mecbur edilmiş ve duçar-ı mezayık olmuş (sıkıntıya uğramış) bulunmak dolayısıyla vaki olduğu vecihle bendenizin de atıfet-i

---

²³⁸ BOA MF MKT 1210-61/1

²³⁹ BOA MF MKT 1210-61/1

²⁴⁰ BOA MF MKT 1212-72

*hükümetten (hükümet korumasından) istifade (faydalanma) arzusunun istirham eylerim...*²⁴¹ diyerek içinde bulunduğu zor durumda hükümetten yardım istemiştir. Aynı şekilde ...*Gelibolu İnas (kız) mektebi muallime-i evveli iken ahval-i hazırta (var olan) dolayısıyla elyevm (şuan) İstanbul'da bulunmakta olan Fatma Hanım çocuklarıyla birlikte derin bir ihtiyaç ve sefalet içinde bulunduğu bil-müraca beyan (müracaatında beyan etmiş) ve maaşat-ı mütedahilesinden (gecikmiş maaşlarını) münasip bir miktarın kendisine tesviyesini...*²⁴² yani ödenmesini istemiştir.

Görüleceği gibi Çanakkale bölgesinde öğretmenler, harp bölgesinde çalışmanın zorluklarını çekmişler, bunun sonucunda görev yerlerini terke mecbur kalmışlardır. Ya okullarına yada evlerine askeriyece el konulmuştur. Buna birde düşman bombardımanı da eklenince zarara uğramak kaçınılmaz olmuştur.

3. Savaş Bölgesinde (Çanakkale'de) Öğrenciler

Bu kısma kadar olan bölümler de savaşın yurt genelinde öğrenciler üzerinde ki etkisi açıklanmıştır. Savaş bölgesinde (Çanakkale) eğitimlerini sürdürmekte olan öğrencilerin var olan savaştan daha fazla etkilenmeleri doğal bir durumdur. Bu öğrencilerden bazıları savaş bölgesinde olmalarından dolayı göç etmek durumunda kalmışlar, bazıları okulların askeriye tarafından işgal edilmesinden dolayı eğitimlerine başka şehirlerde devam etmek durumunda kalmışlardır. Savaşın kronolojisi içinde incelediğimizde Kale-i Sultaniye (Çanakkale) maarif müfettişliği 1 Kasım 1914 tarihinde, Maarif Nezaretinden şehrin bombalanma ihtimaline karşı harp bölgesinden gelen 78 öğrencinin biran önce Dersaadet'e (İstanbul) nakillerini istemiştir. Maarif Nezareti ise Harbiye Nezaretinden aldığı cevap üzerine Çanakkale'nin bombalanma tehlikesi olmadığından eğitimin aksamaması için öğrencilerin oldukları yerde kalmalarını istemiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 56).

*Maarif-i Umumiye Nezareti
Kalem-i Mahsus*

*Kale-i sultaniye maarif müfettişliğinin
19 Teşrin-i Evvel 330 [1 Kasım 1914] tarihli
Şifre telgraf namesidir.*

²⁴¹ BOA MF MKT 1221-72

²⁴² BOA MF İBT 550-11

Dâhiliye nezaretinden (İç İşleri Bakanlığı'ndan) varid (gelen) telgraf namede şehrin bombardıman edilmesi ihtimaline binaen çoluk çocuğun münasip mahallere nakli emr edilmekte bulunduğundan mekteb-i sultanide mevcut menatik-ı harbiyeden (savaş bölgesinden) 78 leyli meccani (parasız yatılı) talebenin bir an evvel mekatib-i saireye (diğer okullara) gönderilmek üzere Dersaadet'e (İstanbul'a) nakli şu zaman-ı müsaitte (uygun zamanda) muvaffak olacağı derkar bulunmakla bu hususta telgrafla talimat itası ve talebenin nakilleri halinde tahsisatlarının irsali veyahut her ne suretle hareket edileceğinin hemen işarı.

Harbiye'den istifsar (Milli Savunma Bakanlığı'na Sorulması)

Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsus Dairesine Mahsus Müsvedde

774/183364

22 Teşrin-i Evvel 330 [4 Kasım 1914]²⁴³

Bab-ı Ali şifresiyle kapatılacaktır

Çanakkale Mutasarrıflığına

Çanakkale için bir guna (türlü, çeşit) tehlike olmadığı Harbiye Nezareti'nden (Milli Savunma Bakanlığı'ndan) bildirildiğinden sultani (lise) talebesinin temin-i iâşesiyle tedrisatın (eğitimin) sekteden muhafazası.²⁴⁴

4 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale'nin bombalanma tehlikesi olmadığı belirtilse de ilerleyen tarihlerde Çanakkale şehri ve savaş bölgesine yakın kesimler (Eceabat gibi) defalarca bombardımana tutulacaktır. Çanakkale Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine (İçişleri Bakanlığı'na) gönderilen telgrafta Çanakkale'nin bombalandığı ve sivil halktan 3 kişinin şehit olduğu ve 3 kişinin de yaralandığını belirtilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 57).

18 Nisan 331

[1 Mayıs 1915]

Mahreci: Çanakkale

Dahiliye Nezareti Celilesine

Düşmanın diünkü bombardımanıya bugün tayyareleriyle (uçaklarıyla) attığı bombalarla ahaliden 3 kişinin şehit 3 kişinin de mecruh (yaralı) olduğu anlaşılabilmiştir. Harikin (yangının) bu sabah itfa edilmiş (söndürülmüş) olduğu ber-ay malumat (bilgilerinize) maruzdur (sunulur).²⁴⁵

²⁴³ Bu tarihten bir gün önce 3 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale boğazının giriş istihkamları bombardıman edilmiş ve Seddülbahir kalesinde 81 er, 5 subay şehit olmuştur.

²⁴⁴ BOA MF MKT 1202-41

²⁴⁵ BOA DH ŞFR 469-36

Mutasarrıf Murat Fuat

Yukarıda belirtildiği üzere bombardımanlar sadece savaş alanı ile sınırlı kalmamış yakın çevrede bombalanmıştır. Ve bu bombardımanlarda çocuklarında öldüğü anlaşılmıştır.

*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
Kale-i Sultaniye Erkekler Merkezi
36*

Dersaadet Hilal-i Ahmer Riyaset-i Aliyesine

Dün düşman, derununda (içinde) binlerce masum biçareganın iskan edildiği Maydos (Eceabat) kasabasını Muarız (Saroz) körfezinden şiddetli bombardıman edildiği ve ilk güllerin Hilal-i Ahmer bayrağı hamil (taşıyan) hastane-i askeriye sükut eyleyerek (düşerek) yüzlerce biçaregan (çaresiz) mecruhin (yaralı) ile henüz adetleri (sayıları) malum olamayan (bilinmeyen) ve fakat yüzlere belağ olduğu (eriştiği) tahmin edilen çoluk çocuğun vefatına (ölümüne) sebebiyet vermiştir. Hastane mevkii şehrin garp (batı) istikametinde ve haric-i şehirde (şehir dışında) bulunmasına nazaran düşmanın bu hareketi kasten ihtiyar eylemiş (seçmiş) safvet-i medeniye ile (medeniyetle) gayr-i kabil tevfik (uygun olmayan) ve ... hunhuraneden (zalimlikten) ibaret olmağla bura Hilal-i Ahmer teşebbüsat-ı mezkure-i gaddaraneyi protesto eylemek üzere ve ....-i nezaretpenahilerine müracaatı medar-ı iftihar bulur ve takdim-i ihtiramat eylerim efendim hazretleri.²⁴⁶

*Hilal-i Ahmer Çanakkale Merkezi Reisi
Doktor
(İMZA)*

17 Nisan 331 [30 Nisan 1915]

Sivil yerleşim yerlerine yapılan bombardımanlar sonucu halk zor durumda kalmış ve göç etmek zorunda kalmıştır.

*Maliye Nezareti
Duyunu Umumiye Muamelatı Nakdiye Müdüriyeti
Muamelatı Nakdiye Kalemi
2481/133*

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine

Bombardıman neticesiyle Kale-i Sultaniye (Çanakkale) de bulunan memurin ve ahalinin köylere ilticaya (göçe) mecbur kaldığı ve cümlesinin şayan-ı terahhum (acıklı) ve muavenet (yardıma muhtaç) bir halde bulunduğu anlaşılmış ve memurine bir nısf-ı ahir maaşlarının (gelecek maaşlarının yarısının) tesviyesi (ödenmesi) bu günkü telgrafla Kale-i Sultaniye muhasebeciliğine tebliğ kılınmış

olmakla ahalinin muhtac-ı atfet (sevgi ve yardıma muhtaç) kısmına da cemiyet-i valalarınca muavenet-i mümkününe de (mümkün olan yardımda) bulunulması hususunun lazım gelenlere işarı (bildirilmesi) bilhassa temenni ve bil-vesile teyit-i ihtiram olunur efendim.²⁴⁷

Maliye Nazır Vekili Namına

3 Ağustos 331 [16 Ağustos 1915]

Özellikle harp sahasında bulunan insanlar Çanakkale'ye veya başka bölgelere göç etmek durumunda kalmışlardır.

Numara: 23

Dersaadet Hilal-i Ahmer Riyaset-i Aliyesine

Efendim

Çanakkale etrafındaki köylere yerleşen fukara-i muhacirin-i hasteganın (hastaların) tedavisine mahsus olmak üzere tertip edilen edviye (ilaç) listesi lef'en takdim-i huzur-ı alileri kılınmıştır...²⁴⁸

Çanakkale Hilal-i Ahmer

27 Mart 331 [9 Nisan 1915]

Merkezi Reisi

[İMZA]

Burada yapılan bombardımanlara ve bunların sonucunda oluşan göçlere değinilmesinin sebebi göç eden ailelerin çocuklarının eğitimlerinin aksamış olmasıdır. Örneğin Girit'ten Çanakkale'ye göç edip Arslanca mahallesine yerleşen Fatma isminde ki kadın, Çanakkale'ye yapılan bombardıman sonucunda evi yandığından müstahkem mevki kumandanı Cevat Paşa'dan kızının eğitiminin yarım kalmaması için yardım istemiş ve kızının İstanbul'da yatılı bir okula ücretsiz kaydını talep etmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 58).

*Mevki-i müstahkem kumandanı Cevat paşa hazretlerinin
Himmet-i Aliyelerine*

Devletlü efendim hazretleri

Beş on sene mukaddem (önce) Girit'ten hicret ederek (gelerek) Kale-i Sultaniye'nin (Çanakkale'nin) Arslanca mahallesinde tedarik edebildiğim bir hanede ikamet etmekte iken mezkur hanemde (evim) bu sefer düşmanın tecavüz-i leimanesiyle (alçakça saldırısıyla) yanmış olduğundan bila-medar tayin Saraycık kariyesine (köyüne) gelerek bir damda ikamet etmekteyim. Şu halimize rağmen vatanımızın hüsn-ü müdafaa ve muzafferiyet-i fevkaladesi karşısında zerre kadar bile mütesir olmayıp yalnız bir evladım ki: kerime-i cariyenizin hevahiş-i ilm ve irfan olan istimdad (yardım isteme) fevkaladesinin tatile uğramasına

²⁴⁷ KIZILAY ARŞİVİ 71-4

²⁴⁸ KIZILAY ARŞİVİ 72-157

dayanamadığından refakat (arkadaşlık, yoldaşlık) acizanemde olarak İstanbul inas (kız) leyli (yatılı) mekteplerin den birine gönderilerek meccanen (parasız) kabulüyle bais-i feyyaz-ı himmet buyrulmasını latif semahat (iyiliksever) ve uluvv-i himmet (himmetin büyük olması) Aliyelerinden istirham eylerim. Olbabta emr ve ferman hazreti men leh-ül emrindir.²⁴⁹

22 Haziran 331 [5 Temmuz 1915]

Kerime-i acizi kulun Yedime

Valide-i acizi Fatma

Bu talep üzerine Cevat Paşa Maarif Nezaretine, ailenin durumunu anlatan ve kızın İstanbul'da bir okula kabul edilmesine dair bir yazı göndermiştir.

Kale-i Sultaniye

Mevki-i Müstahkem Karargâhı

25 Haziran 1331

[8 Temmuz 1915]

Maarif Nezareti Celilesine

Dil-teşnegan-ı zülal-i irfandan az zamanda iki yerde feleğin darabat-ı kahiranesine (kahreden vuruşlarına) uğramış biçare kadının hazin bir mevzu üzerine yazmış olduğu bir istidanamesini aidiyet tammesi (mükemmelliği) hasebiyle takdime vasıta (aracı) oluyorum. Tahkikata (araştırmaya) nazaran (göre) kerimesi (kızı) 12-13 yaşlarında imiş, derece-i tahsili (eğitim derecesi) meçhul (bilinmeyen) bu kızcağızın arzuları gibi Dersaadet (İstanbul) leyli inas (yatılı kız) mekteplerinden birine icra-i kaydı (kayıt edilmesi) mümkün ise inayet-i kerimanelerinin lutfen bi-dirig (esirgemeyen) ve kadının kerimesiyle birlikte İstanbul'a sevki için emr-i nezaretpenahilerinin taraf-ı azizeye tebliğ buyrulmasını rica ile arz-ı ihtiram eylerim efendim.²⁵⁰

Bahr-i Sefid Boğazı Mevki'i Müstahkem Kumandanı

Mirliva

Cevat Paşa'nın yazısı üzerine Maarif Nezareti kızın yaşının 7'den büyük olması durumunda kabul edileceğini belirtmiştir.

Maarif-i Umumiye Nezareti Dairesine Mahsus Müsvedde

1 Ağustos 331 [14 Ağustos 1915]

Bahr-i Sefid Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına

25 Haziran 331 tarihli ve 2475 numaralı tahrirat-ı aliyyelerine cevaptır.

²⁴⁹ BOA MF MKT 1210-45/1

²⁵⁰ BOA MF MKTE 1210-45/2

Yeni sene-i dersiyeye Eylül'de ibtidar (süratle başlama) edeceğinden iş'ar buyrulan kızın sini (yaşı) yediyi müteceviz (7'den büyük ise) ise o zaman leyli (yatılı) bir mektebe kabul edilebileceği beyan bil-vesile teyid-i ihtiram (saygı, hürmet) olunur efendim.²⁵¹

I. Dünya savaşının patlak vermesiyle Çanakkale'deki diğer okullar gibi Çanakkale Sultanisi de, harp ve işgal nedeniyle 1914 yılında kapanmıştır.²⁵²

Çanakkale Sultanisi 1. sınıf öğrencisi Seyfullah²⁵³, annesine gönderdiği mektupta ...mektebimizi alıyorlar, hastane olacakmış, bizi de İstanbul'daki mekteplere dağıtacaklarmış. Hocalarımızın çoğu da askerlik hizmetine gidiyorlar, büyük sınıflarda gönüllü yazılacakmış. Bugün Türkçe hocamız sınıfa geldi, ama çok kalmadı, bize veda etti. Bize; <zamanı gelince cephede yapılacak vatan hizmetinin mektepte yapılan hizmetten daha kutsi olduğunu> söyledi...²⁵⁴ diyerek Çanakkale'den gönderildiklerini anlatmıştır. Çanakkale Sultanisi 1. sınıf öğrencisi Seyfullah Efendinin bahsettiği durum arşiv belgelerinde de görülmektedir.

Maarif-i Umumiye Nezareti Tedrisat-ı Taliye Dairesine Mahsus Müsvedde

25 Mart 331 [7 Nisan 1915]

Yusuf Sırrı efendinin mektebe kabulü hakkında

Gelenbevi Sultanisi Müdüriyetine

Çanakkale sultanisi beşinci sınıf nehari (gündüzcü) talebesinden Yusuf Sırrı efendinin vesikası bilahare celp olunmak üzere şimdilik mektebinize kabul-i arzu tebliğ olunur.²⁵⁵

Zamanla İstanbul'a çok öğrenci gönderilmiş olmasından ve okulların hastane haline getirilmesinden dolayı (bu konuya ayrıca ileride bölüm olarak değinilecektir) gelen öğrencileri kabul edebilecek kapasite de okul kalmamıştır. Bu durumda öğrenciler diğer şehirlere gönderilmişleridir. Örneğin İstanbul Sultanisi müdürü Maarif Nezaretine gönderdiği belgede bu durumu ifade etmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 59 ve 60).

İstanbul Sultanisi

²⁵¹ BOA MF MKT 1210-45/3

²⁵² Selçuk Uygun, *Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009)*, Kriter Yayın, İstanbul 2009, s.48.

²⁵³ Adı geçen öğrenci *Yüksek Kaldırım'da Fransızlardan alınan St. Benua Lisesine yerleşen İstanbul Sultanisine, küçüğü Ata, Kadıköy stadyumu yanında ki Taş Mektebe nakledilmişlerdi*. Emrullah Nutku, *Çanakkale Şanlı Tarihine Bir Bakış*, Özyurt Basımevi, s. 8

²⁵⁴ Emrullah Nutku, *Çanakkale Şanlı Tarihine Bir Bakış*, Özyurt Basımevi, s. 8

²⁵⁵ BOA MF TLY 447-74

Müdüriyeti

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

... Elyevm Çanakkale'den vürud eden (gelen) talebe bile yerleştirilememiş ve İstanbul sultanisinde münhall (boş) vukuuna muntazır (bekleyen) 10 kadar talebe ibate (gece yatırma, barındırma) edilmekte bulunmuş olduğundan ...²⁵⁶

21 Şubat 330 [6 Mart 1915]

Edirne Vilayeti
Maarif Müdüriyeti
Tahrirat Kalemî
Hususi:5
Umumi: 290

Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi Cenab-ı Aliyesine

Hülasa: Kale-i Sultaniye'den
Gelen Mehmet Ali Efendiye
Dair

Atufetli Efendim Hazretleri

Çanakkale sultanisinden naklen gönderilen 6. sınıf talebesinden 200 numaralı Mehmet Ali efendi (Çanakkale numarası 158'dir) İzmir'de bulunan eniştesinin silah altına alınması üzerine hemşiresinin (kız kardeşinin) kimsesiz kaldığını öne sürerek tasdikname itasını talep etmekte ve İzmir Sultanisinde de tedrisatın (eğitimin) tatil edilmiş olması ihtimalinden ve burada tahsile devamı lazım geleceğinden bahis (bahseden) ... rağmen talebinde ısrar etmektedir. Buraya muvakkaten (geçici olarak) ve emaneten gönderilen bu efendiye bila-istizan (izinsiz) tasdikname itası caiz (uygun) görülmemekte ve esasen mumaileyhin (adı geçenin) isaf-ı matlubuna (isteği için) muktezi (gerekli) malumat (bilginin) ve vesaik (belgenin) burada mevcut bulunmamakta olduğundan yapılacak muamelenin işaretine (bildirilmesine) inayet ve tasdiknamenin verilmesi tecviz olunduğu (izin verildiği) takdirde Çanakkale'den bu efendiye ait kuyudatın (evrakların) celp (alınmasına) ve irsaline (gönderilmesine) delalet buyrulması müsterihimdir olbabta emr ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir.²⁵⁷

5 Mart 1331 [18 Mart 1915]

Edirne Maarif Müdürü Vekili

Bir başka belgede Çanakkale'den Edirne'ye gönderilen öğrenci, annesinin İstanbul'da bulunmasından dolayı İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. İstanbul Sultanisinde yer olmadığı gerekçesi ile tahsiline Edirne'de devam etmesi gerektiği cevaben bildirilmiştir (Orijinal Belge için bkz EK 61).

---

²⁵⁶ BOA MF TLY 446-13

²⁵⁷ BOA MF TLY 447-53

Edirne
Vilayeti Maarif Müdüriyeti
Tahrirat Kalemi
4/289

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi Cenab-ı Aliyesine

Reşat Ruhi Efendi Hakkında

Atufetli (merhametli) Efendim Hazretleri

Kale-i Sultaniye'den gelen talebeden Reşad Ruhi efendinin en ziyade (en çok) müşteki (şikâyetçi) olduğu göz hastalığının gözlükle kabil-i izale (giderilebilir) hafif bir kasr-ül-basarıdan (uzağı görememe, miyop) ibaret bulunduğunu doktorlar ifade etmekte ve gerek gözlerinde ve gerek ahval-i umumiyesinde (genel sağlık durumunda) Edirne'de kalmasını mani bir maraz (hastalık, dert) ve za'f (zayıflık, kuvvetsizlik) asarı (alameti) mevcut olmadığı tebyyün etmektedir (anlaşılmaktadır). Arkadaşları arasında fart-ı zekasıyla (zeka taşkınlığı) temyiz eden (belli olan) Ruhi efendi ile bil-zat (kendisiyle) görüşülmüş ve kendisinin sık sık bahis ettiği göz ağrısından ziyade validesinden ayrılmasından muzdarib bulunduğu anlaşılmış olmakla İstanbul'a izamı (gönderilmesi) için çok yalvaran mumaileyh (Ruhi Efendi) hakkında yapılacak muamelenin tayin ve işarı (bildirilmesi) müsterihimdir olabta emr ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir.²⁵⁸

5 Mart 331 [18 Mart 1915]

Edirne Maarif Müdür Vekili

(bu belgenin altına 8 Mart 331 (21 Mart 1915) de düşülen notta İstanbul sultanisinde yer olmadığı için adı geçen öğrencinin Edirne'de tahsile devam etmesi gerektiği not düşülmüştür.)

Çanakkale'den Edirne'ye giden öğrenciler birde hatıra fotoğrafı²⁵⁹ çektirmişlerdir.

²⁵⁸ BOA MF TLY 446-90

²⁵⁹ Servet-i Fünun Gazetesi Numara:1253 s.13

Edirne Sultanisinde Misafir Çanakkale Talebesi

Göçmeyip kalanlar ve şartlara direnenler için durum daha zor bir hal almıştır. Birçok çocuk, savaş ve bombalamalar nedeniyle yetim kalmış ve imdatlarına Müstahkem Mevkii Kumandanı Cevat (Çobanlı) paşa yetişmiştir. ...1915'te Çanakkale savaşları sırasında yetim kalan çocuklar için Hastane Bayırı'nda Hasan Rami Paşa Sokağı ile Kaya Sokağı'nın kesiştiği yerde, yani Hasan Rami Paşa'nın arazisi içinde yer alan mevki de (bugün özel idare binasının bulunduğu yer) Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa (1870-1938) tarafından Muhtelit Mevki-i Müstahkem Numune Mektebi açılmıştır...²⁶⁰ Cevat Paşa Çanakkale'de görev yaptığı zaman içerisinde 7 tane daha okul²⁶¹ inşa ettirmiştir.

Cevat Paşa gibi eğitime destek olanların kişisel çabalarına rağmen eğitim-öğretim birçok noktada savaş ve işgaller nedeniyle durmuştur. 1915 yılı Çanakkale'nin teftişi raporunu incelediğimizde Kumkale gibi harp bölgelerinde savaş nedeniyle, Çanakkale Merkez gibi harp sahası olmayıp savaş alanına yakın yerlerde işgaller dolayısıyla eğitimin durduğu gözlenmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 62).

Maarif-i Umumiye Nezareti Dairesine Mahsus Müsvedde

Kale-i Sultaniye sancağının 331–332 (1915-1916) sene-i dersiyesi teftişatına dair.

Biga merkezinde ki darülmualimin 331 (1915) senesinde açılmayan otuz İptida-i mektebi tahsisatıyla (parasıyla) nehari (gündüzlü) olarak 27 Kânun-ı

²⁶⁰ Selçuk Uygun, *Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009)*, Kriter Yayın, İstanbul 2009, s. 178.

²⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Selçuk Uygun, *Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009)*, Kriter Yayın, İstanbul 2009 ve Ahmet Yurttakal "Cevat Paşa'nın Yaptırdığı Okullar" www.geliboluyuanlamak.com

Evvel 331'de (9 Ocak 1916) küşat edilmiş (açılmış) ise de 332 (1916) senesinde leyliye (yatılıya) kalb olunacağı (çevrileceği) ve nezaretçe yalnız bir muallim tayin olunduğundan diğer derslerin vekâletle idare edilmekte bulunduğu ve alet-i dersiyenin 332 (1916) senesinde ikmal edileceği ve sene-i mezkûre de nehari (gündüzlü) Darülmuallimat (kız öğretmen okulu) küşad olunacağı (açılacağı).

Biga kazası merkezinde 332 (1916) senesinde bir numune ibtidaiyesi açılacağı ve binasının hitamı (tamamlanması) vuku-i karibeye geldiği (bitme aşamasına geldiği), İnas (kız) ibtidaiyesi (ilkokulunda) muallime-i evvelalığı vekâleten idare edilmekte olduğu ... eşya levhaları mektebin askerler tarafından ... işgalinde zıya' (kayıp, yitim, kaybolma) uğradığı ve 332 (1916) senesinde levazım-ı tedrisiyenin de (eğitim araçlarının da) Kaza ve nevahi (bucaklar, nahiyeler) mektepleriyle beraber tedarik olunacağı.

Karabiga Nahiyesindeki inas (kız) iptidai mektebinin alet-i tedrisiyesinin bu sene tedarik edileceği.

Lâpseki inas (kız) mektebi binası bir hanenin alt katında eski küçük odadan ibaret olduğu.

Çardak nahiyesi merkezindeki iptidai cihet-i evkafça idare olunmakta bulunduğu ve bir inas (kız) mektebi küşad edilmesi (açılması) için evkaf nezaretiyle muhabere (yazışmalar) cereyan (devam) edilmekte olduğu.

Bergos (Umurbey) nahiyesi merkezindeki mektebin askerler tarafından işgal edilmesi üzerine ufacık bir odada tedrisat icra edilmek üzere mektebin Kânun-ı Evvel (Aralık) evasıtında (ortasında) küşad edildiği.

Ezine kazası merkezinde inşaata başlanan altı dershaneli iptida-i binasının Eylül'e kadar hitam (son) bulacağıının memul (umulan, beklenen) olduğu.

Kumkale nahiyesi mevki-i harp olduğundan naşi (dolayı) tedrisat (eğitim) icra edilemediği.

Geyikli nahiyesi merkezinde 332 (1916) senesi bütçesine biri zükkur (erkeğe) ve diğer inasa (kıza) mahsus olmak üzere iki mektep vaz (koyma) olunduğu.

Tedrisatı ibtidaiye (İlkokul) kanununda ki mecburiyet tahsiliyenin (mecburi eğitimin) bu livada icra edilememesi idare-i askeriyenin mektepleri işgal eylemesi ve güç hal ile bulunabilmiş kariyelerde (köylerde) talebe-i mevcudatın (mevcut öğrencilerin) ancak yerleştirilebilmesi ve pederleri asker olmak dolayısıyla bi-kes (kimsesiz) kalan ailenin medar-ı istinadı (dayanağı) olan etfalın (çocukların) bi-husus (özellikle) köylerde işleriyle meşgul olmalarından bulunduğu.²⁶²

Yukarıdaki belgede ayrıca dikkatleri çeken husus (son paragraf) ise öğrencilerin babalarının askerde olmalarından dolayı köy işleriyle meşgul olmaları ve bu sebepten ötürü okula devam edememeleridir. Sonuç olarak savaşın Çanakkale eğitimi için sonuçları ağır olmuş, savaştan sonrada teşebbüslere rağmen açılmayan okullar olmuştur. Selçuk Uygun, "Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009) isimli eserinde savaş sonrası yılları aşağıdaki gibi anlatmıştır.

15 Ekim 1920'de Kal'a-i Sultaniye mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine bir dilekçe gönderilmiştir. Bu dilekçede özetle şu bilgiler geçmektedir; Harp dolayısıyla Çanakkale merkezinde Müslümanlar için faaliyette bulunan ne idadi

²⁶² BOA MF HTF 2-42

ne ali düzeyde mektep kalmıştır. Buna karşılık yerli ecnebi milletler yoğun bir şekilde okullarının gelişimlerini hızlandırarak eğitim-öğretimlerini yaygınlaştırmaktadır. Hatta mevcut mektepleriyle yetinmeyip yeni mektepler açmaktalar. Bu durum Müslüman ahalinin ileri gelenlerini endişelendirmektedir. Bu hal böyle giderse Müslüman halk dağılarak diğer milletler karşısında azınlık durumuna düşecektir. Müslüman halkın kendisini koruyup geliştirebilmesi için şu anda harap halde bulunan ve küçük bir fedakarlıkla asli şekline getirilebilecek Mekteb-i Sultani binasının yabancı bir işgale fırsat vermeden hemen tamir edilerek açılması için müsaade buyrulması ehemmiyetle nezarete arz olunmaktadır. Okulun tamiri ve tekrar açılmasıyla ilgili bu dilekçeye ilişkin yazışmalar sürüp gitmiş, bir türlü olumlu cevap alınamamıştır... Şehrin ileri gelenlerinin Mutasarrıflık aracılığıyla Dahiliye Nezaretine gönderdiği 27 Aralık 1920 tarihli yazı özetle şöyledir. 1914 senesinden beri merkez livada mektepsizlik yüzünden çocuklarımız eğitimsiz kalarak cahilane bir hayat sürerken, Müslümanların dışındaki yerli halkın mekteplerini gayretle ıslah ve geliştirmenin ötesinde yeni yeni mektepler inşa edip açarak eğitimlerini sürdürmeleri biz İslam ahalisini derin düşünceler içerisinde bırakmaktadır. Harp dolayısıyla geçici kapatılmış, işgal ve başka nedenlerden dolayı harap haline gelen livanın tek sultani binasının az bir masrafla asli hüviyetine kavuşturulması için gereken girişimde bulunulmuştur. Bütçede para olmadığı cevabı alınmıştır. Oysaki sultaninin kapalı olduğu yıllarda bütçeden ayrılması gereken parası olması gerekir. Bu paranın binanın tamiri için verilmeyip özel idare bütçesinden tamir edilip açılması tavsiyesi bizi üzümüştür. Bütün liva dahilinde özel idareye ayrılan bütçeden 40 küsur mekteb-i idadi kurulabilmiş, pul vs. masrafları bütçe ancak karşılamaktadır. Uygun, belgelerle anlattığı bu durumda şu tespitlerde bulunmuştur: Halk okulun değerini kavramış ve çocuklarını okutmaya heveslidir. Devlet de bütçe yetersizliğinden dolayı istemesine rağmen okulu açmamaktadır. Çünkü savaş nedeniyle zayıf düşmüştür. Azınlık ise bu süreçte kendi okullarını modernize etmiş ve çocuklarına en iyi şekilde eğitim imkanları sağlamıştır.²⁶³

4. Savaş Bölgesinde (Çanakkale'de) Azınlıklar

Savaş bölgesinde özellikle göç ettirilen bir kısmı da ise gayr-i müslimler olmuştur çünkü daha önceleri Balkan harbinde bu halkın düşman kuvvetlere yardım ettiği bilinmektedir. ...Müstahkem mevki kumandanlığının hazırladığı rapora göre Eceabat, Kirte (günümüz Alçıtepe) köyü halkının bir kısmı Rum olup, ayrıca Eceabat ile Kabatepe arasında dam adı verilen kulübelerde Rumlar oturmaktaydı. Kirte köyü denize açık ve istihkamlara yakındı. Balkan savaşı döneminde bu köyden adalarda Rumlar ile ışıkla haberleşildiği öğrenilmişti. Özellikle Rum halkının durumu göz önünde tutularak, casusluk ve sabotajlara karşı gerekli önlemlerin alınması gerekiyordu...²⁶⁴ Alınan bu önlemler sonucunda Çanakkale

²⁶³ Selçuk Uygun, *Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009)*, Kriter Yayın, İstanbul 2009, s. 48-49.

²⁶⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi 5. Cilt Çanakkale Cephesi I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 28.

civarında ki gayr-i müslim halk Çanakkale dışına çıkarılmıştır. Bu konu ile ilgili belgeler aşağıdaki gibidir.

Bab-ı Ali
Dâhiliye Nezareti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığına

2 Mayıs 331 (15 Mayıs 1915) Çanakkale'den ihraç edilen gayr-i Müslimlerin Karesi'ye (Balıkesir'e) nakilleri zaten Gelibolu Rumlarının o havaliye (çevreye) sevki dolayısıyla husule (meydana) gelen izdihamı tezyit edeceğinden (attıracağından) bundan ihtirazen (sakınarak) Çanakkale'dekilerin Ezine'ye nakli bir tedbir-i ...dir. Bununla beraber def-i mazarratları (zararlı olacağı) zımında Musevilerin öteye beriye dolaşmalarına meydan vermeyip toplu olarak bir mahalde iskan ettirilmeleri icap ediyor muktezasının ifa (gereğinin yapılması) ve inbası (haber verilmesi).²⁶⁵

Nazır Talat

9 Mayıs 331 [22 Mayıs 1915]

Bab-ı Ali
Dahiliye Nezareti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Çanakkale Mutasarrıflığına

Gelibolu'da tahliye edilen Rum köyleri ahalisinden Lâpseki'ye sevk edilenlerin mahalli kaymakamı tarafından kabul edilmemekte olduğu haber veriliyor Gelibolu'daki ahalinin biran evvel başka tarafa nakli zaruri olmasına ve bunlardan bir kısmının Lâpseki'ye sevki tabii bulunmasına binaen bu hususta müşkülât ika' edilmemesi (çıkarılmaması) lüzumunun Lâpseki kaymakamlığına serian (acele) tebliği ile müşkülât gösterilmesi esbabının inbası.²⁶⁶

Nazır Talat

21 Nisan 331 [4 Mayıs 1915]

Bab-ı Ali
Dahiliye Nezareti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
5995

Edirne, Aydın ve Adana vilayetleriyle Balıkesir, Çanakkale
Menteşe ve Antalya mutasarrıflıklarına

Bahr-i sefid (Çanakkale) ve bahr-i siyah (İstanbul) boğazları menatk-ı muhtevasından (bölgelerinden) çıkarılan Hıristiyan ailelerinde harice (dışarı)

²⁶⁵ BOA DH ŞFR 53-75

²⁶⁶ BOA DH ŞFR 52-224

çıktıktan sonra bazı mevak-ı askeriye (askeri bölgeler) hakkında düşmana malumat verdikleri anlaşıldığından şu sırada bu gibilerin harice (yurt dışına) azimetine (gitmelerine) müsaade edilmesi baş kumandanlık vekaletinden izbar kılınmıştır.²⁶⁷

Nazır Talat

14 Eylül 331 [27 Eylül 1915]

*Bab-ı Ali
Dahiliye Nezareti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
6506*

Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığına

Çanakkale'de mukim (maryos gabelli)nin Atina'ya gidip geldiği ve İngilizlere casusluk ettiği haber veriliyor. Merkum hakkında tahkikat ifa ve inbası.²⁶⁸

9 Kânun-ı Evvel 331 [22 Aralık 1915]

Nazır

*Bab-ı Ali
Dahiliye Nezareti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti*

*Edirne ve Hüdavendigar vilayetleriyle
Karesi ve Çanakkale mutasarrıflıklarına*

Marmara havzasında sahilde ve sahilden bir saat mesafede bulunan köylerde Rum ahalinin dahile (dışarı) celbine (çıkarılması) baş kumandanlık vekaleti celilesince lüzum-ı kat'i (kesinlikle gerekli) gösterilmekte bulunmasına binaen vilayetiniz/livanız sevhilinde (kıyıların da) ki köyler hakkında ol-vecihle (bu gibi) muamele ifa ve inbası.²⁶⁹

Nazır Talat

10 Haziran 331 [23 Haziran 1915]

Yukarıdaki belgeler incelendiğinde gayr-i müslim halkın casusluk faaliyetlerini önlemek ve Müslüman halkında düşman bombardımanından korunması amacıyla halk göç ettirildiği anlaşılmaktadır. Göç ile birlikte öğrencilerin okullarına devam edememeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzluklara okulların işgali ve harp sahasına yakınlık eklenince 1914-1916 yılları arasında düzenli eğitim verildiği söylenememektedir.

²⁶⁷ BOA DH ŞFR 56-202

²⁶⁸ BOA DH ŞFR 59-70

²⁶⁹ BOA DH ŞFR 54-118

KISIM IV

SAVAŞIN EĞİTİM POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Bu bölüm de, Çanakkale Savaşlarının eğitim politikalarına olan etkilerine değinilmiştir. Şöyle ki; silah altına alınan öğrencilerin okul kayıtlarının silinmemesi, öğrencilerin askere alınmalarından sonra sınavların icrası, silah altında olan öğrenciler için devam-devamsızlık yönetmeliğinde 1915 yılına mahsus yapılan değişiklik gibi alt başlıklarla, konu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

1. Silah Altına Alınan Öğrencilerin Okul Kayıtlarının Silinmemesi

Hizmet-i maksure ile silah altına alınan öğrencilerin kayıtlarının silindiğinin tespit edilmesiyle, bu kişilerin izinli sayılarak askerliklerini bitirip dönecekleri zamana kadar kayıtlarının silinmemesi istenmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 36).

Maarif-i Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı Taliye Dairesi Müdüriyeti
4257

Hizmet-i maksureye tabi
Talebenin muhafaza-i kayıtları
Hakkında

Mekatib-i sultaniye talebesinden hizmet-i maksure ile silâh altına alınanların bazı mahallerce terkin-i kayıtları (kayıtlarını silme) cihetine gidilmekte olduğu anlaşılmaktadır bu kabil (gibi) talebenin mezun addedilmeleri ve avdetlerinde (dönüşlerinde) ikmal-i tahsil (eğitimlerini tamamlama) salahiyetlerinin (haklarının) mahfuz (saklı) bulundurulması icap edeceğinden vazife-i askeriyelerinin hitamıyla (bitmesiyle) avdetlerine (dönüşlerine) kadar muhafaza-i kayıtları lüzumu tamimen tebliğ olunur efendim²⁷⁰.

31 Kanun-ı Sani sene 331 [13 Şubat 1916]

Maarif-i Umumiye Nazırı

2. Öğrencilerin Silah Altına Alınmasından Sonra Sınavların İcrası

Liselerin son üç sınıfında (10, 11 ve 12. sınıflar) okuyan öğrencilerin askere gitmelerinden dolayı üniversiteye girecek öğrenci sayısında azalma yaşanmış ve üniversitede

---

²⁷⁰ BOA MF HFS 5-119

okuyan öğrenci sayısının arttırılması için sınavın kaldırılması talep edilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 37).

Mazbata

30 Mart 332
[12 Nisan 1916]

Maarif Nezareti mefufuyla miyane-i bendeganemizde (aramızda) mütalaa olunan (görüşülen) 28 Mart 332 [10 Nisan 1916] tarihli tezkeresinde muharrer olduğu (yazıldığı) vecihle (üzere) darülfünun edebiyat, tabiiyyat, hukuk ve tıp fakültelerine Mülâzemet rüusunu²⁷¹ haiz olmayanların kabul edilmemesi ve iki seneden beri mekatib-i sultaniyenin son sınıf talebesinin cihet-i askeriyeden celp olunması hasebiyle Mülâzemet Rüüsü imtihanına derece-i matluba da (istenilen derecede) talep zuhur etmediğinden (gerçekleşmediğinden) darülfünun şubatına (şubelerine) devam edenlerin miktarı az olmasına ve derkar olan ihtiyaca binaen memlekette darülfünun mezunlarının teksiri (arttırılması) maksadıyla ve iki sene müddetle şubat-ı mezkureye (bölümlere) mekatib-i sultaniye mezunlarının bila-imtihan (sınavsız) ve o derecedeki mekatib-i hususiye mezunlarının bila-imtihan (sınavsız) kayıt ve kabulleri zımında Mülâzemet Rüüsü imtihanları nizamnamesine zeylen (ek olarak) tanzim kılınan layiha-i nizamiyenin mer'iyyeti bil-tezekkür salif-ül-beyan tezkere mefufuyla arz ve takdim kılınmakla katbe-i ahvalde.²⁷²

Öğrencilerin askere gitmelerinden dolayı bazı okullarda eğitim tamamen durmuş, ertesi sene (1916) sınavlar icra edilememiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 38).

İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyet-i Aliyesine

5 Mayıs 332 (18 Mayıs 1916) tarihli ve 1705 numaralı tahrirat-ı Aliyelerine cevaptır. Avusturya Macaristan devletinin Dersaadet'te Beyoğlu'nda kain (bulunan) ticaret mektebi ali sınıfının ikinci senesi için imtihan olunmak lazım ise de sınıf mezkurun ilk sınıfında geçen sene (1915) için hal-i harp dolayısıyla talebe bulunmadığından bil-tabii tedrisat ifa edilemeyerek şu halde bu sene için ikinci sınıf olmadığından imtihan dahi olamayacağı arz olunur²⁷³.

²⁷¹ Başlangıcından beri Darülfünun'un en önemli sorunlarından biri belirli bir düzeyde orta öğrenim görmüş öğrenci bulunamamasıdır. Darülfünun'a girebilmek için sultanî veya idadî mezunu olmak veya bu derecede bilgi sahibi olduğunu bir sınavla kanıtlamak zorunlu olmakla birlikte sultanî ve idadîlerin düzeyleri birbirinden çok farklı olduğu gibi yapılan giriş sınavları konusunda da çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu farklılıkları gidermek ve alınan öğrencilerin bilgilerinin eş düzeyde olmasını sağlamak için 26 Mayıs 1913'de "Mülâzemet Rüüsü [Bakalorya] İmtihanları Hakkında Nizamnâme" çıkartılmıştır. Burada günümüzdeki üniversite giriş sınavı sistemine benzer bir sistem getirilmektedir (Dölen, E., *Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 353).

<<http://www.iudergi.com/tr/index.php/oba/article/viewFile/9071/8420>> (25.03.2012)

²⁷² BOA MV 242-39

²⁷³ BOA MF MGM 9-63

Müdüir-i Mektep

16 Mayıs 332 [29 Mayıs 1916]

Aynı şekilde hukuk fakültesinde de 1914-1915 yılında eğitimin icra edilemediği ve bu sebeple sınavların yapılamadığını görmekteyiz. Erzurum'da polis olarak bulunan Nami adında Darülfünun-u Osmani Hukuk Fakültesi 3. sınıf öğrencisi, sınavlara girmek için İstanbul'a gelmesine izin verilmesini istemiş, verilen cevap, 1914-1915 yılında fakültede eğitim icra edilemediği ve asker olan talebenin de terhis edilmemiş olmasından dolayı Eylül ayında sınavların yapılamayacağı olmuştur (Orijinal Belge için bkz. EK 39).

*Erzurum Vilayeti
Mektubi Kalemi
4*

Maarif Nezareti Celilesine

Devletlü efendim hazretleri

Muvakkaten (geçici olarak) Erzurum'da bulunan polis memurlarından Nami efendi tarafından Darülfünun-u Osmani hukuk şubesi üçüncü sınıf müdavimlerinden bulunduğundan önümüzdeki Eylül zarfında imtihanları icra kılınacağından bahisle Dersaadet'e izamına (gönderilmesine) müsaade edilmesi istida olunmuş ve mumaileyhin ba'dehu (ondan sonra, daha sonra) terhisi cihetine gidilmek üzere filhakika istidanamesinde muharrer (yazılı) olduğu vecihle (üzere) Eylül zarfında imtihanlarının icra olunup olunmayacağına emr ve inbası babında emr ve ferman hazret-i men leh-ül emrindir.²⁷⁴

Erzurum Valisi

16 Temmuz 1331 [19 Temmuz 1915]

Maarif Nezareti Aliye Dairesine Ait Müsvedde

*Polis Memurlarından
Nami Efendi Hakkında*

18 Ağustos 331 [31 Ağustos 1915]

Erzurum Vilayeti Aliyesine

Taleb-i mezuniyetini (izin talebini) havi (içeren) Nami Efendi tarafından verilen istida (dilekçe) üzerine varit olan (gelen) 16 Temmuz 1331 [19 Temmuz 1915] tarihli ve 4 numaralı tahrirat-ı Aliyelerine cevaptır. 330-331 (1914-1915) sene-i dersiyesinde hukuk fakültesinde tedrisat (eğitim) icra kılınmamış ve asker talebede terhis edilmemiş olduğundan Eylül'de devre-i imtihaniye (ara sınav)

²⁷⁴ BOA MF ALY 82-53/1

küşadına (yapılmasına) mahal görülemediği leda el-havale (havale sonucunda) Darülfünun-u Osmani müdür-i umumiliğinden bildirilmiş olmağla olbabta²⁷⁵.

Anlaşılmaktadır ki, öğrencilerin silâh altına alınmaları ara sınavlara girememelerine de neden olmuştur. Silâh altında olan öğrencilerin, ara dönem sınavlarına girememelerinden dolayı doğan mağduriyetin giderilmesi içinde 1915 yılının Haziran ayında ayrıca bir bitirme sınavı açılmıştır (Orijinal Belge için bkz. EK 40).

*Maarif-i Umumiye Nezareti Aliye Dairesine Mahsus Müsvedde
25 Mayıs 331 [7 Haziran 1915]*

Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesine

Darülfünun ulum-ı hukuk şubesi 2. sene talebesinden Şefik efendinin devre-i imtihaniyelerde (ara sınavlarda) derslerden bir kısmına giremediğinden Haziran'da açılacak devre-i mütemmimime (bitirme sınavı) imtihanına kabulünü istida etmiş ve idare-i Aliyelerinden istidası üzerine yazılan derkenarda küşad edilecek (açılacak) devre-i imtihaniyenin vazife-i askeriye dolayısıyla ikinci ve üçüncü devrelerden istifade edemeyenlere mahsus olduğu bildirilmiş ise de müstedi (dilekçe veren) 311(1895) tevellütli (doğumlu) hizmet-i maksureye tabi efrattan olduğunu beyan etmekte olduğundan bu ve emsalinin haziranda küşad edilecek (açılacak) devre-i mütemmimime imtihanına kabulü tensib edilmiş olmağla olbabta.²⁷⁶

Yukarıda bahsedilen bu haktan, savaş dolayısıyla zamanında okullarına gelemeyen öğrencilerde yararlanmak istemişlerdir. Seferberlik ilanı nedeniyle Rusya tarafından gelişleri engellenen öğrenciler, kara yolu ile gelmek zorunda kalmışlar ve bu durumda bir hayli zaman kaybetmişlerdir. Bu sebepten ötürü açılacak olan sınava katılmalarına izinlerini istemişler ve bu talep kabul edilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 41).

Maarif-i Umumiye Nezareti Aliye Dairesine Mahsus Müsvedde

*526
21 Mayıs 331
[3 Haziran 1915]*

Davut ve Abdullah efendinin Haziran da

²⁷⁵ BOA MF ALY 82-53/2

²⁷⁶ BOA MF ALY 80/54

*küşat olunacak (açılacak) devre-i mütemmime imtihanına (bitirme sınavına)
kabulüne dair*

Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesine

Darülfünun ulum-ı hukukiye şubesi ikinci sene talebesinden ... Davut ve Batumlu Abdullah imzalarıyla verilen arzuhalde (dilekçede) 329-330 (1913-1914) sene-i dersiyesi devrelerinde kılınan icra-i imtihanilerde (sınavlarda) sınıf-ı mezkur tahsilini ikmal edemediklerinden (tamamlayamadıklarından) Haziran da küşadı (yapılması) mukarrer olan (kararlaştırılan) devre-i mütemmime imtihanına (bitirme sınavına) kabulleri talep edilmiş ve mezkur arzuhale (dilekçede) idare-i Aliyelerinde yazılan derkenarda bunların Kafkasya ahalisinden ve Rusya tebaasından olup Eylül devre-i imtihaniesine iştirak etmek üzere memleketlerinden çıktıkları esnada hükümetimizin seferberliği hasebiyle Rusya tarafından azimetlerine (gelişlerine) muhalefet edilmesine (karşı çıkılmasına) binaen kara cihetinden gelmeyi tercih eyledikleri ve fakat bu sırada ikinci devreyi zayi ettikleri (kaybettikleri) beyan edilmekte olduğu bildirilmiş olmasına ve ahval-i hazırta (var olan durum) dolayısıyla mektebin kapalı olup iki ders için mektebin küşadına (açılışına) kadar intizar olunması da (beklenilmesi de) mağduriyetlerini müstelzim bulunmasına (gerektireceğinden) mebni (dolayı) mumaileyh (adı geçen) Davut ve Abdullah efendilerin dahi devre-i mütemmime imtihanına (bitirme sınavına) kabulü tensip edilmiş olmakla olabatta.²⁷⁷

Aynı şekilde "ahval-i harp" (savaş hali) dolayısıyla memleketlerinden okul taksiti için gereken parayı zamanında alamayan öğrenciler içinde kolaylık sağlanmış ve bu öğrencilerin sınavlara kabulüne izin verilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 42).

*Mekteb-i Sultani
Tahrirat Kalemi
82/1091*

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

*Rusyalı talebe-i müslimenin
İmtihanlara kabulü caiz olup
Olmayacağına dair*

Devletlü Efendim Hazretleri

Mekteb-i Sultanide bulunan Rusyalı talebe-i müslimeye (Müslüman öğrencilere) ait sene-i haliye (içinde bulunulan sene) ücurat-ı tedrisiyesinin (eğitim ücretinin) ahval-ı hazırta (var olan durum) münasebetiyle memleketlerinden gönderilmesi mümkün olamayacağından bahisle ücurat-ı mezkurenin (okul parasının) tecili evvelce nezaret-i Celilelerinden emr ve işar buyrulmuş ve ücurat-ı mebhustan (sözü geçen ücretten) dini (Müslüman) olanların imtihan-ı umumilere kabul edilmemeleri ahiren (sonradan) takarrür etmiş (kararlaştırılmış) ise de talebe-i mumaileyhimin (bu öğrencilerin) ücretlerinin vürudu (gelmesi) şu sırada adimülümkan (imkansız) bulunmasına

²⁷⁷ BOA MF ALY 80-67

mebni (bulunmasından dolayı) imtihan-ı umumilerde diğer ücretli talebe hakkında tatbik edilen muamelenin bunlara tatbiki caiz olup olmayacağıının müsaareten (acilen) inbası (haber verilmesi) hususunun daire-i iadesine emr ve havale buyrulması babında emr ve ferman hazreti men leh-ül emrindir.

*Mekteb-i Sultani Müdüriü
(İMZA)*

11 Mayıs 331 [24 Mayıs 1915]

Maarif-i Umumiye Nezareti Tedrisat-ı Aliye Dairesine Mahsus Müsvedde

*Hususi numara: 458
13 Mayıs 331 [26 Mayıs 1915]*

Galatasaray Sultani Mektebi Müdürlüğüne

11 Mayıs 331 [24 Mayıs 1915] tarihli ve 82/1091 numaralı tezkere-i behiyyelerine cevaptır. Ücurat-ı tedrisiyeden (eğitim ücretinden) dini olanlar (Müslüman olsalar bile) imtihan-ı umumilere kabul edilmemeleri hakkında ki kararın ahval-i hazırta (var olan durum) hasebiyle Rusyalı talebe-i müslimeye (Müslüman öğrencilere) tatbiki caiz olamayacağı beyan olunur olbabta.²⁷⁸

3 Silah Altına Alman Öğrencilerin Okullarına Devamı Hakkında

Öğrencilerin ihtiyat zabıtlığı için Mekteb-i Harbiye’de eğitime alınmaları ve dolayısıyla bağlı buldukları okullarda zorunlu olarak devamsızlık yapmaları, 1915 senesi okula devam yönetmeliğinde bazı değişikliklere yol açmıştır. Bu sebeple okula devam edemeyen öğrencilerin devam-devamsızlıklarının okula başvurdukları günden itibaren dikkate alınması hususunda genelge yayınlanmıştır (Orijinal Belge için bkz. EK 43).

*Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi
Tedrisat-ı Aliye Dairesi Müdüriyeti*

8

Mükellefiyet-i askeriye kanuna tevfiikan (kanuna göre) ihtiyat zabiti talimini görmelerinden dolayı ticaret mektebi talebesinden bazı efendilerin bu sene-i dersiye (der yılı) ibtidasından (başlangıcından) beri mektebe devam edememekte olduklarından...

...

Darülfünun ve mekatib-i aliye talebesinin ahval-i harbiye (savaş hali) dolayısıyla Mekatibe avdet (dönmeleri) veya devamı mübaşeretleri (okula başlamaları) tehir eden (geciken) şakirdanın (öğrencilerin) devamlarının bu seneye mahsus olmak üzere tarih-i müracaatlarından (müracaat tarihlerinden)

²⁷⁸ BOA MF ALY 80-20

itibar edilmesi (başlaması) Nezaret-i Celilece takarrür ederek (kararlaştırılarak) 1 Nisan 331 [14 Nisan 1915] tarihinde tamimen (genelge ile) Mekatip müdüriyetlerine tebliğ olduğu tedrisat-ı aliye ve taliye müdür-i umumileri beyefendiler tarafından mecliste verilen izahattan ve dosyanın tetkikinden anlaşılmuş ve şu halde ticaret mektebi için ayrıca bir karar ittihazına ihtiyaç görülmemiş olmakla olbabta emr ü ferman hazret-i men leh-ül-emrindir
9 Nisan 331 [22 Nisan 1915]

Maarif-i Umumiye Nezareti Tedrisat-ı Aliye Dairesine Mahsus Müsvedde

12 Nisan 331 [25 Nisan 1915]

Ticaret Mektebi Müdürlüğüne

28 Şubat 330 [13 Mart 1915] tarihli ve 182 numaralı tezkerenize cevaptır. Darülfünun ve mekatib-i aliye talebesinin ahval-i harbiye (savaş hali) dolayısıyla mekatibe avdet (dönmeleri) veya devam mübaşeretleri (okula başlamaları) tehir ile şakirdanın devamlarının bu seneye mahsus olmak üzere tarih-i müracaatlarından itibar edilmesi nezaretçe takarrür ederek (kararlaştırılarak) keyfiyetin tamimen mekatib müdüriyetlerine tebliğ olduğu dosyanın tetkikatından anlaşılmuş olduğundan bahisle ticaret mektebi için ayrıca karar ittihazına ihtiyaç görülmediği meclis-i maariften yazılan kararda izbar kılınmış (yazılmış) olmağla nezaretin tamimi dairesinde ifa-i muamele olunması hususu beyan olunur efendim.²⁷⁹

4. Yurt Dışından Gelen Öğrenci

"Ahval-i harp" (savaş hali) dolayısıyla memlekette parasını alamayan ve bu sebeple okuduğu okulu terk etmek zorunda kalan Rusyalı Abdullah Hilmi Efendi, Darülmuallimine kabulünü istemiş ve bu talebi uygun görülerek Darülmuallimine bildirilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 44).

Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsus Dairesine Mahsus Müsvedde

673/198427

27 Eylül 331 [10 Ekim 1915]

Darülmuallimin Aliye Müdüriyetine

Hadika-i Meşveret'in ücretli talebe-i leylisinden (yatılı öğrencisinden) iken hal-i harp münasebetiyle memleketinden para celp edemediğinden (alamadığından) dolayı mektebi terke mecbur olmuş ve Darülmuallimin'e

²⁷⁹ BOA, MF. ALY 79/3

*kabulünü istida eylemiş bulunan Rusyalı Abdullah Hilmi efendinin layık olduğu sınıfa kaydı tavsiye olunur efendim.*²⁸⁰

5. Öğretmensiz Kalan Öğrenciler

Öğretmenlerin de ilgili kanun gereğince askere alınmaları geride kalan öğrencilerin eğitimlerinin aksamasına yol açmıştır. Siirt milletvekili Nasrettin Bey, göndermiş olduğu telgrafta seçim bölgesinin maddi manevi sıkıntılarına değinmiş, bunlara ilaveten öğretmenlerin askere alınmalarının çocuklar üzerindeki etkisini anlatmıştır. Bu sebeplerden ötürü zorlukla temin edilen öğretmenlerin izinli sayılan memurlar gibi tecilini istemiştir.

Telgraf

Siirt'ten Dersaadet'e

28 Zilkade 1332 [18 Ekim 1914]

Maarif nezareti celilesine

*Daire-i intihabiyyeme (seçim bölgeme) avdetimde (döndüğümde) mektepler kapalı bütün talebeyi sokaklarda ser-gerdan (perişan) buldum. (Yırtık) .... Olan bu yeni yetişmiş masum yavrucaklarla mürebbisiz ve muallimsiz kalmaları (Yırtık) tesiri olmuştur. Ahval-i maddiye ve maneviyesi diğer muhite kıyası kabul etmeyen bu liva muhitinde müşkülâtla elde ettirilebilen mekatib muallimlerinin dahi müstesna tutulan memurin (Yırtık) istisna buyrulmasının icab-ı hal (durum gereği) istikbal nokta-i nazarında olduğu maruzdur*²⁸¹.

Siirt Mebusu Nasrettin

6. Yatılı Okullarda Kalan Öğrenciler

Savaş her alanda olduğu gibi okullarda kalan öğrenciler üzerinde de etkisini göstermiş ve okullarda iâşe sıkıntısı baş göstermiştir. Bu sebeple yatılı okullardan, okullarda kalacak talebenin olağanüstü koşullar nedeniyle iâşelerinin temini istenmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 45).

Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsus Dairesine Ait Müsvedde

Gayet mühim işaretiyle

12 Şubat 330 [25 Şubat 1915]

²⁸⁰ BOA MF MKT 1212-58

²⁸¹ BOA MF MKT 1202-13

İstanbul Maarif Müdüriyetine, Darülmüallimin, Darülmüallimat, İstanbul Sultanisi, Galatasaray Sultanisi, Bezm-i Alem Valide Sultanisi, Kadıköy Sultanisi, Nişantaşı Sultanisi Müdüriyetlerine

Hali harpten tevellüt etmesi (doğması) muhtemel hadisat-ı fevkalade (olağan üstü haller) üzerine tedrisatın (eğitimin) tatili halinde muin velisi olmayarak mektepte ibata ve itam edilmek (barındırmak ve beslemek) lazım gelen etfal (çocuklar) ve müstahdemini miktarının suret-i sıhhiye de (doğru olarak) iş'arı (haber verilmesi) ve bunların la-akall (hiç olmazsa) bir aylık iaşeleri için un, pirinç, şeker, sadeyağ gibi levazımın ambarda mevcudu yok ise ihtiyaç halinde istimal olunmak (kullanılmak) üzere hemen tedariki ve malumat (bilgi) itası (verilmesi) ehemmiyetle (önemle) tavsiye olunur efendim.²⁸²

Okullara iaşe temini ile ilgili gönderilen belgenin tarihine dikkat edilecek olursa Çanakkale boğazında müttefik donanmasının 18 Mart'tan önce yapmış olduğu iki saldırıdan birine denk geldiği görülmektedir.

Harp diğer sahalarda da kendini hissettiriyor, birçok maddelerde sıkıntı çekiliyor, bilhassa şeker (o zamanın parasıyla yani okkası 3 kuruş iken) 300 kuruşa kadar çıkıyordu. Pahalanan diğer bir madde de gaz idi... Nihayet ekmekle beraber bir çok maddelerde vesikaya bağlanmıştı. Fakat bilhassa ekmek kalitesi çok bozulmuştu. Simsiyah, su içinde bir hamur parçası haline gelen ekmek, biraz sonra mısır karıştırılmak ve tavalarda pişirilmek suretiyle acayip sert, hazmı güç bir halita olarak halka dağıtılmaya başlandı. Bizde Galatasaray'da senelerce bu ekmeği yedik.²⁸³

Koşullar dolayısı ile Nişantaşı Sultanisinde (lisesinde) yeterli ekmek tedarik edilemediğinden öğrenciler bir gece aç kalmışlardır (Orijinal belge için bkz. EK 46).

Maarif-i Umumiye Nezareti Dairesine Mahsus Müsvedde

Umumi: 199797

Hususi: 767

20 Teşrin-i Evvel 331 [2 Kasım 1915]

Şehr-i Emanet-i Aliyyesine (Belediyeye)

Mekatib-i leyliye (yatılı okulların) ekmek ihtiyacının (ihtiyaçlarının) nazar-ı dikkate alınması hakkındaki sabk eden (gerçekleşen) işara cevaben kalem-i mahsus ifadesiyle varid olan (gelen) 17 Teşrin-i Evvel 331 (30 Ekim 1915) tarihli ve 536 numaralı tezkere-i aliyyelerinde mekatib-i mezkureye muktezi (gerekli) ekmeklerin her daire muhiti dahilindeki müteferrik (çeşitli) fırınlardan tedarik ve itası lüzumunun belediye daireleri müdüriyetlerine izbar olunduğu işar

²⁸² BOA MF MKT 1206-12

²⁸³ Suat Aray, *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, TCDD Basımevi, İzmir 1959, s. 59.

buyrulmakta ise de devair-i belediyece bu bapta ... muavenet olunduğu ez-an – cümle (o cümleden olarak) Nişantaşı sultanisine dün gece miktar-ı kafi (yeterli miktarda) ekmek tedarik edilmeyerek şakirdanın aç kaldıkları haber verilmiş ve bu halin devamı nezd-i alilelerinde de (tarafımızca da) tasvip olunamayacağı derkar bulunmuş olduğundan şimdilik Nişantaşı sultanisinde meşrutiyet mahallesinde ki fırının sahibi Remzi efendiye mektep mezkur namına her gün bir çuval un verilmesi suretiyle ekmek ihtiyacının tehvini (azaltılması) rica ve diğer mekatibin ekmek aldıkları fırının isimleri tahkik edilmekte olup onlarında peyderpey bildirileceği beyan olunur olbabta²⁸⁴.

7. Avrupa'da Okuyan ve Okumak İsteyen Öğrenciler

Savaş, öğrencilerin eğitimlerine Avrupa'da devam etmelerine de engel olmuş ve bu yönde yapılan müracaatlar savaş hali dolayısıyla kabul olunmamıştır. Örneğin Aydın vilayetine bağlı İzmir mektebi sultanisinde aliyy-ül ala derece ile mezun olan öğrencilerin, Avrupa'ya gitme talepleri reddedilmiştir.

Devletlü Efendim Hazretleri

Bu sene İzmir mekteb-i sultanisinden aliyy-ül-a'la derecede şahadetname (diploma) alarak neş'et (yetişen) talebeden Mahmut, Mahir, Hüseyin ve Faruk efendiler beray-ı tahsil (okumak için) Avrupa'ya azimet etmek (gitmek) arzusunda olduklarından ve her birinin hangi fenlere intisab etmek (mensup olmak) istediği melfuf (ilişikteki) pusulada gösterildiğinden mumaileyhin de (adı geçenlerinde) Avrupa'ya gönderilecek talebe miyanında izamlarına (gitmelerine) müsaade buyrulması maruzdur. Olbabta emr ve ferman hazret men leh-ül emirindir.²⁸⁵

Aydın valisi namına

20 Ağustos 1331[2 Eylül 1915]

Defterdar

Belgenin (Orijinal belge için bkz. EK 47) ilişigindeki tablo incelenildiğinde, 32 okul numaralı ve hizmet-i maksureye tabi olduğu belirtilen Mehmet Efendi'nin, inşaat-ı bahriye okumak istediği görülmektedir. 47 okul numaralı ve bir kaç güne mekteb-i harbiye ye sevk olunacağı notu düşülen Mahir ise elektrik mühendisliği okumak istemektedir. 50 okul numaralı Hüseyin Efendi ise pedagoji eğitimini düşünmektedir. 72 okul numaralı Faik ise ziraat eğitimi için Avrupa'ya gitmek istemektedir.

Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta ahval-i harp (savaş hali) dolayısıyla bu sene (1915 yılı) Avrupa'ya öğrenci gönderilemeyeceğinden, yukarıda adı geçen öğrencilere izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca bu öğrencilerin ikisinin hizmet-i maksureye tabi olduğu ve mekteb-i harbiye ye gönderilecekleri görülmektedir. Var olan mevcut durum, öğrencileri

²⁸⁴ BOA MF MKT 1212-49

²⁸⁵ BOA MF ALY 82-91/1

okul sıraları yerine harp yollarına sevk etmiştir. 20 Ağustos 331 (2 Eylül 1915) tarihli ve 24418/371 numaralı tahrirâtı âliye vilayetpenahilerine cevaptır. Ahval-i harbiye dolayısıyla bu sene Avrupa'ya talebe izam olunamayacağı (gönderilemeyeceği) cihetle Mahmut, Mahir, Hüseyin ve Faruk efendilerin Avrupa'ya izamları (gönderilmeleri) hakkında ki iş'ar-ı âlilerinin (yazının) tervici (desteklenmesinin) gayr-ı mümkün (mümkün olmadığı) olabta.²⁸⁶

Bunun yanı sıra savaş öncesi Avrupa'ya gitmiş olanlar, eğitimlerine ara vererek dönmek zorunda kalmışlardır (Orijinal Belge için bkz. EK 48).

Meclis-i Vükela Müzakeratına Mahsus Zabıt Varakası

3 Eylül 330 [16 Eylül 1914]

Devairce (dairelerce) tahsil için Avrupa'ya izam olunup (gönderilen) ahval-i hazırâ (var olan durum) münasebetiyle avdete (dönmeye) mecbur olan talebe mahsusatının (masrafının) suret-i tesviyesi (ödenmesi) hakkında Nafia ve Ticaret ve Ziraat ve Maarif-i Umumiye Nezaretleri ile cereyan eden muhaberat (yazışmalar) üzerine kaleme alınan kararname suretinin gönderildiğinden bahisle ... mutazammin Maliye Nezareti'nin tezkeresi ve melfufu okundu.

Kararı

Tahsisat-ı mezkurenin (tahsisatın) mezbur (adı geçen) kararname mevadına (maddelerine) tatbikan (uygun olarak) tesviyesi (ödenmesi) münasip ve icab-ı hale (durum gereği) muvaffak (uygun) görüldüğünden ona göre ifa-i muktezasının (gereğinin yapılması) devair-i merkeziye ye tebliği tezekkür kılındı (görüşüldü).²⁸⁷

Eğitimlerine savaşa dahil olmayan ülkelerde devam eden öğrenciler, savaş dolayısıyla Türkiye'ye dönseler bile bir müddet sonra geri dönebilmişlerdir. *Nezaret-i Celileleri hesabına ait darülfünunda iken ahval-i hazırâ (var olan durum) dolayısıyla avdet (dönen) ve bil'ahire (sonradan) Lozan'a avdet ederek (dönerek) mahal-i mezkurda (orada) tahsiline devam etmekte olan Şükriü efendiye tahsisat-ı sabıkası (geçmiş tahsisatı) olan 300 frankın sene-i haliye (içinde bulunulan senenin) Eylülü ibtidasından (başından) itibaren tesviyesinin (ödenmesinin) tensib-i ali nezaretpenahilerine iktiran eylediği (ulaştığı) tedrisat-ı aliye dairesinde 24 Ağustos 331 (6 Eylül 1915) tarihli ve 214 numaralı tezkeresinde dermeyan eylediğinden (görüldüğünden) mumaileyhin (adı geçenin) şehir-i mezkur (Eylül) tahsisatında olan 300 frankın tutarı bulunmasını 1350 kuruşun sene-i merkume (geçmiş sene) bütçesinin 9. ve faslının 5. maddesinde mirkam (kalem) Avrupa'da tahsilde bulunan talebe-i Osmaniye*

²⁸⁶ BOA MF ALY 82-91/2

²⁸⁷ BOA MV 192-29

*tahsisatının icra-i mahsubuyla (hesabıyla) bundan 40,5 kuruş harp vergisinin bil-tevkif (kesilerek) mütebaki (geri kalan) 1309,5 kuruşun mumaileyhe mahal-i tahsil (okuduğu yer) olan Lozan'da tesviye ettirilmesi hususuna mucibince (gereğince) irade buyrulmak babında.*²⁸⁸

8. Öğrencilerin Bağışları

Bu çalışmada, duyarlılığın gösterilmesi açısından değinilmesi gereken bir diğer konu da öğrencilerin hayır kuruluşlarına verdikleri desteklerdir. Okullarda kalan öğrenciler, cephelerde savaşarak gazi olup, hastanelerde tedavi edilen askerlerin masraflarına katkıda bulunabilmek için bağışlarda bulunmuşlar ve çeşitli hediyeleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne (Kızılay'a) bağışlamışlardır.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyesine

İstanbul 11 Mayıs 1331

[24 Mayıs 1915]

Maruzdur

*Leyli-e Regaibe müsadif (Regaip gecesine denk gelen) Perşembe günü Üsküdar'da Mithat Paşa Kız Sanayi Mektebi muallime ve talebatı (öğrencileri) hanım efendiler ve hanım kızlar tarafından suret-i mahsusta (özel surette) tertip ve ihzar olunan (hazırlanan) şükr (görülen iyiliğe karşı gösterilen minnettarlık) ve hedaya-yı sairenin (çeşitli hediyelerin) Hilal-i Ahmer Tıp Fakültesi hastanesinde ki mecruhin-i guzata (yaralı gazilere) tevzi (dağıtma) suretiyle ibraz buyrulan (gösterilen) asar-ı himmet (himmət eseri) ve müşfik-anenin (merhametin) şayan-ı tebrik ve teşekkür bulunduğunun evrak-ı havadisle (gazeteyle) ilanına müsaade buyrulması rica olunur efendim hazretleri.*²⁸⁹

Hilal-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesi

Ser-Tabibi (Başhekim)

[İMZA]

Yukarıda bahsedilen hediyelerin yanı sıra maddi yardımlarda gerçekleştirilmiş, öğretmenleri öncülüğünde paralar toplayan öğrenciler bunları Kızılay'a teslim etmişlerdir.

Sultani Mektebi

Müdüriyeti

²⁸⁸ BOA MF MH 2197-55

²⁸⁹ KIZILAY ARŞİVİ 263-25

*Hilal-i Ahmer Riyaset-i Aliyesine**Atufetli Efendim Hazretleri*

Müdafaa-i vatan uğrunda yaralanan asker kardeşlerimizin emr-i tedavilerine medar olacak bir muavenet-i naçize olmak üzere mektebimiz heyet-i idare ve talimiyesi tarafından ita edilen 580 ve umum (bütün) sınıflar talebesi tarafından toplanan 977 kuruş ki camian (toplam) 1557 kuruş eder. Cemiyet-i muhtereminize takdim ve merbut (ilişikteki) listede muharrer (yazılı) esami (isimlere) alel-müfredat (ayrıntılı) bir makbuz itasına himmet buyrulması rica olunur efendim hazretleri.²⁹⁰

Vefa Sultanisi Müdürü
[İMZA]

10 Mayıs 331 [23 Mayıs 1915]

Vefa mekteb-i sultanisi heyet-i idare ve talimiyesi ile talebesi tarafından Hilal-i Ahmer'e ita edilen iane (yardım) cetvelidir

<i>Esami (İsimler)</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>
<i>6. Sınıf talebesi tarafından</i>	<i>10</i>	<i>449</i>
<i>7. ve 8. Sınıf talebeleri tarafından</i>		<i>271</i>
<i>9. sınıf talebesi tarafından</i>	<i>20</i>	<i>62</i>
<i>11. sınıf talebesi tarafından</i>	<i>10</i>	<i>91</i>
<i>12. sınıf talebesi tarafından</i>		<i>103</i>

Öğrenciler tarafından Kızılay'a yapılan yardımlar sadece İstanbul dahilinde sınırlı kalmamış, İstanbul dışında okumakta olan öğrencilerde bu konuda duyarlılıklarını göstermişlerdir.

Bab-ı Ali
Hariciye Nezareti
Umur-ı İdariye Müdüriyet-i Umumiyesi
Umur-ı İdariye Kalemi
78433-609

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Saniyesine

Hülasa: Hilal-i Ahmer
ianesi (bağışı) hakkında

Saadetlü Efendim

Balçık (Bulgaristan'da bir şehir) şehbender (konsolos) vekaletinden alınan tahriratta (yazıda) Pazarcık mekteb-i rüşdi talebesi tarafından Hilal-i Ahmer ianesi (bağış) olarak cem' olunup (toplanıp) mektep müdürü Ahmet Hilmi efendi

²⁹⁰ KIZILAY ARŞİVİ 313-70

tarafından şehbender haneye (konsolosluga) tevdi edilen (gönderilen) 103 frank 80 santimin banka-i Osmani vasitasıyla doğruca cemiyet-i muhteremelerine gönderildiği işar olunmuş ve edilen tahsisattan meblağ-i mezkurun 30 Kanun-ı Sani 331 [12 Şubat 1916] tarihinde irad-ı kayıt edildiği anlaşılmiş olmağla makbuzunun bi-tanzim irsaline himmet olunması babında irade efendimindir.²⁹¹

*Hariciye Nazırı Namına
Umur-i İdariye Müdür-i Umumisi
(İMZA)*

6 Şubat 331 [19 Şubat 1916]

9. Vekil Öğretmenler

Maarif Nezareti askere giden öğretmenlerden oluşan açığı vekil öğretmenlerle doldurmaya çalışmıştır. Muğla'nın 1915-1916 senesi teftişatına dair rapor incelenildiğinde *...Denizabad nahiyesi merkezi olan Yerkesik kariyesindeki (köyündeki) iptidai binası harap olup... muallim muavini askere alındığından bir vekil ile idare olunmakta olduğu...*²⁹² görülmektedir. Askere alınan öğretmenlerin boş kalan dersleri, ya okul dışından getirilmiş vekil öğretmenler ile yada okul içindeki diğer öğretmene görev vermek suretiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Kabataş sultanisi (lisesi) tarih öğretmeni Zeki Beyin askere alınmasından dolayı öğrencilerin dersten mahrum kalmamaları için okul öğretmenlerinden Mustafa Tevfik bey vekaleten bu göreve atanmıştır. 5 Ekim 1915 tarihli belgede bu durum görülmektedir. *Kabataş sultanisinin tarih-i umumi muallimi zeki Beyin ahval-ı hazırta hasebiyle cihet-i askeriyece istihdam edilmekte olmasına binaen mumaileyhin (adı geçenin) nısfı (yarısı) maaşla vekâleten mektep muallimlerinden Mustafa Tevfik beyin tayini münasip görüldüğünden ve talebenin dersten mahrum kalmamaları için mumaileyh (adı geçen) işe mübaşeret ettirilmiş (başlatılmış) olduğundan bahisle vekaletinin tasdiki mektep mezkur müdüriyetinden işar edilmiş (bildirilmiş) olmağla tasdik vekaleti men'ut rey ali-i cenap nezaretpenahileridir olbapta.*²⁹³

Askere giden öğretmenlerin iş yükünün okulda kalan öğretmenlerin üstüne kalması, bu öğretmenlerin olağandan daha fazla çaba sarf etmelerine yol açmıştır. Örneğin Ankara Sultanisi (lisesi) müdür-i evvel vekili ve müdür-i sanisi aynı zamanda devre-i saniye Fransızca muallimi Celal Bey, Ankara maarif müdürlüğüne *...hidemat-ı muayyene-i asliyemden (asli görevimden) fazla olarak hasb-el-zaman (zaman gereğince) askerde bulunan*

²⁹¹ KIZILAY ARŞİVİ 397-193

²⁹² BOA MF HTF 4-7

²⁹³ BOA MF İMF 43-41

arkadaşlarımın vezâifi (vazifeleri) de acizleri uhdesinde teveccüh etmek (yönelmek) suretiyle sene-i dersiyeye (ders yılı) bidayetinden (başlangıcından) beri beş memur vazifesiyle geceli ve gündüzlü ders, inzibat (düzeni sağlama) ve idare-i umur-ı meşarda ve mütenevviasıyla (çeşitleriyle) bila-fasıla (aralıksız) meşgul olmak dolayısıyla kendimde bir müddetten beri şiddetle hissetmekte olduğum asab ve vücut yorgunluğu bütün hüsnü arzuma rağmen son günlerde bendelerini tamamıyla bitap ve hasta çalışamayacak bir hale getirmiş olduğundan şiddetle muhtaç bulunduğum istirahat ve tedavimin temini zımında...²⁹⁴ tatil talebinde bulunmuştur.

Öğretmenlerin çoğunlukla askere gitmeleri başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin imtihan cetvelleri zamanında gönderilememiş²⁹⁵, onların yerine gelen vekillerinde cetveller hakkında malumat eksikliği gecikmeyi devam ettirmiştir. (Orijinal Belge için bkz. EK 49).

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

*Ankara Vilayeti
Maarif müdüriyeti
Umumi: 12
Hususi: 1*

Hülasa (Özet):

*Altı sınıflı mekatibi iptidaiyenin 329-330 (1913-1914)
Sene-i dersiyesine ait imtihan umumi cetvelinin
Takdimine dair.*

Devletlü Efendim Hazretleri

Merkez ve mülhakat (ona bağlı yerlerde) altı sınıflı mekatib-i ibtidaiyesinin 329–330 (1913-1914) sene-i dersiyesine ait olup 27 kıt'a olarak lef'en arz ve takdim kılınan imtihan umumi cetveli mekatip muallimlerinin seferberlik dolayısıyla tahtı silaha (silah altına) alınmasından ve yerlerine tayin olunan vekillerin de cetvel mezkureye ait muamelatı şimdiye kadar ikmal edemediklerinden dolayı tehire uğradığı maruzdur. Olbapta emr ü ferman hazret men leh-ül emrindir.²⁹⁶

Ankara Maarif Müdürü

1 Mart 331 [14 Mart 1915]

Burada ayrıca vekil öğretmenlerin maaşına da değinilmesi gerekmektedir çünkü vekil öğretmenlere verilen ücretin azlığından dolayı bir müddet sonra askere giden öğretmenin yerine vekil öğretmen bulmakta güçleşmiştir. Vekil öğretmenlere verilecek ücret konusunda

²⁹⁴ BOA MF TLY 447-15

²⁹⁵ BOA MF İBT 536-50/1

²⁹⁶ BOA MF İBT 536-50/2

farklı uygulamalar gerçekleştirilmiş olsa da sonradan ücret konusu karara bağlanmıştır. Bu karara göre *...taht-ı silaha (silah altına) alınan memurine Ağustos 330 (1914) gayesine (sonuna) kadar ihtiyaten silâh altına alınan memurlar gibi yalnız sülüs (üçte bir) maaş itası (ödenmesi) ve Eylül 330 (1914) iptidasından (başından) itibaren de 24 Ağustos 330 (6 Eylül 1914) tarihli kanun mucibince (gereğince) maaşlarının 300 kuruşa kadarının tam ve üst tarafının sülüsünün (3'te 1'inin) tesviyesi (verilmesi) mukarrer...*²⁹⁷ olmuş, yani kararlaştırılmıştır. Bu yönetmelik gereğince Ağustos 1914'e kadar silah altına alınan memurlar ki buna öğretmenlerde dahil, maaşlarının 3'te 1'ini, vekilleri ise geri kalan 3'te 2'sini alacaklardır. Eylül 1914'ten itibaren ise çıkarılan kanun gereğince maaşlarının 300 kuruşa kadar olan kısmının tamamını ve geri kalan kısmının 3'te 1'ini alacaklardır.

Örneğin Galatasaray Lisesinden *...taht-ı silaha (silah altına) alınan terbiye-i bedeniye (beden eğitimi) muallimi Abdurrahman efendinin yerine işbu derse mahsus olan 500 kuruş maaşın sülüsünüyle (3'te 2'siyle) Kuleli mekteb-i idadi askerisi terbiye-i bedeniye (beden eğitimi) muallimi yüzbaşı Şükrü beyin vekaleten tayini nezaretçe münasip görülmüş olmağla...*²⁹⁸ Bu belgeye göre askere giden öğretmen maaşının 3'te 1'ini alacak, onun yerine gelen vekili ise maaşın 3'te 2'sini alacaktır. Diğer uygulama ya örnek olması açısından, Kasım 1914'te askere alınan Mustafa Lütfü efendiye 6 Eylül 1914 tarihli kanun gereğince maaşının 300 kuruşa kadar tamamı ve geri kalanın 3'te 1'inin verilmesi istenmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 50).

Maarif-i Umumiye Nezareti Dairesine mahsus müsvedde

4543/189119

*Taraklı muallimi Mustafa Lütfü efendinin maaşı hakkında
16 Şubat 330 [1 Mart 1915]*

İzmit sancağı maarif müfettişliğine

Taraklı muallimi Mustafa Lütfü efendinin imzasıyla verilen arzuhalde (dilekçede) seferberlik dolayısıyla 10 Teşrin-i Sani 330 (23 Kasım 1914) tarihinden beri hizmet-i askeriyesini ifa etmekte bulunmasına binaen maaşının nüsf (yarım) olarak tediye edildiği (ödediği) ve hâlbuki kendisinin efrad-ı ihtiyattan bulunmasına mebni kanunen maaşının 300 kuruş tam ve mütebaki (üst tarafının) sülüs (3'te 1) olarak tesviye olunması (verilmesi) iktiza edeceği (gerekeceği) beyanıyla sehv-i vaki'n tashihi (yanlışlığın düzeltilmesi) istirham olunmuştur. Taht-ı silaha (silah altına) alınan memurin maaşatının sureti tesviyesi (ödenmesi) hakkındaki 24 Ağustos 330 (6 Eylül 1914) tarihli kanun

²⁹⁷ BOA MF MKT 1211-41

²⁹⁸ BOA MF ALY 78-29

*muvakkatinin ikinci maddesine göre mumaileyhin ... .. görüldüğünden muktezi (gerekli) muamelenin ifası neticenin inbası lüzumu beyan olunur efendim.*²⁹⁹

Bu maaş politikası sonucu az maaşlı vekil öğretmenliği yapacak insan gücü bulma konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Şöyle ki *...asker olan muallimlerin yerine elli ve nihayet yüz kuruştan ibaret olan vekalet maaşıyla muallim bulunamadığı ve muitlerden biri tahtı silaha alındığından yerine de vekil bulunmadığından mektebin hal-i hazırda yalnız bir muit ile idare edilmekte olduğu...*³⁰⁰ yönünde dilekçeler bakanlığa gönderilmiştir. Vekil öğretmenliğe başlayanların ise bir müddet sonra maaş azlığından dolayı istifa ettikleri yapılan teftişlerden anlaşılmıştır. Müfettiş Mehmet Haluk, Mercan sultanisi (lisesini) teftiş ettiğinde *...altıncı sınıf lisan-i Osmani muallimi Fehmi Efendinin askerde bulunması hasebiyle yerine vekaleten tayin edilmiş olan muallim Nihat Efendi maaşının killetinden naşi (azlığından dolayı) vekaletten istifa ettiği bi-telgraf (telgraf ile) müdüriyete bildirdiğinden mezkur dersin açık kaldığı... ve kısım-ı iptidai birinci, ikinci sınıfların muallimlerinin askerde bulunması ve mezkur muallimliklere şimdiye kadar vekil bulunamaması ve vekalet maaşlarının az olmasından ileri geldiği...*³⁰¹ni belirtmiştir.

Öğretmen açığının kapatılması için vekil öğretmen seçeneğinin yetersiz kalması yeni arayışları beraberinde getirmiştir. *Seferberlik ilanı üzerine mekatib muallimleri dahi vazife-i askeriyelerini ifaya davet olunduklarından mualliminin miktarı pek ziyade azalarak münhal (boş) kalan hidemat-ı talimiye ye (eğitim hizmetlerine) mükellefiyet haricinde kalan mütekaidin (emekli) ile hidemat-ı askeriye ye (askerliğe) elverişli olmayanlardan ve 310 (1894) ve 311 (1895) ve 312 (1896) tevellütli (tarih doğumlu) mektep mezunlarından asaleten veya vekaleten tedarik edilen zevata bil-tevdiğ (verilerek) şimdiye kadar tedrisatın (eğitimin) mehma-emken (olabildiği kadar) sekteden vikayesine (korunmasına) çalışılmıştır.*³⁰² Buradan hareketle öğretmen açığının kapatılmasında emekli olmuş personelden ve askerliğe elverişli olmayan kişilerden de faydalandığı anlaşılmaktadır. Ancak bunun öncesinde emekliliği gelmiş olanlar eğitime elverişli olamayacakları gerekçesi ile emekliliğe sevk edilmişlerdir. *....iptida-i muallim sabıkı Salih efendinin fi-maba'd (bundan böyle) hizmet-i talimiye de istihdamından istifade edilemeyeceği beyanıyla icra-i tekaüdü (emekli edilmesi) iş'ar olunmasına ve mumaileyhin müddeti hizmeti 20 seneye müteceviz*

²⁹⁹ BOA MF İBT 536-61

³⁰⁰ BOA MF HTF 2-5

³⁰¹ BOA MF HTF 2-8

³⁰² BOA MF MKT 1207-38/2

(geçmiş) bulunduğu bil-tetkik anlaşılmasına mebni (dolayı) tekaüde (emekliliğe) sevki tensip (uygun) edilmiştir.³⁰³

Fakat ...ahiren (sonradan) 310 (1894) ve 311 (1895) tevelliütlüleri (doğum tarihi) senesinde bulunan efradın celp olunmasından ve bu kere 312 (1896) tevelliüdündekilerin de (doğum tarihli olanlarında) davet edilmesinden dolayı artık muallim bulmak imkanı kalmayarak şimdiye kadar küşada (açık) bulundurulabilmiş mekatibinde seddine (kapanmasına) mecburiyet elvereceği kanaati hasıl olmuştur...³⁰⁴

Değişen şartlar, emekli personelin yeniden göreve çağırılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun da yetersiz kaldığı görülünce ordudan yaraları veya özürleri sebebiyle istihdamlarına imkan kalmamış kişilere görev verilmeye başlanmıştır. Bunun sebeplerinden biride, bu kişilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışmaya devam ederek hayatlarına devam ettirebilmelerini sağlayabilmektir (Orijinal Belge için bkz. EK 51).

Bab-ı Ali
Daire-i Sadaret
Umur-ı İdariye Kalemi
78

Maarif Nezareti Celilesine

Orduda istihdama elverişli olmayan
Mecruh zabitanın devairde istihdamına
Dair.

Devletlü Efendin Hazretleri

Muharebe-i hazıra da (var olan muharebelerde) hafif surette mecruh olarak (yaralanarak) cerihaları iltiyam bulmuş (yaraları iyileşmiş) ve fakat bıraktığı asar (izler) ve avarız-ı uzviyye (engelli uzuv) sebebiyle atiyen (gelecekte) orduda istihdamlarına imkân kalmamış olan zabitanın merkez ve taşrada devair hükümetinde (hükümet dairelerinde) ve müessesat-ı saire de (diğer kurumlarda) herhangi sebeple açılıp yerine diğeri alınmak iktiza eden (gerekten) memuriyetlere hariçten (dışarıdan) kimse kabul olunmayarak yerleştirilmeleri suretiyle terfihleri (rahat yaşamalarını sağlama) hakkında Harbiye Nezareti Celilesi'nden varid olan (gelen) tezkere meclis-i vükelada lede-l-mutalaa (okunduktan sonra) zabitan mumaileyhin ehliyetlerine göre devairce (dairelerde) istihdamları bil-tensib (uygun görülerek) umum (bütün) devaire (dairelere) tebliğ keyfiyyet edilmiş olmağla ifa-i muktezası (gereğinin yapılması) siyakında tezkere-i sena-veri terkim kıldını (yazıldı) efendim.³⁰⁵

Sadrazam namına

21/24 Teşrin-i Evvel 331 [3-6 Kasım 1915]

³⁰³ BOA MF İBT 536-10

³⁰⁴ BOA MF MKT 1207-38/2

³⁰⁵ BOA MF MKT 1213-20/1

Müsteşar

Maarif Nezareti, gelen yazı üzerine kendisine bağlı kurumlara ...*muharebe-i hazıra da* (muharebelerde) *hafif suretle mecruh olarak* (yaralanarak) *cerihaları iltiyam bulmuş* (yaraları iyileşmiş) ve *fakat bıraktığı asar (izler) ve avarız-ı uzviyye* (engelli uzuv) sebebiyle *atiyen* (gelecekte) *orduda istihdamlarına imkân kalmamış olan zabitanın merkez ve taşra devair-i hükümetinde* (hükümet dairelerinde) ve *müessesat-ı saire de* (diğer kurumlarda) *herhangi sebeple açılıp yerine diğeri alınmak iktiza eden* (gerekten) *memuriyetlere hariçten* (dışarıdan) *kimse kabul olunmayarak yerleştirilmeleri suretiyle terfihleri* (rahat yaşamlarının sağlanması) hakkında *Harbiye Nezareti Celilesi'nden varid olan* (gelen) *tezkere meclis ve vükelada lede-l-mütalaa* (okunduktan sonra) *zabitan mumaileyhimin ehliyetlerine göre devairce* (dairelerde) *istihdamları bil-tensip* (uygun görülerek) *umum devaire tebliğ-i keyfiyyet edilmiş olduğu beyan-ı alisiyle* Nezaretçe de *ifa-i muktezası* (gereğinin yapılması) *şeref varid olan* (gelen) *21 Teşrin-i Evvel sene 331* (3 Kasım 1915) *tarihli ve 78 numaralı tezkere-i samiye-i sedaretpenahide emr ve izbar buyrulmuş olmağla münhall* (boş) *vukuunda* (durumda) *zabitan mumaileyhimin ber-mucib* (gereğince) *işar-ı sami tayin ve terfihlerine itina olunması lüzumu tamimen tebliğ...*³⁰⁶ etmiştir (18 Kasım 1915). Örneğin ...*mütেকaidin zabitan-ı askeriyeden* (emekli subay) *olup Toptaş ve Beşiktaş rüştiyeleri resim muallimliklerinde ücretle edilmekte iken bu kere seferberlik dolayısıyla taht-ı silaha* (silah altına) *alınmış ve Süleymaniye de aramsaz* (oturan) *Sabri Bey, efrad-ı Sıhhiye depo taburu kumandanlığına tayin kılınmış ise de vazifesi ifa-i tedrise* (okulda çalışmaya) *mani olmadığı ve keyfiyyetin devamı...*³⁰⁷ yani öğretmenliğe devam etmesi uygun görülmüştür.

Var olan koşullar en çok merkeze uzak yerler olan köy okullarını etkilemiştir. Köy öğretmenlerinin de askere alınmasından dolayı köylerde eğitim, köy imamlarına kalmıştır. Örneğin Eskişehir sancağının 1915-1916 senesi ilkokul müfettişlerinin verdiği rapor incelenildiğinde ...*kariyesi* (köyü) *mektebinin muallimi taht-ı silaha* (silah altına) *alındığından köy imamının usul-ı atike* (eski usul) *üzere ders vermekte olduğu ve Kavak karyelerinde* (köylerinde) *muntazam mektepler olduğu ve muallimleri taht-ı silaha* (silah altına) *alındığından köy imamları ile...*³⁰⁸ eğitimin devam ettiği anlaşılmaktadır.

10. Yabancı Öğretmenler

³⁰⁶ BOA MF MKT 1213-18

³⁰⁷ BOA MF İMF 43-5

³⁰⁸ BOA MF HTF 4-105

Öte yandan öğrenciler gibi Avrupa'da bulunan öğretmenlerde vazifelerine zamanında dönememiştir. *Mercan sultanisi 800 kuruş maaşla ikinci muidliğe tayin buyrulmuş olan Meradiyan efendi mektebimiz küşad edildiği (açıldığı) halde henüz ispat-ı vücut etmemiştir (gelmemiştir). İdaresine müracaat edilerek kendisinin Dersaadet'te (İstanbul'da) olmayıp Paris'e azimet etmiş (gitmiş) olduğu anlaşılmıştır. Ahval-i hazırta (var olan durum) dolayısıyla yakın vakitte avdet edip (dönüp) işe mübaşeret edemeyeceği (başlayamayacağı) aşikardır...*³⁰⁹ Buna benzer bir örnek İstanbul İnas (kız) Sultanisinde (lisesinde) yaşanmıştır. *İstanbul inas (kız) sultanisi dikiş muallimesi Mernaviyans Hanım esna-i tatilde Avrupa'ya azimet edip (gidip) elyevm (hala) avdet etmediği (dönmediği) gibi ne zaman geleceği de malum olmadığından (bilinmediğinden) ve tul-u müddet (uzun zaman) talebatın (öğrencilerin) mezkur (bu) dersten mahrumiyeti mağduriyetlerini mucib olacağından (sebeplere olacağından) mumaileyhin (adı geçenin) avdetine (dönüşüne) kadar münasip bir vekilenin izamına (gönderilmesine) müsaade buyrulması...*³¹⁰ istenmiştir. Ancak 15 Mart 1915 tarihinde dönebilen öğretmen, bakanlığa verdiği dilekçede buna sebep olarak, *...elyevm (hala) Bezm-i Alem Valide Sultanisi namıyla tesvim olunan (adlandırılan) İstanbul İnas (kız) Sultanisi (lisesi) dikiş ve biçki muallimeliğinde bulunmakta iken geçen eyyam-ı tatilden (tatil günlerinden) bila-istifade (faydalanarak) Belçika'da bulunan biraderimi ziyaret etmeye gitmiş isem de harb-i umuminin zuhuri (çıkması) hasebiyle şimdiye kadar İstanbul'a avdet edemedim (dönemedim)...*³¹¹ demiştir.

Ayrıca ülkede çalışan ve savaşta olduğumuz ülkelerin vatandaşı olan memur ve öğretmenlerin işlerine son verilmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 52).

*Maarif-i Umumiye Nezareti
Kalem-i Mahsus*

*Hükümet-i seniyyenin alakadar
Bulunduğu müessesat-ı nafta ve sairede
Düvel-i muhasıma tebaasının hükümetçe lüzum
Lüzum görüleceklerden maadasının tard ve ihraçları
Hakkında*

*Düvel-i muhasıma (düşman devletler) ve müttefikleri tebaalarının
(vatandaşlarının) duyun-ı umumiye, rejî idaresi ve emsali (bunun gibi) devair-i*

³⁰⁹ BOA MF İMF 43-30

³¹⁰ BOA MF TLY 447-67/1

³¹¹ BOA MF TLY 447-67/2

resmiye (resmi daireler) ile hükümet-i seniyyenin alakadar bulunduğu müessesat-ı nafta (bayındırlık kurumları) ve şirketlerde ifa-i hizmet etmeleri ezher cihet haiz olamayacağından (hoş karşılanmayacağından) bunların hasb-el-icab (durum dolayısıyla) memuriyetlerinde ibka (devamlı) edilmelerine hükümet-i seniyyece lüzum görüleceklerden maadasının (başkasının) mensup oldukları idarelerden katiyen hesapları kesilerek memuriyetlerinden tard ve ihraçları (çıkarılmaları) labüüd (gerekli) görüldüğünden o vecihle icra-i icabı zımında (gereğinin yapılması) devair-i müteallikeye (dairelere) tebligat icrası (gönderilmesi) Maliye Nezareti Vekâleti Celilesi'nden vuku bulan (gelen) işar (yazı) üzerine meclis-i vükelaca tezekkür edilmiş (görüşülmüş) ve lazım gelen devaire (dairelere) işar keyfiyet kılınmış olduğu beyan-ı aliyesiyle nezaret senaverince de iktizasınun ifası (gereğinin yapılması) şerefvarid olan (gelen) 25 Kânun-ı Evvel 330 (7 Ocak 1915) tarihli ve 324762/170 numaralı tezkere-i samiye-i Cenab-ı sadaretpenahide emr ve izbar buyrulmuş olmağla idare-i behiyyelerince de ber-vech (olduğu gibi, olarak) karar icabının sürat-i icrası (süratle icrası) beyan olunur efendim.³¹²

*Maarif-i Umumiye Nazırı Namına 5 Kânun-ı Sani sene 330 [18 Ocak 1915]
Müsteşar*

Bunun yanı sıra bazı yabancı öğretmenler savaş dolayısıyla ülkelerine gitmişlerdir. Bunlar istifa etmiş kabul edilmişlerdir. Memuriyetlerine ihtiyaç görülenlere ise çalışma izni verilmiş ve memuriyetlerine devam ettirilmişlerdir (Orijinal Belge için bkz. EK 53).

*Meclis-i vükela
Müzakeratına mahsus müsvedde
17 Kanun-ı Evvel 330 [30 Aralık 1914]
Maarif nezaretinin 10 Kanun-ı Evvel 330 (23 Aralık 1914) tarihli ve 2005 numaralı tezkeresi okundu.*

*Kararı
Mezkur tezkere de istizan olunduğu (sorulduğu) üzere Galatasaray sultanisi (lisesi) ecnebi (yabancı) muallimlerinden olup ahvali harbiye (savaş hali) dolayısıyla memleketlerine gideceklerinden naşi (dolayı) mustafî (istifa etmiş) ad olunanlardan maada (başka) el-haletü hazihi (şimdiye kadar) Fransa tebaasından (vatandaşı) olarak mektep mezkura da bulunan mualliminden tarih ve edebiyat-ı fransiye muallimi mösyö Şoze'nin dahi emsali müsüllü (örnekleri gibi) devam-ı memuriyeti (memuriyetinin devamı) tensip olunduğunun (uygun görüldüğünden) Nezaret müşarüniylehaya (adı geçen bakanlığa) işarı (yazısı) tezekkür kılındı.³¹³*

Savaşta olunan ülke vatandaşı da olsa, eğitimin aksamaması için bazı öğretmenlere çalışmalarına devam etmeleri için müsaade edilmiştir. Bu karar, zor şartlarda dahi imkanlar ölçüsünde eğitimin zarar görmemesi için çalışıldığının kanıtıdır. ...Galatasaray sultanisi

³¹² BOA MF İST 15-69

³¹³ BOA MV 195-99

(lisesi) ecnebi (yabancı) muallimlerinden olup ahval-i harbiye (savaş hali) dolayısıyla memleketlerine gittiklerinden naşi (dolayı) müstafi (istifa etmiş) ad olunanlardan ma-ada (başka) mektep mezkur muallimliklerinde bulunan Fransa şubesinde mösyö Bilanşön Kopet, Lamir Lapeye, Ruchal Turn tedrisatın (eğitimin) sekteden (aksaklıktan) vikayesi (korunması) için devam-ı memuriyetleri (memuriyetlerinin devamı) bil-tensip (uygun görülmesi)...³¹⁴

Bu öğretmenler için Maarif Nezareti İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne 20 Mayıs 1915 tarihinde ...Galatasaray Sultanisi (lisesi) ecnebi (yabancı) muallimlerinden olup ahval-i harbiye (savaş hali) dolayısıyla memleketlerine gittiklerinden naşi (dolayı) müstafi (istifa etmiş) ad olunanlardan maada (başka) Fransızca tebaasından olan ve melfuf (ilişikteki) pusulada esami (isimleri) muharrer (yazılı) bulunan mekteb-i mezkur muallimlerinin mücerred (ayrılarak) tedrisatın (eğitimin) sekteden (aksaklıktan) vikayesi (korunması) için devam-ı memuriyetleri (memuriyetlerinin devamı) meclis-i vükelaca tensip edilmiş (uygun görülmesi) ve mumaileyhe (adı geçenlere) mektep mezkur idaresince birer vesika verilmiş olmasına binaen şehrimizde bulunan ecanip (yabancılar) hakkında zaptiyece icra kılınmakta olan takibattan mumaileyhimin (adı geçenlerin) istisna edilmeleri hususunda taraf-ı valalarına izbarı (yazısı) mektep mezkur müdürlüğünden bildirilmiş olmağla olabta...³¹⁵ şeklinde bir yazı göndererek, polis takibinden kurtararak çalışma şartlarını iyileştirmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra bazı ecnebi öğretmenlerin memuriyetlerinden azledildikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Orduyu Hümayun Başkumandanlık Vekaleti tarafından 7 Eylül 1915 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilen yazıda ordu, ...mekatibe tarih-i tayinleri seferberlik ilanından sonraya tesadüf eden ve Harbiye Nezareti hukuk müşavirliğinde mahfuz bulunan 4 Kânun-ı Evvel 330 (17 Aralık 1914) tarihli meclis-i vükelanın kararına binaen ifalarında mahzur görülmüş muallimler miyanında yalnız taksim Rum Fransız Lisesi sabık (eski) muallimlerinden mösyö Lögaf ile Rusya Fransız Lisesi müdür-i sabık (eski müdürü) mösyö büvenin isimleri muharrer (yazılı) ve diğer .... Hakkında bir emre tesadüf edilmediğinden hakkında bir karar olmadığı takdirde bunun ve emsalinin memuriyetlerinden azillerini...³¹⁶ istemiştir. Buna cevaben Maarif Nezareti 13 Eylül 1915 tarihinde verdiği cevapta ...Galatasaray Sultanisi Mektebi tedrisatının (eğitiminin) sekteden (aksaklıklardan) vikayesi (korunması) için devam-ı memuriyetlerinin (memuriyetlerinin devamı) meclis-i vükelaca tezekkür kılındığına (konuşulduğuna) dair olan 2 Kânun-ı Evvel 330 (15 Aralık 1914) tarih

³¹⁴ BOA MV 195-41

³¹⁵ BOA MF ALY 80-1

³¹⁶ BOA MF ALY 82-93/1

ve 324408/157 numaralı tezkere-i samiyede Kupe'nin ismi de muharrer (yazılı) bulunmuş olduğu dosyanın tetkikinden anlaşılması...³¹⁷ olduğunu belirterek azledilmeyeceğini vurgulamıştır.

11. Öğretmelerin Silah Altına Alınmasından Sonra Sınavların İcrası

Öğretmenlerin askere alımlarının devam etmesi, bir kaç celp döneminin aynı anda silah altına çağrılması, askeri mükellefiyet yaşının 50'ye çıkarılması, okulları öğretmensizlik karşısında yaşadığı sorunlara karşılık yeni çözümler bulmaya itmiştir. Şöyle ki, *...ahval-i harbiye (savaş zamanı) icabatından (gerekliklerinden) olarak bazı mekatib-i sultaniye (lise) muallimlerinin (öğretmenlerinin) taht-ı silaha (silah altına) alınmasından ve sair (diğer) bazı esbattan (sebeplerden) dolayı bu sene imtihan-ı umumilerinin miadından (belirtilen zamandan) evvel (önce) icrasına müsaade olunması...³¹⁸* bazı maarif müdüriyetlerince talep edilmiştir. Fakat *...mekatib-i sultaniye talimatnamesinin 111. maddesinde derslere Eylül'ün birinci günü ibtidar olarak (başlanarak) imtihan müddeti hariç olmak üzere tedrisata (eğitime) dokuz ay devam olunacağı ve 81 maddesinde de şifahi (sözlü) imtihanlara müddet-i tedrisiyenin (eğitim süresinin) hitamından (bitiminden) beş gün sonra mübaşeret edilerek (başlanılarak) nihayet dört hafta zarfında hitama (sona) erdirileceği musarrah (açıkça belirtilmiş) olmasına ve müfredat programı mucibince (gereğince) mübahis (söz konusu) dürus (dersler) dokuz ay tedrisat (eğitim) icrası suretiyle taksim edildiği halde zaten geç başlanılmış olan bu sene tedrisatının (eğitiminin) bir de müddet-i muayyeneden (belirtilen müddetten) evvel imtihan icrasıyla akim (neticesiz) kalmasına cevaz (izin) verilmesi talimat ve müfredat programı ile temin edilen maksadı münhall (boş) bulunmasına...³¹⁹* sebebiyet vereceğinden bu talep reddedilmiş ve askere giden öğretmenlerinin derslerinin vekil öğretmenlerle belirtilen süreye kadar icra edilmesi istenmiştir. Bu konuda Trabzon vilayeti tedrisat-ı iptidaiye meclisi 16 Mayıs 1915 tarihli ve 6/103 numaralı kararnamesinde, *...ahval-i hazıra (var olan durumun) ilcaatıyla (zorlamasıyla) bilcümle (bütün) mekatibin (okulların) vakit ve zamanıyla küşat olunamadığı (açılamadığı) gibi mezkur dariümuallimin de sene-i dersiye (ders yılı) iptidasından (başlangıcından) 39 gün sonra küşat ile (açılarak) tedrisata (eğitime) ibtidar edebilmiş (başlayabilmiş) ise de taşra ahalisinden olan ekser (çoğu)*

³¹⁷ BOA MF ALY 82-93/2

³¹⁸ BOA MF TLY 446-18

³¹⁹ BOA MF TLY 446-18

şakirdanın (öğrencinin) celp ve cem' (toplanması) içinde hayli zaman gaip olmakla (kaybolmakla) beraber sin-i mükellefe (mükellefiyet yaşına) dahil olup seferberlik hasebiyle taht-ı silaha (silah altına) davet ve ahiren (sonradan) terhis edilen bir kısım talebesi de pek geç tedrisata (eğitime) iştirak eylemişlerdir...³²⁰ diyerek okulların geç açıldığını bununla beraber öğrencilerden bazılarının da askerlik dolayısıyla okula geç başladıklarını belirtmiştir. Devamında ise şehrin Rus donanması tarafından bombalandığından³²¹ ve dolayısı ile okulun 8 Şubat 1915 tatil edildiğini vurgulayarak, ...imtihan-ı umumilerine müteallik (sınavlara bağlı) cereyan eden müzakerede dahi bilumum mekatiplerdeki muallimlerin ekserisi (çoğunluğu) umumi seferberlik hasebiyle silah altına alındığından yerlerine kısmen vekiller tayin edilerek bunlar vasıtasıyla tedrisata (eğitime) devam olunmuş ise de gerek hastalık gerek bombardıman ve sair esbab-ı mücbire (zorlayan sebepler) dolayısıyla mekatip mezkurede (okullarda) umumiyetle (genellikle) tedrisat (eğitim) pek noksan bir surette cereyan ettiği ve müddet-i tedrisi (gerçekleşen eğitim zamanı) eyyam-ı tedrisiyenin (olması gereken müddetin) hemen nisfıyla (yarısıyla) muadil (denk) olamadığı anlaşıldığından mekatib-i mezkure (okullarda) imtihanlarının dahi darümualliminlerde olduğu gibi programlarının ikmaline (tamamlanmasına) kadar tehiri hususu dermiyan edilmiş (ortaya konulmuş) ve filhakika şu surette talebenin müktesebat-ı tahsiliyelerinin ikmaline (eğitimlerinin tamamlanmasının) muvaffakiyet (başarılabilmesi) mümkün olabileceği düşünülmüş ise de mekatib mezkure (okullarda) mualliminin kısm-ı azami (büyük çoğunluğu) taht-ı silaha (silah altına) alınmış olduklarından ve yerlerine şerait-i kanuniyeyi (kanunda ki şartlara) haiz (sahip) muallim bulunmadığından tayin edilen vekillerin dahi hemen onda dokuzu talim ve terbiyeye gayri vakıf (yeterli olmayan) köy imamlarından ve na-ehl (ehil olmayan) mektep talebelerinden ibaret bulunmasına binaen tedrisat (eğitim) ne kadar devam ederse etsin bu gibi muallimlerle intizar olunan (beklenen) istifade-i matlubenin (faydanın) temini kabil (mümkün) olamayacağından başka muharebe (savaş) dolayısıyla evliya-yı etfal (çocukların velisi) kamilen (tamamen) askerlikle muvazzaf tutulduklarından talebenin cümlesi (hepsi) lüzum-ı iaşe ve ...le ihtiyaç-ı zaruriyelerini tedarik ve temin ile uğraşmakta olduklarından ber-mucib program-ı tedrisatın (eğitim programı gereğince) itmam ve ikmali (tamamlanması) için imtihan müddetlerinin tahdidi (sınırlanması) halinde bile hiçbir faide temin edilemeyeceği cihetle imtihan-ı umumiler hakkında bade-l-icabı (icabından sonra) tezekkür edilmek

³²⁰ BOA MF İBT 524-23/1

³²¹ Bu bombardıman esnasında vazifeleri başında öğretmenler şehit olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz BOA MF İBT 536-47

(konuşulmak) üzere bilumum mekatib-i iptidaiyenin Mayıs on beşinde bila-ımtihan (ımtihansız) tatili ve sene-i haliye (gelecek sene) Eylül'ü iptidasında (başlangıcında) hemen küşat ile (açılarak) program vecihle (üzere) tedrisata (eğitime) mübaşeret edilmesi (başlanılması) lüzumu tensip kılınmış olmağla keyfiyetin maarif müdüriyetinden bilumum mekatip müdür ve muallimlerine tamimen tebligat icrası ve Maarif Nezareti Celilesine de işar kılınması (yazıyla bildirilmesi) hususuna müsaade...³²² buyrulmasını istemiştir. Maarif Nezareti 12 Haziran 1915 tarihinde gönderdiği cevap ile ...mekatib-i iptidaiyenin (ilkokulların) bila-ımtihan (ımtihansız) tatili ile Eylülün birinci günü tedrisata (eğitime) mübaşeret edilmesi (başlanılması) hakkındaki vilayet tedrisat-ı iptidaiye meclisinin kararı muvaffak görülmüş...³²³tür.

Okullarda sınavların icrası konusunda öğretmen sıkıntısı hat safhaya ulaşınca ...mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. ve 147. maddeleriyle ahiren (sonradan) neşr olunan (yayınlanan) kanun muvakkat mucibince (gereğince) ihtiyat zabıt namzedi (yedek subay) olmak üzere bu kere mekteb-i harbiye ye sevk edilecekler miyanında bulunan mektep muallimleriyle müdavimlerinin hitam-ı imtihanlarından (ımtihanlardan bitiminden sonra) sevk olunmak üzere derdest mübaşeret olan (başlayan) olan bu sene gibi imtihan-i umumileri sonunca kadar tecilleri...³²⁴ uygun görülmüştür. Bu tecil kararı uygun görüldükten sonra kolordulara tebliğ edilmiştir. Fakat konu olan öğretmenlerden bir kısmının tebligattan ...evvel sevk edildiği ve elyevm (hala) mekteb-i harbiye ve talimgahta buldukları anlaşılmuş olduğundan mektepleri imtihanlarında bulunabilmeleri ve devre-i tahsiliyeleri semeratını iktitaf (emeklerinin karşılığını elde) edebilmeleri için 2-3 gün zarfında mahallerine gidebilmesi kabil (mümkün) olan mektep müdür ve muallimleri ile müdaviminin (öğrencilerinin) azimet ve avdet (geliş ve gidiş) masrafı kendilerine ait olmak üzere iadesi ve bundan sonra ki devre-i tahsiliye ye terkleri münasip görülmüştür...³²⁵ denilerek İhtiyat Zabıt Namzetleri Talimgahı Kumandanlığının da, bu kararın uygunluğu konusunda görüşü sorulmuştur. Bunun üzerine adı geçen kumandanlık tarafından ...Galata Sultanisi müdüriyetine talimgah muavini Binbaşı Nihat Bey gönderilerek bu imtihan müddetinin ne kadar devam edeceği sual edilmiş (sorulmuş) ve cevaben altı hafta imtidat edeceği (süreceği) cevap alınmış idi. Bilahare Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi Tedrisat-ı Taliye müdürü Hayri Bey talimgaha müracaat ederek iki mah (ay) imtidat edecek (sürecek) olan imtihan

³²² BOA MF İBT 524-23/2

³²³ BOA MF İBT 524-23/5

³²⁴ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-12.

³²⁵ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16.

müddeti zarfında mekatib muallimin ve müdaviminin tecilini talep etmesi üzerine umumiyetle (genellikle) ihtiyat zabıt namzetlerinin (yedek subay adaylarının) azami (en fazla) dört maha (aya) karib (yakın) bir zamanda üç devrelik talim ve terbiyelerini ikmal ederek (tamamlayarak) kıtaata sevk olundukları cihetle, imtihan için tecil-i hizmetleri talep olunan müddetle yani iki mah (ay) olan müddet-i talimiyenin nüsfindan ziyade (yarısından fazla) olması ve talimgah müdaviminin muhtelif (çeşitli) edvar-ı talimiye de (talimlerde) bulunanların hemen nüsfa karib (yarısına yakın) bir miktarının mekatib müdaviminden bulunması hasebiyle tecil-i hizmetleri kabul edildiği takdirde bütün tertibat ve teşkilatımızı alt üst ederek pek büyük müşkülâtı dai (sebepl) olacağından ve meselenin ehemmiyeti (önemi) sebebiyle mekatib muallimin ve müdaviminin behemehal (mutlaka) tecil-i hizmetleri lazım ise Harbiye ve Maarif-i Umumiye Nezareti Celileleri ...de meselenin tezekkürü (görüşülmesi) ile imtihan müddetinin tefeyyüzü (ilerlemesi) bildirilmiş ve cevaben mumaileyh Hüsni Bey tarafından imtihan müddetinin tefeyyüz edilemeyeceği (ileri alınamayacağı) söylenilmiş idi. Ki şu halde suver-i maruza ile badi (sebepl) olacağı müşkülât-ı azamiye (büyük sıkıntı) tehir ... iki mah (ay) müddetle bütün mekatib muallimin ve müdaviminin tecil-i hizmetleri muvaffak olamayacağı...³²⁶ cevabı verilmiştir. Bu tecil kararı üzerine Çanakkale'de savaşmakta olan 3. kolordu tarafından Harbiye Nezareti'ne bir telgraf gönderilerek ...60 nefer emrin vürudundan (gelmesinden) evvel yani Nisan iptidasında (başında) kamilen (tamamen) sevk edilmiş olduğundan bunlar miyanında mevcut mektep muallim ve müdavimleri terhis olunacaksa yerlerine diğerleri sevk edilmeli...³²⁷ diyerek bu karar sonrasında askeri anlamda yaşanabilecek sıkıntılara değinmiştir. Tüm bu yazışmaların sonrasında 22 Nisan 1915 tarihinde ...Mekatib-i Harbiye'de ihtiyat zabıt namzedi (yedek subay adayı) olmak üzere talim ve terbiye-i askeriye görmekte bulunan mektep muallimleriyle müdaviminin mensup oldukları mekteplerin imtihan-ı umumilerinde bulunmak üzere üç günde mahallerine gidebileceklerin terhisleri...³²⁸ uygun görülmüştür. Bu karardan sonra Maarif Nezareti 9 Mayıs 1915 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bir yazı daha göndererek ...Mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. ve 147. maddeleriyle ahiren (sonradan) neşrolunan (yayınlanan) kanun muvakkat (geçici kanun) mucibince (gereğince) ihtiyat zabıt namzedi olmak üzere bu kere kıtaat-ı malumeye sevk edilecekler miyanında bulunan mektep muallim ve müdavimlerinin imtihan-ı umumilerin hitamına (sonuna) kadar tecil-i sevkları tensip buyrulmuş ise de karar mezkurun mekatib

³²⁶ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16a.

³²⁷ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-17.

³²⁸ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-20.

umur-ı dahiliyesini (iç işlerinde) idare ve inzibatını temin etmek (düzeni sağlamak) vazifesiyle mükellef olan ve hizmetleri itibariyle muallimler kadar haiz-i ehemmiyet (öneme sahip) bulunan muittlere de (öğretmen yardımcılarını da) teşmili (kapsaması) ve onların dahi imtihan-ı umumilerin hitamına (sonuna) kadar sevk ve tecil...³²⁹ edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti 13 Mayıs 1915'te gönderdiği cevapta ...muittlerin mektep muallimin ve müdavimi gibi sevklerinin imtihanlarının sonuna talik (bağlı) ve tehiri Fatih ve Selimiye ahz-i asker kalemleri riyasetlerine (asker alma başkanlıklarına) yazılmış...³³⁰ olduğunu söylemiştir.

12. Öğretmenlerin Bağışları

Öğretmenler bedenen yaptıkları görevlerin yanı sıra öğrenciler gibi Kızılay'a maddi destekte bulunmuşlardır. Örneğin Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) "Eser-i Hamiyyet (Milli Davranış)" başlığı ile 25 Eylül 1915 tarihinde gazetelere gönderdiği yazıda ...*Beşiktaş'ta Barbaros Numune Mektebi müdürü muallim Ahmet Halit Bey tarafından Hilal-i Ahmer'e teberruan (bağışlanarak) 45 lira ita edilmiş (verilmiş) olmağla bu şayan-ı takdir (takdire değer) eser-i fütüvvet (cömertlik) ve hamiyyet numune-i imtisal (örnek) olmak üzere ilan...³³¹ olunmasını istemiştir. Vefa Lisesi müdürü Akil Bey tarafından 23 Mayıs 1915 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen yazıda, ...*müdafaa-i vatan uğrunda yaralanan asker kardeşlerimizin emr-i tedavilerine medar olacak bir muavenet-i naçize olmak üzere mektebimiz heyet-i idare ve talimiyesi tarafından ita edilen 580...³³² kuruşun kabulünü istemiştir.**

Vefa mekteb-i sultanisi heyet-i idare ve talimiyesi tarafından
Hilal-i Ahmer'e ita edilen iane (yardım) cetvelidir³³³

Esami (İsimler)	Para	Kuruş
Mektep Müdürü Akil Bey		50
Ulum-ı Diniyye Muallimi Abdullah Efendi		50
Edebiyat Muallimi Necmi Bey		55
Tarih Muallimi Rıza Bey		40
Hikmet Muallimi Nafiz Bey		30
Kimya Muallimi Rıza Bey		30
Coğrafya Muallimi Selim Bey		30

³²⁹ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-37.

³³⁰ BOA MF ALY 80-60/2

³³¹ KIZILAY ARŞİVİ 193-257

³³² KIZILAY ARŞİVİ 313-70

³³³ KIZILAY ARŞİVİ 313-70/1

Fransızca Muallimi ... Bey	25
Türkçe Muallimi Alaeddin Bey	25
Hesap Muallimi Fuat Bey	25
Hendese Muallimi Süleyman Şevket Bey	25
Türkçe Muallimi İhsan Bey	20
Terbiye-i Bedeniyye Muallimi İsmail Hakkı Bey	20
Riyaziye Muallim Vekili Galip Bey	20
Usul-ı Defteri Muallimi ... Efendi	20
İngilizce Muallimi ... Efendi	20
Muit Ali Nihat Efendi	20
Muit-i Sani ... Efendi	10
Farisi Muallimi Yusuf Efendi	10
Muit Necip Efendi	10
Ser-Hademe İsmail Ağa	5
Muit Hüsamettin Bey	20
İptidai Muallim-i Evveli Şevki Bey	20

13. Askerlik Harici Görevlerle Cepheye Giden Öğretmenler

Öğretmenlerin Çanakkale savaşlarında yaptıklarının bunlarla sınırlı olmadığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. İhtiyat zabiti (yedek subay) veya doktor gibi çeşitli görevlerle cepheye giden öğretmenlerin yanı sıra farklı alanlarda çalışmak üzere öğretmenlerin cepheye gittikleri görülmektedir. Bu tezin de hazırlanma amaçlarından da biri olarak *saha-i harplerde büyük bir duygu ile çarpışan askerlerimizin bu fedakarlıklarını hafıza-i millette ebediyen yaşatmak ve yeni nesli bu hislerle büyütmek* amacıyla öğretmenlerin cepheye gittikleri bilinmektedir. Maarif Nezareti, İstanbul Maarif Müdüriyetine 5 Temmuz 1915 tarihinde gönderdiği yazıda *...saha-i harplerde büyük bir duygu ile çarpışan askerlerimizin bu fedakarlıklarını hafıza-i millette ebediyen yaşatmak ve yeni nesli bu hislerle büyütmek için bir bu vadide (alanda) mütehassıs (uzman) erbab-ı kalem ve sanattan mürekkep (oluşan) bir heyetin daha yakından mülhem olmak (ilham almak) üzere saha-i harplerde (harp sahalarında) dolaşmaları ve bade müşahadat (gözlemeden sonra) ve ihtisasatın neşri mukarrer (yayınlanması kararlaştırılan) harp edebi risalesine derç ve tasviri tensip edildiğinden bahisle irade-i behiyyeleri müfettişlerinden Nazmi Ziya Bey'in³³⁴ Haziran'ın 27. Cumartesi (10 Temmuz) günüünden itibaren nihayet onbeş gün müddetle Çanakkale cephe-i harbinde*

³³⁴ Ressam Nazmi Ziya Bey, "İstanbul Edebiyat Heyeti" veya "Heyet-i Edebiye" olarak adlandırılan grupla beraber Çanakkale cephesine gidiş, dönüş günleri hariç ongün süren bir ziyaret gerçekleştirir. Heyet döndükten sonra edebi eserler kaleme almış ve bu eserler dönemin gazetelerinde de yer almıştır. Aynı şekilde bu heyetin Çanakkale'yi ziyaretleri esnasında çekilen resimleri dönemin gazetelerinde yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Çakır, *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

dolaşmasına müsaade itası (verilmesi) baş kumandanlık vekaleti celilesinden işar kılınmış ve işar-ı vaki nezaretçe de muvaffak (uygun) görülmüş olmağla o müddet için mumaileyhe (adı geçene) mezuniyet (izin) verilerek vekalet müşarünileyhe lüzum-ı müracaatının kendisine...³³⁵ tebliğ edilmesini istemiştir.

İstanbul Heyet-i Edebiyesi Seddülbahir'de Siper İçinde

Heyet-i Edebiye Gelibolu'da düşman mermilerine hedef olan büyük şairimiz merhum (Namık) Kemal Beyin Mezarını Ziyaret Ederken

³³⁵ BOA MF MKT 1210-28/2

Yukarıda görülen bu fotoğraflar Harp Mecmuası'nın 3. sayısının 42. sayfasında yayınlanmıştır. Çanakkale'ye giden heyetin arasında yer alan Mehmet Emin, Yeni Mecmuada yayınlanan yazısında şunları kaleme almıştır. ...Çanakkale zaferi bir iki sene sonra hemen unutulabilecek bir olay değildir. Gençlik, daima ondan fedakarlık dersi alacak, o dersin ruhlarına aşılacağı coşku ve gayretle gerektiği zaman düşman karşısında kan ve kemikten siperler yapmasını bilecek, her zamanda milletin medeniyet için gelişmeye katkıda bulunması aşkını kalbinde duyacaktır...³³⁶

Bununla beraber ...Gelibolu saha-i harbine gidecek olan heyet-i edebiye ile sanayi-i nefise (güzel sanatlar) mektebi yağlı boya ve kara kalem resim muallim muavini İbrahim Beyinde azimeti (gidişi) başkumandanlık vekaleti celilesiyle cereyan eden muhabere üzerine kararlaştırılmış...³³⁷ tır. Harbiye Nezareti Celilesince Kale-i Sultaniye ye (Çanakkale'ye) izam olunan (gönderilen) heyet-i edebiye Temmuz'un 9. günü (22 Temmuz 1915) Dersaadet'e (İstanbul'a) avdet edeceği (döneceği) beyanıyla Nezaret müşarünileyhten (bakanlıktan) şifahen ahz (sözlü olarak alınan) ve telakki olunan (kabul edilen) emre tevfikan (göre) iydi-milliyeye (milli bayrama) müsadif (denk gelen) 10 Temmuz Cuma günü hanımlara, akşamı beylere darülfünun salonunda heyet-i müşarünileyh (adı geçen heyet) tarafından dar-ül-harpte (Çanakkale harp sahasında) ki müşahadat (gözlemlerini) ve ihtisasatlarını (duygularını) mübeyyin (anlatan) konferans itası (verilmesi) takarrür etmiş (kararlaştırılmış) olduğundan (kararlaştırıldığından) yevm-i mezkûr (bilinen gün) gecesi için salonun müdafaa-i milliyeye cemiyeti emrine hazır bulundurulması...³³⁸ istenmiştir. Aynı amaçla Çanakkale'ye gözlem için başka illerden başka öğretmenlerde gitmişlerdir. Bursa Lisesi Muhyiddin Baha ...milletimizin asar-ı hamasetini (kahramanlık hikayelerini) müşahede (gözlemlemek) ve avdetimde (dönüşümde) talebeye nakil etmek üzere saha-i harbe gitmek istiyorum. Müsaade ve harbiye nezareti nezdinde (yan, göre, fikrince) delalet (yol gösterme)...³³⁹ istemiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti 3 Ağustos 1915 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda ...Bursa sultanisi edebiyat muallimi Muhyiddin Baha bey milletimizin asar-ı hamasetini (kahramanlık hikayelerini) müşahede (gözlemlemek) ve bilahare talebeye nakil-i vasıtaya eylemek (nakil edebilmek) üzere saha-i harbe azimet (gitmek) arzusunu izhar ediyor. Nezaret-

³³⁶ Mehmet Emin, *Çanakkale Savunması Nedir?*, Yeni Mecmu Çanakkale Özel Sayısı 18 Mart 1915, Haz. Muzaffer Albayrak; Ayhan Özyurt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006. s.125.

³³⁷ BOA MF ALY 81-44

³³⁸ BOA MF MKT 1210-57

³³⁹ BOA MF MKT 1210-84/2

*i acizice mumaileyhe mezuniyet (izin) verileceğinden Çanakkale saha-i harbine azimet eyleyebilmesi (gidebilmesi) için icap eden muamelenin ifa...*³⁴⁰ sını istemiştir.

Bu tür kahramanlık hikayelerinin okul kitaplarına daha öncede konulması için Maarif Nezareti tarafından çalışma yapıldığı bilinmektedir. Örneğin Maarif Nezareti, Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine 14 Nisan 1914 tarihinde gönderdiği yazıda *Trablusgarp ve Bingazi ile Rumeli muharebat-ı zailinde (sona eren muharebelerinde) numune-i imtisal (örnek) olacak surette yararlık ve fedakârlık ibraz etmiş (göstermiş) olan efrat ve zabitanın menakıbını (hikayelerini) mekatib kıraat (okuma) kitaplarına derc ile (koyulmasıyla) hem kendilerini ilelebet hatıra-i ümmette yaşatmak hemde fikr-i imtisal uyandırmak arzusu takip edilmekte olduğundan Nezaret-i Celilelerince bu misillü fedakaran (fedakarlar) hakkında mevcut olması lazım gelen malumatın tercüme-i haliyle ale-l-tafsil (ayrıntılı olarak) işarı ve mektep kitabın derdest tetkik olduğundan keyfiyetin mümkün mertebe tesri' (hızlandırmasını)...*³⁴¹ istemiştir. Bu belgeye göre tarih olarak Çanakkale savaşlarından önce olan bu savaşlarda, örnek olacak kahramanlıkların yetişmekte olan nesillere aktarılması amacıyla okul kitaplarına konulduğu anlaşılmaktadır. Aynı amacın Çanakkale savaşları esnasında ve sonrasında da devam ettiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan savaş resimlerinin çekilmesi için Çanakkale harp sahasına fotoğrafçılar gönderilmesi düşünülmüş ve bunun için Ermeni iki kişinin görevlendirilmesi düşünülmüştür. Bunun üzerine Maarif Nazırı 8 Temmuz 1915 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda *...Nezaret celilerinden verilen emir ve mezuniyete (izne) binaen Müdafî Milliye Cemiyeti namuna fotoğraf ve sinematograf makineleriyle muharebe resimleri almak üzere sinemacı ve -- Ermeni milletinden Era ve Koçu efendilerin bu kere Çanakkale'ye azimet edecekleri (gidecekleri) istihbar olunmuştur (haber alınmıştır). Era ve Koçu efendilerin ahlak ve --- ve bu vatanla olan alakaları derecesi malum bulunmamasına (bilinmemesine) ve darümuallimin âliye fotoğraf muallimi Necati beyin iş bu vazifeyi ifaya ehliyeti belegan ma-belag (çok kafi derecede) kâfi (yeterli) olmakla beraber vatanperverlik ve vazife şinaslığı da müsellemler olmasına (bilinmesine) binaen mumaileyh (adı geçen) Koçu ve Era efendilerin yerine Necati beyin izamına (gitmesine) müsaade-i âliye nezaretpenahilerinin şayan buyrulmasını hassaten (özel olarak) rica...*³⁴² etmiştir. Böylesine milli bir konuda öğretmenin kökeninin dikkate

³⁴⁰ BOA MF MKT 1210-84/4

³⁴¹ BOA MF MKT 1198-62

³⁴² BOA MF MKT 1210-33/1

alınması önemlidir. Fakat gerçekleşen yazışmalarda *...Necati Bey'in 3. Ordu cephesine*³⁴³ *izamu (gönderilmesi) muvaffak (uygun)...*³⁴⁴ görülmüştür. Bunun üzerine *3. Orduya sinema, fotoğraf ahzi (almak) için izamu (gönderilmesi) münasip görülen Necati Bey'in bu bapta ne gibi şerait (şartlar) tahtında (altında) gönderileceği ve ifa-i hidmet (hizmet) edeceği bilinmek üzere Müdafaa-i Milliye Cemiyetiyle bir mukavelenamenin yapılması...*³⁴⁵ gerektiği vurgulanmıştır. Yapılan yazışmalar sonucunda Sarıkamış hareket alanının uzaklığı dolayısıyla masrafının fazla olacağı sebeple bundan vazgeçilmiştir. Bunun üzerine *...Necati Bey Nezaret memuru olup hareket ve muzafferiyet-i askeriyemize dair mektep şakirdanına (öğrencilerine) sinema gösterme gibi milli bir emel*³⁴⁶ *ile Çanakkale'ye izamu (gönderilmesi) Harbiye Nezaret-i Celilesinden talep edilmiş ve Çanakkale yakın olmak hasebiyle masrafının der-uhde edilmesi (üstlenilmesi) takarrür etmiş (kararlaştırılmış)...*³⁴⁷ tır. Çanakkale cephesine gitmesi kararlaştırılan Necati Bey için *...sinema makinesi darülmualimin-i aliye müzesi namına Selanik bonmarşesinden satın alınarak darülmualimin-i aliye (öğretmen okulu) ve mekatib-i saire (diğer okul) talebesinin (öğrencilerinin) mucib-i istifadesi olacak (faydalanmasını gerektirecek) bazı resimler almak...*³⁴⁸ için kendisine teslim edilmiştir. Çanakkale'ye gidecek olan Necati Bey için fotoğraf makinesi alındıktan sonra Maarif Nezareti Darülmualimin-i Aliye müdüriyetine gönderdiği yazıda *...Mekatib-i umumiye (okul) sinemalarında atiyen (gelecekte) şakirdanın (öğrencilerin) enzar-ı ibret (ibretle seyretme) ve temaşasına vaz' edilmek (koyulmak) maksadıyla mektebiniz fotoğraf muallimi Necati Beyin Çanakkale meydan harbine izamıyla (gönderilmesiyle) sinema aldırılması mukarrer (kararlaştırılmış) olmasına ve Galata'da Hezaran hanunda ki Gomof sinema şirketinin fazla film şeritleri olduğu ve beher (her) metresinin beş kuruş bedel ile itasına (alınmasına) şirket-i merkume (adı geçen şirket) tarafından muvaffakiyet edildiği (uygun görüldüğü) mumaileyh Necati Bey tarafından ifade edilmesine binaen mezkur şeritlerden 200 metresinin acilen Nezarete...*³⁴⁹ gönderilmesini istemiştir. Gerekli malzemelerin tedarikinden sonra *...Çanakkale cephe-i harbine sinema ahzi (almak) için azimet edecek (gidecek) olan Darülmualimin-i Aliye fotoğraf muallimi Necati Bey'e masarif-i zaruriyesine (zorunlu masraflarına) medar (karşılık) olmak üzere maktuan*

³⁴³ 3. Ordu cephesinden Sarıkamış hareket alanı kastedilmektedir. Çünkü o tarihlerde 3. Ordu Sarıkamış bölgesinde bulunmaktadır.

³⁴⁴ BOA MF MKT 1210-33/3

³⁴⁵ BOA MF MKT 1210-33/4

³⁴⁶ Necati Bey'in de, Çanakkale cephesine gönderilen diğer öğretmenler gibi ve aynı zamanda bu tezin hazırlanma amaçlarından biride olan milli amaç için gittiği ifade edilmiştir.

³⁴⁷ BOA MF MKT 1210-63

³⁴⁸ BOA MF ALY 81-33

³⁴⁹ BOA MF MKT 1211-34

(toplam) 1000 kuruş itası (verilmesi) tensip edilmiştir.³⁵⁰ Bunun üzerine ...Darulmuallimin âliye fotoğraf muallimi Necati beyin esna-i tatilde (tatilde) dahi ifa-i hizmet edeceğinden tatil zamanına ait ücretinin kat'ına (kesilmesine) mahal görülememiş...³⁵¹ tir. Gerekli işlemlerin tamamlanmasıyla birlikte Necati Bey Çanakkale'ye gitmiştir (Orijinal Belge için bkz. EK 54).

*Çamlıtekke'den*³⁵²

30.6.331 [12 Eylül 1915]

13/2591

Beşinci Ordu Kumandanlığına

*Ordu karargâhından gönderilmiş olan fotoğrafçı Necati Bey tarafından merbut (ilişikteki) listede muharrer (yazılı) fotoğraf ve sinemalar kendisine bir zabıt tefrik edilerek (yanına subay verilerek) aldırılmıştır. Mumaileyhimin (adı geçenin) cephe-i harbe (harp cephesine) kadar giderek resim ve sinemalar ahzinde (elde etmekte) gösterdiği gayret ve hevahiş-i zatısı (arzusu) şayan-ı takdir olmakla Çanakkale saha-i harbinde ki bil-cümle muharebatta (bütün muharebelerde) ihzar-ı fedakârı ve kahramanı eylemiş (kahramanlık ve fedakârlık göstermiş) ümera (binbaşı, yarbay rütbelerinde bulunan subaylar) ve zabitan (subaylar) ile efradın musavvir (resimli) harp resimlerine geçecek fotoğrafların tarafından aldırılması ve atide (gelecekte) bu gibi hususat (işler) içinde orduda bir fotoğraf bulunmasına hüsn (iyi) olunacağına nazaran mumaileyhin (adı geçenin) daima ordu fotoğrafı olarak istihdamının münasip olacağı mütalaaıyla icra-i icabı rica olunur.*³⁵³

Anafartalar Grubu Kumandanı

Mustafa Kemal (İMZA)

Yukarıda Anafartalar Grubu Kumandanı Mustafa Kemal³⁵⁴ tarafından 5. Ordu kumandanlığına gönderilen yazıda, Necati Bey'in belirli bir liste ile çalıştığı ve bu listede ki fotoğrafları alabilmesi içinde yanına bir subayın verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Necati Beyin bu resimleri almak için cephe hattına kadar gitmesi takdir edilmekle beraber daimi ordu fotoğrafçısı olması talep edilmiştir. Anafartalar Grubu Kumandanı tarafından bulunulan bu talep 5. Orduca uygun görülüp Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderilmiştir. *Sinema ve fotoğraf çekmek üzere Maarif Nezareti namına orduya gönderilen Necati Bey'in beraberinde getirdiği cam ve filmleri hemen kâmilan (tamamını) cephe-i harpte hakiki muharebe resimleri*

³⁵⁰ BOA MF MKT 1211-34

³⁵¹ BOA MF MKT 1209-48

³⁵² Çamlıtekke, Gelibolu Yarımadası Tarihi milli Parkı sınırları içerisinde Büyük Anafartalar Köyü'ne yakın bir bölgedir. Bu bölge savaş boyunca Anafartalar Grubu Kumandanlığı'nın karargahının bulunduğu korunaklı bir alandır.

³⁵³ ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 22.

³⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

çekerek bitirmiştir. Mumaileyhin (adı geçenin) hiçbir tehlikeye bakmaksızın avcı hatlarına kadar gidip resim çekmek hususunda gösterdiği gayret ve fedakârlık hakikaten şayan-ı takdirdir. Ordunun tebcil (büyüklüğü) ve beka-i namı (namının bekası) intişar edecek olan (neşrolacak) harp risalesinin (savaş kitaplarına) dercine (koyulması) lüzum görülen nazar ve resimleri çekmek üzere ordunun esasen bir fotoğrafçıya ihtiyacı vardır. Tensib-i devletlerine iktiran (yaklaşma) edildiği takdirde mumaileyhin (adı geçenin) ordu fotoğrafçısı olarak veyahut yine Maarif Nezareti namına izamına (gönderilmesine) müsaade...³⁵⁵ istenmiştir. Bu talep Başkumandanlık Vekaleti tarafından da uygun görülerek Maarif Nezareti'nden Sinema ve fotoğraf çekmek üzere Gelibolu'ya gönderilen Necati Bey beraberinde getirdiği cam ve filmleri kamilen (tamamen) cihan-ı harpte hakiki muharebe resimleri çekerek bitirdiği ve mumaileyhin (adı geçenin) hiçbir tehlikeye bakmayarak avcı hatlarına kadar gidip resim çekmek hususunda gösterdiği gayret ve fedakarlık 5. Orduca şayan-ı takdir görülmekle mumaileyhe (adı geçene) tebliği ve buradaki işlerin hitamında (bitiminde) tekrar saha-i harbe (savaş alanına) i'zam edilmek (gönderilmek) üzere karargaha gönderilmesi rica...³⁵⁶ olunmuştur. Bunun üzerine Maarif Nezareti Sinema ve fotoğraf çekimleri üzre (için) Gelibolu saha-i harbine gidip ikmal vazife edip (görevini tamamlayarak) bu kere avdet etmiş (dönmüş) olan Necati beyin aldığı filmler, piyasada film bulunamaması sebebiyle henüz müspet olarak (olumlu şekilde) çekilemediğinden istifade ari kalmış (boş kalmış) ve film tedarik etmeksizin mumaileyhanın (Necati Beyin) tekrar saha-i harbe (savaş alanına) izamından (gönderilmesinden) bir faide hasıl olmayacağı da derkar bulunmuş olduğundan Nezaret Celilelerinde boş film var ise evvel emirde buradaki menfi (negatif) filmlerin müspet hale ifrağısıyla (getirilmesiyle) mevki-i temaşaya vazi (görülmeye hazır hale getirilmesi) zımında münasip miktarın itası...³⁵⁷ nı yani gönderilmesini istemiştir. Bu yanıt karşılık Başkumandanlık Vekaleti, Nezaret-i acizide sinema filmi namına hiç mevcut olmadığı gibi Dersaadet'ten (İstanbul'dan) tedariki adim-ül-imkan (imkansız) olduğu anlaşılmış ve esasen Maarif-i Umumiye mekatibi namına bila-... bu işe memur edilen Necati Bey'e muktezi (gerekli) malzemenin Nezaret-i Devletlerince tedariki muktezi (gerekli) olacağından Avrupa'dan biran evvel celbi...³⁵⁸ cevabını vermiştir. Film tedariki olmadan Necati Bey'in gönderilemeyeceği anlaşıldığından Başkumandanlık Vekaleti 5. Ordu'ya, Necati Bey'in Gelibolu saha-i harbinde aldığı sinema ve fotoğrafları developpe etmekle (banyo ettirmekle)

³⁵⁵ ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 22-5.

³⁵⁶ BOA MF MKT 1210-33/6

³⁵⁷ BOA MF MKT 1210-33-7.

³⁵⁸ BOA MF MKT 1213-56/1

meşgul ve esasen mecruh (yaralı) bulunmakla buradaki işlerin hitamında (bitiminde) bu vazife ile gönderileceği³⁵⁹ ve ..fotoğraf camı olmadığından tedarik edilinceye kadar harp fotoğrafçısı Necati efendinin derhal izam edilecektir (gönderilecektir)³⁶⁰ cevabını vermiştir.

22 Aralık 1915 tarihinde Başkumandanlık Vekaleti tarafından Maarif Nezareti'ne bir yazı daha gönderilmiş ve bu yazıda *Ahiren beşinci ordu fotoğrafçısı olarak Çanakkale'ye izam (gönderilen) olunan Necati Efendinin istihdamına ve bu vecihle münazır-ı mühimme-i askeriyeden maada (önemli askeri manzaralardan başka) ordu zabitanının da (subaylarının da) fotoğraflarını almak ve icabında beşinci ordudan gayr-i mevaki-i askeriyede de (diğer askeri yerlerde de) kendisine fotoğraf aldırılmak için hitam-ı harbe (savaş sonuna) kadar ordu nezdinde kalmasına lüzum ve ihtiyaç görülmüş olmağla Nezaret-i Celilelerince mahsus maaşın kat' edilmeyerek (kesilmeyerek) kema-f-s-sabık (eskisi gibi) itasına (ödenmesine) devam edilmesine emr ve müsaade...³⁶¹ istenmiştir. Bu yazıya karşılık Maarif Nezareti, ...Münazır mühimme-i askeriye (önemli askeri manzaraların) fotoğraflarını almak üzere geçende Çanakkale'ye izam edilmiş (gönderilmiş) olan Necati Efendi orada bir obüs parçası isabetiyle bacağından yaralanmış ve binaenaleyh gerek bu yüzden ve gerek müzahim-ı seferiye ye (zahmetli yolculuğa) adem-i tahammülünde (tahammülsüzlük) vücutça zayıf düşmüş olduğu gibi esna-i ameliyatta oniki lira kıymetinde ki fotoğraf makinesi de parçalanmış olduğundan mumaileyh (adı geçen) istirahat için birkaç ay müsaade itasıyla (verilmesiyle) beraber makine bedelinin dahi tazmini (ziyanı ödeme) hususunun icap edenlere emr ve tebliğ buyrulması...³⁶² nı istemiştir.*

Darümuallimin (öğretmen okulu) fotoğraf öğretmeni olan Necati Bey'in tekrardan Çanakkale'ye gitmesiyle ilgili belgeler burada sona ermekte olduğundan tekrardan gönderilip gönderilemediği konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak adı geçen bu öğretmenin Çanakkale savaş alanında fotoğraflar çektiği ve bu hususun üst makamlarca takdir edildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, *...Necati Bey, savaşın sonuna kadar Maarif Nezareti adına cephelerde film ve fotoğraf çekmeye devam etti. Çanakkale'nin ardından Mayıs 1916'da Irak Cephesi'ne gönderildi... Savaş sona erince de Darümuallimin-i Aliye'deki görevine döndü.³⁶³ Necati Bey'in, Çanakkale'deki görevi sırasında obüs mermisi parçasıyla bacağından yaralanmış olması uç hatlara kadar gitme cesareti gösterdiğini kanıtlamaktadır. Necati Bey'in*

³⁵⁹ ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 22-6.

³⁶⁰ ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 37.

³⁶¹ BOA MF MKT 1213-56/2

³⁶² BOA MF MKT 1213-56/3

³⁶³ Ali Özuyar, *Ateş Hattında İlk Kameraman; Atlas Tarih Dergisi*, Sayı:6, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 85.

türlü fedakarlıklarla ...orada almış olduğu resimlerden münazır-ı hakikiye (gerçek manzaralara) ait ve agrandanismanı (büyütme) yapılmış dört adudi (adedi)... şahaneye (padişaha) arz ve takdim edilmek üzere taraf-ı alilerine irsal kılınmış...³⁶⁴ tır (gönderilmiştir).

---

³⁶⁴ BOA MF MKT 1213-56/4

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çanakkale Savaşlarının eğitimi etkisi konusu bu araştırmanın sonuçları maddeler halinde şöyledir:

A. Savaş Sırasında Mevcut Okulların Durumu

- Yaralıların tedavisi, askeri amaç için kullanım gibi çeşitli nedenlerle okul binaları işgal edilmiştir. Bu durumdan dolayı birçok okul kapanarak eğitim-öğretim faaliyetleri yapılamaz hale gelmiştir.
- Okul binalarının işgali esnasında ve işgal sonrası kullanım esnasında binalarda tahribatlar yaşanmıştır. Maddi sıkıntılar nedeniyle düzenli eğitim-öğretimin yapılacağı hale getirilmeleri zaman almıştır.
- Özel okullarında işgal edilmesiyle bu okullarda çalışanlar ve okuyanlar sıkıntılar yaşamıştır.
- Savaş dolayısı ile hayat şartlarının zorlaşmasından dolayı açık kalabilen okullar yiyecek-içecek ve yakıt bulma konusunda sıkıntılar yaşamıştır.
- Okulların bombardımanlardan korunması için üzerlerine flamalar çekilmiştir.
- İşgal edilen okullarda öğrenci ve okul eşyaları zarar görmüştür.
- Yeni eğitim-öğretim yılının (1915-1916) gelmesi ile bazı okullar tahliye edilmiştir. Fakat kullanımına ihtiyaç görülen okullar hemen tahliye edilmemişlerdir.
- Savaş dolayısıyla inşa edilmesi düşünülen okullar planlanandan daha geç zamanda inşa edilmişler veya hiç inşa edilememişlerdir.
- Savaş halinde bulunan devletlerin (İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya) okulları tahliye ettirilmiş ve eşyalarına el konulmuştur.

B. Öğretmen ve Öğrenci Kayıpları

- Öğretmenler ve öğrencilerden kanunda belirtilen şartları taşıyanlar yedek subay olarak, şartları taşımayanlar er olarak askere alınmışlardır. Bu durumda cephenin insan ihtiyacının karşılanmasına eğitim kurumunun en önemli öğeleri olan öğretmen ve öğrencilerden faydalandığı görülmektedir.
- Yedek subay olmak üzere harp okuluna alınan öğrencilerin büyük çoğunluğu piyade sınıfı eğitime alınmışlardır. Bu sınıf gereği bu kişiler sıcak cephe hattında savaşmışlar ve birçoğu şehit olmuştur. Sağ kalanların ise eğitimleri en az bir sene aksamıştır.

- Artan subay ihtiyacından dolayı askere alım yaşı 18'e kadar düşmüştür.
- Yedek subay olma hakkı lise 10. sınıfta okuyan öğrencilere de verilmiştir.
- Cephe gerisinde kalan öğrenciler de savaştan fazlasıyla etkilenmiştir. Ya okulları hastaneye çevrildiği için okullarından uzaklaşmak zorunda kalmışlardır yada öğretmensizlik yüzünden okulları kapanmıştır. Aynı şekilde hayatın pahalılaşmasından dolayı zor koşullarda eğitim-öğretimlerine devam etmek zorunda kalmışlardır.
- Tıp fakültesi öğrencileri de silah altına alınmışlar fakat bunlar diğer öğrencilerin aksine cephe gerilerinde hastanelerde çalıştırılmışlardır.
- Tıp fakültesi öğrencilerinin yanı sıra gönüllü olarakta hastanelerde çalışan öğretmen ve öğrenciler olmuştur.
- Öğretmenlerin silah altına alınmasından dolayı birçok okul kapanmak zorunda kalmıştır.
- Askerde bulunan öğretmenlerin özlük haklarının korunması için yönetmelik yayınlanmıştır.

C. Savaşın Savaş Bölgesine (Çanakkale'ye) Etkileri

- Savaş alanı olması sebebiyle en çok etkilenen yer Çanakkale şehri olmuştur.
- Diğer şehirlerde de olduğu gibi Çanakkale'de ki okullarda çeşitli amaçlarla işgal edilmişlerdir.
- Düşman bombardımanlarından dolayı okul binaları zarar görmüştür. Bu okullar maddi imkansızlıklardan dolayı yıllarca onarılmayı beklemiştir. İşgal yıllarında (1918-1912) azınlıklar okullaşma oranında gelişme gösterse de kendilerine destek veren ülkelerin desteklerinin çekilmesiyle bu durum uzun sürmemiştir.
- Çanakkale'de okuyan öğrenciler okullarından alınarak güvenli olan (İstanbul, Edirne gibi) şehirlere gönderilerek eğitimlerine devam ettirilmişlerdir.
- Bu bölgede çalışan öğretmenlerde başka şehirlere göç etmek ve gittikleri yerde çalışmak zorunda kalmışlardır.

D. Savaşın Eğitim Politikalarının Etkileri

- Silah altına alınmalarından dolayı okullarına devam edemeyen öğrenciler için yönetmelik yayınlanarak, okula başvurdukları tarihten itibaren devamsızlıkları dikkate alınması ve okul kayıtlarının silinmemesi istenmiştir. Dolayısıyla 1915 yılı içerisinde okullara düzenli devam sağlanamamıştır.

- Öğrenciler silah altında bulunmalarından dolayı ara dönem sınavlarına girememişlerdir. Bu durumda bulunan öğrenciler için 1915 yılının Temmuz ayında bitirme sınavı yapılmıştır.
- Yurt dışından okumak için gelen öğrencilere okul parası ve devamsızlık konularında savaş halinden dolayı tolerans gösterilmiştir.
- Savaş halinde bulunan ülkelerde okuyan öğrenciler eğitimlerini yarıda bırakarak ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır. Ancak savaş halinde bulunulmayan ülkelerde okuyan öğrenciler geri dönerek eğitimlerine kaldıkları yerden devam edebilmişlerdir. Aynı şekilde savaş hali dolayısıyla 1915 yılında okuması için Avrupa'ya öğrenci gönderilmemesi kararlaştırılmıştır.
- Var olan durumda öğrenciler ve öğretmenler duyarlılıklarını göstermişler ve Kızılay gibi hayır kuruluşlarına bağışlarda bulunmuşlardır.
- Öğretmenlerin silah altında bulunmalarından doğan açık vekil öğretmenlerle kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat bir süre sonra vekil öğretmenlere verilen ücretin azlığından dolayı vekil öğretmen bulmak güçleşmiş ve eğitim, bu işi yeterli derecede yapmaya kabiliyeti olmayan kişiler tarafından yürütülmeye çalışılmıştır.
- Savaş halinde bulunulan ülkelerin öğretmenleri sınır dışı edilmiştir. Ancak hizmetlerinde fayda görülen öğretmenlerin kalıp çalışmaya devam etmelerine izin verilmiştir.
- Sınavların uygulanması konusunda deneyimli olan öğretmenlerin silah altında olmasından dolayı sınavlar planlanan zamandan geç icra edilmiştir. Çünkü askerde olan öğretmenlerin yerine gelen vekil öğretmenlerin bu konuda tecrübe kazanmaları zaman almıştır.
- Öğretmenler askerlik harici görevlerle de cepheye gönderilmiştir. Bu öğretmenlerin cepheye gönderilmelerinde ki amaç, orada gözlemlerde bulunarak eserler meydana getirmeleri ve bunu gelecek kuşaklara aktarmalarının sağlanmasıdır.
- Savaşlarda gösterilen kahramanlıklar öğrencilerin okuması için ders kitaplarına konmuştur.

Bu sonuçlarla ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunulabilir. Yukarıda açıklanan bütün olumsuzluklar yıllarca etkilerini devam ettirmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra yetişmiş insan gücü bulma konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu kayıp o kadar büyük olmuştur ki, İngiliz resmi harp tarihçisi Aspinal Oglander "*Gelibolu'daki kanlı muharebeler Türklerin çiçeğini yedi bitirdi*"³⁶⁵ demekten kendini alamamıştır. Bu cümle, memleketi yükseltecek gençliğin Çanakkale'de yitirildiğinin bir ifadesidir. Bu gençliği ve Çanakkale'yi Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı Bey şöyle anlatmıştır. *Çanakkale savunması bir gençlik savunmasıdır. Subay, astsubay, nefer sıfatıyla orduya katılan binlerce okullu, fikir ve ahlakın birleştiği her noktada kudretlerinin büyüklüğünü ispat etmişlerdir.*³⁶⁶

Necmeddin Sadık "*Çanakkale'nin Eğitim Kuvveti*" başlığıyla yazdığı makalesinde Çanakkale Savaşlarının eğitimle ilişkisini şöyle kurmuştur;

*Türk örneklerini, Türk'ün özelliklerini temize çıkaracak vicdanları arayanlar Çanakkale destanını okuyacaklardır. Çünkü Türk'ün milli karakterleri ne şehirlerde, ne köylerde. Onlar tamamen Çanakkale hikayelerinde görünüyor. Bunun içindir ki 18 Mart'ın milli eğitim tarihimizde unutulmaz bir kıymeti vardır. 18 Mart, bu milletin büyük ideal bayramıdır. Atalarını ve milletin geçmişini öğrenmek isteyen, milli hikayelerle vatansever ve milliyetçi eğitim alacak çocuklarımız okuma kitaplarında sık sık Çanakkale'yi görecekler, okulların duvarlarında o resimleri izleyecekler, babalarından analarından bu hikayeleri dinleyeceklerdir. O gün okullar tatil edilecek, okul tiyatroları yapılacak, eğlenceler düzenlenecek ve bu hatıra zihinlerde daima uyanık duracaktır. Öğretmenler, eğitimciler ve yazarlar milletin eğitimi için Çanakkale'de tükenmek bilmeyen kuvvet hazineleri bulacaktır. Patlamak üzere olan bombayı eliyle düşmana geri gönderen, on kişiyle koca taburları perişan eden, denize atlayıp düşman subaylarını kurtaran, küçücük torpidosuyla koca zırhlıları batıran Türk askerleri, çocuklarımızın gözleri önünde canlandıracağımız büyük milli örneklerdir. Bunun için hiç çekinmeden, gururla, iftiharla diyebiliriz ki: Çanakkale, savaşan bu neslin kendisinden sonrakilere en büyük ve en kıymetli hatırasıdır.*³⁶⁷

³⁶⁵ Aspinal Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı: Seferin Başlangıcından 1915 Mayısından Tahliye Kadar; II*, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2005, s. 538

³⁶⁶ İsmail Hakkı, *Çanakkale Savunması Nedir?*, *Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı 18 Mart 1915*, Haz. Muzaffer Albayrak; Ayhan Özyurt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 116.

³⁶⁷ a.g.e. s. 307.

Sonuç olarak müderris İsmail Hakkı Bey'inde ifade ettiği gibi *Çanakkale savunması yapılmış, kazanılmıştır. Ancak görev yalnız askerler ve kumandanlar için bitmiştir, bizim için başlamamıştır bile!... Herkes bilsin ki Akdeniz mezarına kanlarını akıtanlar ölmek için ölmediler. Hep bu tarih; bu namus ve fazilet tarihi için öldüler. Onların kan borcunu ödemek lazım... Şairler destanlarını yapsınlar, ressamalar tablolarını çizsinler, heykeltıraşlar sembollerini yaratsınlar, yazarlar hikayelerini yazsınlar. Sağ kalanlar rahmet okusunlar...*³⁶⁸

Çanakkale savaşlarının eğitim kurumuna etkilerinin ortaya konduğu bu çalışma, tarihimizin önemli bir dönemine ait yaşananları ortaya koymaktadır. Hem eğitim alanında ki çalışmaların tarihsel bir nedene oturtulabilmesi hem de tarih bilimiyle, öğrencilerin daha iyi niteliklerle yetiştirilebilmeleri için bu tür çalışmalara her zaman ihtiyaç vardır.

Bu genel değerlendirme ve yorumlardan sonra araştırmaya ilişkin önerilerde şöyle sıralanabilir.

Bu tür konular araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Ülkemizin eğitimine bölgesel anlamda da olsa etki eden Balkan savaşları, Sarıkamış cephesi ve bu süreçte yaşananlar ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Aynı şekilde ülkemizde 30 yıldır devam etmekte olan terör ve bunun eğitimsel açıdan etkileri konusu bu alanda çalışacak insanları beklemektedir.

Özetle savaşlar ve eğitim konusu etraflıca incelenilerek bu alanda çalışmalar yapılabilir. Bu alanda çalışmalar yapıldıkça, ders kitaplarına yetişen neslin ibret alacağı örnekler eklenecektir.

Çanakkale savaş alanları okumakta olan öğrencilere sistemli bir şekilde gezdirilmeli ve bu esnada yıllar önce onlar gibi okul sıralarında okuyan insanların nelerden vazgeçtikleri anlatılmalıdır.

---

³⁶⁸ a.g.e. s.117.

KAYNAKÇA

1. KAYNAK ESERLER

- 1335 *Senesinde Münakıd Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330 - 1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu*, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335.
- Akgün, Seçil; Uluğtekin, Murat. *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Beyda Basımevi, Ankara 2000.
- Aray, Suat. *Bir Galatasaraylının Hatıraları*, TCDD Basımevi, İzmir 1959.
- Baycan, Nusret. *I. Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi 25 Nisan 1915 Artburnu Çıkarması 27. Piyade Alayının Karşı Taarruzu: 19. Tümenin Bu Karşı Taarruzu Desteklemesi*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi No:4, Ankara 1976.
- Çakır, Ömer. *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- Çolak, İsmail. *Çanakkale'nin Kahraman Mekteplileri*, Lamure, İstanbul 2006.
- Çulcu, Murat. *İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004.
- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi 1: Osmanlı Döneminde Darülfünun 1893-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Erdemir, Lokman. *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu, İstanbul 2009.
- Ergenli, Adnan. *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 29. Bakı, Aydın Kitabevi, Ankara 2009.
- Günesen, Fikret. *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1986.
- Güvenç, Serhat. *Drednot Ateşi ve Osmanlı Devleti: Reşadiye ve Sultan Osman Savaş Gemilerinin Öyküsü*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2005.
- İsmail Hakkı, *Çanakkale Savunması Nedir?*, *Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı 18 Mart 1915*, Haz. Muzaffer Albayrak; Ayhan Özyurt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
- Necmeddin Sadık, *Çanakkale'nin Eğitim Kuvveti*, *Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı 18 Mart 1915*, Haz. Muzaffer Albayrak; Ayhan Özyurt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
- Karasi İdadi-Sultani Lisesine Mahsus Salname 1342-1340.
- Kıranlar, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Münim, Mustafa. *Cepheden Cepheye*, 3. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 2002.
- Nutku, Emrullah. *Çanakkale Şanlı Tarihine Bir Bakış*, Özyurt Basımevi, (t.y.).
- Oglander, Aspinal. *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı: Seferin Başlangıcından 1915 Mayısından Tahliyeye Kadar; II*, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2005.
- Öner, Sakin. *Vefa Lisesi 125. Yıl Anısına*, Vefa Vakfı Yayını, İstanbul 1997.
- Özbay, İskender; Ünalp, Rezzan, Türkmen, Zekeriya. *Harp Tarihi Gezileri II (Çanakkale Gelibolu)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Özuyar, Ali. *Ateş Hattında İlk Kameraman; Atlas Tarih Dergisi*, Sayı:6, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Saral, Muhterem; Orhon, Alpaslan; Erkal, Şükrü. *I. Dünya Harbinde Türk Harbi 5. Cilt Çanakkale Cephesi 1. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

- Sarı, Nil; Özaydın, Zuhâl. "I. Dünya Savaşında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, VII Dizi-Sayı 131^a, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Sayılr, Burhan. *Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı*, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006.
- Steel, Nigel; Hart, Peter. *Gelibolu Yenilginin Destanı*, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1996.
- Tuncoku, Mete; Taşkıran Cemalettin. *Çanakkale Churchill ve Anzaklar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000.
- Uygun, Selçuk. *Çanakkale'de Eğitim ve Okullar Tarihi: (1839-2009)*, Kriter Yayın, İstanbul 2009.
- Uygun, Selçuk, *Çanakkale'de Azınlık Okullarının Tarihsel Gelişimi, Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan (Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları)*, Pegem Akademi, Ankara 2011.
- Yazıcı, Hüseyin. *Osmanlı Devleti'nde Öğretmen Okullarının Kuruluşu ve İşleyişi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2006.

2. SÜRELİ YAYINLAR

- Harp Mecmuası Sayı:3, Kanun-ı Sani 1331 (Ocak 1916)
- Harp Mecmuası Sayı:10, Haziran 1332 (Haziran 1916)
- Karasi Gazetesi 21 Haziran 1915
- Servet-i Fünun Gazetesi, No:1253, 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915)
- Servet-i Fünun Gazetesi, No: 1251, 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915)

3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <<http://www.istanbulspor.com.tr/default.asp?id=arma>> (01.05.2009).
- <<http://www.iudergi.com/tr/index.php/oba/article/viewFile/9071/8420>> (25.03.2012).
- <<http://www.canakkalevakfi.org.tr/canakkalebs.pdf>> (04.06.2010)
- <http://www.anzacsite.gov.au/2visiting/tr/trwalk_09johnstons.html> (29.04.2009)
- <<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html>> (05.01.2013)
- Fatma Özlen. Çanakkale'de Tıbbiyeli Şehitler
< <http://www.gallipoli-1915.org/tibbiye.sehit.htm>> (29.06.2012).
- Mustafa Ergün, Satı Bey Hayatı ve Türk Eğitimine Hizmetleri, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 1, 1897 s.7. < <http://www.egitim.aku.edu.tr/sati1.pdf> > (13.08.2012).
- B. Gezen, E. Küçükkuş, O Vasiyet Yerine Geldi
< <http://haber.gazetevatan.com/o-vasiyet-yerine-geldi/372783/1/Haber>> (04.10.2012).
- Mustafa Arıkan, "Bir Çanakkale Şehidi ve Mektubunun Başına Gelenler" , *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:5, Sayı:9, 2011, s. 213-243
<http://ataum.gazi.edu.tr/e107_files/sayi9/Mustafa_Arikan.pdf> (04.10.2012).
- Bedeli Çanakkale'de ... < <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-4040-34-bedeli-canakkalede.html>> (05.10.2012).
- Tarihi Belge Kayboldu! < <http://gundem.bugun.com.tr/bedeli-canakkale-de-kanla-odendi-195122-haberi.aspx>> (05.10.2012).
- < <https://cas.awm.gov.au/item/H16637>> (09.10.2012).

Ahmet Yurttakal, *Cevat Paşa'nın Çanakkale'de Yaptırdığı Okullar*,
 < [http://www.geliboluyuanlamak.com/179_Cevat-Pasa'nin-Canakkale'de-Yaptirdigi-Okullar-\(-Ahmet-Yurttakal-\).html](http://www.geliboluyuanlamak.com/179_Cevat-Pasa'nin-Canakkale'de-Yaptirdigi-Okullar-(-Ahmet-Yurttakal-).html)> (09.10.2012).
 <<http://193.255.138.2/takvim.asp>>

4. ARŞİVLER

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE)

ATASE, Kls. 1889, Dos. 58, Fih. 3-12
 ATASE, Kls. 2041, Dos. 646, Fih. 1-100
 ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-7
 ATASE, Kls. 1880, Dos. 31, Fih. 1-27
 ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-5
 ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6
 ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-70
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-78
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-45
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-46
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-48
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-66
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-67.
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-12
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16a
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-17
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-20
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-37
 ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-199
 ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 22
 ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 22-5
 ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 22-6
 ATASE, Kls. 3438, Dos. 24, Fih. 37
 ATASE, Kls. 2207, Dos. 19, Fih. 6-3
 ATASE, Kls. 2207, Dos. 19, Fih. 6-2
 ATASE, Kls. 2207, Dos. 19, Fih. 6
 ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-9
 ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-9a
 ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-7
 ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-25
 ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-38
 ATASE, Kls. 2418, Dos. 25, Fih. 3-10

KIZILAR ARŞİVİ

KIZILAY ARŞİVİ 263-25
 KIZILAY ARŞİVİ 313-70
 KIZILAY ARŞİVİ 397-193

KIZILAY ARŞİVİ 23-144
KIZILAY ARŞİVİ 423-19
KIZILAY ARŞİVİ 423-35
KIZILAY ARŞİVİ 23-204
KIZILAY ARŞİVİ 23-161
KIZILAY ARŞİVİ 23-207
KIZILAY ARŞİVİ 44-91
KIZILAY ARŞİVİ 44-94
KIZILAY ARŞİVİ 44-80
KIZILAY ARŞİVİ 44-108
KIZILAY ARŞİVİ 223-28
KIZILAY ARŞİVİ 523-45
KIZILAY ARŞİVİ 523-45
KIZILAY ARŞİVİ 595-1
KIZILAY ARŞİVİ 23-288
KIZILAY ARŞİVİ 27-119
KIZILAY ARŞİVİ 43-194
KIZILAY ARŞİVİ 223-52
KIZILAY ARŞİVİ 270-41
KIZILAY ARŞİVİ 71-4
KIZILAY ARŞİVİ 72-157
KIZILAY ARŞİVİ 498-117
KIZILAY ARŞİVİ 590-49
KIZILAY ARŞİVİ 44-101
KIZILAY ARŞİVİ 44-128
KIZILAY ARŞİVİ 193-257
KIZILAY ARŞİVİ 313-70
KIZILAY ARŞİVİ 23-335
KIZILAY ARŞİVİ 73-26
KIZILAY ARŞİVİ 112-10
KIZILAY ARŞİVİ 23-256
KIZILAY ARŞİVİ 523-45
KIZILAY ARŞİVİ 270-41
KIZILAY ARŞİVİ 71-4
KIZILAY ARŞİVİ 23-175
KIZILAY ARŞİVİ 114-30
KIZILAY ARŞİVİ 114-31
KIZILAY ARŞİVİ 114-33
KIZILAY ARŞİVİ 114-35
KIZILAY ARŞİVİ 114-34
KIZILAY ARŞİVİ 114-36
KIZILAY ARŞİVİ 114-44
KIZILAY ARŞİVİ 23-279
KIZILAY ARŞİVİ 23-252

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

BOA DH. HMŞ. 23/95
BOA DH EUM LVZ 21/44

BOA MF MKT 1212-12
BOA DH HMs 23-97
BOA DH İD 206-10/53
BOA İ. DUİT 76/12
BOA DH İ. UM. E-30-75/16
BOA DH İ. UM. E-30-75/12
BOA MF HTF 3/34
BOA DH İ. UM. E-30-75/26
BOA, MF. ALY, 77/8-1
BOA İ. MLU 19/1333 R-30
BOA MF HTF 2-83
BOA DH EUM MTK 47-20
BOA MF İST 17-52
BOA MF HTF. 2/7
BOA MF HFS 5-119
BOA MV 242-39
BOA MF MGM 9-63
BOA MF ALY 82-53
BOA MF ALY 80/54
BOA MF ALY 80-67
BOA MF ALY 80-20
BOA, MF. ALY, 79/3
BOA MF ALY 78/50
BOA İ. DUİT 76-24
BOA MF İMF 42/103-3
BOA MF MKT 1209/70
BOA İ. DUİT 76/18
BOA İUM EK 30/75-20
BOA MV 240/22
BOA İ. DUİT 76/18-4
BOA MF MKT 1212-58
BOA MF MKT 1202-13
BOA MF MKT 1206-12
BOA MF MKT 1212-49
BOA MF ALY 82-91/1
BOA MV 192-29
BOA MF MH 2197-55
BOA MF EYT 1-17
BOA MF MKT 1212-56
BOA MF MKT 1212-92/3
BOA MF MKT 1212-92/4
BOA MF TLY 447-52
BOA MF KMS 1211-52
BOA MF MV 240-25
BOA DH. HMs. 23/95
BOA DH İ. UM. E-30-75/43
BOA MF ALY 80-55
BOA MF İST 15-59
BOA MF ALY 77-94

BOA MF MKT 1202-41
BOA DH ŞFR 469-36
BOA MF MKT 1210-45/1
BOA MF MKT 1210-45/2
BOA MF TLY 447-74
BOA MF TLY 446-13
BOA MF TLY 447-53
BOA MF TLY 446-90
BOA MF HTF 2-42
BOA DH ŞFR 53-75
BOA DH ŞFR 52-224
BOA DH ŞFR 56-202
BOA DH ŞFR 59-70
BOA DH ŞFR 54-118
BOA MF İMF 41-61
BOA DH EUM MTK 47-20
BOA MF İST 17-44
BOA MF İBT 550-50
BOA MF İBT 550-33
BOA MF HTF 4-9
BOA MF HTF 2-3
BOA MF HTF 2-4
BOA MF İST 17-46
BOA MF İBT 550-15
BOA MF İMF 42-99
BOA MF HTF 2-5
BOA MF MKT 1202-13
BOA MF HTF 2-51
BOA MF ALY 82-109
BOA MF HTF 2-61
BOA İ. DUİT 76-27
BOA İ DUİT 76-44
BOA MF HTF 2-16
BOA MF HTF 4-7
BOA MF İMF 43-41
BOA MF TLY 447-15
BOA MF İBT 536-50
BOA MF MKT 1211-41
BOA MF ALY 78-29
BOA MF İBT 536-61
BOA MF HTF 2-5
BOA MF HTF 2-8
BOA MF İBT 536-10
BOA MF MKT 1207-38
BOA MF MKT 1213-20
BOA MF MKT 1213-18
BOA MF İMF 43-5
BOA MF HTF 4-105
BOA MF İMF 43-30

BOA MF TLY 447-67
BOA MF İST 15-69
BOA MV 195-99
BOA MV 195-41
BOA MF ALY 80-1
BOA MF ALY 82-93/1
BOA MF TLY 446-18
BOA MF İBT 524-23
BOA MF İBT 536-47
BOA MF İBT 524-23
BOA MF ALY 80-60/2
BOA DH UMVM 9-6
BOA MF ALY 78-52
BOA MF ALY 77-116
BOA MF İMF 43-82
BOA MF MKT 1210-28
BOA MF ALY 81-44
BOA MF MKT 1210-57
BOA MF MKT 1210-84
BOA MF MKT 1198-62
BOA MF MKT 1210-33
BOA MF MKT 1210-63
BOA MF ALY 81-33
BOA MF MKT 1211-34
BOA MF MKT 1211-43
BOA MF MKT 1209-48
BOA MF MKT 1210-33
BOA MF MKT 1213-56
BOA MF MKT 1213-56
BOA MF MH 2197-25
BOA MF MKT 1210-24
BOA MF HFS 4-45
BOA MF MKT 1210-61
BOA MF MKT 1212-72
BOA MF MKT 1221-72
BOA MF İBT 550-11
BOA MF MKT 1200-15
BOA MF MKT 1193-49
BOA MF İMF 41-16
BOA MF İMF 42-16
BOA MF İMF 43-36
BOA MF HFS 5-82
BOA MF KMS 1208-40
BOA MF MKT 1212-59
BOA MF HTF 2-81
BOA MF MKT 1210-29
BOA DH UMVM 69-8
BOA MF MKT 1211-67
BOA MF MKT 1211-70

BOA MF MGM 9-47
BOA MF HTF 4-61
BOA MF HFS 5-7
BOA MF MKT 1206-12
BOA MF MKT 1210-61
BOA MF ALY 79-79
BOA MF TLY 446-85
BOA MF HTF 2-42
BOA MF İMF 75-79
BOA MF MKT 1212-54
BOA MF MKT 1212-68
BOA MF MKT 1212-64
BOA MF MH 2197-20
BOA MF ALY 79-19
BOA DH EUM 5. Şb. 80-20
BOA DH EUM 5. Şb. 4-37
BOA MF MKT 1203-35
BOA MF HTF 2-38
BOA MF HTF 2-23
BOA MF HTF 2-61
BOA MF HTF 2-9
BOA MF HTF 2-41
BOA MF HTF 2-63
BOA MF MKT 1204-13
BOA MF MKT 1204-58
BOA MF MKT 1209-93
BOA MF HTF 3-16
BOA MF HFS 5-18
BOA MF İMF 75-15

MEŞİHAT DAİRESİ ARŞİVİ (MDA)

MDA Sahn, 2242

Daru'l-Hilafeti'l Aliyye Med. Kısm-1 Ali, 2246

Daru'l-Hilafeti'l Aliyye Med. Kısm-1 Ali, 2293

EKLER

۳۰ نیشان	تقوم وقایع	۲۲ حیفه
<p>وتصدیقده اولان و درجات علمیه سی مکاتب سلطانیه ویا یدی سنه لک اعدادیه تدریساتنه معادل بولنان مکاتب اجنبیه دن شهادتنامه ایله نشأت ایلوب شهادتنامه لری معارف نظارته ویا ولایات والویه مستقله معارف مدیرلرینه تصدیق ایترنر ایله درجات علمیه سی مکاتب عالیه تدریساتنه معادل بولنان بوکچی مکاتب اجنبیه مداومین و ماڈونینی؛</p>	<p>ماده : ۳۸ معاينه انتهایه لری اجرا اولدینی حالده نومرو کشیده سنده مجلسده اثبات وجود ایده میانلرک نومرولری ابوینی ویا تعلقاتندن بری ویا خود قریه و محله سی مختاری کشیده ایدر .</p>	<p>ماده : ۳۹ معاينه انتهایه نومرو کشیده سی معامله سی بوضورتیه ختام بولقدنصکره معاينه جدولک اوج نسخی زبریه اول قضاذه معاينه و نومرو کشیده سی معامله لریک اشبو قانون موجینجه اجرا اولدینی تصدیق ضمنده نمونه سی وجهه بر سرخ یازیلر ق و اخذعسکر مجلسی تشکیل ایدن رئیس و ناظر و اعصار طرفدن امضا ایله لرک بری اخذعسکر مجلس رئیسه دیکری ناظرینه و اوچنچیس قوس مأمورلرینه تسلیم اولور .</p>
<p>۴ — مکاتب عالیه درجه سنده اولدینی معارف نظارتجه مصدق تمالک اجنبیه دارالفنونلری و دیگر مکاتب عالیه سی مداومین ویا با شهادتنامه ماڈونینی ایله مکاتب سلطانیه ویا یدی سنه لک اعدادیه درجه سنده اولدینی کذا مصدق تمالک اجنبیه اعدادیه مکتبلرندن با شهادتنامه نشأت ایدلر ؛</p>	<p>ماده : ۴۰ اخذعسکر شعبه رئیس ماده سابقه موجینجه کندیسنه تودیع ایله جک جدولردن نمونه سی موجینجه بر ایستانتیق ترتیبیه تموز اواسطه قدر فرقه سته کوندرمه کچوردر . فرقه قوماندانلری بولایستانتیق لری توحیدایله تموز غایه سنه قدر قول اردولره و قول اردولر قوماندانلری ایلولدن اول واصل اولوق اوزره حربیه نظارته کوندره جکدر . افرادک صورت تخصیص و ترتیبده بوجدولر اساس تشکیل ایده جکدر .</p>	<p>ضرت عسکر لری سولعی ربا سوسر ایفا ایلمک اولورنر ماده : ۴۱ خدمت عسکرینه سی سلاحی ویا سلاحسز ایفا ایله جک اولانلر خدمت فعلیه عسکرینه سی مدت تامه ویا مقصوره ویا بدل تقدی ویرمک صورتی ایله ایفا ویا خود بومدی ماڈوناً امرار ایدلر . مدت مقصوره ایله خدمت ایله جک اولانلر بین و عسیر و حجاز و بحریه رزانداریه مرتبته ویرلمز و بدل تقدی ویرنلرده فصل مخصوص موجینجه معامله سی تابع اولورلر .</p>
<p>۵ — مکاتب حربیه و بحریه طلبه سندن ایکن اخراج اولنانلر ؛ ۶ — طلبه علومدن اولوب دردیجی سنه امتحاننده اثبات اهلیت ایدلرله رهبان و خاخم مکتبلرندن نشأت ایدلر .</p>	<p>ضرت مقصوره ماده : ۴۲ مدت مقصوره ایله خدمت برسنه در . معاينه انتهایه اثناسنده بوجه آتی شرائطی حائز بولندقلری تین ایدن افراد بومساعده دن استفاده ایدلر :</p>	<p>۱ — معارف نظارتجه مصدق بالجه مکاتبده معلمکی مسلک اتخاذه ایتمش اولان دائمی معلملر (یدلرنده دارالمعلمین شهادتنامه سی ویا معارف نظارتی و معارف اداره لری طرفدن مصدق اهلیتنامه بولوق شرطدر) ؛ ۲ — حکومت دارالفنون و مدرسه القضاة و مدرسه الواعظین و قاداسترو مکتبی و رسمی دارالمعلمینلر و مالیه مکتبی و دیگر مکاتب عالیه رسیده ایله بوزغاملری و معلملریک شهادتنامه سی معارف نظارتجه مصدق و امتحانلری معارف اداره سندن مأمور هیئت ممیزه طرفدن اجرا اولنان غیر رسمی مکاتب عالیه مداومین ویا ماڈونینی و کذا حکومت مکاتب سلطانیه سی ویدی سنه لک اعدادیه سیله بودرجه ده بولنان مکاتب رسمی سائره و بوزغاملری و معلملریک شهادتنامه سی معارف نظارتجه مصدق و امتحانلری معارف اداره سندن مأمور بر هیئت ممیزه طرفدن اجرا اولنان مکاتب سلطانیه ویدی سنه لک اعدادیه درجه سنده کی مکاتب غیر رسمی ماڈوناری ایله سوک ایکی سنه مداوملری ؛ ۳ — بوزغاملری و تدریساتی معارف نظارتسک تحت تفتیش</p>
<p>بروجه بالا خدمت مقصوره سی تابع بولنان افراد نوع تحصیللرینه و قابلیت بدنیه لرینه نظراً بری و بحری صنف مختلفه عسکریه سی تقریق او نورلر . بولنلر دن ایفا ی خدمت ایدلر یدنیش و یتیش یدنیشی ماده لر موجینجه هم سنلریله برلکده صنف احتیاطه نقل ایلمک و سلاح آتی ممدتنده سفر برک و ماتوره اولدیفه تکرار جلب ایلمک اوزره ترخیص ایدلورلر . ایچلرندن ضابطکه مخصوص شرائط و اوصافی حائز بولنانلر احتیاط ضابطی قانوننامه سی احکامنه تابع طوبیه لرق بالاخره سلک مذکوره ادخال اولورلر .</p>	<p>۱ — معارف نظارتجه مصدق بالجه مکاتبده معلمکی مسلک اتخاذه ایتمش اولان دائمی معلملر (یدلرنده دارالمعلمین شهادتنامه سی ویا معارف نظارتی و معارف اداره لری طرفدن مصدق اهلیتنامه بولوق شرطدر) ؛ ۲ — حکومت دارالفنون و مدرسه القضاة و مدرسه الواعظین و قاداسترو مکتبی و رسمی دارالمعلمینلر و مالیه مکتبی و دیگر مکاتب عالیه رسیده ایله بوزغاملری و معلملریک شهادتنامه سی معارف نظارتجه مصدق و امتحانلری معارف اداره سندن مأمور هیئت ممیزه طرفدن اجرا اولنان غیر رسمی مکاتب عالیه مداومین ویا ماڈونینی و کذا حکومت مکاتب سلطانیه سی ویدی سنه لک اعدادیه سیله بودرجه ده بولنان مکاتب رسمی سائره و بوزغاملری و معلملریک شهادتنامه سی معارف نظارتجه مصدق و امتحانلری معارف اداره سندن مأمور بر هیئت ممیزه طرفدن اجرا اولنان مکاتب سلطانیه ویدی سنه لک اعدادیه درجه سنده کی مکاتب غیر رسمی ماڈوناری ایله سوک ایکی سنه مداوملری ؛ ۳ — بوزغاملری و تدریساتی معارف نظارتسک تحت تفتیش</p>	<p>۱ — وجودلریک درجه کفایه ده نشوونما بولامش اولدینی یکریمی طقوزنجی ماده موجینجه طبا تین ایدلر ؛ ۲ — مرور زمانله زائل اوله جق علت و خسته لعه مبتلا اولدقلری کذا تین ایدلر ؛</p>
<p>ماده : ۴۳ طب فاکولته لری عسکر و سیویل طلبه سی یکریمی یاشنی اکیل ایتمکی سته ی تعقیب ایدن سنده هم سنلری افراد سائره ایله برلکده سلاح آتیه جلب و قطعانده آتی ای استخدام ایله لرک مکتبلرینه اعاده اولنه جقلر و سیویل طلبه اکیل تحصیلاتی متعاقب آیریمجه آتی ایده مواقع عسکریه خسته خانه لرنده استخدام ایله جکلوردر . اجزایلر ایله دیشجیلر حق لرنده دخی ببولده معامله اولنه جقدر .</p>	<p>۱ — معارف نظارتجه مصدق بالجه مکاتبده معلمکی مسلک اتخاذه ایتمش اولان دائمی معلملر (یدلرنده دارالمعلمین شهادتنامه سی ویا معارف نظارتی و معارف اداره لری طرفدن مصدق اهلیتنامه بولوق شرطدر) ؛ ۲ — حکومت دارالفنون و مدرسه القضاة و مدرسه الواعظین و قاداسترو مکتبی و رسمی دارالمعلمینلر و مالیه مکتبی و دیگر مکاتب عالیه رسیده ایله بوزغاملری و معلملریک شهادتنامه سی معارف نظارتجه مصدق و امتحانلری معارف اداره سندن مأمور هیئت ممیزه طرفدن اجرا اولنان غیر رسمی مکاتب عالیه مداومین ویا ماڈونینی و کذا حکومت مکاتب سلطانیه سی ویدی سنه لک اعدادیه سیله بودرجه ده بولنان مکاتب رسمی سائره و بوزغاملری و معلملریک شهادتنامه سی معارف نظارتجه مصدق و امتحانلری معارف اداره سندن مأمور بر هیئت ممیزه طرفدن اجرا اولنان مکاتب سلطانیه ویدی سنه لک اعدادیه درجه سنده کی مکاتب غیر رسمی ماڈوناری ایله سوک ایکی سنه مداوملری ؛ ۳ — بوزغاملری و تدریساتی معارف نظارتسک تحت تفتیش</p>	<p>۱ — وجودلریک درجه کفایه ده نشوونما بولامش اولدینی یکریمی طقوزنجی ماده موجینجه طبا تین ایدلر ؛ ۲ — مرور زمانله زائل اوله جق علت و خسته لعه مبتلا اولدقلری کذا تین ایدلر ؛</p>

EK 1: BOA DH HMS 23/95

Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkatinin öğrenciler ve öğretmenlerle ilgili maddeleri. 42. ve 43. maddeler

خلافت نظامی

اداره نظامی

عمومی
خصوصی

۹۰۹۴۷
۱۷۷

کرت ممالک ساکھانہ کرت ممالک اچھنہ دہ کی مکاتب عالیہ ایہہ مؤسسات ساکھہ معاومہ
 ومارونیک مکلفیت عکریہ قانونہ موقوت ایہا تجید تابع اولد قری معاملات عکریہ بی شتر
 احکام و موادک حریہ نقتہ عکریہ سندہ کوند۔ برہ بر صورت زیرہ درج ایہلکھہ و ساکھ
 مناسبتہ ایہہ علاقہ دارانہ تقسیم واعدادہ ایہہ پیشہ تعمیرا تلخ اولور اقدم
 ۱۸۸۶

دفعہ فاطمی نامہ
ستار

صورت

- ۱- اوج بوز اوج اوج بوز درت اوج بوز بجه اوج بوز آتہ اوج بوز بدی اوج بوز
- ۲- اوج بوز طهور تولدہ مکلفیتہ اولوب دہ کونہ بیجا اولور سومہ قدرت عکریہ
- ۳- ویلا ویلا بیانا ایہا ایہر لوسہ اولور شواظراتیہ بیہا اولور قری تقدیرہ مدینہ
- ۴- دارالفنون، مدرستہ القضاء، مدرستہ الواعظیہ، وقادستروکتی دارالمعلمیہ
- ۵- عالیہ قسی و عالیہ کتبی و دیگر مکاتب عالیہ رسمیہ و غیر رسمیہ و ممالک ساکھہ
- ۶- مکاتب عالیہ سندہ الکلیہ تحصیل ایہہ اولور
- ۷- مکاتب سلطانیہ ویدی سندہ مکاتبہ اعادہ سیمہ ایہہ بودہ دہ کی فاضل
- ۸- وایہر مکاتبہ شہادنامہ الحسبہ اولور کت حوک ایہہ متقدرون تحصیلہ بولون
- ۹- طولاد سیمہ تحصیل ایہر
- ۱۰- طلبہ علوم مدنیہ اقد مکر قانونیہ سابقہ مویہ آتہ سہ امتیازی ویرسہ اولور
- ۱۱- برنجی فقرہ دہ مور مکاتبہ عالیہ سیمہ ایہہ فاضلہ و اچھنہ دہ ایہو قانونک نشر
- ۱۲- تحصیلہ بولون
- ۱۳- طلبہ علوم مدنیہ کتونی سہ امتیازی ویر ما سہ اولور مدرسیہ علم نظامنا
- ۱۴- موصیہ مذکور امتیازیہ اعطایہ سقا قبہ بونوردہ بر ایہی اوجینی فقرہ دہ مور
- ۱۵- اولور کت ذکر اولور سہ سہ قدرتی اوج بوز اولور سہ ایولون دہ درنجی سینی
- ۱۶- فقرہ دہ مور اولور کت الکلیہ تحصیلہ برنجی ویا ملاصہ عالیہ نقتہ مناسبتہ ویر لہ آتہ
- ۱۷- سندہ امتیازیہ اعطایہ سقا قبہ ایہا ایہر لہ کتہ طلبہ مذکورہ دہ مکاتبہ
- ۱۸- قدرتی برقیہ ایہر لہ سقا قبہ لایق آتہ سہ امتیازیہ ویر ما سہ اولور ندر

کتبی و سنی و احوالی دینی
 عمومی
 خصوصی

این سند در مذکور سالخ آله الهی حضرت بو صورتی سلاح آله الهی حضرت بر قلم و یا
 روزه و ماهور بند و اولاد این تقاضا به اجریزه قرعه ایله بیسی و ایلدیقه قیلدی و وقت
 ایسه لر چورمنان و تکت ایسه لر بر وده ما عدایک نهضن الور حکیم لر بیک جمله سن آتیه شهر
 اولور

ماده ۱۴۸ - ماده سابقه موجب سلاح آله الهی صومعه اولاد لرده ما مور بو نونا عسکر کتبی
 معینه ما زوجه عدایه بود لر و معاشه بیک و بیلدیقه و بیله بیک مصلحتی ماملمی
 ماملر لریه اولدیقی هالده کتبیله اعطا اولور

ماده ۱۴۹ - بوز قرعه بیکن ماده ده کی اوصاف و مثلین هاسر بو نونا نوردی اسوقانولیک
 نوری کونی مهالیکده متوم بو نونا نورا ماده ماکورده کی بیسه خدمت عکریه ده
 مهالیک لر

ماده ۱۵۰ - مواد سابقه موجب تحت سلاح آله الهی مکلظه نوع تحصیل و قابلیت بینه لریه
 نظر ا صحت فیکلفه عکریه به نظریه اولدی صومعه و ضابطه خاصه ای اوصاف و حوکم
 هاسر بو نونا هر احتیاط ضابطه کای قانونی ایضا اولدی صومعه ایضا ضابطه کای
 سکتد اوصاف اولدی صومعه و اوصاف مذکوره ایضا اولدی صومعه ایضا ضابطه کای
 کوره احتیاط کویک ضابطه کای اولدی بیک مکلظه

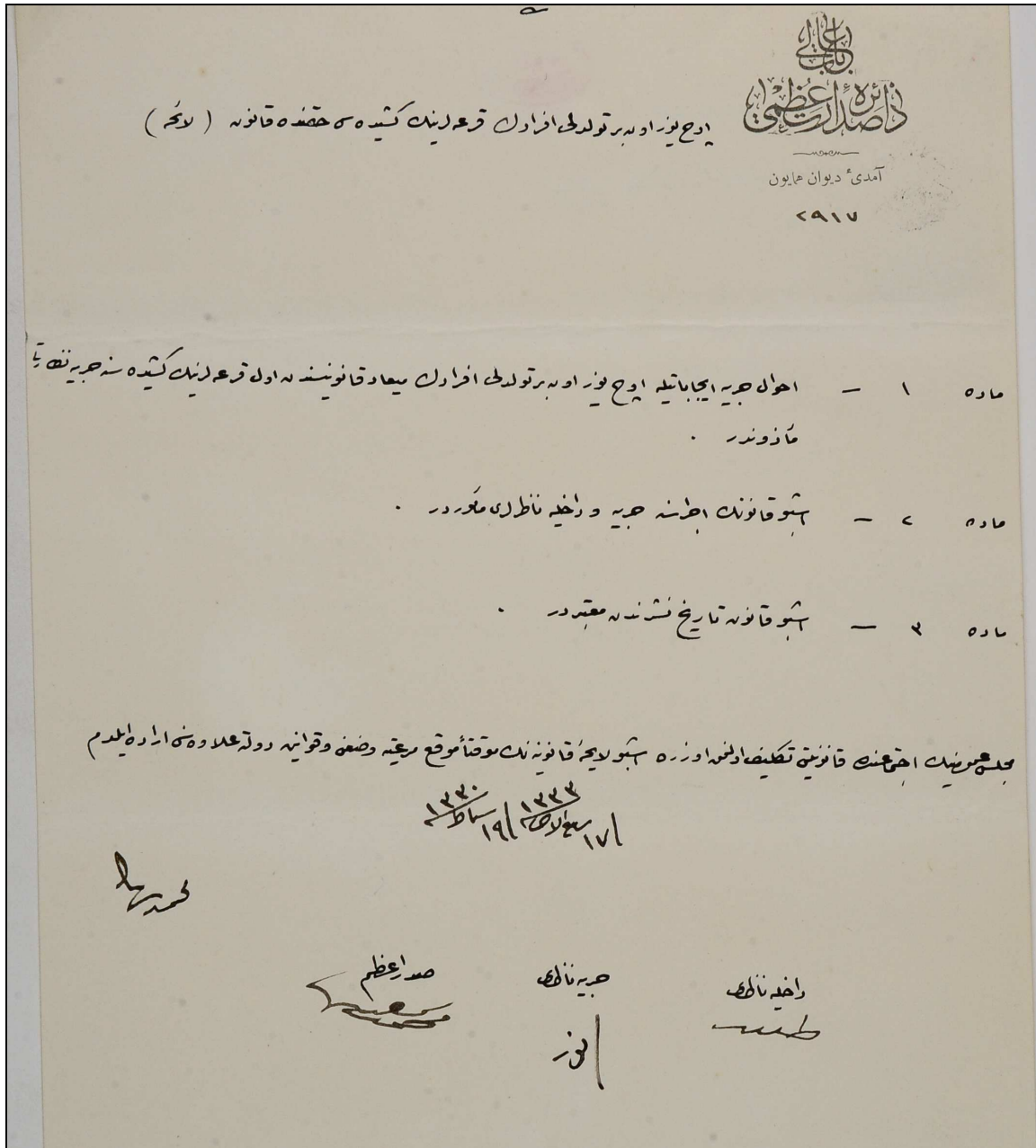
ماده ۱۵۱ - بوز قرعه بیکن ماده ده کی اوصاف هاسر اولدی ماده مذکوره و هوس صافی
 سن سلاح آله الهی ایجاب ایله یوس سنه مرقوم اجولنی ترا تینه قورم مسیح
 اولدی قیری و قند عسکر شه مرکوت ایجاب و هوس ایملک محمود لر ایجاب و هوس
 ایله بیله هوس و هوسه هوس اولدی نوردی هوسه قورم لیکه طرا اسی قورم نایب ایجاب
 و ساسه ساسه غنایه ده بولدی قیری حلسه افسه عسکر شه لیکه ممالک ایشیه ده ایله
 سهارت دیا شریه لیکه هوسه و تاتیش کولدره هوسه ممالک ایشیه ده ایله
 لایح کله سنه ایلولی ترا تینه قورم ایجاب و هوس ایجاب ویا و تاتیه مذکورده
 کولدره بیانه احتیاط ضابطه کای حقه ساقط اولدی صومعه خدمت مفید ایجاب
 و بیل خدمت ایملک سنه طرفه ایجاب و هوس ایجاب ایملک سنه نه کولدره نفر کله
 استخدام ایملک

حضرت دایم ایملک
 ۷۷

کتبی و سنی و احوالی دینی
 عمومی
 خصوصی

EK 2: BOA DH EUM LVZ 21/44-2

Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkatinin öğrenciler ve öğretmenlerle ilgili maddeleri.
147., 148., 149., 150. ve 151. maddeler

EK 3: BOA İ DÜİT 76-12
1895 doğumluların askerliği hk.

حکومت عثمانیہ

اردو دائرہ

نومبر ۳-۵

ایچ بیوز اویسیہ تولدیندرده خدمت مقهوره ارجیب
و استوادم ایچ بیوز اویسیہ خدمت مقهوره ارجیب

برخی ماده : ایچ بیوز اویسیہ تولدیندرده مخلصین عسکریه قانونده موقوف فرود ایچ بیوز اویسیہ خدمت مقهوره ارجیب
درجه تحصیل و حصول درجه رسیده فائمه اولینجه حالده تحصیل مدرسم بولساخر میانه نشکلات بدنی لری
عسکرده الوبیشی اولینجه بالمعانیه بابت اولدر و ماده نکوره در معینه درجه تحصیل و اصل اولسه
ایچ بیوز اویسیہ تولدیندرده مخلصین عسکریه اولدر لری اسباب اندر میانه
کندک نشکلات بدنی لری عسکرده الوبیشی اولینجه بالمعانیه بابت اولدر کوشتره جکاری
لیافته کوره احیاط ضابطی و با احیاط کوهیک ضابطی اولدر در خدمت اولدره جلیب و سونه
اولدره بیوز اویسیہ

آب انچه ماده : بوقانونده تاریخ نشکرده انچه امری الاجراد

وضیحه ماده : بوقانونده اجراسنه حریبه ناظری مأمورد

بمعنی بونک کسانده قانونی تطیف اولدره ایشولدر قانونیه بوقانونده موضع مربعه وضعی و قوتیه
رولنه علاوه ای ادره ایلم

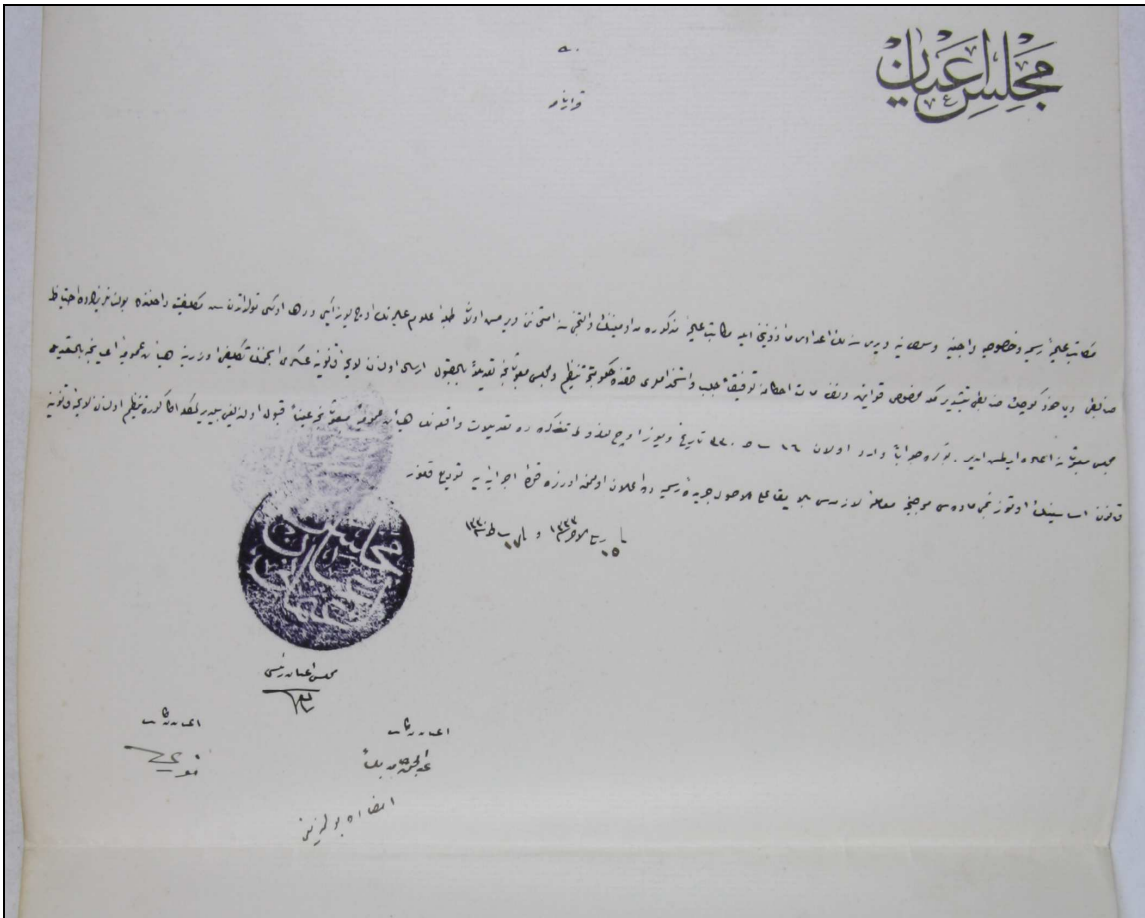
مرداد

ایچ بیوز اویسیہ

حریبه ناظر اولدر
طلعت

محمد عظیم
محمد سعید

احمد مقابله
مقصود

EK 5: BOA İ. MLU. 1333.R.19-30
 1302 (1886) doğumluların askerliği hk.

رؤسای وزارت عدلیه
معاونت حقوقی و امور مجلس

فکر و نظر

شماره خصوصی ۹۹
شماره عمومی ۱۷۴۱۱

مکلفیت عسکر به قانون موقتی ایجابجه خدمت مقصوده به تابع طوتیه جق وبالنتیجه احتیاط ضابطی ویا احتیاط کوچک ضابطلکنه تعیین اوانه جق افرادک مآذون ویا مداومی بولندقلری مکتبلرک رسمیتبه درجه تحصیلرینک جهت معارجه تصدیقده کی لزوم قانونی درکار اولوب حالبوکه بعض محللر معارف هیئتلرنجه ببولده واقع مراجعاتی تدقیق خصوصده عادتآ وسیله لر ایجاد ایدیلرک کونلرله تأخرات وقوعه کتیرلرکنک آکلاشلدیغی و بوحال اردوی هاپونک ضابطان و کوچک ضابطان احتیاجاتنک تأمین وتلافیسی خصوصده کی مساعیدن انتظار اولنان ثمراتی اشکال ایلمک کبی اهمیته تلیق به لالیق بر نتیجه ویردیکی بیانیله بوخصوصده واقع اوله جق مراجعاتک معامله ایجابیه سنک درحال ایفا واکالی خفنده لازم کنلره تبلیغات ووصایای لازمه ایفاسی حربیه نظارت جلیله سندن وارد اولان ۳۰ آغستوس سنه ۳۳۱ تاریخی و ۲:۹:۲۰ نومرولو تذکره ده اذبار ایدلمش ومسئله نک اهمیت ومستعجلتی مستغنی ایضاح اولوب کیفیت ایجاب ایدنلره بیلدیرلمش اولمغله اوراجه ده بوخصوصده واقع اوله جق مراجعاتک درحال ایفا واکالی خصوصه اعتنا اولتمی لزومی بیان اولتور اقدم

معارف عمومی ناظری
نامنه
مستشار

۳۳۳ و ۳۳۱ ایلول سنه ۳۳۱

EK 6: BOA MF HTF 2-83
İhtiyat zabiti (yedek subay) olacak kişilerin işlemlerinin geciktirilmemesine dair

۵

اردو دفترہ

۱ شعبہ
نومبر
۱۱۴۵ھ

۳۱
۲۱/۹/۱

ع. ۸۸ - ۸ - ۶۱ تاریخ و ۱۱۴۵ ہجری نو فروردی مقررہ :

سزایز غنہ لود ضایعاتہ بشقہ ہدی محارکہ کونری داخل حساب ایلز نہ وسطی اولہ ریشچی اردو لکھنؤ لود لوزہ قریبا
محارکہ ضایعاتی رہ اولفہ د۔۔۔ بناؤ علیہ ریشچی اردو موبہ و سلاج عد دینہ کورہ قطعانک لکھنؤ برو جہہ نقصانی
قالسی اول مردہ نظر مع لکھنؤ انگلیس۔۔۔ بلسہ قرمانہ انقدیمہ لوزہ فات محرمہ یازینو امرک جوورتی آیتہ در۔

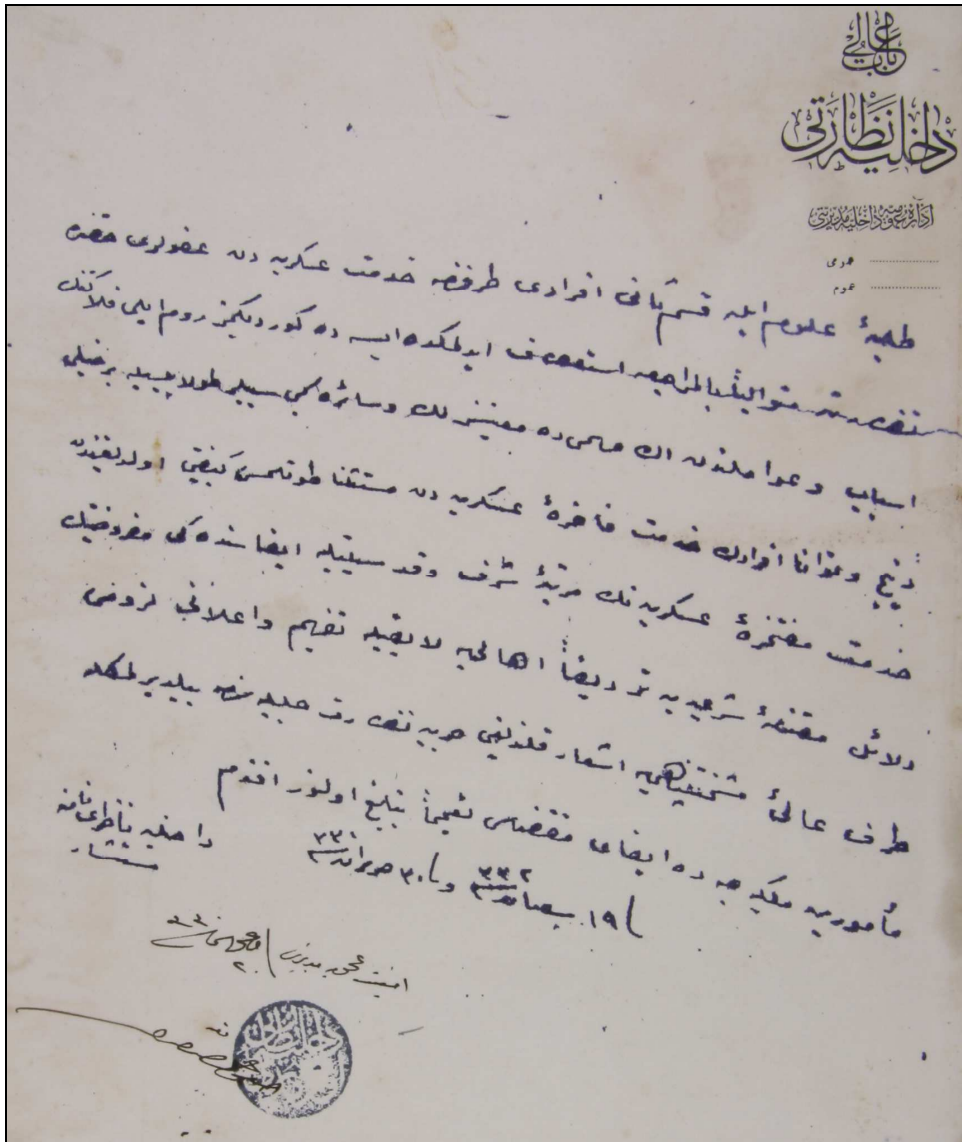
باسہ قرمانہ دیکلی نافہ
ارطابہ جریہ ریشی
زوبہ

V. Beonsard

صورت :
ریشچی اردو لود لوزہ ضایعاتہ لکھنؤ آرائتمسی لوزہ۔۔۔ بوقصد لود دوزنک قیسارہ لکھنؤ و سائر
احیاءات سنایہ نیک شیمہ و اسال بوشی ریشچی

A	1-65
D	332
F	1-54

EK 7: ATASE Kls. 1889, Dos. 58, Fih. 1-54
5. Ordunun günlük zayıat miktarı ve
bunun sürekli temin edileceğine dair

EK 8: BOA DH EUM MTK 47-20

Yeniden Rumeli felaketi yaşamamak için gençlerin
askerlikten istisna tutulamayacağına dair

مؤصدا بیلگه كاده نه تاریخ	مؤصدا بیلگه تاریخ	مؤصدا بیلگه تاریخ	تاریخ مؤصدا بیلگه															
<table border="1" style="margin: auto;"> <tr><td>A</td><td>1/66</td></tr> <tr><td>D</td><td>583</td></tr> <tr><td>F</td><td>1-7</td></tr> </table>			A	1/66	D	583	F	1-7	<p>فوق العاده ای</p> <h2 style="text-align: center;">فوق العاده ای مهال</h2>									
A	1/66																	
D	583																	
F	1-7																	
<p>مطابق به بریتانیا</p>																		
<p>۱- مصلحتاً به نوبت بزرگواران داده شده است. تعداد ارتقا در این احوال منظمی را میسر در علم دنیا به علم کورده است. کورده کورده و در داده جملده میانه اوصاف در این کار اولدن برده است. ^{موضوع} ~~تولقی~~ لایحه</p>																		
<table style="margin: auto;"> <tr> <td style="border: none;">} بزرگواران</td> <td style="border: none;">مصلحتاً</td> <td style="border: none;">70%</td> </tr> <tr> <td style="border: none;"></td> <td style="border: none;">بزرگواران</td> <td style="border: none;">5%</td> </tr> <tr> <td style="border: none;"></td> <td style="border: none;">مصلحتاً</td> <td style="border: none;">10%</td> </tr> <tr> <td style="border: none;"></td> <td style="border: none;">مصلحتاً</td> <td style="border: none;">5%</td> </tr> <tr> <td style="border: none;"></td> <td style="border: none;">مصلحتاً</td> <td style="border: none;">5%</td> </tr> </table>				} بزرگواران	مصلحتاً	70%		بزرگواران	5%		مصلحتاً	10%		مصلحتاً	5%		مصلحتاً	5%
} بزرگواران	مصلحتاً	70%																
	بزرگواران	5%																
	مصلحتاً	10%																
	مصلحتاً	5%																
	مصلحتاً	5%																
<p>۲- در داده جملده میانه کورده است. ^{چهارم} ~~تولقی~~ لایحه ^{بزرگواران} ~~تولقی~~ لایحه تعداد ارتقا در این احوال منظمی را میسر ^{بزرگواران} ~~تولقی~~ لایحه ^{بزرگواران} ~~تولقی~~ لایحه تقصیر -</p>																		
<p>مهری کا</p>																		

EK 11: ATASE Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-7
 Yedek subay olacak kişilerin ayrılacağı sınıflar

مجلس شورای ملی

کتابخانه مجلس شورای ملی

شماره ۱
شماره شخصی ۱۱۵۶
شماره عمومی ۱۷۹۶۶۲

حریه نظامیه

۴۰۶ و درها اولی شماره مطابقت
عالمه را از روزی حقیقه

A	۱/۶۶
D	۵۸۳
F	۱-۵

دولتو اقدم اعتراف
 در الضمنه بیعتی قبله شده تاریخ تولدی ۴۰۶ ابر ۱۸۸۷ مده بولندیک مازکی ابر بولندیک و ساد خدیجه
 سخته اولاد ترک بولم وزیر اعظم کوریه ریک امنیت ضابطه نامزدی قادر و ساد ادهال ایللا اوزده متبصره حریه بی بونه
 اولادری اجرا نشرا و ساد مقررله اقتضا شده اولاد بیفنده بجه در الضمنه بیعت و ضلعین بولنده و تاریخ
 تولد ری او هیوز او هدیه مقدم بولنده اقدیر به بوساعده نه خسه اولادری مؤفده کوریه مکنده اولاد برار
 اهد عکرتجه لرزه بعضی تحصیل عالیه کورنده و یا بودر تحصیل کوریه اولاد ۴۰۶ و درها اولی سده تر تولد ری
 نفاذ لرزه سوخته اتمک تشنه اتمک ری لجه ویر کورنده تاریخ ولادت تقدی مطابقت عالمه خسه اولاد
 ساعده ده حر و قیبه سبب اولادکی مخصوصه لرزه عالمه نظامیه حریه از باری در الضمنه سدر خرم بولنده اولاد
 مکره ده اتعاقبانه اولاد اولاد اروزنامه حریه سده اولاد

معارف عمومی
 [Signature]

۴۰۶
 ۴۰۶ - ۶ - ۴
 ۴۰۶
 ۴۰۶ / ۶ / ۴
 ۴۰۶
 ۴۰۶

EK 12: ATASE Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-5
 Yedek subaylık hakkının 1303 (1887) den önce doğanlara da
 (1915 yılı itibariyle 27 yaşından büyük kişilere de)
 verilmesi talebi

عربى ىى نه ظاره تى
ؤردو دائره سى
تىك مال سه وبع به سى

A	1/66
D	83
F	1-6

مؤهبه ابه له كاده نه تارىخ	مؤبه ىى صه تارىخ	مؤسه ووى د تارىخ	تبه ىى صه نه ىى رسالى تى وه مؤه ووروه م ه س و له نه ووه روى سى
۷	۷	۱۰	۷

فؤلصه ىى مهال

معارف نوم نعت نه

تباين كبر داره سى مديريه بجه سده مى را عظمى بايگى و ۱۱۵۶ مؤهلو سله عليم زيم جويدر
مخلفه عده قانوتار سله ۱۳۱۱ جى ماره سى
ادجوز اوج و ليه حكه ه كى سزل تولد ستم شاط لوريه جان اولوبه ~~سوله سله~~ اهنابل ماسله
ارلم به حكه نه بيان انك مکتب هم سوتى جويدر ده اوكى سزل تولد نه معتب نك قيدى
ماده سوتور ده
اردوه بجه دوله خيال خايله سینه سله كه مقلد قايه تاليف اولوب قعدنه جان لوريه ~~مى~~ اهنابل
صدى كا

دوره
ماده

EK 13: ATASE Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6
Yedek subaylık hakkının 1303 (1887) den önce doğanlara
(1915 yılı itibariyle 27 yaşından büyük kişilere)
verilemeyeceğine dair.

دار الحکومت عالیہ قراچہ میں مدعو طب طلبہ کے امتحان کے نتیجے میں درجہ اولیٰ
 اور ثانیہ کے امتحان کے نتائج

شعبہ _____
 اساس نمبر _____
 نومبر _____

طرح	نمبر
نہج صنف	۵۶
انجمن	۷۵
ادبیات	۴۷
درجہ اولیٰ	۷۶
بکری	۷۶

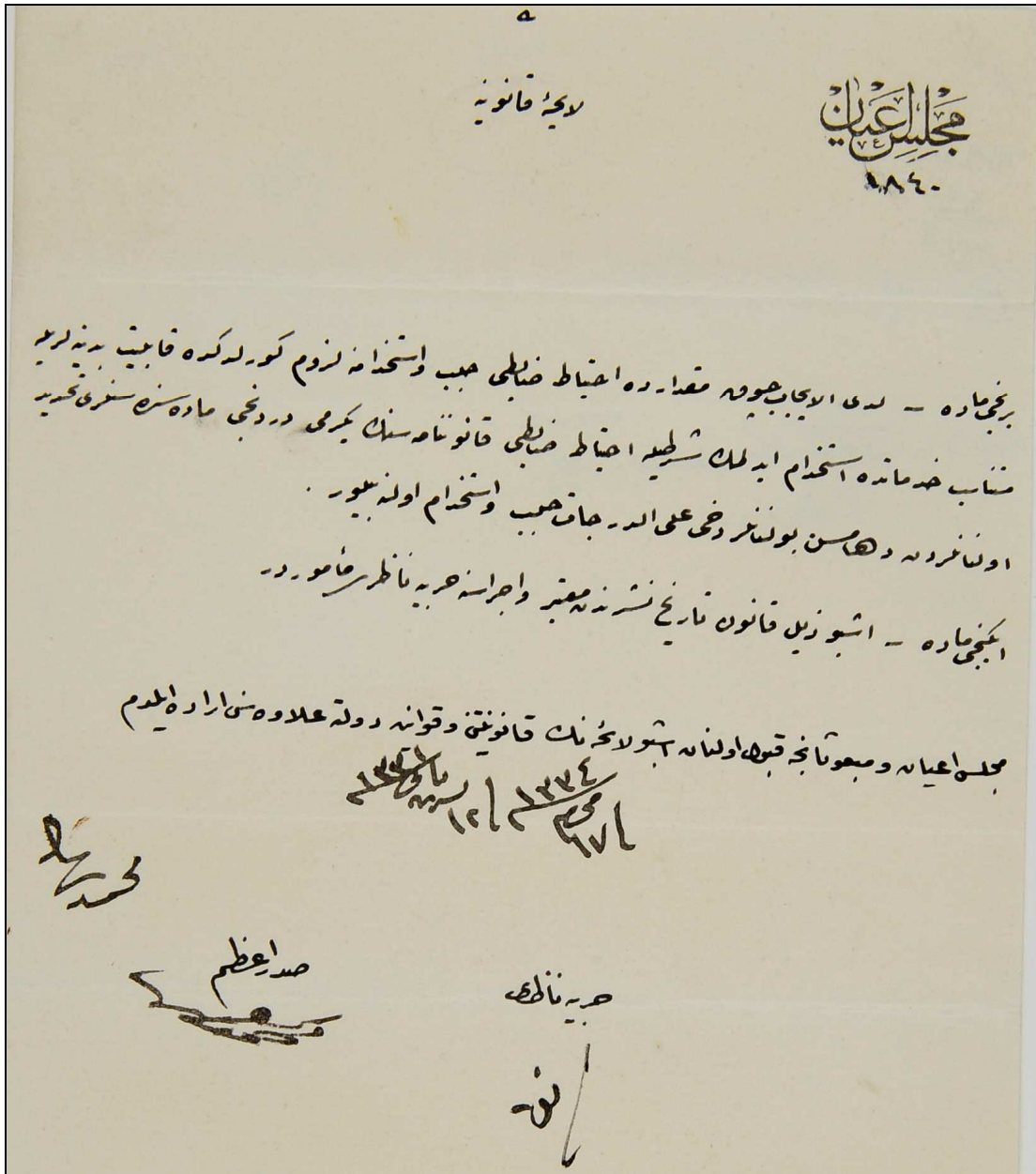
نمبر	تفصیل
۷۶	تاریخ اولیٰ درجہ صنف خدمت علیہ السلام
۷۷	تاریخ اولیٰ درجہ صنف سارہ علیہ السلام
۷۸	تاریخ اولیٰ درجہ صنف اولیٰ
۷۹	تاریخ اولیٰ درجہ صنف اولیٰ

تاریخ تالیف و قریب بہ نو سو گزشتہ درجہ اولیٰ دار الحکومت عالیہ قراچہ میں

۱۹۷۸ نمبر دو ۲ حفظ ابطلک اور رہ اور ان کے نتیجے میں درجہ اولیٰ

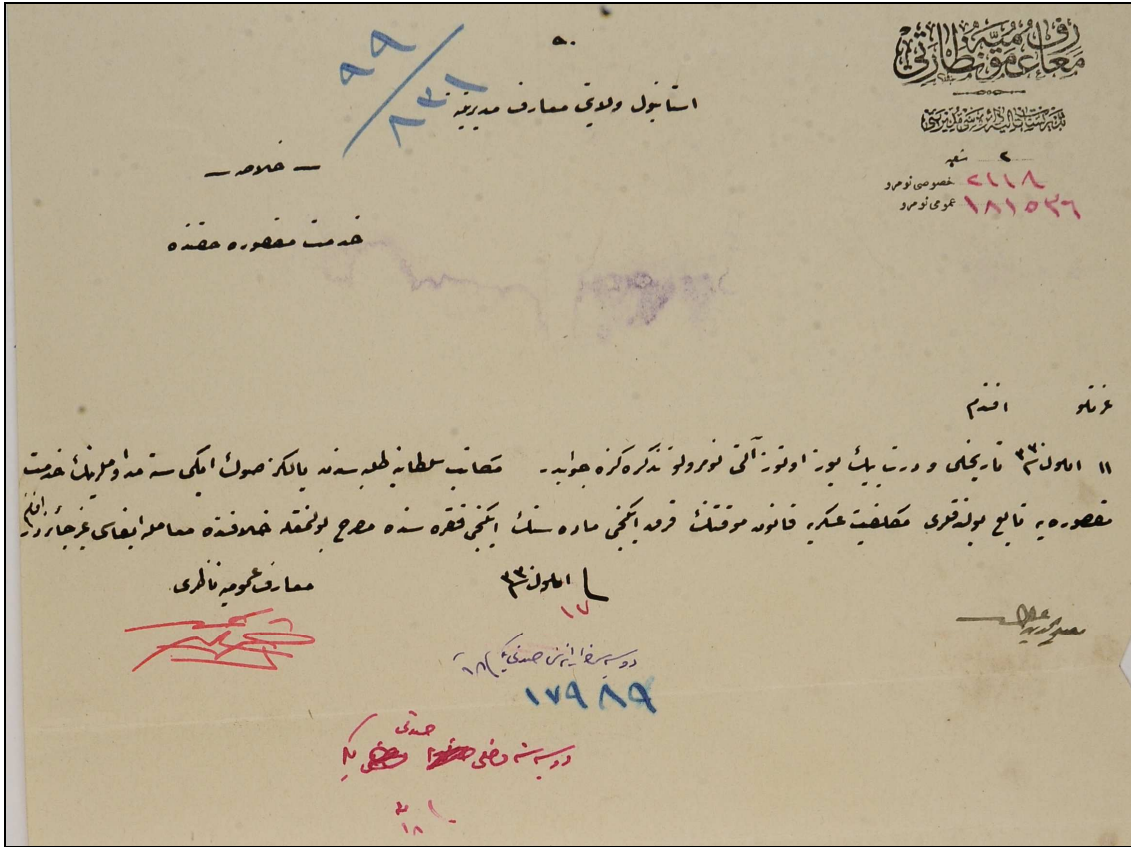
۶ سالہ

EK 14: BOA MF ALY 78-50
 1300 (1884) doğum tarihli olmaları sebebiyle
 er olarak silah atına alınanlar

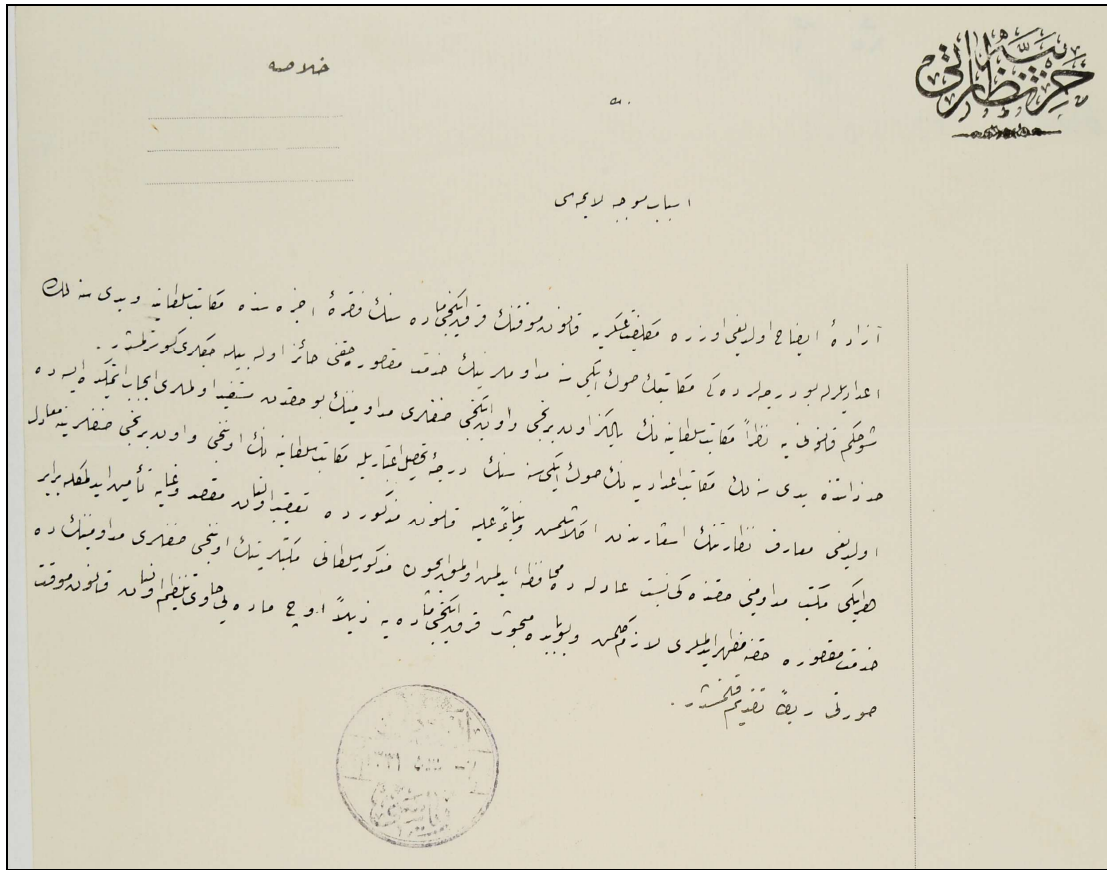
EK 15: BOA İ. DÜİT. 76-26

İhtiyaçtan dolayı kanunda belirtilen yaştan daha yaşlı olan kişilere de yedek subaylık hakkının verilmesine dair

EK 16: BOA MF İMF 42-103/3
 Yedek subaylık hakkının lise 10. sınıf öğrencilerine verilemeyeceğine dair.

EK 17: BOA İ. DÜİT. 76-18/4

Yedek subaylık hakkının lise 10. sınıf öğrencilerine verilme sebebine dair.

دارالایتام مخصوصه مستوفیة دارالاشرفیه

درآمد	موضوعه:			اوردہ داروںک			درآمد
	نوردی	تاریخ نوردی	تاریخ نوبتی	نوردی	تاریخی	نوعی	
۱۰۰	۱۰/۱۰/۱۰	۱۰/۱۰/۱۰	۱۰/۱۰/۱۰				
مذکورہ							
<p>گوردہ بقاعہ محابہ کرم حجابہ اما سجدہ بدلی سید اللہ و با خود والدوںک حمایتہ اولویہ بدت شکرہ کیدہ وقفہ حاکم بقاعہ قبر دارکف جو جمعہ دارالایتام آن جمعہ کف جو کیدوںک حبابہ دارمذکرہ صاحبک لڑوںک تدار اعلیہ اولوں</p>							

EK 18: BOA MF EYT 1-17

Babaları asker veya şehit yada anneleri olmayan çocukların Darüleytam'a başvurmalarına dair.

شعبه				معارف عمومی نظارتی	
جمهوری دوسیه نومبروسی				دوسیه اولیاتی	
تاریخی	تاریخی	مورد	تاریخ	خلاصه	
۱۹۲۲	۱۹۲۲				
دارالایتم مدیریت					
<p>بدری یوزباشی عبدالغزیز اقدیر، الجرنطقه حریبه سن بولنی و والرح لرینله ده برکه وفات اتیمی حبیله میدانده ولله اولدغلی خردریله اده باشق اتومی داده ایکی باشق الحضر اقدیر دارالایتم قبولی توله اولور اقدم</p>					

EK 19: BOA MF MKT 1212-56

Babaları Seddülbahir'de (Çanakkale'de) asker olan ve anneleri vefat etmiş olan iki çocuğun Darüleytam'a kabul edilmesine dair.

معارف لطائف جلیله

معرفه عاجزیدر

بنده لری تقاعد بوزباشی حیدرآقا زاده اولوب فاضلیم . ستم او بده برده . بالفقاهه محاسبه سنده و لاله ملک
 جناح ایسی آبی قوندتم ایله بی او کوز برآقدی . بعدالطرب بدرم ایله نظام خلافت کلام . مقصود دوم بلبله کما
 تحصیل دوام ایله ملحم ایچون خیر اولدوقه بشکله . سقر بک دولایسیله بدیر بک سیدو انشا دعوی بقرایی
 بوراره بک بقر برآقدی . دولتک ویر بکی صدقده باشه هیج بر وار دای بولمیان بدیر بک تحصیل یازدم ایله بلبله
 امان خایه بده . ابتدای تحصیل تمام ایندیگین لطفاً نومه کلید ندرن برینه و یا نسیب سید بر حجه برینه لیلی اولدوقه
 فیه و قهرلی انشا و استر هام ایلام

طشرده یروا رس ؟

تدریس تیکمه ۱۳۱۲

بیت

EK 21: BOA MF TLY 447-52

Annesini Balkan savaşlarında kaybetmiş ve babası da asker olan çocuğun kendisi için uygun bir okula kaydının yapılması talebine dair.

شعبه

نومروسی

معارف عمومی نظارتی قلم مخصوص دائره مخصوص مسوده

نومروسی

دوسیه اولیائی

عمومی دوسیه نومروسی

۱۸۶۰۶

معلومات واردونك				خلاصه
نوعی	تاریخی	نوی	نوی	
				<p>صحیفه تدریسه اسلامیه ریاستی ولا تهرانی</p> <p>زوجی سلیمان قندی موقع صیده شهید وفات آنجه اول دفعه جمله ترک ایدیکه انی لقا ایامده</p> <p>در دینک مطابقتی میا تا قبولی حلاله و بیبه و محالو ایجا ایسه و ایام مرتبونه</p> <p>ایسک مطابقتی قید قبولی حلاله معاله در دست بونسه اولوب مصطفی جوی و ناری</p> <p>نامارده که ایسک ده و ایسک قبولی از روی الحار و ~~مطابقتی~~ مطابقتی</p> <p>نومروسی ایجا ناری</p> <p>در دست قبولی</p> <p>نومروسی ایجا ناری</p>

EK 22: BOA MF KMS 1211-52

Babaları şehit olan çocukların Darüşşafaka'ya kabul edilmelerine dair.

ردیف	اسم	تاریخ تولد	تاریخ تخریب	مدرسه
۱۹۱۱	محمد رضا افشار	۲۰۶	۱۹۱۱	شام
۱۹۱۲	محمد صادق الله محمدی	۲۰۶	۱۹۱۲	شام
۱۹۱۳	محمد صنف عثمانی	۲۰۶	۱۹۱۳	شام
۱۹۱۴	نظرت باعلی قریب	۲۰۵	۱۹۱۴	الجزیره
۱۹۱۵	اکتوبه طبع	۲۰۴	۱۹۱۵	شام
۱۹۲۵	صوار حسیه	۲۰۲	۱۹۲۵	شام
۱۹۵۰	محمد صلیب زید العابدی	۲۱۰	۱۹۵۰	شام
۱۹۹۷	محمد صنف محمد صنف	۲۱۱	۱۹۹۷	شام
۱۹۹۸	ملطف عارف	۲۰۵	۱۹۹۸	شام
۱۹۹۹	محمد زکریا	۲۰۰	۱۹۹۹	شام
۲۰۰۰	عثمان صنف عبدالقادر	۲۰۶	۲۰۰۰	شام
۲۰۰۱	محمد صنف اسعد	۲۰۶	۲۰۰۱	شام
۲۰۰۲	منیر حیدر	۱۲۹۵	۲۰۰۲	شام
۲۰۰۳	محمد صنف محمد زکریا	۱۲۰۷	۲۰۰۳	شام
۲۰۰۵	محمد صنف عبدالقادر	۱۲۰۸	۲۰۰۵	شام
۲۰۰۸	غالب محمد زکریا	۱۲۹۷	۲۰۰۸	شام
۲۰۰۹	آرام محمد آینه	۱۲۰۴	۲۰۰۹	شام
۲۰۱۶	ملطف اسعد عبدالقادر	۱۲۰۸	۲۰۱۶	شام
۲۱۷۵	محمد صنف محمد حافظ کفاح	۱۲۰۵	۲۱۷۵	شام
۲۲۰۲	محمد صنف علی رضا محمد اسعد	۱۲۰۷	۲۲۰۲	شام
۲۲۰۴	محمد صنف زکریا زکریا	۲۰۴	۲۲۰۴	شام
۲۲۰۸	محمد صنف محمد فواد محمد ابراهیم	۲۰۴	۲۲۰۸	شام
۲۲۵۱	محمد صنف محمد صنف	۲۰۸	۲۲۵۱	شام
۲۲۶۴	محمد صنف محمد صنف	۲۰۴	۲۲۶۴	شام
۲۲۷۲	محمد صنف محمد صنف	۲۰۲	۲۲۷۲	شام
۲۲۷۴	محمد صنف محمد صنف	۲۰۷	۲۲۷۴	شام
۲۲۷۵	محمد صنف محمد صنف	۲۰۶	۲۲۷۵	شام

T. C.
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
ARŞİVİ

EK 24: BOA MF ALY 80-55/2
Şam Mekteb-i Tıbbiyesi 1914 ve 1915 seneleri mezunları.

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
 طَبَقُ الْكُلُوبِ
 ٢٠
 ٢٤

معارف عمومی نظام تعلیم

شماره

ایک عدد و طبیعت ریاضت اسرار

۱۵۲

دولت اقصیٰ
 مملکت
 در وقت تصدیق حضور دولت قضاہ لیسہ ذہابہ و طبقاتی کلاس ۱۹۱۱ سن میں ماڈرن سائنس میں ایک دفعہ یہ علم دیپنڈر دیپنڈر تھیں۔
 قلم و خط اجرائی اجرائی اعداد و احوال کے لئے ساعدہ سید سیدانہ اردو زبان مملکت کے لئے۔
 طبقاتی کلاس میں نامہ
 کا نام ہے

ایک عدد دیپنڈر تصدیق و خصوصیات میں
 فاکولٹی کے لئے
 ۱۸

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
 طَبَقُ الْكُلُوبِ
 ٢٠
 ٢٤

۱۵۲

دیپنڈر	دیپنڈر نام	اسم و دیپنڈر اس	تاریخ و مکمل لادقی	معلومات
۲۲۶	۱۹۱۱	آدم محمد احمد محمد احمد	۱۹۱۸	مورخہ ۱۹۱۸ سائنس اور لادقی اس کے لئے ایک ایک
۲۲۷	۱۹۱۶	محمد احمد محمد احمد محمد احمد	۱۹۰۰	مورخہ ۱۹۱۸ سائنس اور لادقی اس کے لئے ایک ایک

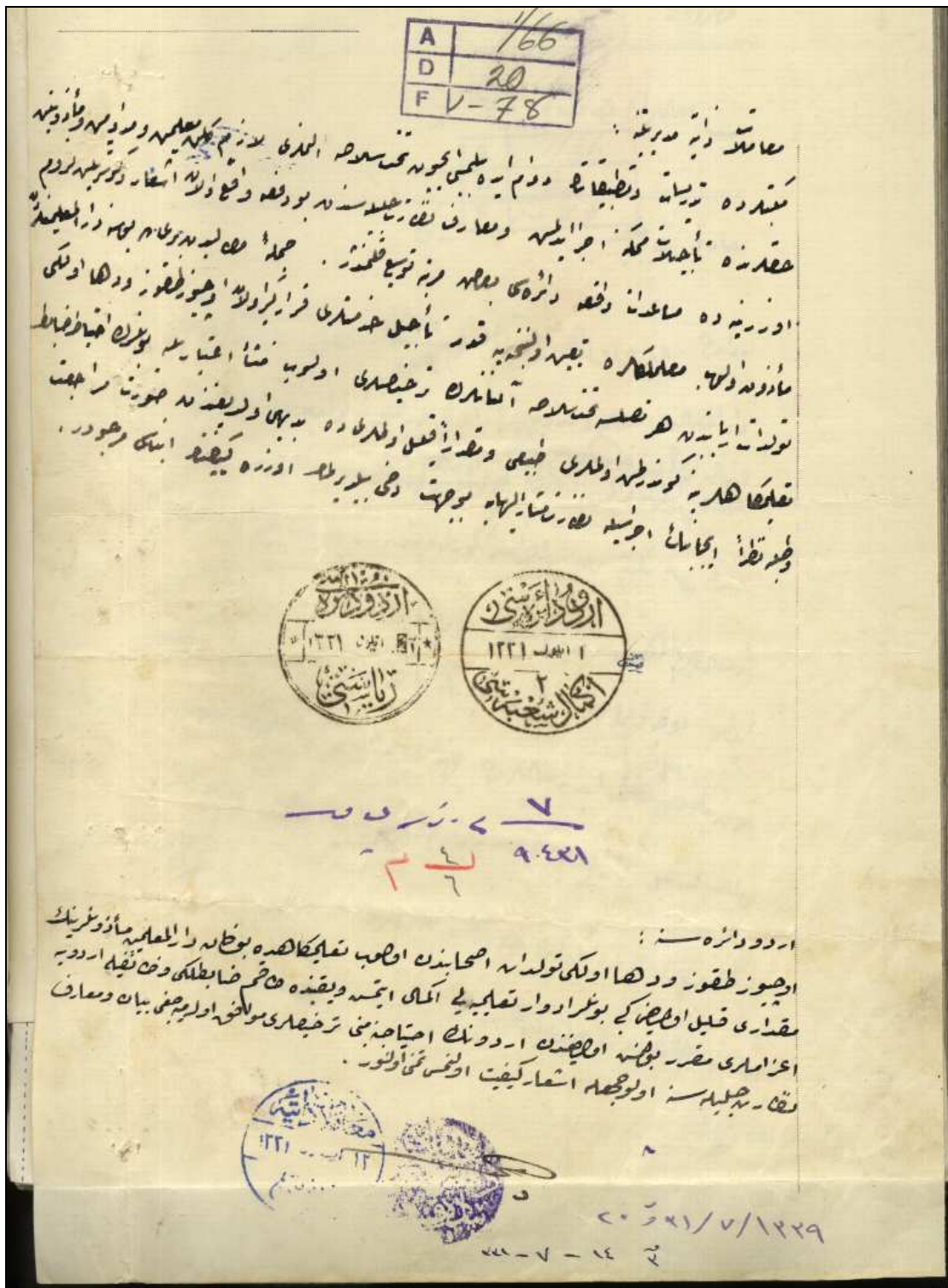

دیپنڈر لادقی
 ۱۸

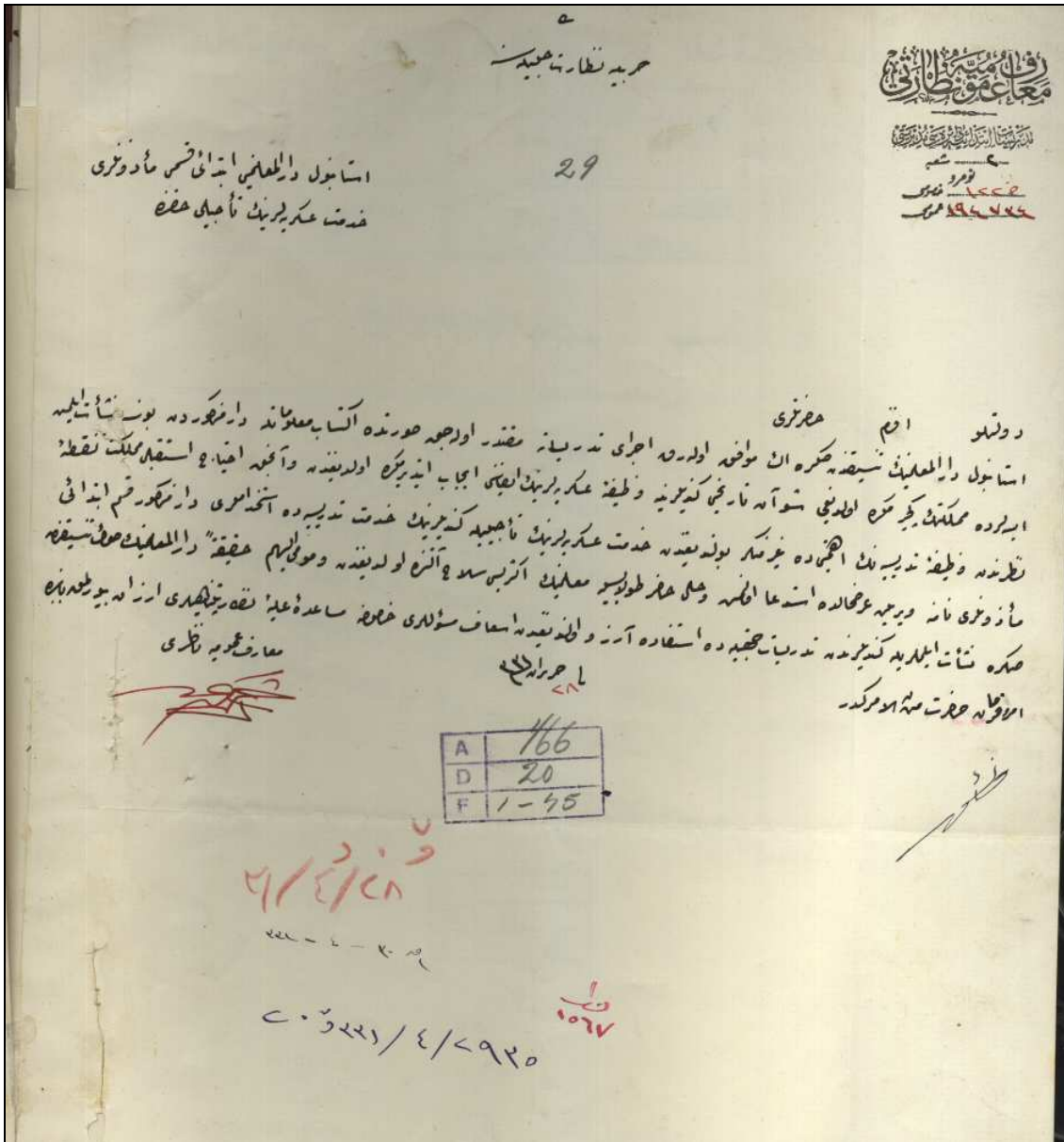
EK 25: BOA MF ALY 77-94

Tıp Fakültesi 1915 senesi mezunu iki öğrenci.

EK 27: ATASE Kls. 2030, Dos. 574. Fih. 1-78
 1893 ve öncesi doğumlu olupta harp okulunda olan
 öğretmenlerin terhis edilmeyeceğine dair.

EK 28: ATASE Kıs. 2030, Dos. 574. Fih. 1-45
İstanbul Darülmuallemi (Öğretmen okulu)
1893 ve öncesi doğum tarihli mezunların
askerliklerinin tecil edilmesi talebine dair.

استانول ولایتی داخلنده درت یا سندنه بیکی یا سندنه
ریسی یا سندنه اوبه اوسه یا سندنه قدر عدد اطفالی کوسقدر
ایستاقسقه حدودی

پهچا	عدد اطفال				ایستی رواتل
	۷ یا سندنه ۱۳ یا سندنه قدر		۷ یا سندنه قدر		
	اناث	ذکور	اناث	ذکور	
۴۸۸۷	۱۵۱۶	۱۶۹۹	۸۰۴	۸۶۸	بایزید دایره
۱۶۶۶۲	۴۹۶۵	۵۵۴۲	۲۹۸۰	۲۱۷۵	فانج
۹۵۱۲	۲۷۹۰	۲۱۴۲	۱۸۰۰	۱۷۷۹	دوغانلی
۹۴۵	۲۰۱	۲۱۹	۱۴۶	۱۷۹	بیکی کوی
۲۸۰	۷۰	۱۰۷	۴۹	۵۴	آناطولی چهاری
۱۶۵	۵۸	۵۵	۲۲	۲۰	اکتار
۲۷۰۲	۹۰۱	۸۷۱	۴۷۴	۴۵۶	قاجی کوی
۹۲۷	۲۰۱	۲۸۹	۱۶۶	۱۷۱	قازان
۷۹۱	۲۱۴	۲۸۱	۱۶۴	۱۲۲	کبقر
۲۵۴۸	۸۵۲	۸۷۲	۴۰۲	۴۲۰	شله
۴۰۷۰	۱۲۶۲	۱۴۶۷	۵۵۵	۶۸۵	مقری کوی
۴۲۴۹۰	۱۲۲۲۲	۱۴۶۴۶	۷۵۶۲	۷۹۴۹	یکونده عجم

لی، تسمیه اول، ۱۲۲

EK 30: BOA MF İST 17-44
İstanbul'da 4-13 yaş arası çocuk sayısını gösteren cetvel.

حریدہ نقوہ تاجپہ

۳۲

در المعانیہ ہونے نسبت ایدہ میت ۲۰۹
ودھا ادکی تولد بہ عقدہ

دارالافتاء دارالعلوم دیوبند
 شعبہ فقہ و حدیث
 ۱۲۱۷
 ۱۹۵۱۲

دونوں اہم حضرتی نندولو تذکرہ عید نگار تہجدی جوچھ ہونے استنبول دارالافتاء
 اعلیٰ مدرسہ افتادہ سیر سیر جو بیہ ، مور ۴۱ « تاریخی و علمی » نندولو تذکرہ عید نگار تہجدی جوچھ ہونے استنبول دارالافتاء
 نسبت ایتہ اللہ طہودہ ۲۰۹ ودھا ادکی سیر تولد بہ عقدہ بر قطعہ جدول سار عقدہ تنظیم و ارسال ایہ یوسفیہ خدمت عید بہ تربیت قرآن
 کونہ دھا تاجپہ دی و اصاف زہودہ بی ہائر اللہ اوزرہ اوزرہ ، خداوندگار ، سبوس ، فونید ، آفر ، ملب ، قسطونی ،
 شم ، بروٹ ، آیدہ . بغداد ، دیار بحر ، طرزوہ ، موصل ، آفرہ ، وادہ ولایتی درت سہلک دارالافتاء ہونے لہن
 دفعہ اور ہونے نسبت ایتہ اللہ طہودہ مقدار مجموعی ایکی بوز راہہ تخمہ ایتہ اللہ طہودہ شاکر دہن موضع کیدی دھی نندولو معارف
 ادارہ لہندہ لہندہ ایتہ اللہ طہودہ آنہن دھی ساعدہ دفعہ ہونے سفید الہوی خصوصیت اتفاقا ایڈرہ امر و بیایج سبوس باہر امر و فرمانہ
 حضرت صیہ امر و کردہ

معارف عمومی نظری

A	1/66
D	20
F	78

۱۵۱۹

EK 31: ATASE Kls. 2030, Dos. 574. Fih. 1-48

1893 ve öncesi doğum tarihli olan öğretmenlerin askerlik hizmetlerinin tecili kararının taşra Darülmualiminlerinden mezun olacakları da kapsamı talebine dair.

حاربتی یدیه ن ظارة تی وردو دای رة سی ن ک مال سه و ع بة سی

م دة بة بة لة قارة ن تاریخ	م دة بة بة لة ن ض تاریخ نویس	م دة بة بة لة د و د / 6 تاریخ نویس	م دة بة بة لة ی د م ن ی ن ل م دة بة بة لة ی د م ن ی ن ل رؤس ن ع
۶	۱۰۱	۱۹	۱۹۱۹ / ۵ / ۱۹۱۹

خولاصه ن مال

دالعلینده بیسه مانغ ایدینک تا صیدی قف

فوقه در افقده قفتری رؤسانه تذره و تقاضا

A	166
D	20
F	1-67

۱۶۶

لنه دالعلینده بیسه مادونه اوله ۴۰۹ ودها اولی قولیدینک معملده
اسکال افیره قوشییه و دره بیله
اسکال اولی بیله لارده .

معارف عمومی مقاره جیده تذره

تدبیرات ابتدایه دیره سی مدیری افاده بیسه وارد اوله ۱۰ مویس تاریخ و ۱۹۱۹
موزلو تذره جیده قف تیجه بیله جاید .

لنه دالعلینده بیسه مادونه اوله ۴۰۹ ودها اولی قولیدینک معملده
اسکال افیره قوشییه و دره بیله لارده .

کومه دالعلینده اسطراف قفده حد
جاید و سوبه بیله لارده

EK 33: ATASE Kls. 2030, Dos. 574. Fih. 1-67

1893 ve öncesi doğumlu olupta taşra darülmualiminlerinden mezun olacak kişilerinde daimi öğretmenlik yapma şartıyla askerlik hizmetlerinin tecil edileceğine dair.

ردیف	نام و نام خانوادگی	تاریخ تولد	تاریخ ارتقا	درجه	محل خدمت
۱	فوز بک	۱۳۹۷	۸ شهریور ۱۳۹۷	سپهبد	افسار
۲	عوف بک	۱۳۰۵		کاپتان	افسار
۳	ایمان بک	۱۳۰۶		سپهبد	افسار
۴	صبا بک	۱۳۹۷	۱۳ شهریور ۱۳۹۷	سپهبد	افسار
۵	پناه بک	۱۳۸۶		سپهبد	افسار
۶	اکبر بک	۱۳۰۷		سپهبد	افسار
۷	غالب بک	۱۳۹۰	۱۳ شهریور ۱۳۹۰	سپهبد	افسار
۸	اکبر بک	۱۳۰۴		سپهبد	افسار
۹	اسم بک	۱۳۰۴		سپهبد	افسار
۱۰	کلیا بک	۱۳۰۱	۱۳ شهریور ۱۳۰۱	سپهبد	افسار
۱۱	رضوی بک	۱۳۸۶	۱۳ شهریور ۱۳۸۶	سپهبد	افسار
۱۲	زکی بک	۱۳۰۱	۱۳ شهریور ۱۳۰۱	سپهبد	افسار
۱۳	لطف بک	۱۳۹۰	۱۳ شهریور ۱۳۹۰	سپهبد	افسار
۱۴	شیری بک	۱۳۸۷	۱۳ شهریور ۱۳۸۷	سپهبد	افسار
۱۵	علی بک	۱۳۸۹	۱۳ شهریور ۱۳۸۹	سپهبد	افسار
۱۶	محمد بک	۱۳۸۵	۱۳ شهریور ۱۳۸۵	سپهبد	افسار
۱۷	اکبر بک	۱۳۰۴		افسار	افسار
۱۸	توسیع الباقی	۱۳۹۰		سپهبد	افسار
۱۹	حسین بک	۱۳۰۸	۱۳ شهریور ۱۳۰۸	سپهبد	افسار
۲۰	ایلی بک	۱۳۰۶	۱۳ شهریور ۱۳۰۶	سپهبد	افسار

EK 34: BOA MF İMF 42-99
Öğretmenlerin ihtiyat zabıt (yedek subay) mektebinde olduklarını gösteren cetvel.

TELEGRAMME
دولت علیه شایسته

MINISTRATION DE L'EMPIRE OTTOMAN
دولت عثمانیه

[1874]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION		
Date	Signature de l'employé		Date	Signature de l'employé	

Pour
 No. de mots
 Date
 Vote
 Indes Eventuelles

مؤرودی
 کلمات
 تاریخ
 اشوات
 معارضه

داره انجمنه مؤرودیه کتبه فیما بین اولادیه سوختنده کردار اولادیه مؤرودیه
 سال اولادیه بونجه ششمه باور جفته جریسه و معارضه قانیه اولادیه مؤرودیه
 نایب اولادیه احوال ماریه و مضریه ربه خط فیه قول اولادیه مؤرودیه
 شغل اولادیه انجمنه اولادیه معارضه اولادیه مؤرودیه
 بیله احوال انجمنه نقطه نظر اولادیه مؤرودیه

عدد معرود
 لالهیه

ندریسه انجمنه
 اسرار اولادیه

1202/13

رقم معرودیه
 20

EK 35: BOA MF MKT 1202-13

Siirt milletvekili Nasrettin Beyin öğretmenlikten dolayı öğrencilerin perişanlığını anlattığı telgrafı.

 مکتبہ ملی تعلیم و تربیت
 قلمی دستاویز
 شہرہ
 خصوصی نومبر ۶۹۵۷
 عمومی نومبر

معارف مدیریتہ

خاصہ

خدمت مقصورہ بہ تابع طلبہ نیک محافظہ قیدلری حقتدہ

عزتو افندم

مکاتب سلطانیہ طلبہ سندن خدمت مقصورہ ایہ سلاح التہ اللانلرک بعض محلرجه ترقین قیدلری جهنتہ کیدلکدہ اولدیغی
 اکلاشلماقتدہ در بو قیل طلبہ نیک مأذون عد ایمللری وعودتلرنده ا کمال تحصیل صلاحیتلرینک محفوظ بولدیلمسی ایجاب
 ایدہ جکندن وظیفہ عسکر بہ لرینک ختامیہ عودتلرینہ قدر محافظہ قیدلری لزومی تبلیغ اولنور افندم

سا کانون ثانی سنہ ۳۳۱

معارف عمومیہ ناظرلی

حفظ ایصمہ مطابقت مدیریتہ ترویجیہ - کاسرک

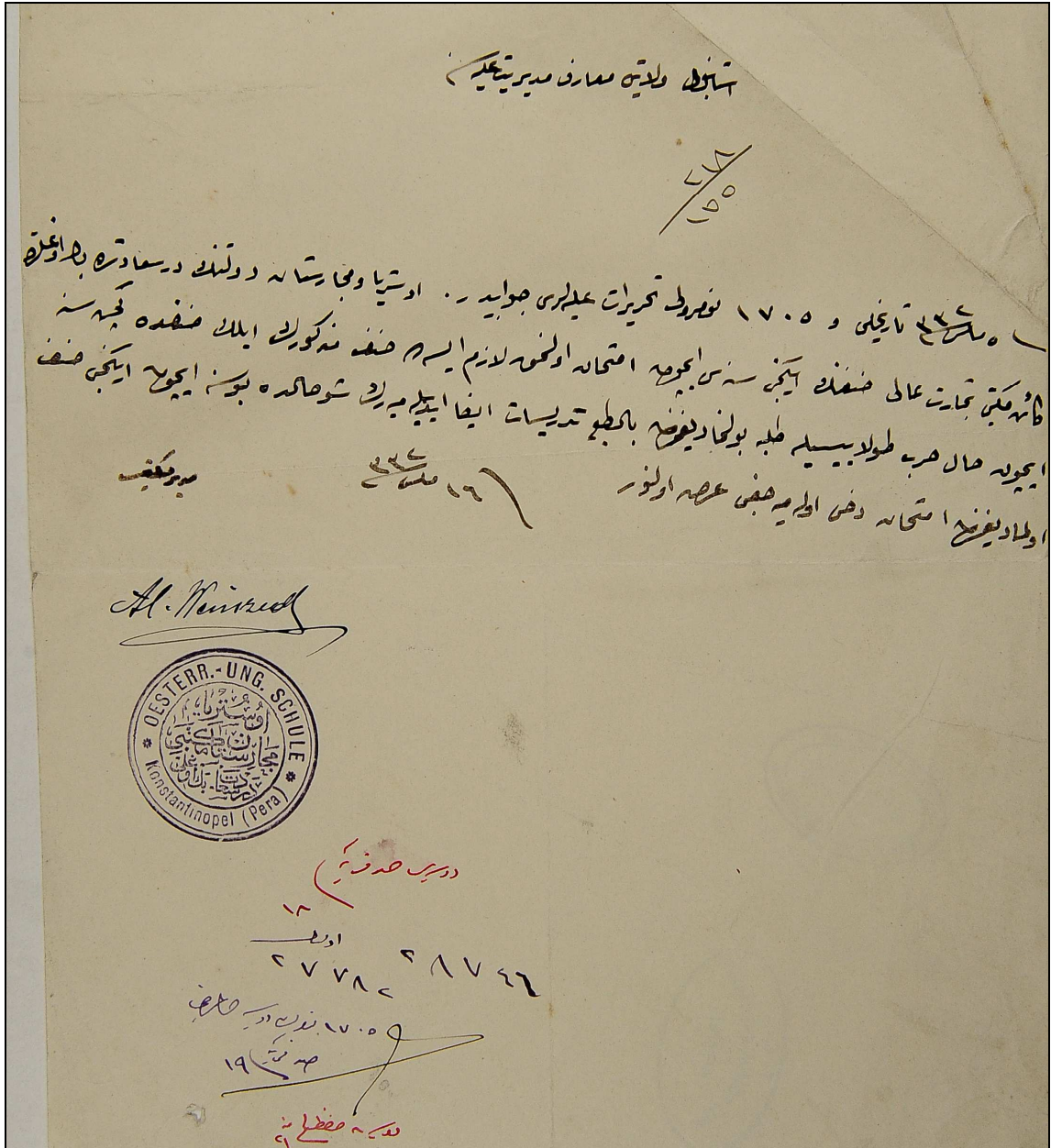
EK 36: BOA MF HFS 5-119

Silah altına alınan öğrencilerin okul kayıtlarının
silinmemesine dair.

معارف نفقه متعلقہ مفوضہ پانہ نہ مانہ زردہ معصومہ اولیٰ نہ ۲۸ ماریتہ ۲۰
 و جہا یہ دار الفنونہ ادبیات، طبیعیات، حقوقہ و طب فاکولتہ لریہ مدونہ مت بروسی مارز اولیا نزلک
 قیہ ایلیسی و ایسی نہ دبری مطاب سلسلہ نہ صون حذف طہ نہ جہت عکریہ نہ جلیبارسی حیلہ
 مدونہ مت روسی امتحانہ درجہ مطلوبہ وہ صاحب ظهور امتحانہ نہ دار الفنونہ سبحانہ دولہ ای نزلک مقداری
 آزانہ درکار اولہ اصحابہ بائہ مملکتہ دار الفنونہ ماڈرنیزہ تخری مقصدیدہ و ایسی نہ مدنتہ
 سبحانہ نہ کورہ یہ مطاب سلسلہ نہ ماڈرنیزہ بد امتحانہ و او درجہ وہ کی مطاب حضور ماڈرنیزہ
 بالاممانہ قیہ و قبولدی صحتہ مدونہ مت روسی امتحانہ نضم نامہ نہ زینہ نظیم قنناہ لایہ نفقہ درتہ
 معنی بالتذکرہ نف الیہ تکرہ ملغونہ نہ علمہ و تقسیم قلمتہ قابلہ احوالہ

EK 37: BOA MV 242-39

Askere alımlardan dolayı üniversiteye girecek öğrenci sayısı azaldığından üniversiteye giriş sınavının kaldırılmasına dair.

EK 38: BOA MF MGM 9-63

Avusturya-Macaristan devletine ait ve İstanbul'da bulunan
 Ticaret mektebinde öğrencisizlikten sınavların icra edilmeyeceğine dair.

معارف عمومی نظارتی عالیہ دارہ سنہ مخصوص مسردہ				مذکرہ وقرارتامہ نومردسی		
عمومی دوسیہ نومردسی				خصوصی دوسیہ نومردسی		
شعبہ				دوسیہ اولیاتی		
شعبہ				۸۰۹		
فلاصہ				تحریرات واردہ نیک		
				اساس نومردسی		
				نومردسی		
				تاریخی		
				نوعی		
کھوکھو				ارضویم		
				۱۶ نومبر ۱۹۰۶		
ارضویم و بیٹہ علیہ				۲		
طبیعی ذوقی حاوی تھی انڈی طرفندہ و بیٹہ اندھا اور نیم ڈرر اور ۱۶ نومبر ۱۹۰۶						
تا بیچ دورہ نمودلو تجربا عبدالرزاق جوابہ - ۱۹۰۰ - ۱۹۰۱ تا دوسرے سید						
مقصودہ فاکوٹہ سندھ تدریساہ اجرائی فاضلہ و عکس طلبہ وہ تجزیہ ایلم صہ اولیہ لفظہ						
ابولہ دورہ امتحانہ کسادینہ محل کورہ مبدیہ لدی الحوالہ دار الفوتہ شہانہ عمیرہ مملکتہ						
بیلہ برلسہ اولیہ اولیہ						
ماہی						

EK 39: BOA MF ALY 82-53/2

Asker olan öğrencilerin terhis edilmemiş olmasından dolayı
Hukuk fakültesinde sınavların icra edilmeyeceğine dair.

۹

معارف عمومی دفتر تعلیمات

مکتبہ اسلامی

تحریرات قلمی

عدد ۸۴
فصل ۱۹۱

خبرنامه
بر وسیعہ طلبہ مسلمہ نیک انجمنہ دہلی جرائد
اور پورہ اولیہ صفحہ دار

دو تلوہ اضممہ مفصلی

مکتبہ لطیفہ بولساہ روسیہ طلبہ مسلمہ بچاؤ سنیہ عالیہ امور اتہ تعلیماتہ اموال مفردہ مستقبلیہ مملکتند نہ کوندریسی ممکنہ اولیہ جفتہ نہ بچلاہ امور اتہ کوندری
تأسیس اولیہ دفتر تعلیمات نہ امر استعارہ روسیہ و امور اتہ بچوتہ نہ دنیہ اولاد نہ انجمنہ عیسویہ قبول ایدہ مادی اضممہ تقریباً سہ ہفتہ روسیہ اہم
اہم تر نہ ورودی سومہ ہدہ عدیم لاسکارہ بولساہ منی انجمنہ عمومیہ دیگر اجزی طلبہ مقصد قطعہ ایدہ نہ معلولہ بولساہ و بولساہ جرائد اولیہ جفتہ
مساعرتہ انبکی مفصلتک دائرہ عامہ نہ امر موالہ روسیہ پنج امر و پنج ہفتہ معلولہ لاسکارہ

انجمنہ اسلامیہ
مکتبہ اسلامیہ

انجمنہ اسلامیہ

انجمنہ اسلامیہ

معارف عمومیہ نظارتی تعریف تعلیمات دائرہ نہ مخصوص مسودہ

دوسیہ اولیاتی

عومی دوسیہ نومبری

تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
۱۹۱۱	۱۹۱۱	۱۹۱۱	۱۹۱۱	۱۹۱۱	۱۹۱۱

۵

عظمت ای سلفی سنیہ کتبہ

۱۹۱۱ / ۱۹۱۱

انجمنہ عمومیہ قبول ایدہ مادی حقوقی قوانین / روسیہ طلبہ مسلمہ قطعہ جرائد

انجمنہ عمومیہ قبول ایدہ مادی حقوقی قوانین / روسیہ طلبہ مسلمہ قطعہ جرائد

انجمنہ عمومیہ قبول ایدہ مادی حقوقی قوانین / روسیہ طلبہ مسلمہ قطعہ جرائد

EK 42: BOA MF ALY 80-20

Savaş dolayısı ile okul paralarını yurtdışındaki ailelerinden zamanında alamayan öğrencilerin bitirme sınavlarına alınmalarına dair.

معارف عمومی نظامی قومی تعلیمی		دائرة سہ مخصوص مسودہ		شعبہ		نامہ نومروسی	
دوسہ اولیاتی		جمعی دوسہ نومروسی		۱۸۸۴۴۷		۶۷	
فہرستہ		محررات واردہ نکت					
نوع		تاریخی		نومروسی			
ریاضی		تاریخی		نومروسی			
ریاضی		تاریخی		نومروسی			
ریاضی		تاریخی		نومروسی			
<p>دارالمعلمین عالیہ مدرسہ</p> <p>جدیقہ سورنگہ اجنبی طلبہ لیلہ سندن ایلہ حال حربہ بنا بتیلہ حملتدن بارہ جلب ابده مدیلتدن طولوی وحصار مضایع مکانی ترکہ جو۔ اولہ و دارالمعلمین قبولی اندا ایلہ بونہ روسیہ کی عبدتہ حکمہ اذنیار لایہ اولدی ضیف قیدی ترضیه اولور اوق</p>							

EK 44: BOA MF MKT 1212-58

Savaş sebebiyle memleketi Rusya'dan zamanında parasını alamayan ve okul taksidini ödeyemeyen ve bundan dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalan öğrencinin Darülmualimin'de uygun sınıfa kaydının yapılmasına dair.

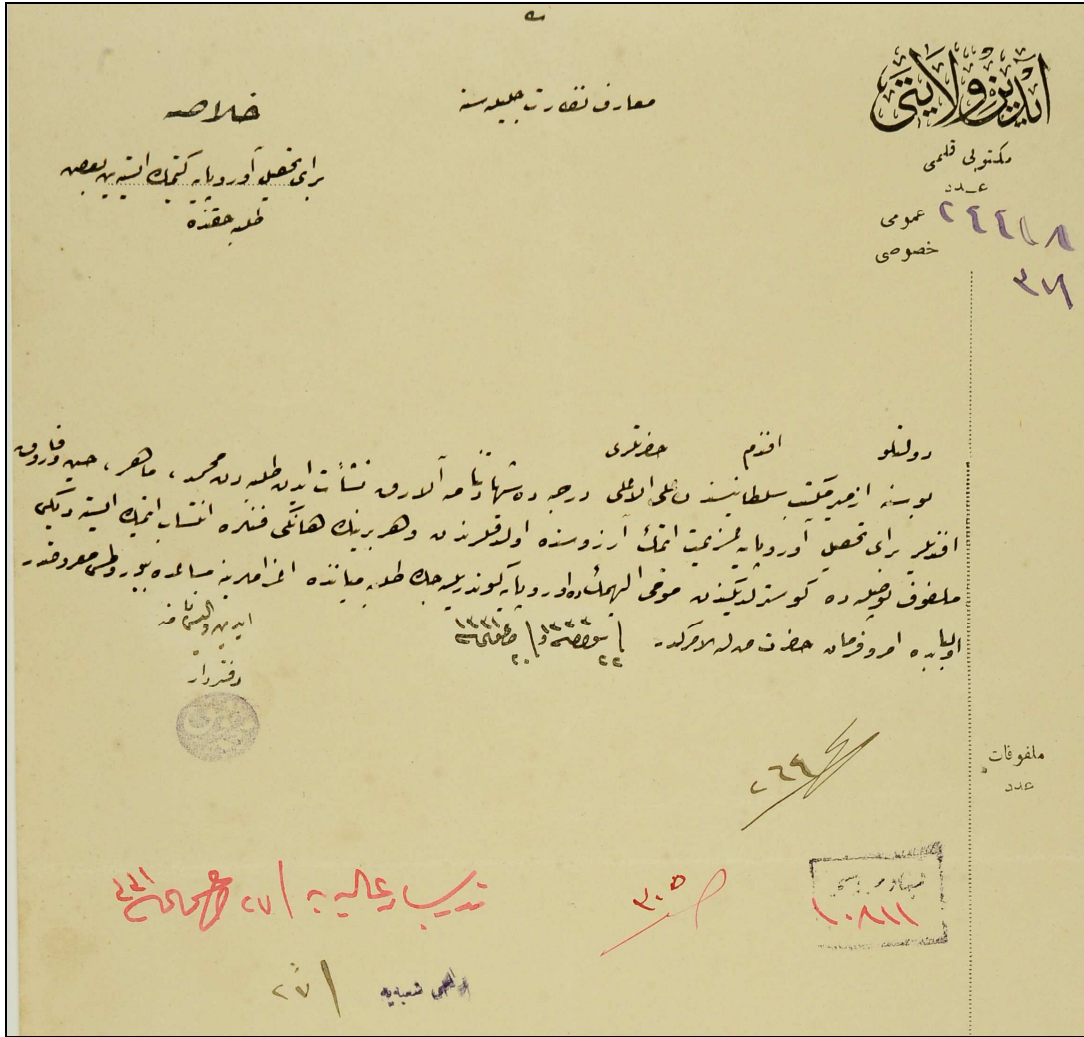
مذكرة وقرارداد نومردسى		شخصى دوسيه نومردسى		دوسيه اولياتى		شعبه	
محررات وارده نك		خداصه		معارف عموميه نظارنى		داره سنه مخصوص مسوده	
نومردسى	تارىخى	نوى	بى	بى	بى	بى	بى
<p>معارف عموميه نظارنى داره سنه مخصوص مسوده</p> <p>شعبه</p> <p>شخصى دوسيه نومردسى ۱۴۶۲</p> <p>دوسيه اولياتى</p> <p>عمومى دوسيه نومردسى ۱۸۹۱۷</p>							
محررات وارده نك		خداصه		معارف عموميه نظارنى		داره سنه مخصوص مسوده	
نومردسى	تارىخى	نوى	بى	بى	بى	بى	بى
<p>معارف عموميه نظارنى داره سنه مخصوص مسوده</p> <p>شعبه</p> <p>شخصى دوسيه نومردسى ۱۴۶۲</p> <p>دوسيه اولياتى</p> <p>عمومى دوسيه نومردسى ۱۸۹۱۷</p>							
محررات وارده نك		خداصه		معارف عموميه نظارنى		داره سنه مخصوص مسوده	
نومردسى	تارىخى	نوى	بى	بى	بى	بى	بى
<p>معارف عموميه نظارنى داره سنه مخصوص مسوده</p> <p>شعبه</p> <p>شخصى دوسيه نومردسى ۱۴۶۲</p> <p>دوسيه اولياتى</p> <p>عمومى دوسيه نومردسى ۱۸۹۱۷</p>							
محررات وارده نك		خداصه		معارف عموميه نظارنى		داره سنه مخصوص مسوده	
نومردسى	تارىخى	نوى	بى	بى	بى	بى	بى
<p>معارف عموميه نظارنى داره سنه مخصوص مسوده</p> <p>شعبه</p> <p>شخصى دوسيه نومردسى ۱۴۶۲</p> <p>دوسيه اولياتى</p> <p>عمومى دوسيه نومردسى ۱۸۹۱۷</p>							
محررات وارده نك		خداصه		معارف عموميه نظارنى		داره سنه مخصوص مسوده	
نومردسى	تارىخى	نوى	بى	بى	بى	بى	بى
<p>معارف عموميه نظارنى داره سنه مخصوص مسوده</p> <p>شعبه</p> <p>شخصى دوسيه نومردسى ۱۴۶۲</p> <p>دوسيه اولياتى</p> <p>عمومى دوسيه نومردسى ۱۸۹۱۷</p>							
محررات وارده نك		خداصه		معارف عموميه نظارنى		داره سنه مخصوص مسوده	
نومردسى	تارىخى	نوى	بى	بى	بى	بى	بى
<p>معارف عموميه نظارنى داره سنه مخصوص مسوده</p> <p>شعبه</p> <p>شخصى دوسيه نومردسى ۱۴۶۲</p> <p>دوسيه اولياتى</p> <p>عمومى دوسيه نومردسى ۱۸۹۱۷</p>							

EK 45: BOA MF MKT 1206-12

Okullarda kalan öğrencilerin aç kalmaması için iaşelerin temin edilmesi için okullara gönderilen yazı.

شعبه				معارف عمومی نظارتی		مذکره و قرارنامه نومروسی	
جمعی دوسیہ نومروسی				دوسیہ اولیاتی		خصوصی دوسیہ نومروسی	
۱۹۹۷۸۷						۷-۷	
تاریخی	تاریخی	تاریخی	تاریخی	محررات واردہ نکل		اساسی نومروسی	
				نوعی	تاریخی	نومروسی	تاریخی
خلاصہ				معارف نظریہ			
سرمانت علیہ نہ							
<p>معارف مطابقت لیکہ املا، اہمیت جانتا، نظریہ حقنہ سببہ ایندہ نفاذہ جواباً و اصولاً و قلم مخصوصی فادہ یہ واردہ یون ۱۷، تقریب اولیہ تاریخہ و بہ یوز ادتوز الخ نومردلو تذکرہ علیہ لایع کتابتہ منگورہ بہ مقصود املا، ہر وارہ محفلہ داخلہ کی مقرونہ فردنہ ندرتہ داعیہ کی نزد منہ بلدیہ راہہ لی مدیریتیہ از بار اولدیغی تھا۔ جو لایع ایہ وہ در اولدیغی جو باجہ در یغ معاوضتہ اولدیغی و از ان جملہ نشاہ صحتی سلاہ بنہ دون کی مقدار کافی املا ندرتہ ایہ ہمہ را شکر دانہ، آج واکتہ خردیہ و ہواکلمہ و داعیہ نزد عالیترتہ وہ تصویب اولدیغی در بار ہونہ اولدیغی تحدید نشاہ صندہ شرطیتہ حقنہ سنہ کی فردنہ صحتی رضی اندیہ کتابتہ منگورہ نافعہ ہر کون بر ہوا اولدی و لیس صورتہ املا، اہمیت جانتا نہوی زجا و دیگر مطابقت، املا، الذکرہ فردنہ سببہ مقصود ایہ و لایع اولدیگہ وہ فی در ی بلدیہ چکی بیانہ انور اولدی</p>							

EK 46: BOA MF MKT 1212-49
Nişantaşı Sultanisinde (lisesinde) öğrencilerin
bir gece aç kaldığına dair.

EK 47: BOA MF ALY 82-91/1
Avrupa'da okumak isteyen öğrencilere dair.

مجلس وکلاء اہل اہل حق و سبط اہل حق

نسب علیہ السلام	حاضر بولناہ زوان فحاک اماسی	نسب علیہ السلام
مجلس کشادی		شاریج
زینبہ		سیدہ
رعنا		سیدہ
مذکرہ اولیادہ مبارکہ و رفیقہ اولیادہ مانی باطنی اور اولیادہ اولادہ نوروی و مجلس حوالہ سنی بچی و طفوفانی رضی قیام قطعہ اولیادہ		
نوعی	عد و موقوفات	اور اولیادہ نوروی
	تاریخ حوالہ سنی	ردعی
خلاصہ مانی		
<p>مدارہ صبر راہ تحصیل اور ویارہ اعزام انہوں اہلک حاضہ ساجدہ عودتہ مجبور اولیادہ طلبہ خصوصاً صحت صورت تویہ حصصی ناصر و تجارت و مزارعت و معارف عمومی نہ تہذیب جریادہ ایج عبارت اور زینہ قلم آئینہ قرآن نام صورت نام کو نہ راکینہ جس اہل استقامت تضرہ پاک نہ سنا تہذیب و موقوفی اوقوندہ</p>		
قراریں		
<p>خصوصاً مملکت مذکور قرآن نام مزینہ تطبیقاً تویہ مناسبہ و ایجاب حالہ موافقہ کو نہ راکینہ اکاکورہ ایفادہ تقاضات دوز راکینہ بلیغ ترک قلم</p>		
		

EK 48: BOA MV 192-29

Avrupa'da okumaktayken savaş sebebiyle dönmek zorunda kalan öğrencilerin masraflarının karşılanmasına dair.

معارف عمومی نظارتی

دائرة سند مخصوص مسوده

مذکرہ وقراردادہ نومردسی

خصوصی دوسہ نومردسی

دوسہ اولیائی ۴۴۰

عمومی دوسہ نومردسی ۳۵۴۲

عمومی دوسہ نومردسی ۱۸۹۱۱۹

نومردسی	محررات وارودہ تک		خلاصہ	نومردسی	تاریخی	نوی
	نومردسی	تاریخی				
۴۵۴۲	۵	۲۵	حکومت سندھ کے لئے ایک فنڈ قائم کرنے کا فیصلہ	۱۸۹۱	۱۸۹۱	۱۸۹۱
مقام نظردسی			<p>از یک سنی غم مدار و نقشند</p> <p>مقامی عدالت کے لئے ایک فنڈ قائم کرنے کا فیصلہ درج ذیل ہے</p> <p>۱۔ اس فنڈ کے تحت درج ذیل افساروں کے پاس ایک فنڈ قائم کیا جائے گا جس سے</p> <p>مقامی اداروں کو تادیب کی جائے گی اور اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی</p> <p>۲۔ اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی جس کا مقصد یہ ہے کہ</p> <p>مقامی اداروں کو تادیب کی جائے گی اور اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی</p> <p>۳۔ اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی جس کا مقصد یہ ہے کہ</p> <p>مقامی اداروں کو تادیب کی جائے گی اور اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی</p> <p>۴۔ اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی جس کا مقصد یہ ہے کہ</p> <p>مقامی اداروں کو تادیب کی جائے گی اور اس فنڈ کے تحت ایک کمیٹی قائم کی جائے گی</p>			

EK 50: BOA MF İBT 536-61
Silah altına alınan öğretmenın maaşı hk.

 قاتار مالى مىنىستىرلىقى
 خىمىيىسى نومۇرى _____
 ئومۇمىي نومۇرى _____

خىلاصە

ھۆكۈمەت سىنەنك علاقەدار بولدىنىيى مۇسسەت نافعە وسائىرەدە
 دول مۇخەسسە تىمەسەنك ھۆكۈمەتچە ئىزوم كورپە جىكلردىن ماعدا سىنك
 طرد و اخراجىرى ھىقنەدە

دول مۇخەسسە و متفقلىرى تىمەلرىنك دىيون عمومىيە، رىزى قىار ادارەسى و امثالى دوائىر رىسمىيە اىلە ھۆكۈمەت سىنەنك علاقەدار
 بولدىنىيى مۇسسەت نافعە و شىركەتلەردە اىقاي خىدمەت اىجلىرى ازھىر جەھەت جائىز اولە مە جىفندىن بونلردىن ھىسب ال اىجاب مأمورىيەتلىرىندە
 ابقا ايدلىرىنە ھۆكۈمەتچە ئىزوم كورپە جىكلردىن ماعدا سىنك مەنسوب اولدقلىرى ادارەلردىن قىطىئاً ھىسابلىرى كىسەلەرك مأمورىيەتلىرىندىن
 طرد و اخراجىرى لاپد كورلىدىكىندىن اوو جەھەلە اىجراى اىجابىيى ھىمىننەدە دوائىر مەتعلقە يە تىللىقات اىجراى مالىە نظارتى و كالت
 جلىبەسندىن و قوع بولان اشعار اوزرىنە مجلس و كلاجە تىذكىر ابدلىش و لازىم كىلان دوائىرە اشعار كىفەت قىلمىش اولدىنىيى بىيان عالەسپىيە
 نظارت شتورىيەدە اىقتىساسىنك اىقائى شىرفوارد اولان ۲۵ كانون اول سەنە ۳۳۰ تارىخىلى و ۲۲۴۷۶۲ نومورولو تىذكىرە سىامىيە
 جىتاب سدار تىناھىدە اسر وازبار بىيورلىش اولقە ادارە يەلەرنىجەدە بروجە قىرار اىجابىنك سىرەت اىجراىيى بىيان اولنور اىقدم
 سە رىبىع الاول سەنە ۳۳۳ و سە ۵ كانون ئانى سەنە ۳۳۰ مەعارف عمومىيە ناظىرى نامە
 مستشار

ا مصلایات سدریە بىرەنە ئورپا اىرەك الەئىنە

خار ھۆسەنە جىققا اىرەك اوزىمەكەل بىرە

EK 52: BOA MF İST 15-69

Savaşta bulunan devletlerin vatandaşlarından hizmetlerine ihtiyaç görülenler hariç diğerlerinin sınır dışı edilmeleri hk.

مدافع عمومی در مقابل حمله

۶۶
۱۸۶

دولت اوضاع عمومی

مدافع عمومی... (The main body of the handwritten text is a dense, cursive script, likely Ottoman Turkish or Persian, discussing public defense and military matters. The text is written on aged, yellowed paper with some ink bleed-through from the reverse side. It includes various names, dates, and administrative details. There are some corrections and additions in the lower part of the page.)

۱۵۴۸

EK 55: BOA MF MKT 1210-61

Çanakkale'nin bombalandığı ve okul eşyalarının bombardımandan zarar gördüğü, kurtarılan eşyaların Umurbey'e taşındığı hk.

TELEGRAMME **تلغرافنامه**

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

در حال حاضر معاملات تمدن دولتی مسجولیت بحول العجز

Retransmission ou Expédition			تکرار کشیده و یا سوق		RECEPTION			اخذ	
سوق نومروسی No d'expédit.	کشیده ارلطان مرکز transmis à	Date	تاریخ	مأمور امضایی Signature de l'employé	مأمور امضایی Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	نمبره نومروسی No d'ordre
۷۰۵۶		۱۸/۱۱/۱۲۸۵	۱۸/۱۱/۱۲۸۵	عبدالله		۱۸/۱۱/۱۲۸۵	۱۸/۱۱/۱۲۸۵	ازب	۱۹

De موردی Pour موردی

N° ۱۶۷۸ Mots ۲ Date ۱۸/۱۱/۱۲۸۵ H. ۷ M. ۵ ساعات دقیقه

Voie ۲ Indic. Eventuelles ۲ اشارت محتمله

نموده شد

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف اداره سی

۷۰۵۶	۹۷۷۸	۶۹۶۹	۶۵۷۱	۸۶۶۸	۶۸۷۱	۵-۶۹	۷۱۸۶	۸۸۱۴	۷۱۸۶
۷۰۵۶	۱۰۹۸	۱۷۱۴	۶۱۶۷	۵۶۶۹	۶۶۷۱	۹۸۶۸	۶۷۷۱	۶۹۵۵	۶۷۷۱
۷۰۵۶	۱۲۴۹	۸۸۱۴	۹۲۷۹	۶۷۷۱	۶۶۷۱	۶۶۷۱	۵۸۶۴	۸۲۸۰	۶۱۶۷
۷۰۵۶	۱۲۴۹	۸۸۱۴	۹۲۷۹	۶۷۷۱	۶۶۷۱	۶۶۷۱	۵۸۶۴	۸۲۸۰	۶۱۶۷

تاریخ ۱۸/۱۱/۱۲۸۵

EK 57: BOA DH ŞFR 469-36

Çanakkale'nin bombalandığı ve 3 kişinin öldüğü hk.

۴

موتو کلمه تو مانده نه نظمی جوار با شاهره نیک نظر و کرمه علی

دولت او اقلی هم ندری ،
 بسه اوله نه نفعی که به دله لکجه ایده . ک فله اطمانتک اوله کلمه نه نه ندرک ایده بله ایکی بر شاره ده ناسه
 ایکنده ایله نه کور خانه نه جو نورد نسیک نجاد لیکانه ایله باغسه اوله نفعه نه بلا معناه تقصیر سر ایچو قریب نکرده
 رک بر دانه انا نفعه ایکنده نه جو هالده عینا و نغورن همه نه افند و نظهرت خونه العاده سی قانی نونه
 نه نه بله ناسه اوله ایوب بالکون بر اولار که ؛ کوییم هاید کون هو السته علی و عرفانه اولانه استعدا نونه العاده
 نطقه او غرامه رایانا ما و نفعه نه نفا نفعه ایله نه اوله نه اسانول انات لیلی کلک نه نه بر نیک کوندر
 یله ک مجانا نوجولده با عت نفعه لکجه بولسی لطف کما حد و علو عرفت علی کر نه استهالی ایله ایله
 اسود اراده اقلی هم ندری کلمه

کرمه عفر ندری
 داله عفری
 داله

EK 58: BOA MF MKT 1210-45/1
 Kızının okuyabilmesi için Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa'dan yardım isteyen Çanakkaleli kadının yazısı.

انستانتان ايراني ايجازي

مدير
مكتب

۲۶۰

معارف عمومی لفظ در بهر سید

- خلاصه -

طغوزنی صنف طبعی در شیوه طغوز نوز و
نوری افندیل ترتیباً در اول و دوم
قیدی مقصد در .

دوستان اوقم حضرتی
الموالده نوربلا در شوشه بناؤ مملکت اولاد به بشارتانه اعزام لفظ در تینا الصیدی در تصویب اید یویوب بولیس مدیریت عمومی
مکتبه مدیریت اولاد به بدنی صنف طبعی در « ۲۵۷ » نوزوی موی فاطمه افندیل برینه اوت و دترو مع و غیرت و هشتم
مکتب ادارہ سنک توجه و تقدیر بی قرانسه اولاد و ابوعینک مضایق من اولاد به طغوزنی صنف طبعی در شیوه طغوز
نوزوی نوری افندیل ترتیباً در اول و دوم شوی قیدی در عنایت جلیل لفظ در تینا الصیدی شامابه جویله باشد و اردو زمانه
عقد در صلا اولاد - ۱۵۰ شمس
استانول سلطانین مدیری

۱۶

تذکره تلمیح احوال
ایزید محمدی ۱۳۰۲

مکتب عمومی
۲۵۵۰۴

ص ۲۵

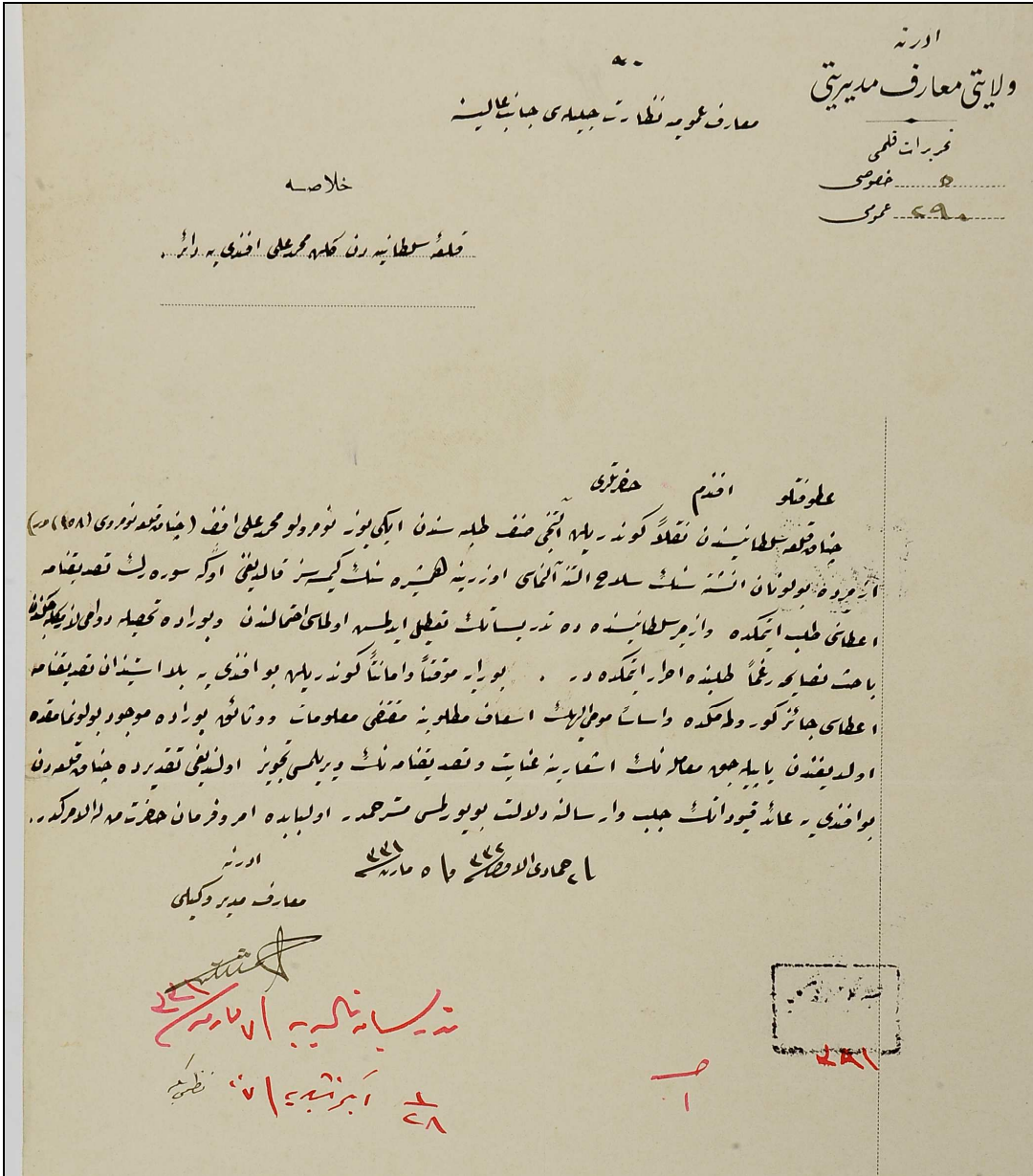
الجم هیا و تلمیح در و در آید به طبع بی در شوشه و سنا بول
سلطانیته محل وقوعه نظر اود که در طبع ابان آید لکه و بونسه
اولد یقصد به جوهر نظر دقته آرزو ییاد مطالعه دترو از زره و طغوز
استانول سلطانین مدیریت ارسا اولاد

جوابی صنف عمومی قیدی پارسی

EK 59: BOA MF TLY 446-13

Çanakkale'den İstanbul'a gönderilen talebenin yer olmamasından dolayı yerleştirilemediği hk.

EK 60: BOA MF TLY 447-53
Çanakkale'den Edirne'ye gönderilen öğrenci hk.

اداره
ولایتی معارف مدیریتی

معارف عمومی نظام جدیدی جابجایی

نمبرات قلمی
شماره
عمومی ۶۸۹

خلاصه

رسا و روحی اخدی حفظه

معلومات اختم حضرت

معلم سلطانیه دن کله طردن رسا و روحی اخدی الک زیاده مشکی اولینی کوز خسته لغت کوز لکله مال
از الحیف برطرف الیحدین جارت بولدی روقورل اناده اتمده داکل کوز لکله وکرت احوال کوبه سنده
اور زده قاطعی مانع بروجه وضع آتاری موجود اولاینی تیه اتمده در . آرقار شدی آره سده نزل
زما سیه نخریدن روحی اخدی الی بالذات کوز کوسوله دکنه سیک صیه صیه جبه ایدکی کوز آفریدن زیاده
والده سنن آبرماندن مطرب بولدی اتمده اولعه استابول اغرامی بکون هویه بالوان حوی الحفده
باید صیه معالمتک یقیه و اشاری سرحد اولیاده امرو زمان حضرت مه لاله کله .

اعتمادی الاطلسه ماه مار ۱۹۱۱
معارف مدیر وکیلی

کمالی

تدریسگاه
مار ۱۹۱۱

۶۱۰۰

۲۴
انف و صحت الی تعلی مقصود بر اهد کوز اولدین بالاده در کفرده
اکله سینه و ادره سینه نقل اوله طرد ابر الیم نونیا اورام خصص
بولدی و اشاعه سینه اجه بر اوله سینه نیا و ترویج استعما مز
اطارده اهدیه جفده ادره سینه کله و ادره در وضع حفظ
اوله ادره برای تعلیم اورام تودیع اجه
مار ۱۹۱۱

EK 61: BOA MF TLY 446-90
Çanakkale'den Edirne'ye gönderilen öğrenci hk.

